

DOBBELT TEMANUMMER

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi Tema 2: Paradiplomati

INDHOLD

- 3** Redaktionelt forord
Martin Marcussen
- Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi**
- 5** Temaredektøernes forord: Religionens betydning for økonomi og politik: Fra entydighed til kompleksitet
Lene Kühle & Henrik Reintoft Christensen
- 8** Medborgerlig integration på muslimske friskoler
Per Mouritsen, Nanna Vestergaard Ahrensberg & Kristian Kriegbaum Jensen
- 25** Når tro og kultur møder det skatteretlige dokumentationskrav
Mikele Schultz-Knudsen
- 42** Muslimerne bag skærmen: Danske muslimers onlinefællesskaber
Karoline Marie Donskov Dige
- 58** Den nye islamdebat: Generation Identitærs ideer og metoder
Lene Kühle & Henrik Reintoft Christensen
- 73** Velfærdsstatens religiøse rødder
Hanne Dahl
- 88** Færøerne mellem religiøs vækkelse og sekularisering: En nordisk undtagelse bliver til
Heini í Skorini, Herit Albinus & Hans Andrias Sølvará
- Tema 2: Paradiplomati**
- 111** Fra Herodes til Pilatus: Samspillet mellem kristendom, erhvervsliv og politik i Færøernes paradiplomati
Petra Mathilde Jørs & Sara Johanne Korsholm Kristensen
- 125** Det paradiplomatiske korps – en undersøgelse af et uafdækket forskningsfelt
Oliver Ivanov, Klara Møller Rasmussen & Maria Steiner
- 138** Skotlands internationale relationer i forandring: Skotsk repræsentation i København
Nanna Sophie Blaabjerg Hermansen & Louise Grindsted Hansen
- 151** Verdens største cykelløb kommer til Sønderborg – Et event med internationalt sigte og lokal indvirkning
Emal Sadeq Agazadeh, Iris Secher Kristensen & Andreas Møller Iversen
- Review artikler**
- 164** Øresundsregionen – en vækstmotor i tomgang?
Julian Petar Ilievski, Martin Eisler Riber & Kjeld Philip Benjamin Rudman
- 178** København-Beijing – exit, voice eller loyalty?
Martin Marcussen
- 194** Abstracts

Redaktion og bestyrelse

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Formand:
Peter Nedergaard, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Ansvarshavende redaktør

Professor Martin Marcussen, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet, Øster Farimagsgade 5,
Postboks 2099, 1014 København K,
E-mail: mm@ifs.ku.dk

Redaktionsudvalg

- Lektor emeritus Lars Bille, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet
- Professor Bent Greve, Institut for Samfund og Globalisering,
Roskilde Universitetscenter
- Lektor Mads Dagnis Jensen, Institut for International Økonomi,
Politik og Business, Copenhagen Business School
- Adjunkt Wiebke Marie Junk, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet
- Lektor emeritus Troels Østergaard Sørensen, Økonomisk Institut,
Københavns Universitet
- Lektor Jan Pedersen, SAXO-Instituttet, Københavns Universitet
- Lektor, Mogens Jin Pedersen, Institut for Statskundskab,
København Universitet

Redaktionelt forord

For tredje år i træk kickstarter *Økonomi & Politik* sæsonen med et dobbelt temanummer. Tidsskriftet henvender sig til den samfundsinteresserede læser, der ønsker at holde sig orienteret i de væsentligste udviklingstendenser herhjemme og i udlandet. Fire gange om året offentliggøres et temanummer, der går i dybden med en udvalgt problemstilling, som kendetegner den tid, vi lever i. Vi beder et bredt udsnit af forskere fra landets universiteter om at samle et hold af bidragsydere fra forskellige forskningsdiscipliner til at kaste nyt lys over klassiske temaer i den offentlige debat såvel som udfolde helt nye temaer, der efter al sandsynlighed kommer til at optage os meget mere i årene, der kommer.

Denne gang fokuserer vi dels på religionens rolle i dansk politik og økonomi, dels på paradigmatet – diplomati, der udfoldes parallelt med og ofte uafhængigt af det klassiske udenrigsministerielle diplomati.

Det første tema om religionens rolle i det danske samfund tager livtag med den såkaldte sekulariseringstese. Det er en tese, der groft sagt antager, at i takt med modernitetens udbredelse, velstandsudviklingen, stigende oplysnings- og uddannelsesniveau og faldende eksistentielle bekymringer vil religionen blive stadig mindre væsentlig som et element i forståelsen af vore samfunds opbygning og funktionsmåde. Jo klogere, sikrere og rigere vi bliver, jo mindre vil vi angiveligt ty til religion for støtte, indsigt og frelse. Denne tese henter ikke støtte i dette temanummer. Tværtimod understreger temanummeret den alsidige og omfattende betydning, som forskellige aspekter af religion har for en lang række forhold i vores hverdag. Således giver temanummeret nogle værktøjer, der kan hjælpe os til at forstå de muslimske friskoler i Danmark, kulturens og religionens sammenstød med det danske skattesystem, religiøse onlinefællesskaber, velfærdsstatens religiøse rødder, den danske islamdebat og kristendommens institutionalisering på Færøerne. Temanummeret opfordrer til, at flere samfunds- og humanistiske forskningsdiscipliner mere systematisk undersøger religionens rolle i dansk politik og økonomi, og at der etableres tværvideenskabelige forskningsmiljøer, der kan kaste et nærmere blik på det post-sekulære samfund.

Det andet forskningstema henleder vores opmærksomhed på den meget omfattende – men overraskende svagt belyste – internationale aktivitet, der finder sted uden for og parallelt med de klassiske udenrigsministerielle rammer. I dag er erhvervslivet, danske medier, danske styrelser og sektorministerier,

**MARTIN
MARCUSSEN**
Ansvarshavende
redaktør for
Økonomi & Politik

civilsamfundsorganisationer, Folketinget og ikke mindst danske byer og kommuner stærkt involveret i internationalt samarbejde – ofte uden at Udenrigsministeriet er involveret eller for den sags skyld orienteret i disse udadrettede aktiviteter. Den gode historie er, at man kan sige, at dansk udenrigspolitik og diplomati på mange måder er blevet demokratiseret, og at et lille åbent land som Danmark har behov for, at alle gode kræfter er med til at placere Danmark på den internationale scene. Den mindre gode historie er, at Udenrigsministeriet – en organisation med en 250 års lang diplomatisk erfaring – tydeligvis forsøger at finde sine ben i et nyt diplomatisk landskab og ikke helt har fundet en rolle at spille i forhold til paradiplomatiet. I dette temanummer er formålet at eksemplificere nogle af de problemstillinger, der kan udgøre en forskningsmæssig – og politisk – interesse fremover. Med til det paradiplomatiske forskningsfelt hører eksempelvis spørgsmålet om Grønland og Færøernes internationale politik. Vi vil også være interesseret i at undersøge, hvilken rolle det paradiplomatiske korps spiller i international politik. Også de danske byer og kommuners internationale engagement skal vi undersøge nærmere, ligesom det bliver relevant at undersøge de integrationsprocesser, der finder sted mellem danske regioner og regioner i vore nabolande. Det er vanskeligt at hævde, at man har et fuldt indblik i Danmarks internationale anliggender, hvis ikke det paradiplomatiske felt inddrages i analysen. Indtil videre er der imidlertid ikke noget, der tyder på, at dette interessefelt tiltrækker sig nogen som helst opmærksomhed i udformningen af Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitiske strategier.

Martin Marcussen
Ansvarshavende redaktør

Religionens betydning for økonomi og politik: Fra entydighed til kompleksitet

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

I 1970'erne og 1980'erne var religion for mange danskere et fænomen, som snart ville uddø. I 2022 ser de fleste danskere anderledes på det, og artiklerne i dette temanummer viser, at det er med god ret. Religion er ikke forsvundet fra sekulære samfund som det danske, hvilket den tyske sociolog Jürgen Habermas indfanger gennem begrebet om det postsekulære samfund. Samfund som var og stadig er sekulære, men hvor opfattelsen af, at religion er for vigtigt at overlade til de religiøse, har vundet frem. Det danner grobund for en lang række nye politikområder, hvor det politiske system mener, det er nødvendigt, at det træder til med reguleringer af religion.

➤ I dette temanummer har vi inviteret kolleger fra forskellige forskningstraditioner til at komme med bud på interessante perspektiver på religion og politik i Danmark i dag. Vi er glade for at kunne præsentere bidrag fra statskundskab, jura, islamstudier, teologi og religionssociologi.

I dette temanummer har vi inviteret kolleger fra forskellige forskningstraditioner til at komme med bud på interessante perspektiver på religion og politik i Danmark i dag. Vi er glade for at kunne præsentere bidrag fra statskundskab, jura, islamstudier, teologi og religionssociologi.

I Per Mouritsen, Nanna Vestergaard Ahrensberg og Kristian Kriegbaum Jensens artikel undersøges de danske muslimske friskoler og deres bidrag til medborgerlig integration. I længere tid har der været et udbredt politisk ønske om at lukke de muslimske friskoler, fordi de opfattes som problematiske i forhold til vellykket integration, men artiklen viser, at muslimske niendeklasseelever i friskolerne ikke er dårligere integreret end muslimske niendeklasseelever i folkeskolen. Tværtimod konkluderer de, at eleverne på friskolerne klarer sig bedre – ikke kun i forhold til selvværd og relation til lærerne, men også i forhold til identifikation med Danmark og holdning til kønsligestilling.

Mikele Schultz-Knudsen analyserer i sin artikel en række retssager, hvori muslimer er kommet i skatteretlige problemer, fordi de kulturelle og religiøse praksisser, der kan være omkring en række økonomiske transaktioner f.eks. i forbindelse med gavegivning, sjældent lever op til de skatteretlige dokumentationskrav. Schultz-Knudsen konkluderer, at domstolene har en objektiv sagsbehandling, men argumenterer også for, at myndighederne kan infor-

LENE KÜHLE

Professor mso i religionssociologi, Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet, lk@cas.au.dk

HENRIK REINTOFT CHRISTENSEN

Lektor i religionssociologi, Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet, hc@cas.au.dk

meres bedre om muslimske praksisser, samt at rådgivningen til muslimske skatteydere kan forbedres, så den fornødne skatteretlige dokumentation kan etableres, samtidig med at muslimer kan opretholde deres kulturelle og religiøse praksisser.

Karoline Marie Donskov Dige undersøger i sin artikel de forskellige årsager til, at muslimer i Danmark indgår i en lang række muslimske facebookgrupper og argumenterer for, at de fleste muslimer og de fleste onlinefællesskaber ikke tillægger den muslimske del af individernes identitet en forrang. I mange af onlinefællesskaberne er det tydeligt, at den religiøse del af tilværelsen hører til i privatsfæren, og Dige argumenterer for, at onlinefællesskaberne mere er udtryk for interesse- end identitetsfællesskaber.

Lene Kühle og Henrik Reintoft Christensens artikel handler om, hvordan vi kan forstå forandringer i den danske islamdebat. Den paneuropæiske organisation Generation Identitær betragter sig selv som et opbrud fra den klassiske indvandningskritiske højrefløj og dennes konspirationsteorier og antimuslimske argumentation. Kühle og Christensens undersøgelse peger godt nok på en stor grad af kontinuitet både i de argumenter, som de bringer ind i den danske islamdebat, og de metoder, de benytter, men de peger også på en grundlæggende forandring fra populistisk til elitær og fra "clash of civilizations" til en europæisk civilisationisme, som skriver kristendommen ud som et nødvendigt element i forståelsen af, hvad det vil sige at være europæer.

Det er et almindeligt argument politisk såvel som forskningsmæssigt, at den danske velfærdsstat i afgørende grad har en protestantisk oprindelse. Hanne Dahls artikel er en mikrohistorisk og kritisk replik til dette. Hun finder, at reformationen ikke udgjorde en klar forandring i fattigdomsforståelser og praksis i tre Helligåndsklostre. I klostrene i Aalborg og Lübeck var der en høj grad af kontinuitet, selvom de forandredes fra katolske til protestantiske, og klostret i Passau, som forblev katolsk, gennemgik de samme former for forandringer som de to andre. Dermed sætter Dahl spørgsmålstegn ved reformationens betydning for udviklingen af velfærdsstaten.

Heini í Skorini, Herit Albinus og Hans Andrias Sølvará viser i deres artikel, at der ikke blot er forskel på religionens rolle på tværs af en europæisk kontekst, men også på tværs af en nordisk. De har gennemført en spørgeskemaundersøgelse af den færøske befolkning, der viser, at der er stor forskel på holdningen til og synet på religion på Færøerne og især Danmark, men også i forhold til de øvrige nordiske lande. De peger blandt andet på betydningen af kampen for selvstændighed, overgangen fra landbrugs- til fiskerisamfund, den færøske geografi og enkeltindivider som vigtige faktorer for forskellene.

Grundlæggende viser artiklerne, at der findes nogle bestemte forestillinger om islam og kristendom, som får en særlig betydning, der gør det muligt at formulere religionspolitik.

Fælles for artiklerne er deres identifikation af en række begreber, som har fået karakter af nærmest objektiv virkelighed, hvilket gør dem politisk potente og et godt udgangspunkt for politisk handling. Grundlæggende viser artiklerne, at der findes nogle bestemte forestillinger om islam og kristendom, som får en særlig betydning, der gør det muligt at formulere religionspolitik. I de første artikler af Mouritsen et al., Schultz-Knudsen og Dige handler det om forskellige betydninger af islam, som muliggør nogle særlige politiske handlingsrum. Hos Mouritsen et al. er det forestillinger knyttet til begrebet om den muslimske friskole, og hos Schulz-Knudsen er det begrebet om et parallelsamfund – her på det skatteretlige område – der er i fokus. Disse to artikler har deres udspring i forskningsmiljøer og -discipliner, der er tættere knyttet de politiske og forvaltningsmæssige sektorer end forskningsmiljøerne bag de øvrige artikler, og det er på den måde måske ikke overraskende, at de indeholder opfordringer til den offentlige forvaltning om at se nærmere på egne praksisser. Diges artikel viser, at begrebet muslim dækker over en forestilling om mennesker, der sætter den religiøse dimension af deres identitet over alle dele af deres identitet. Hun viser, at det er en konstruktion, der sjældent stemmer overens med de intentioner, muslimer har for at mødes online og de aspirationer, de har for deres hverdag i Danmark.

De tre sidste artikler af henholdsvis Kühle og Christensen, Dahl samt Skorini et al. handler ikke om islam, men identificerer også nogle særligt effektive begreber. Kühle og Christensens artikel har nok fokus på det nye højres islamkritik, men det bagvedliggende potente begreb, der konstrueres, handler om den identitet, som islam står i kontrast til. Deres pointe er, at det nye højre blandt andet er anderledes, fordi det har forladt den religiøse forståelse af den nationale identitet – som en, der bygger på en kristen kulturarv – til fordel for en mindre udspecificeret paneuropæisk identitet. I forlængelse af – eller måske nærmere forud for – dette peger Dahl i sin artikel på, at de kristne værdier bag velfærdsstatens udvikling kan være mere eller mindre direkte forbundet med reformationen og den lutherske protestantiske arv, end anden forskning har vist. Reformationen er ikke nødvendigvis den Stundt Null, som man har troet, og de kristne værdier, der ofte knyttes til den lutherske arv, går længere tilbage, end vi sædvanligvis tænker. Endelig viser Skorini et al., at den automatiske kobling, der har været mellem modernitet og sekularitet, heller ikke er så entydig, som den ofte fremstilles. Ideen om det sekulariserede samfund bygger på en stærk forestilling om religion som en privatsag, men som artiklen viser, spiller religion stadig en politisk rolle. På tværs af artiklerne kan vi se, at religion ikke kun er vigtig i den enkeltes liv, men også på mange andre områder, og de viser dermed det postsekulære i praksis.

Vi vil gerne takke redaktionen for muligheden for dette temanummer med fokus på religion og politik og for den fleksibilitet, vi har haft i at sammensætte bidrag fra så forskellige forskningsdiscipliner. Den bredde er en selvstændig pointe for forståelse af religion i et postsekulært samfund, hvor det ikke længere er forbeholdt de teologiske eller religionsvidenskabelige miljøer at forske i og skrive om religion.

Medborgerlig integration på muslimske friskoler

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Danske muslimske friskoler har i længere tid været i mediernes og politikernes kritiske søgelys, og den socialdemokratiske regering har en erklæret intention om, at de skal lukkes (miste deres tilskud, hvis de har over 50 pct. elever af "udenlandsk oprindelse"). Man mener, at forældres ret til selv at vælge skoleform – for disse skolars vedkommende – bør vige af hensyn til elevernes medborgerlige integration og autonomi, der anses at blive skadet af friskolernes religiøse etos og/eller adskillelsen fra etnisk danske børn.

Denne artikel afrapporterer en nylig registerdata-beriget spørgeskemaundersøgelse af medborgerlig integration blandt muslimske friskoler og folkeskoler – bl.a. om national identitet, social og institutionel tillid, gruppebias, liberale værdier, politisk interesse og effektivitetsfølelse. Resultaterne indikerer ikke, at muslimske niendeklasseelever i friskolerne er dårligere integreret end tilsvarende elever i folkeskolen.

"En dansk skole skal også være et sted, hvor man lærer noget om værdier og bliver uddannet i at være en samfundsborger. Uanset hvor god man måtte være til sine tabeller og integralregning, så er man ikke integreret i det danske samfund, hvis man i de formative år er blevet indoktrineret til, at piger og drenge skal behandles forskelligt."

Dan Jørgensen, interview i Berlingske, 5. juli 2017.

Striden om muslimske friskoler

Den socialdemokratiske regering har bebudet lovgivning, der fjerner stats-tilskuddet til de frie skoler, hvor over halvdelen af eleverne har "udenlandsk baggrund" (Rosenkrantz-Theil, 2017). Ledende socialdemokrater har forbundet skolerne med "parallelsamfund og social kontrol" (Frederiksen, 2017), at "gøre op med danske værdier" (Rosenkrantz-Theil, 2017), og "piger og drenge der forskelsbehandles groft" (Jørgensen, 2017). Lovtiltaget vil lukke skolerne, uanset om de er velfungerende og overholder tilsynsbestemmelser om demokrati og kønsligestilling. Forslaget kommer efter flere stramninger siden årtusindskiftet, hvor flere skoler er lukket efter problemer med bl.a. ledelse og økonomisk uafhængighed.

En lukning af skolerne vil bryde med den danske friskoletraditions vægtning af forældres ret til at vælge deres børns skolegang (Mchangama, 2017) og gøre det skævt: det er ikke rettet mod religiøse mindretal som sådan – katolske, andre kristne og jødiske skoler berøres ikke – men mod muslimer. Sammen med integrationsprogrammer, indfødsretsprøver og ghettopakker vil det være endnu et tiltag rettet mod at fremme "medborgerlig integration" (Mouritsen

PER MOURITSEN

Institut for Statskundskab,
Aarhus Universitet,
pm@ps.au.dk

NANNA VESTERGAARD AHRENSBERG

Ph.d.-studerende,
Institut for Statskundskab,
Aarhus Universitet,
nannava@ps.au.dk

KRISTIAN KRIEGBAUM JENSEN

Lektor, Institut for
Politik og Samfund,
Aalborg Universitet,
kkj@dps.aau.dk

et al., 2019). En integration, der ikke blot handler om sprog og selvforsørgelse, men liberal-demokratisk værditilpasning, identifikation med nationen og social og politisk tillid – aspekter der i den danske offentlighed ofte anses for at være i modsætning til islam.

Uddannelsessystemets rolle i integrationen af etnisk og religiøst forskellige befolkningsgrupper er ikke ny (Mouritsen og Jaeger, 2018). Trods forskellige nationale modeller (f.eks. Levinson, 1997) står idealet om en nationalt og socialt integrerende folkeskole – den amerikanske *common school* (Jeynes, 2007) eller den verdslige franske *Ecole Laïque* (Laborde, 2005) – stærkt i Vesten. Den danske folkeskole (Fernandez og Jensen, 2017) deler idealets to centrale forestillinger: At en fælles skole kan og bør videregive en særlig medborgerlig bagage, jf. folkeskolelovens seneste formulering (§1, stk. 3) om forberedelse til ”deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre.” Og, jf. ikke mindst socialdemokratisk tænkning i dag (Rosenkrantz-Theil, 2017), at skolen som institution er *det sted* i samfundet, hvor grupper lærer hinanden at kende, opbygger tillidsbånd og bliver et nationalt fællesskab.

I den danske offentlighed repræsenterer de muslimske friskoler det modsatte. Dels en undervisning, der fremmer ikke-liberale idealer om kønsulighed, autoritet og tilbagetrækning fra det danske demokratiske fællesskab. Dels en bevidst isolation af unge muslimer fra andre danske unge. Det gør skolernes hele eksistens kontroversiel.

Denne artikels spørgsmål er, om skolerne eller adskillelsen fra etniske danske kammerater reelt skader den medborgerlige integration

Denne artikels spørgsmål er, om skolerne eller adskillelsen fra etniske danske kammerater reelt skader den medborgerlige integration. Det skal forstås helt konkret som et spørgsmål om, hvorvidt eleverne her er mindre gode medborgere, når man sammenligner med muslimske elever i den relevante alternative kontekst, dvs. de folkeskoler, som de ellers var henvist til.

Artiklen er baseret på en spørgeskemaundersøgelse blandt niendeklasseelever på henholdsvis muslimske friskoler og folkeskoler med mindst en femtedel elever med indvandrerbaggrund, der sammenlignes vha. af registerdatakontrol for relevante baggrundskarakteristika. Fokus for denne artikel er primært elever med muslimsk familiebaggrund, men etnisk danske elever i folkeskolen anvendes også lejlighedsvis som referencegruppe. Undersøgelsen, som er finansieret af ROCKWOOL Fonden som led i projektet *When do Children of Immigrants Thrive?*, er unik i Danmark og endda også internationalt (Shakeel, 2018: 23-4).

Fremstillingen er mest deskriptiv. Selv om næsten alle de muslimske friskoler deltog i undersøgelsen, er det samlede antal elever for lavt til mere avancerede

analyser. Temanummeret lægger op til fokus ikke blot på muslimske elever, men på betydningen af deres *religiøsitet*. Der er her den metodiske vanskelighed, at der ikke er meget varians: Til et spørgsmål om religiøsitet svarede stort set alle de muslimske elever i begge skolekontekster, at de var meget religiøse, om end lidt mere i friskolerne. Vi kan dermed primært sige noget om, hvilken forskel det gør at gå i en religiøst orienteret skole sammen med kammerater, der også er religiøse – sammenlignet med at gå i folkeskolen. Vi kan ikke sige noget om de kausale spørgsmål – altså hvad der ligger til grund for de forskelle, vi finder.

Muslimske frie skoler i et liberalt samfund

Muslimske friskoler i det danske skolesystem

De muslimske friskoler – og friskolerne generelt – indgår i et nationalt skolesystem med en særlig styring af minoritetsundervisning, hvis karakter træder frem ved sammenligning med f.eks. det britiske (Meer, 2007). Hvor de færreste muslimske skoler i Storbritannien er statsstøttede, gælder det *alle* de danske friskoler. De er også historisk mere regulerede og skal formulere læseplaner for de enkelte fag svarende til de nationale mål, mens undervisning og pensum i de britiske skoler indtil for nyligt var væsentligt mindre reguleret. Den danske friskoleinstitution går tilbage til 1849-grundloven og Friskoleloven fra 1855. Dens kontekst var en statslutheranisme, der blev indskrevet i grundloven, men også en medfølgende liberalisering, hvorefter forældre (jf. § 76) kunne vælge en anden *form* for deres børns uddannelse end folkeskolen, enten hjemmeundervisning eller forældregruppe-grundlagte frie skoler – det sidste vel at mærke i stigende grad subsidieret af staten, selv om grundloven ikke lovede dette. Tilskuddet er i dag 76 procent af pr. barn-omkostningerne, og mindrebemidlede forældre kan også få reduceret deres egenbetaling.

Mens friskoleloven knæsatte et væsentligt element af politisk-religiøs mindretalstolerance, skete det inden for et statsligt skolesystem og en modernistisk velfærdsstatsuniversalisme, hvis danske version (modsat andre nordiske landes) ikke indebar ”multikulturel” anerkendelse af nye indvandrergupper, men fastholdelse af lutheranisme som (sekulariseret) national ”kulturarv”, ikke mindst i det obligatoriske kristendomsfag (Mouritsen, 2006; Fernández og Jensen, 2017).

➤➤ Som populært alternativ til den stærkt centralstyrede folkeskole skal de frie skoler leve op til to grundkrav. De skal matche folkeskolens faglige niveau og indholdet i de faglige mål. Og de skal respektere en demokratibestemmelse

Som populært alternativ til den stærkt centralstyrede folkeskole skal de frie skoler leve op til to grundkrav. De skal matche folkeskolens faglige niveau og indholdet i de faglige mål. Og de skal respektere en demokratibestemmelse,

der minder om folkeskolens formålsparagraf, hvis indhold dog skærpedes i 2005, så skolerne i dag er forpligtede til:

efter deres formål og i hele deres virke forberede eleverne til at leve i et samfund som det danske med frihed og folkestyre samt udvikle og styrke elevernes demokratiske dannelse og deres kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene (Friskoleloven, §1, stk. 2).

Ud over de lutherske, katolske, en jødisk, mange grundtvigianske og friskoler, der bekender sig til bestemte pædagogiske ideer, er der 24 muslimske friskoler. 22 af dem har niende klasse. I alt er der omtrent fem tusinde elever, eller en tiendedel af alle skoleelever med muslimsk baggrund, der går herpå. De er primært fra anden generation, men der er også få børnebørn af indvandrere. Nogle skoler udsprang oprindeligt af etnisk-nationale grupper, især tyrkiske og kurdiske; andre af (pan-)arabiske sprog- og kulturfællesskaber. De betoner religion i forskellig grad og er undertiden præget af bestemte muslimske traditioner og retninger, der ikke altid er åbenlyse udefra (Ihle, 2007: 55). Andre vægter et humanistisk-interkulturelt værdigrundlag om rummelighed for forskellighed – herunder religiøs – snarere end aktiv religiøs praksis. Selvom næsten alle eleverne i undersøgelsen anser deres religion for meget vigtig, er begrebet ”muslimsk friskole” ikke ukontroversielt. Flere modsatte sig betegnelsen, da vi henvendte os til skolerne og betegnede sig i stedet ”friskoler med muslimske elever”.

Skolerne tilbyder de samme afgangsprøver som folkeskolen og har både etnisk danske og ikke-etnisk danske, oftest seminariuddannede lærere, som ikke alle er muslimer. De har typisk et generelt religionsfag i stedet for kristendom (i nogle skoler kombineret med Koran-læsning efter skoletid) (Ihle, 2007: 50). De lader til at klare sig godt akademisk. Mens enkelte er blandt de bedste i landet ved niendes afgangsprøver, varierer niveauet dog forudsigeligt efter boligområder. I et nyligt studie scorede eleverne gennemsnitligt 1½ karakterpoint over tilsvarende muslimske børn i folkeskolen, ligesom eleverne oftere færdiggjorde grundskolen og gik videre i ungdomsuddannelserne (Kraka, 2016: 3). Mens friskoleforældrene i vores studie især med hensyn til beskæftigelse havde lidt flere ressourcer end muslimske forældre i folkeskolen (hvor der er flere første generationsindvandrere), havde de færre ressourcer end flertalsforældre i samme områder.

Selv om de muslimske friskoler ser ud til at hjælpe eleverne fagligt, er de siden årtusindskiftet blevet underlagt detaljeret regulering og kontrol. De skal offentliggøre deres undervisningsmål og evalueringer, der er regler om økonomisk uafhængighed og bestyrelsesforhold (alle medlemmer skal kunne dansk), stadighed, muligheder for uanmeldt tilsyn, ministeriel observation af skolebestyrelses- og forældremøder og meget andet. Både tematisk (fagligt-didaktisk begrundet) og økonomisk skærpet tilsyn har været stigende, og hele fem skoler er lukket efter at have mistet sit tilskud. Den voldsomme regule-

ring er en reaktion på reelle problemer på nogle skoler, men nok også på en stigende tendens til at skære alle skolerne over én kam (Kofoed-Pihl, 2021: 84). Det opleves givetvist som en frustrerende mistænkeliggørelse, men kan også have fremmet den professionalisering, der præger flere og flere af dem. Efterspørgslen er stigende og kan udtrykke et øget aktivt tilvalg af skolerne i sig selv eller et fravalg af en folkeskole, der ikke tilbyder minoritetsreligiøns-undervisning som i bl.a. Belgien og Finland (Berglund, 2019; Merry og Driessen, 2005), og ofte har lavere faglige forventninger til muslimske elever, især drenge (Kühle, 2015; Gilliam, 2018).

Et liberalt værdidilemma?

Som det indledende citat viser, indlæses de muslimske friskoler i en negativ fortælling om traditionel islam og selv-isolerende parallelsamfund. Det sker i et land, hvor ”god” religion er individuel, åndelig og ikke-offentlig – trods flertallets egen ”kulturkristendom.” For en sekulariseret befolkning virker det til, at religiøsitet, når den er ortodoks og adfærdsregulerende, er noget negativt. Det er også det traditionelt politisk liberale synspunkt (Kymlicka, 2001; Hand, 2003). Her teoretiseres stærkt religiøse grupper – evangelikale protestanter, Jehovas vidner eller muslimer – som grupper med reaktionære værdier om kønsroller, seksualitet og samfundets generelle indretning. Ufejlbarlige hellige skrifter og klerikal autoritet anses som underminerende for de idealer om rationalitet og autonomi, der er konstitutive for moderne uddannelse (f.eks. Joppke, 2009).

Alligevel er der en normativ ambivalens her. Skolerne udgør et dilemma – måske et trilemma – for liberale uddannelsessystemers håndtering af religiøs pluralisme. Klassiske tolerance-liberalisme (Locke) betoner forældres og gruppers ret til at opfostre deres børn i en bestemt tro. Den senere nitten-hundredetalsliberalisme, der tematiserer individet og dets fornuft (Kant, Mill, von Humboldt), betoner derimod skolens rolle som beskytter af det enkelte barns autonomi og udvikling. Endelig er republikanske liberale – f.eks. Durkheim og Rousseau – optaget af, at nye generationer – og nye borgere – tilegner sig nødvendige borgerdyder og får den fællesskabsfølelse, der motiverer til at udøve dem.

De to sidste hensyn står i spænding i pædagogisk debat om folkeskolens dannelse til samfundsborgere (eller arbejdsmarkedsdeltagere) versus til menneskeliv og individualitet (f.eks. Husted, 2003). Det første er hjerteblodet i en friskolebevægelse (Suhr og Bendix, 2021), der vægter forældreindflydelse og nærhed, også for kulturelle og religiøse mindretal. Og sidstnævnte kolliderer med socialdemokratiske ambitioner om statsstyret klasseudjævning.

Hvad siger litteraturen?

Hvis der virkelig er et trade-off, sådan at et religiøst begrundet skolevalg nødvendigvis går ud over medborgerskab, sammenhængskraft eller individuel autonomi, svækker det givetvist de muslimske friskolers sag (MacMullen, 2018; Mason, 2018). Politikernes bekymring flugter faktisk med en hel

del litteratur om religiøse – herunder muslimske – skoler. Litteraturen er dog i vidt omfang teoretisk og normativ (Shakeel, 2018), så vi ved ikke, om det skitserede værdi-trilemma er reelt. Der er dog grund til at overveje denne teoretiske litteratur – herunder også mekanismer, der kan tænkes at gå i en modsat retning – inden vi går over til at se på empirien.

➤➤ **Hvis der virkelig er et trade-off, sådan at et religiøst begrundet skolevalg nødvendigvis går ud over medborgerskab, sammenhængskraft eller individuel autonomi, svækker det givetvist de muslimske friskolers sag**

En første teoretisk bekymring er, at skolerne svækker den nationale vi-følelse. Frygten er, at religiøs og etnisk gruppeidentitet forstærkes, når eleverne ikke møder kammerater fra flertalssamfundet (Judge, 2001: 463), især hvis den muslimske identitet fremstilles mere positivt i skolen (Thijs et al., 2018). Det virker plausibelt. To faktorer kan trække i modsat retning. For det første afhænger unge muslimers opfattelse af sig selv også af, om de oplever, at flertallet anerkender, at de hører til. Friskolerne afskærmer måske eleverne fra den misanerkendelse (eller oplevede diskrimination), der ellers kunne medføre modreaktioner (Maliapaard og Verkuyten, 2018; Simonsen, 2019). For det andet viser en litteratur om *dual identity* (Dovidio et al., 2010), at man godt både kan være knyttet til sin religion eller gruppe og et nationalt fællesskab – hvis man får lov. Igen beskytter muslimske friskoler måske fra konflikt eller udfordrer selve ideen om inkompatibilitet. Det eneste kvantitative studie af national identifikation blandt muslimske friskolers elever (Thijs et al., 2018) fandt den faktisk negativt korreleret med oplevet (personlig og gruppe) diskrimination. Effekten mindskedes af nære forhold mellem eleverne og lærere (hvilket er mere sandsynligt i mindre/private skoler). Studiet fandt dog også, at dét at have ikke-muslimske *lærere* (jf. kontaktteori, nedenfor) havde en lille positiv effekt på national identifikation. Studiet sammenlignede desværre ikke med muslimer i statslige skoler.

En relateret bekymring i litteraturen er, at religiøse skoler øger fordomme og mindsker social tillid. I politisk teori formuleres det som et spørgsmål om tolerance af andre (religiøse) grupper (Burtonwood, 2003; Kymlicka, 2001; Halstead og McLaughlin, 2005; men se Mason, 2018). Det plausible argument er, at stærk, udfordret religiøsitet genererer mindre selvkritik og accept af ambivalens, mindre ”cognitive sophistication” (Everett, 2018: 303) og dermed større reservation over for udenforstående. Evnen til at leve med og stole på dem, man er forskellig fra, indebærer mere end abstrakte tolerancenormer (Burtonwood, 2003; Short, 2003). I klassisk kontaktteori (Allport, 1954) mindskes fordomme først, når konkrete erfaringer med den anden over længere tid generaliseres til en større *out-group*. Den erfaring tilbyder muslimske skoler ikke (Everett, 2018: 59) på samme måde som en ikke-niveaudelt folkeskole, der inkarnerer de idealer om lighed, fælles mål og institutionelt støtte, der fremmer et positivt kulturmøde (ibid.; Pettigrew, 1998).

Om idealerne fuldt ud modsvarer, hvad muslimer i folkeskolen oplever fra danske kammerater og lærere, er dog usikkert (Gilliam, 2018). Konflikt-teori (Blumer, 1958) forudsiger modsat, at inter-etnisk kontakt øger fordomme ved at understøtte en indbyrdes statuskamp og trusselsoplevelse og dermed fremmer *in-group* identifikation. Kvalitative studier peger på, at muslimske skoler kan beskytte mod netop negative identitetskampe (Hussain og Read, 2015; Ihle, 2007; Merry og Driessen, 2009; Zine, 2001) på måder, der paradoksalt fremmer tolerance og mindsker fordomme. Et review af forskning om (ikke totalt segregerede) katolske skoler i USA, Irland og Storbritannien fandt ingen øget out-group bias (Grace, 2003). Et longitudinalt studie fra Storbritannien (Hewstone et al., 2018) fandt dog, at elever i blandede skoler havde mindre bias og højere out-group tillid end elever i segregerede muslimske skoler, og at begge dele forbedredes over tid i forbindelse med en skolesammenlægning til en blandet skole.

Den sidste teoretiske bekymring er, at friskolers fokus på (traditionel) religion blokerer socialisering til liberale, medborgerlige værdier, og at eleverne ikke bliver kompetente til at deltage autonomt i et demokratisk samfund. Bekymringen kolliderer i nogen grad med vores viden om den europæiske andengeneration. Selvom efterkommere ofte er *mere* religiøse, er de også mere tilbøjelige til at "kompartimentalisere" trosspørgsmål i forhold til samfundsorientering (Voas og Fleischmann, 2012). Religiøsitet kan *fremme* politisk engagement – om end ikke kun i elektoral politisk deltagelse (Just et al., 2014). Værdiskellet mellem muslimer og ikke-muslimer i Vesten handler mindre om demokrati og frihedsrettigheder end etiske spørgsmål om køn og seksualitet (Joppke, 2014: 1319-23), og det mindskes over tid i Danmark (Udlændinge og Integrationsministeriet, 2016; 2019) som i resten af Nordeuropa (Janmaat, 2008: 38-42). Igen, ligesom tidligere på katolske skoler (Grace, 2003), er der et pres for at modernisere undervisningen og ligefrem levere en eksplicit medborgerlig profil. Ikke kun på grund af reguleringen, men også som imødekomme af bedre uddannede forældre, der uagtet religiøsitet har et stærkt ønske om, at deres børn skal være i stand til at deltage i det danske samfund. Ovenstående er dog *circumstantial*. Der findes ingen empiriske studier af liberal og medborgerlig værdiorientering blandt muslimske friskolers elever.

Undersøgelsens fokus er skoler med mindst 20 procent elever med indvandrerbaggrund

Artiklen er baseret på en spørgeskemaundersøgelse i skoleåret 2019-20 i niende klasser i folkeskoler og på muslimske friskoler, hvor vi sammenligner elever med muslimsk familiebaggrund (defineret som, at mindst en forælder har oprindelse i et land, hvor mindst 80 procent af befolkningen ifølge Pew Research Center er muslimer). Folkeskolerne blev tilfældigt udvalgt blandt skoler med mindst 20 procent elever med indvandrerbaggrund (defineret som, at ingen af forældrene både er født i Danmark og har dansk statsborgerskab). De 178 skoler, der opfyldte det kriterie, ligger ligesom friskolerne overvejende i de store byer, ofte i samme områder, og er dermed de skoler,

som friskoleeleverne alternativt ville frekventere. 75 skoler accepterede invitationen. Hele klasser blev udvalgt til deltagelse. I de store folkeskoler med mere end to spor blev to klasser tilfældigt udvalgt. I alt blev 3.382 elever udvalgt, hvoraf 2.039 deltog, svarende til 60 procent. Alle 22 muslimske friskoler med niende klasse blev inviteret. Kun tre deltog ikke – én afslog, og to nåede det ikke på grund af skolenedlukningen i første bølge af Covid-19. I de resterende 19 skoler blev alle niendeklasseelever inviteret til at deltage. 268 elever deltog i alt, svarende til 80 procent. Hele klasser – med de elever, der var til stede på dagen – deltog. Vi brugte registerdata til kontrol for bias på skoleniveau (for folkeskolernes vedkommende) og på individniveau til sikring af, at vi sammenligner samme ”slags” muslimske elever på relevante baggrundsvariable (se nedenfor). Danmarks Statistik udførte folkeskoleundersøgelsen online, med hjælp fra klasselærere, mens forskningsassistenter administrerede papir-spørgeskemaer i friskolerne.

Tabel 1 sammenfatter de mange afhængige variable med antal survey-items, svarskala, antal respondenter og vægtede svargennemsnit for de to elevgrupper. Der henvises til ROCKWOOL-rapporten (Mouritsen et al., 2021) for resultater af faktoranalyser for de enkelte mål og for sammenligning med etniske flertalselever.

Tabel 1: Vægtede gennemsnit på afhængige variable

Variabel	Antal survey-items	Skala	N	Vægtede gennemsnit	
				Folkeskoler	Friskoler
Etnisk identifikation	3	0 (lav) til 1 (høj)	752	0,887	0,849
National identifikation	3	0 (lav) til 1 (høj)	816	0,468	0,532
Intergruppe-bias	6	-1 (max. indvandrerbias) til 1 (max. dansk bias)	785	0,123	0,037
Social tillid	3	0 (lav) til 1 (høj)	827	0,501	0,523
Institutionel tillid	8	0 (lav) til 1 (høj)	805	0,506	0,526
Ekstern politisk effektivitet	3	0 (lav) til 1 (høj)	815	0,414	0,340
Intern politisk effektivitet	2	0 (lav) til 1 (høj)	822	0,596	0,596
Meget/ret interesseret i politik	1	0 (nej) til 1 (ja)	836	0,480	0,530
Enig i pligt til at stemme	1	0 (nej) eller 1 (ja)	826	0,867	0,802
Enig i homoseksuel ret til adoption	1	0 (nej) eller 1 (ja)	808	0,674	0,677
Uenig i, at mænd er bedre ledere end kvinder	1	0 (nej) eller 1 (ja)	826	0,674	0,818
Selvværd	10	0 (lav) til 1 (høj)	792	0,642	0,675
Altid optimistisk om fremtiden	1	0 (nej) eller 1 (ja)	829	0,890	0,944
Positivt forhold til lærere	5	0 (lav) til 1 (høj)	803	0,661	0,755
Kulturel imødekommende klasse	2	0 (lav) til 1 (høj)	764	0,588	0,669
Alle/de fleste venner har indvandrerbaggrund	1	0 (nej) eller 1 (ja)	835	0,656	0,812

Den præcise ordlyd af de pågældende survey-items fremgår af bilaget.

Tabel 2 viser de anvendte kontrolvariable. Kun religiøsitet er selvrapporteret ("Hvor vigtigt er religion i dit liv?" med 11-punktskala, omkodet til en 0-1 skala), mens resten er baseret på registerdata (køn, statsborgerskab, født i udlandet, forældres højeste uddannelse og beskæftigelse). Vi valgte at behandle religiøsitet som kontrol, snarere end som afhængig variable, hvilket kan diskuteres. Selvom det at gå i muslimsk friskole kan øge religionens betydning, vil stærkt religiøse forældre oftere vælge disse skoler i udgangspunktet, og den sidste faktor vurderes at være vigtigere end den første. Vi ser da også, som nævnt, at friskolebørnene er stærkt religiøse. Tabellen viser også, at muslimerne i folkeskolen i mindre grad har dansk statsborgerskab, i højere grad er født uden for Danmark og oftere har en arbejdsløs far. De tre ting hænger sammen på en måde, der indikerer, at friskoleforældrene gennemsnitligt har lidt flere ressourcer: Danskfødte opnår nemmere statsborgerskab, især på deres forældres ansøgning, og stabil beskæftigelse er en forudsætning for statsborgerskab (Jensen et al., 2019).

Tabel 2: Deskriptiv statistik over elever med muslimsk baggrund

	Folkeskoler (pct.)	Muslimske friskoler (pct.)
Køn		
Dreng	46,7	42,5
Piger	53,3	57,5
Dansk statsborgerskab		
Nej	27,6	13,4
Ja	72,4	86,6
Født i udlandet		
Nej	84,0	92,5
Ja	16,1	7,5
Forælders højeste uddannelse		
Lav	28,8	28,0
Mellem	49,5	48,6
Høj	20,3	21,3
Ukendt	1,4	2,2
I beskæftigelse, mor		
Nej	61,4	64,2
Ja	35,8	34,7
Ukendt	2,8	1,1
I beskæftigelse, far		
Nej	47,6	42,9
Ja	44,4	51,5
Ukendt	8,0	5,6
Religiøsitet (0-1)	0,77	0,90
N	572	268

Vi brugte både almindelig OLS-regression og CEM (coarsened exact matching). Logikken i CEM er at ”matche” elever i de to skolekontekster på de anvendte kontrolvariable i Tabel 2 og undlade de observationer, der ikke har en ”statistisk tvilling.” Således trimmes data, så grupperne ligner hinanden mest muligt på baggrundskaraktistika, *forud* for analysen. Det reducerer statistisk bias og model afhængighed (Iacus, King og Porro, 2021). Dog kan kombinationen af adskillige finkornede kontrolvariable (strata) gøre, at mange observationer ikke får et match. Derfor inddeles kontrolvariable i grovere kategorier. Eksempelvis reduceres religiøsitet til tre kategorier – lav (0-0,5), middel (0,6-0,8) og høj (>0,8) – for at øge antal matches. I alt matchede 236 muslimske friskoleelever med 353 folkeskoleelever indenfor 72 forskellige strata. Balancen mellem grupperne blev betydeligt forbedret: Uden CEM var det overordnede mål for skævhed (L1 statistikken) 0,534 og efter CEM 3,42⁻¹⁶.

Som robusthedstjek sammenlignede vi resultaterne fra CEM med resultaterne fra den multivariate OLS-regression (med det finkornede religiøsitétsmål). I alle modeller indgår klyngerobuste standardfejl på skoleniveau. Da vi tester hvert outcome-mål for sig, bruges Bonferroni-korrigerede konfidensintervaller for at imødegå udfordringer med multiple sammenligninger.

Friskoler synes ikke at skade medborgerlig integration

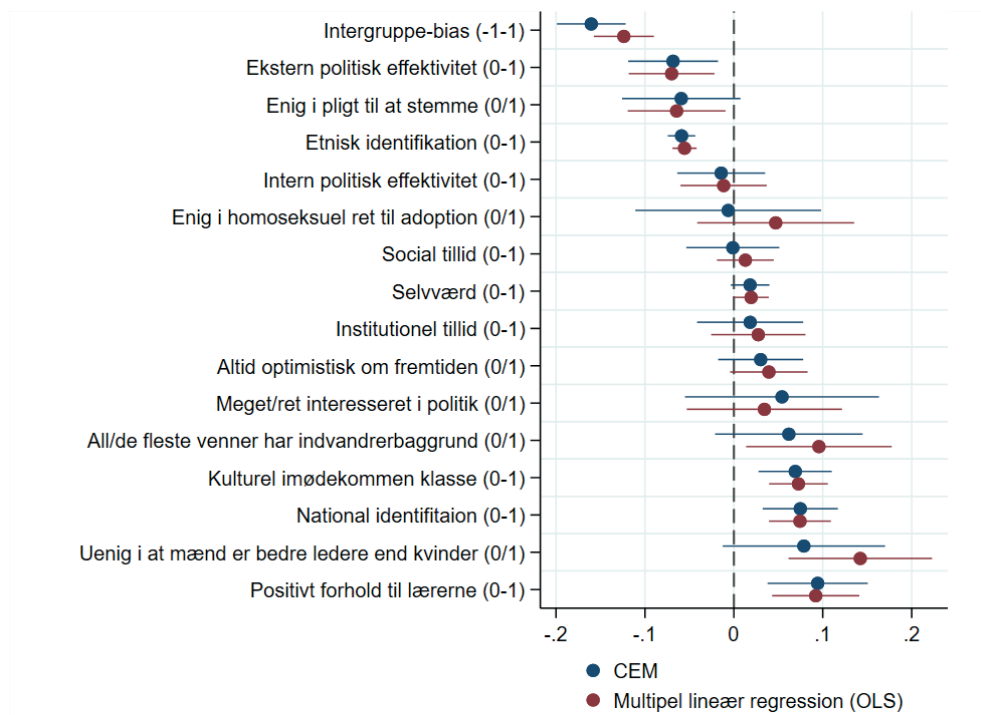
Figuren nedenfor viser den statistiske forskel mellem muslimer i folkeskolen og friskolerne for hver variabel, estimeret ved både multivariat OLS-regression (blå prikker) og OLS-regression med CEM (røde prikker). Punkter til højre for den stiplede lodrette streg indikerer, at friskoleeleverne scorer højere end muslimerne i folkeskolen på det givne outcome-mål. Feltet på begge sider af hvert punkt viser konfidensintervallet (95 procent). Uanset metoden ses det, at friskolebørnene har statistisk signifikant (p-værdi < 0,05) lavere niveauer for intergruppe-bias, ekstern politisk effektivitetsfølelse og etnisk identifikation. De har signifikant højere national identifikation, bedre lærerrelation, en større andel venner med indvandrerbaggrund og er mere uenige i, at mænd er bedre ledere end kvinder. Ingen andre mål viser statistisk signifikante forskelle, omend nogle (selvværd – højere – og forpligtelse til at stemme – lavere) er tæt på. På nær ekstern politisk effektivitet og stemmepligt hælder de andre mål i friskolernes favør. Overordnet er der ikke støtte til tesen om, at muslimske friskoler skader medborgerlig integration – snarere tværtimod.

 Overordnet er der ikke støtte til tesen om, at muslimske friskoler skader medborgerlig integration – snarere tværtimod.

Vi begynder med elevernes friskoleoplevelse, der må formodes at relatere til forældrenes valg af skoleformen. De muslimske friskoleelever har en betydelig bedre relation til deres lærere og lidt (men lige knapt signifikant) højere selvværd og optimisme. Helt efter forventningerne oplever de også i højere grad end elever i folkeskolen, at der lyttes til deres perspektiv, når undervisningen

berører emner som diskrimination, danskhed og kulturelle forskelle, samt at forskellige kulturer omtales lige respektfuldt – elementer af hvad vi kan kalde klassens kulturelle imødekommenhed eller interkulturalisme. Forskellene er statistisk signifikante. Der er i øvrigt en klar positiv sammenhæng, ligeledes forventelig, mellem både lærerrelation og kulturel imødekommenhed og selvværd (Mouritsen et al., 2021: 62-3).

Figur 1: Statistisk forskel mellem skoletype på de afhængige variable

Note: Reference-kategori er folkeskole. 95 procent Bonferroni-justerede konfidensintervaller. Klyngekorrigerede standardfejl på skoleniveau.

Disse resultater svarer meget godt til de grunde til at foretrække friskolen, som eleverne angav som vigtige for dem selv og deres forældre (se Mouritsen et al., 2021: 66). 54 procent angav her den nære skole-hjemkontakt, 49 procent et roligere og bedre læringsmiljø, og 45 procent større trykthed i en muslimsk friskole. Hele 72 procent nævner betydningen af, at skolen anerkender muslimske værdier. Det sidste mål, sammen med en meget høj sandsynlighed (et vægtet gennemsnit på 0,8 på muslimske friskoler versus 0,66 i folkeskolen) for at have flest eller udelukkende venner med indvandrerbaggrund, kan måske ses som objektive ”parallelsamfund”-indikatorer. Intet tyder dog på, at den religiøst-etniske segregation eller den bedre elevtrivsel har en dårligere medborgerlig integration som sin pris.

Lad os først se på identitetsaspektet, hvor vi spurgte til såvel etnisk gruppe-identifikation som dansk national identifikation. Det er et markant resultat, at friskoleeleverne identificerer sig signifikant *mere* med det danske fællesskab (i øvrigt på et niveau tæt på flertalseleverne), og *mindre* mod deres forældres etniske gruppe end muslimerne i folkeskolen. Det gør de i øvrigt

uagtet at de, som nævnt, er endnu mere religiøse. Der er altså ikke nogen tegn på en ”modidentitet” på de muslimske friskoler.

Det sociale aspekt af medborgerlig integration – den generelle tillid til andre mennesker og graden af fordomme i opfattelsen af andre grupper i forhold til ens egen – giver heller ikke anledning til bekymring om friskolernes negative indflydelse. Modsat det centrale britiske studie (Hewstone et al., 2018) er der ingen signifikant forskel mellem muslimer i de to kontekster angående den generelle tillid til andre mennesker (friskoleeleverne klarer sig en anelse bedre – 0,52 versus 0,50). Og selv om niveauet for begge grupper i lighed med tidligere studier (Dinesen, 2011) er under flertalsgruppen (0,57), er forskellen ikke voldsom. Hvad angår inter-gruppe bias – synet på sin egen gruppe som værende mere venlig, ærlig og til at stole på end den etniske majoritetsgruppe – er friskoleeleverne signifikant *mindre* fordomsfulde end muslimer i folkeskolen.

Bekymringen om intolerance og lavere tillid har ikke mindst handlet om segregeringseffekten af skolerne – at børnene ikke får udfordret deres fordomme i mødet med etniske danskere. En lav andel af etnisk danske venner er dog også korreleret negativt med social tillid og fordomme. Men sammenhængen gælder kun for muslimer i folkeskolen – *ikke* i friskolen (Mouritsen et al., 2021: 38-9).

Historien om de relativt udramatiske forskelle, hvor friskoleeleverne dog klarer sig lidt bedre, gentager sig for den værdimæssige side af politisk akkulturation. På et krævende spørgsmål om homoseksuelles adgang til adoption er der ingen forskel på de to grupper af muslimske elever. Derimod er friskoleeleverne noget *mindre* tilbøjelige til at mene, at mænd er bedre ledere end kvinder. Vi brød svarene ned på køn og så, at drenge er langt mere fordomsfulde end piger. Men det gælder i mindre grad for muslimske drenge i friskolerne end for *de etnisk danske* drenge (Mouritsen et al., 2021: 44-6). Forskellen er slående, men kan muligvis også dække over, at drengene på netop dette spørgsmål ”ved, hvad de skal svare”, men reagerer forskelligt herpå, med friskole-drengene eventuelt mere optagede af, hvordan deres skole opfattes i samfundet end flertalsdrene.

Hvad er billedet, når vi bevæger os mod den politiske medborgerrolle i bredere forstand? Friskoleelever og muslimer i folkeskolen har de samme, ret høje niveauer for interesse i politik, og der er heller ikke stor forskel på den vertikale tillid til samfundsmæssige institutioner, herunder folketing og regering. Men friskolebørnene er lidt mindre tilbøjelige – omend niveauet fortsat er højt – til at se det som en pligt at stemme. Der er også en forskel i politisk effektivitetsfølelse. Den interne politiske effektivitetsfølelse – oplevet evne til at forstå, diskutere og deltage i politik – er den samme. Men den eksterne politiske effektivitetsfølelse – opfattelsen af at blive hørt af politikere og at kunne påvirke politik – er noget lavere blandt friskoleeleverne. Både dette og den lavere betoning af stemmepligt *kan* eventuelt afspejle en oplevelse i fri-

skolerne af at befinde sig i skudlinjen i dansk politik. Det kan undersøgelsen dog desværre ikke sige noget om.

Udgør friskolerne en positiv integrationskontekst?

Den spørgeskemaundersøgelse af elever på henholdsvis muslimske friskoler og i folkeskoler med mindst en femtedel elever med udenlandsk baggrund, som artiklen har afrapporteret hovedresultaterne fra, er en af ganske få af sin art. Antallet af friskoleelever i de undersøgte niende klasser er i sagens natur lavt. Men det meget lave frafald af skoler, den systematiske sammenligningsmulighed med folkeskolen og registerdatakoblingen styrker resultaterne. Først og fremmest som en rent deskriptiv temperaturmåling af medborgerlig integration på muslimske friskoler. Når man sammenligner eleverne her – der er mere religiøse, har færre etnisk danske venner, og udsættes for en mere ”religions-venlig” skolehverdag – med muslimer i folkeskolen, så er der ikke noget, der tyder på et integrationsunderskud.

Overordnet set er der ingen dramatiske forskelle mellem de to skolekontekster. Men på flere vigtige områder – identifikation med nationen, fordomsfuldhed, holdning til kønsligestilling – står det faktisk bedre til på friskolerne. Samtidig har eleverne bedre selvværd, bedre relation til lærerne og en bedre oplevelse af at blive lyttet til som minoriteter. Kun i oplevelsen af at kunne påvirke politik – og forpligtelsen i at stemme – er der en lille forskel i modsat retning.

De muslimske friskoler efterspørges af forældre, der vil videregive en religiøs tradition, men også ønsker overskuelighed, forældrenærhed og trygge rammer for deres børns læring. Konsekvensen er en koncentration af meget religiøse elever med endnu færre danske venner end muslimerne i folkeskolen. Men det tyder ikke på i vores undersøgelse, at der er noget dilemma – eller trilemma. Det har ikke de frygtede konsekvenser. Undersøgelsen kan desværre ikke sige noget om de kausale faktorer, der kan virke på forskellige måder. Uanset om det skyldes positive forhold ved friskolerne selv (at de er imødekommende overfor muslimsk religiøsitet, eller at de er små, overskuelige og forældre-orienterede) eller fraværet af negative forhold ved folkeskolen såsom identitetskonflikter eller en oplevet manglende rummelighed, er der dog ingen tegn på, at friskolernes popularitet kolliderer med medborgerlige værdier og normer, social og politisk tillid eller de idealer om elevernes demokratisk-autonome *empowerment*, der står så stærkt i folkeskolen.

Det er muligt, at dette resultat afspejler en helt særlig dansk situation lige nu, herunder at den stramme regulering og udtynding af friskolerne har virket. Selv om vi bruger registerdata til at kontrollere for bl.a. uddannelse og beskæftigelse, er det også muligt, at skolernes succes afspejler selvselektion – og en vis ”creaming” i de mest populære skoler – som også slår igennem i forhold medborgerlig integration og ikke lader sig indfange af de observerbare kontrolvariable. Det kan undersøgelsen ikke udelukke. Mens vi venter på mere forskning på dette sparsomme område, kan man dog overveje, hvorfor sko-

lerne faktisk kan tænkes at udgøre en positiv integrationskontekst. Ikke (kun) fordi problematiske skoler er luget ud ved tilsyn. Men også fordi dét at møde accept og samtidig blive afskærmet fra negativ ”identitetskonkurrence” i et samfund, hvor islam (og synlig mellemøstlig oprindelse) er et stigma, kan gøre det nemmere at blive – og forblive – en god medborger.

Litteratur

- Allport, Gordon W. (1954), *The Nature of Prejudice*, Boston, Mass.: Addison-Wesley.
- Berglund, Jenny (2019), ”State-Funded Faith-Based Schooling for Muslims in the North”, *Religion & Education*, 46(2): 210-33.
- Blumer, Herbert (1958), ”Race Prejudice as a Sense of Group Position”, *Pacific Sociological Review*, 1(1): 3-7.
- Burtonwood, Neil (2003), ”Social Cohesion, Autonomy and the Liberal Defence of Faith Schools”, *Journal of Philosophy of Education*, 37: 415-25.
- Dinesen, Peter T. (2011), ”Me and Jasmina down by the schoolyard: An analysis of the impact of ethnic diversity in school on the trust of schoolchildren”, *Social Science Research*, 40(2): 572-85.
- Dovidio, John F., Samuel L. Gaertner og Tamar Saguy (2007), ”Another view of ”we”: majority and minority group perspectives on a common ingroup identity”, *European Review of Social Psychology*, 18: 296-330.
- Everett, Helen (2018), *Faith Schools, Tolerance and Diversity: Exploring the Influence of Education on Students’ Attitudes of Tolerance*, London: Palgrave Macmillan.
- Fernández, Christian og Kristian K. Jensen (2017), ”The civic integrationist turn in Danish and Swedish school politics”, *Comparative Migration Studies*, 5(5): 1-20.
- Frederiksen, Mette (2017), ”Mette Frederiksen i brutalt opgør: ’Luk alle muslimske friskoler!’”, *Berlingske Tidende* 11. august.
- Gilliam, Laura (2018), *Minoritetsdanske drenge i skolen. Modvilje og forskelsbehandling*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Grace, Gerald (2003), ”Educational Studies and Faith-Based Schooling: Moving from Prejudice to Evidence-Based Argument”, *British Journal of Educational Studies*, 51(2): 149-67.
- Halstead, J. Mark og Terence McLaughlin (2005), ”Are Faith Schools Divisive?”, i Jo Cairns, Roy Gardner og Denis Lawton, red., *Faith Schools: Consensus or Conflict?*, London: Routledge, pp. 61-73.
- Hand, Michael (2003), ”A Philosophical Objection to Faith Schools”, *Theory and Research in Education*, 1(1): 89-99.
- Hewstone, Miles, Ananthi A. Ramiah, Katharina Schmid et al. (2018), ”Influence of segregation versus mixing: Intergroup contact and attitudes among White-British and Asian-British students in high schools in Oldham, England”, *Theory and Research in Education*, 16(2): 179-203.
- Hussain Serena og Jen’nan G. Read (2015), ”Islamic schools in the United States and England: Implications for integration and social cohesion”, *Social Compass*, 62(4): 556-69.
- Husted, Jørgen (2003), ”Borgerskole eller menneskeskole”, i *Skolens rummelighed – fra idé til handling*, København: Undervisningsministeriets Forlag, pp. 19-37.
- Iacus, Stefano M., Gary King og Giuseppe Porro (2012), ”Causal Inference without Balance Checking: Coarsened Exact Matching”, *Political Analysis*, 20(1): 1-24.
- Ihle, Annette Haber (2007), *Magt, medborgerskab og muslimske friskoler i Danmark: Traditioner, idealer, politikker*, København: Københavns Universitet.
- Jeynes, William H. (2007), *American Educational History: School, Society, and the Common Good*, London: Sage.
- Janmaat, Jan G. (2008), ”The Civic Attitudes of Ethnic Minority Youth and the Impact of Citizenship Education”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(1): 27-54.
- Jensen, Kristian K., Per Mouritsen, Emily C. Bech og Tore V. Olsen (2021), ”Roadblocks to citizenship: selection effects of restrictive naturalisation rules”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(5): 1047-65.
- Joppke, Christian (2009), *Veil: Mirror of Identity*, Cambridge: Polity Press.
- Joppke, Christian (2014), ”Europe and Islam: Alarmists, Victimists, and Integration by Law”, *West European Politics*, 37(6): 1314-35.
- Judge, Harry (2001), ”Faith-based Schools and State Funding: A Partial Argument”, *Oxford Review of Education*, 27(4): 463-74.
- Just Aida, Maria E. Sandovici og Ola Listhaug (2014), ”Islam, religiosity, and immigrant political action in Western Europe”, *Social Science Research*, 43: 127-44.
- Jørgensen, Dan (2017), ”Muslimske friskoler skader integrationen. Vi skal handle nu”, *Politiken*, 22. august.
- Kofoed-Pihl, Helene (2021), *Når religion indskrænker friheden i friskolerne – En undersøgelse af konsekvenserne af den politiske debat om de muslimske friskoler*. Specialafhandling, Aarhus Universitet: Institut for Kultur og Samfund.
- Kraka (2016), *Børn fra muslimske friskoler – hvordan klarer de sig?*, København: Kraka.

- Kymlicka, Will (2001), "Education for Citizenship", i Will Kymlicka, red., *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, pp. 291-316.
- Kühle, Lene (2015), "Religious Diversity and Muslim Claims-Making: Conflicts over the Danish Folkeskole", i Mark Sedgwick, red., *Making European Muslims: Religious Socialization among Young Muslims in Scandinavia and Western Europe*, New York: Routledge, pp. 123-46.
- Laborde, Cécile (2005), "Secular Philosophy and Muslim Headscarves in Schools", *The Journal of Political Philosophy*, 13(3): 305-29.
- Lane, Robert E. (1959), *Political life: Why and how People Get Involved in Politics*, Chicago: Markham.
- Levinson, Meira (1997), "Liberalism versus Democracy? Schooling Private Citizens in the Public Square", *British Journal of Political Science*, 27(3): 333-60.
- MacMullen, Ian (2018), "Religious schools, civic education, and public policy: A framework for evaluation and decision", *Theory and Research in Education*, 16(2): 141-61.
- Maliepaard, Mieke og Maykel Verkuyten (2018), "National disidentification and minority identity: a study among Muslims in Western Europe", *Self and Identity*, 17: 75-91.
- Mason, Andrew (2018), "Faith schools and the cultivation of tolerance", *Theory and Research in Education*, 16(2): 204-25.
- Mchangama, Jacob (2017), "Kan man både forsvare muslimske friskoler og mene, at flere af dem bør lukkes? Ja da", *Zetland*, 6. september.
- Meer, Naser (2007), "Muslim schools in Britain: challenging mobilisations or logical developments?", *Asia Pacific Journal of Education*, 27(1): 55-71.
- Merry, Michael S. og Geert Driessen (2005), "Islamic schools in three western countries: policy and procedure", *Comparative Education*, 41(4): 411-32.
- Mouritsen, Per (2006), "The Particular Universalism of a Nordic Civic Nation. Common values, state religion and Islam in Danish Political culture", i Tariq Modood, Anna Triandafyllidou og Ricard Zapata-Barrero, red., *Multiculturalism, Muslims and Citizenship: A European Approach*, London: Routledge, pp. 70-93.
- Mouritsen, Per, Kristian K. Jensen og Stephen J. Larin (2019), "Introduction: Theorizing the civic turn in European integration policies", *Ethnicities*, 19(4): 595-613.
- Mouritsen, Per, Nanna V. Ahrensberg, Kristian K. Jensen, Kirstine M. Hansen og Mathilde B. Jørgensen (2021), *Medborgerlig integration og trivsel i friskoler med muslimske elever*, Arbejdsrapport nr. 60., København: ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Mouritsen, Per og Astrid Jaeger (2018), *Designing Civic Education for Diverse Societies: Models, Tradeoffs, and Outcomes*, Bruxelles: Migration Policy Institute Europe.
- Pettigrew, Thomas F. (1998), "Intergroup Conflict Theory", *Annual Review of Psychology*, 49: 65-85.
- Rose, Mathias og Karl E. Frost (2021), "Muslimske friskoler lægger afstand til elever fra tvangslukkede skoler: Forældre havde den forkerte tilgang", *Altinget*, 9. august.
- Rosenkrantz-Theil, Pernille. (2017), "Kronik: Slut med friskoler med overvægt af udlændinge", *Politiken*, 7. september.
- Shakeel, M. Danish (2018), "Islamic Schooling in the Cultural West: A Systematic Review of the Issues Concerning School Choice", *Religions*, 9(12): 392.
- Short, Geoffrey (2003), "Faith schools and social cohesion. Opening up the debate", *British Journal of Religious Education*, 25(2): 89-102.
- Simonsen, Kristina B. (2019), "Us" or "Them"? How Policies, Public Opinion, and Political Rhetoric Affect Immigrants' Sense of Belonging", *Migration Information Source*, 18 April.
- Suhr, Karsten og Peter Bendix (2021), "Benspænd for nye grundskoleinitiativer", *Skolemonitor*, 3. november 2021.
- Thijs, Jochem, Lisette Hornstra og Fatima Z. Chraki, F. Z. (2018), "Self-Esteem and National Identification in Times of Islamophobia: A Study Among Islamic School Children in The Netherlands", *Journal of Youth and Adolescence*, 47: 2521-34.
- Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet (2016), *Medborgerskab, ligebehandling og selvbestemmelse i Danmark 2016*, København: Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet.
- Udlændinge- og Integrationsministeriet (2019), *Medborgerskab 2019 Notat nr. 2: Religion og holdning til ligestilling og homoseksualitet blandt nydanskere og personer med dansk oprindelse*, København: Udlændinge- og Integrationsministeriet.
- Voas, David og Fenella Fleischmann (2012), "Islam moves west: Religion change in the first and second generations", *Annual Review of Sociology*, 38: 525-45.
- Zine, Jasmin (2007). Safe havens or religious 'ghettos'? Narratives of Islamic schooling in Canada, *Race, Ethnicity and Education*, 10(1): 71-92.

Bilag

Etnisk identifikation: ”Hvor vigtig er dine forældres etniske eller nationale baggrund for, hvem du er?”, ”Hvor ofte tænker du på dig selv som en person med samme etniske eller nationale baggrund som dine forældre?” og ”I hvor høj grad føler du, at du har noget til fælles med andre personer, der har samme etniske eller nationale baggrund som dine forældre?” Svarkategorier fra (1) meget vigtig/ofte/høj grad til (4) slet ikke vigtigt/næsten aldrig/slet ikke.

National identifikation: ”Hvor vigtig er det at være dansker for, hvem du er?”, ”Hvor ofte tænker du på dig selv som dansker?” og ”I hvor høj grad føler du, at du har noget til fælles med andre danskere?”. Svarkategorier fra (1) meget vigtig/ofte/høj grad (4) til slet ikke vigtigt/næsten aldrig/slet ikke.

Intergruppe-bias: Forskellen mellem positiv evaluering af etnisk gruppe kontra danskere. Items: ”De fleste med samme etniske eller nationale baggrund som mine forældre er venlige/ærlige/til at stole på”, og ”De fleste danskere er venlige/ærlige/til at stole på”.

Social tillid: ”Alt i alt, mener du så, at folk er til at stole på, eller mener du, at man ikke kan være for forsigtig, når man har med andre mennesker at gøre?”, ”Vil du mene, at de fleste mennesker vil forsøge at udnytte dig, hvis de fik chancen, eller tror du, de fleste vil behandle dig fair?”, og ”Vil du mene, at mennesker for det meste forsøger at være hjælpsomme, eller tror du, at de for det meste tænker på sig selv?”. Svarskala: (1) til (10).

Institutionel tillid: ”Hvor meget tillid har du til følgende institutioner?”, efterfulgt af kategorierne politiske partier, politiet, nyhedsmedier, kommunen, Folketinget, domstolene og regeringen. Svarkategorier fra (1) Meget tillid til (4) Næsten ingen tillid.

Ekstern politisk effektivitet: ”Hvor godt passer følgende udsagn med dit syn på dansk politik?": (1) ”Almindelige borgere har gode muligheder for at påvirke politikernes beslutninger”; (2) ”Politikere er ligeglade med, hvad almindelige borgere mener”. Svarkategorier fra (1) Det passer meget godt til (4) Det passer meget dårligt.

Intern politisk effektivitet: ”Hvor godt passer følgende udsagn på dig?": (1) ”Jeg føler, at jeg kan deltage i de fleste politiske diskussioner”; (2) ”Jeg synes, at jeg har en god forståelse for de vigtigste politiske spørgsmål i Danmark”; (3) ”Jeg mener, at jeg vil være godt i stand til at deltage i politik, når jeg bliver 18”. Svarkategorier fra (1) Det passer meget godt til (4) Det passer meget dårligt.

Meget/ret interesseret i politik: ”Hvor interesseret er du i politik?” Svarkategorier fra: (1) Meget interesseret til (4) Slet ikke interesseret.

Enig i pligt til at stemme: ”En voksen person har pligt til at deltage i demokratiet ved at stemme til valg”. Svarkategorier fra: (1) Det passer meget godt til (4) Det passer meget dårligt.

Enig i homoseksuel ret til adoption: ”Homoseksuelle par skal have ret til at adoptere børn”. Svarkategorier fra (1) Meget enig til (4) Meget uenig.

Uenig i at mænd er bedre ledere end kvinder: ”Mænd er bedre ledere end kvinder”. Svarkategorier (1) Meget enig til (4) Meget uenig.

Selvverd: 10 items, om ”hvad du tænker om dig selv”. Rosenberg’s Self-Esteem Scale. Eksempelvis

”Alt i alt er jeg tilfreds med mig selv”. Svarkategorier fra (1) Det passer meget godt til (4) Det passer meget dårligt.

Altid optimistisk om fremtiden: ”Hvor godt passer følgende udsagn på dig? Jeg er altid optimistisk omkring min fremtid”. Svarkategorier fra (1) Det passer meget godt til (4) Det passer meget dårligt.

Positivt forhold til lærere: ”Hvor godt synes du følgende udsagn passer på dine lærere på skolen? Forsøg at gengive dit overordnede indtryk af lærerne”; (1) ”Mine lærere accepterer mig, som jeg er”; (2) ”Mine lærere stoler på mig”; (3) ”Mine lærere bekymrer sig om mig”; (4) ”Mine lærere bemærker kun mine fejltagelser”; (5) ”Mine lærere interesserer sig for mig”. Svarkategorier fra (1) Det passer meget godt til (4) Det passer meget dårligt.

Kulturel imødekommen klasse: ”Når diskrimination, kulturelle forskelle og danskhed diskuteres i klassen...”, (1) ”hvor meget oplever du, at de andre lytter til dine synspunkter?”; (2) ”i hvilken grad oplever du, at forskellige kulturer får lige meget respekt?”. Svarkategorier fra (1) Næsten alle lytter/I meget høj grad til (4) Næsten ingen lytter/I meget lav grad. Førstnævnte har også svarkategorien: Jeg plejer ikke at fremføre nogen synspunkter.

Alle/de fleste venner har indvandrerbaggrund: ”Hvor mange af dine venner har indvandrerbaggrund?”. Svarkategorier: (1): Alle, (2) De fleste, (3) Omkring halvdelen, (4) De færreste og (5) Ingen.

Når tro og kultur møder det skatteretlige dokumentationskrav

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Artiklen analyserer en række retssager, der viser en gruppe danske muslimer ende i skatteretlige problemer, når de følger særlige praksisser fra deres religion og kultur, der besværliggør indsamling af den fornødne skatteretlige dokumentation. I flere sager har muslimske skatteydere argumenteret for, at der bør gælde mere lempelige skatteretlige dokumentationskrav pga. disse praksisser. Artiklen diskuterer domstolenes tilgang til disse argumenter og roser

denne for sin insisteren på en objektiv standard, men kritiserer, at skattemyndighederne i nogle sager har anvendt en mindre neutral sprogbrug. Artiklen opfordrer til bedre oplysning af både borgerne, myndighederne og skatteretlige rådgivere, så muslimer kan vejledes om, hvordan de kan udleve deres praksisser på en sådan måde, at de opnår den fornødne skatteretlige dokumentation.

Denne artikel omhandler en særlig skatteretlig problemstilling for visse muslimske skatteydere, der pga. kulturelle og religiøse traditioner kan finde det umuligt at dokumentere deres indkomst, eller hvor kontanter i deres varetægt stammer fra. Derved risikerer de at blive beskattet af midler, som de ikke ville være blevet beskattet af, hvis de havde sikret sig den fornødne dokumentation.

➤➤ Denne artikel omhandler en særlig skatteretlig problemstilling for visse muslimske skatteydere, der pga. kulturelle og religiøse traditioner kan finde det umuligt at dokumentere deres indkomst, eller hvor kontanter i deres varetægt stammer fra

Artiklen er baseret på 37 sager fra danske domstole samt Landsskatteretten, hvilket dokumenterer en jævnlig forekommende situation. I sagerne har konkrete muslimske skatteydere selv påstået, at særlige kulturelle eller religiøse muslimske praksisser har besværliggjort eller umuliggjort indsamling af den fornødne dokumentation. Helt generelt taber de muslimske parter disse sager, da danske domstole konsistent insisterer på, at skatteyderne skal leve op til dokumentationskravet. Selve retsstillingen for sådanne sager er således ganske klar. Dette gør det påfaldende, at så mange relativt ens sager er blevet præsenteret for domstolene og antyder et ukendskab i dele af det muslimske miljø til retsstillingen.

Formålet med denne artikel er at sætte fokus på dette problem, således at danske skatterådgivere og skattemyndigheder kan medvirke til at overveje, hvordan denne gruppe borgere bedre informeres om det skatteretlige dokumentationskrav og den retlige behandling af disse situationer. Skatterådgivere

MIKELE SCHULTZ-KNUDSEN

Postdoc, Centre for
European and Comparative
Legal Studies,
Juridisk Fakultet,
Københavns Universitet,
mikele.schultz-knudsen@jur.ku.dk

bør ligeledes kende til disse muslimske traditioner, så de kan medvirke til at rådgive om, hvordan sådanne traditioner kan følges på en måde, der sikrer den fornødne skatteretlige dokumentation.

Artiklen identificerer samtidig eksempler på, at muslimske skatteydere har oplevet deres beskrivelser af muslimske traditioner blive betvivlet eller beskrevet som utroværdige af skattemyndighederne. Dette er en uheldig tendens, da det kan give de muslimske skatteydere den opfattelse, at de ikke ville være blevet pålagt beskatningen, hvis myndighederne havde forstået de kulturelle traditioner. Der er ingen grund til at efterlade muslimske skatteydere med denne følelse, da realiteten er, at dansk ret pålægger dem et almindeligt skatteretligt dokumentationskrav, som eksisterer for alle borgere uanset kulturelle traditioner. Det er derfor vigtigt, at der hos skattemyndighederne er et vist kendskab til den faktiske eksistens af sådanne traditioner blandt danske muslimer, således at de ikke møder skatteyderne med uberettiget mistro eller direkte afvisninger af, at sådanne traditioner kan eksistere.

Samtidig er skattemyndighederne dog nødt til kritisk at undersøge skatteyderes påstande. Artiklen gennemgår derfor, hvilke traditioner muslimske skatteydere har påberåbt sig i skattesagerne og kobler disse skatteyderes påstande med viden fra eksisterende litteratur omkring, hvorvidt og hvordan sådanne traditioner eksisterer. På baggrund af dette beskriver artiklen herefter, hvordan danske domstole og myndigheder indtil videre har håndteret denne problemstilling og overvejer slutteligt, hvad der kan gøres fremover.

De identificerede sager

De 37 sager omhandler alle personer, som enten direkte beskriver sig selv som muslimer, eller som refererer til kulturelle praksisser fra majoritets-muslimske lande (primært Pakistan, Tyrkiet, Iran og arabiske lande).

Alle sagerne er identificeret gennem Karnov-databasen, hvor der er søgt efter en række nøgleord, herunder ”muslim”, ”muslimsk”, ”islam” og ”islamisk”, samt på ”kultur” i sammenhæng med de 10 lande, flest indvandrere fra muslimske lande kommer fra (f.eks. Pakistan/pakistansk, Tyrkiet/tyrkisk) i sager fra byretter, landsretter, Sø- og Handelsretten, Højesteret samt Landsskatte retten afgjort senest i 2020. Søgningen identificerede på tværs af retsområder en række danske retssager omhandlende islam og muslimsk kultur, som er beskrevet andetsteds (Schultz-Knudsen, 2021). En af de oftest forekommende sagstyper var disse skatteretlige sager, som derfor særskilt undersøges grundigere i denne artikel.

Artiklen henviser til disse afgørelser med de betegnelser, som de har i Karnov-databasen. For sagerne fra domstolene viser sidste bogstav i betegnelsen, om dommen er afsagt af Højesteret, Østre Landsret, Vestre Landsret eller en byret. Landsskatte retssagerne er markeret med LSR. Hver sag er kun medtalt en enkelt gang, selv hvis den er blevet præsenteret til flere instanser, og nævnes med betegnelsen for den højeste instans.

De relevante regler i dansk ret

Generelt omhandler uenigheden mellem skattemyndighederne og skatteyderne i de identificerede sager, hvorvidt et specifikt beløb er en skattepligtig indkomst eller omfattet af en anden skatteretlig kategori, herunder gaver, lån og opsparinger. Derfor redegøres der her kort for de relevante kategorier.

I dansk skatteret er udgangspunktet, at al indkomst er skattepligtig, jf. statskattelovens (SL) § 4. Dette er også det retlige udgangspunkt for gaver, der dog også er omfattet af en række særregler omkring den præcise beskatning (Michelsen m.fl., 2017: 391). Gaver fra nærtstående familiemedlemmer falder i praksis ind under boafgiftsloven, hvilket betyder, at der ikke betales almindelig indkomstskat, men i stedet en særlig gaveafgift, når gaven overstiger et afgiftsfrit grundbeløb, jf. SL § 5, litra b. Almindelige lejlighedsgaver, f.eks. gaver i anledning af bryllupper, er både skatte- og afgiftsfrie, hvis disse anses for at være af sædvanlig størrelse (Dam m.fl., 2019: 182).

Der er som udgangspunkt heller ingen beskatning af den person, der optager et lån og dermed kommer i besiddelse af et større pengebeløb, jf. SL § 5, litra c. Dette er naturligt, da dette pengebeløb skal tilbagebetales til långiveren på et senere tidspunkt. Imidlertid kan lån fra nærtstående blive anset som en gave, og dermed som afgiftspligtige, især når det vurderes, at lånet ikke reelt forventes at blive tilbagebetalt. For vurderingen mellem om noget er et lån eller en gave, lægges der i praksis vægt på, om forholdet har de for lån sædvanlige karakteristika, herunder gældsbevægelse, samt betaling af renter og afdrag (Michelsen m.fl., 2017: 397).

Der er heller ingen beskatning af opsparinger, f.eks. når en skatteyder allerede har betalt skat af en indkomst, og herefter placerer det resterende beløb på sin opsparingskonto.

Som det ses, vil det således være en økonomisk fordel for en skatteyder, hvis dele af den ”indkomst”, vedkommende ser ud til at have haft i løbet af et skatteår, i stedet bliver anset for værende enten en lejlighedsgave, en gave fra en nærtstående, et lån eller en opsparing af allerede beskattede midler. Dette er netop de muslimske skatteyderes argument i de identificerede sager.

Det er skattemyndighederne, der har den indledende bevisbyrde for, at skatteyderen har haft en større indkomst end selvangivet. Grundlaget for skattemyndighedernes beslutning varierer fra sag til sag, men kan f.eks. skyldes indsætninger identificeret på den muslimske parts bankkonto (TfS 2015.331 B), eller at skattemyndighederne har beregnet, at den selvangivne indkomst ville have medført et urealistisk lavt eller direkte negativt privatforbrug (TfS 2017.195 B). I sådanne situationer vender bevisbyrden hurtigt, og det er f.eks. skatteyderen, der har bevisbyrden for, at en indsætning på vedkommendes bankkonto ikke hidrører fra skattepligtig indkomst, f.eks. ved at dokumentere, at det er en gave eller et lån (Bagge, 2015: 62).

I praksis er det således skatteyderen, som i de ovenfor beskrevne situationer ender med at skulle løfte bevisbyrden for, at et specifikt beløb hidrører fra en gave, et lån eller fra allerede beskattede midler. De identificerede sager viser en række situationer, hvor muslimske skatteydere i forsøget på at løfte denne bevisbyrde henviser til kulturelle og religiøse praksisser som en forklaring på, hvor pengene hidrører fra. I flere sager argumenterer de og deres advokater samtidig for, at det pga. disse praksisser ikke er muligt at levere den sædvanlige dokumentation for pengenes oprindelse, som andre skatteydere ville kunne levere, hvorved de argumenterer for, at der bør være et andet (mere lempeligt) skatteretligt dokumentationskrav for muslimer. De følgende afsnit vil uddybe disse argumenter, samt de konkrete religiøse og kulturelle praksisser, som muslimerne selv henviser til.

Uddybning af muslimers kulturelle og religiøse beskrivelser i skattesager

Islam indeholder ifølge mange fortolkninger ikke kun regler for rent religiøse ritualer såsom fredagsbøn og pilgrimsrejse, men også for hvordan relationer mellem mennesker skal reguleres (Petersen og Vinding, 2020). Det gælder også for finansielle relationer (Brekke og Larsen, 2020). Nogle muslimer har derfor et ønske om at følge religiøse regler, når de f.eks. låner penge eller indgår i andre økonomiske transaktioner.

Eftersom disse relationer også er reguleret af dansk ret, kan der opstå situationer, hvor normerne fra de to systemer ikke harmonerer. Et eksempel er, at mange muslimer er af den opfattelse, at de ifølge islam ikke må betale renter. Da det samtidig ikke er muligt at låne penge rentefrit gennem f.eks. banker og realkreditinstitutioner, ender mange af disse muslimer med ikke at kunne købe et hus (Borchgrevink og Birkvad, 2021). Der opstår således et socialt problem.

Andre problemer kan ligeledes opstå i mødet mellem muslimske praksisser og dansk ret. De identificerede skattesager er et eksempel på et sådant problem, som ikke tidligere er blevet beskrevet i dansk litteratur. Alle disse 37 sager har den overordnede dokumentationsproblemstilling tilfælles, men adskiller sig fra hinanden ift., hvilke praksisser de omhandler. Jeg har identificeret fire hovedgrupper af argumenter, som parterne (og deres advokater) fremsætter. De følgende fire afsnit beskriver disse argumenter og forklarer de praksisser, som de henviser til. Sidst i artiklen er alle 37 sager oplistet, inddelt i disse fire kategorier. Ved analyse af retssager er det nødvendigt at være opmærksom på, at parterne ikke nødvendigvis fortæller sandheden i deres vidneudsagn. I disse afsnit vil jeg imidlertid beskrive argumentet fra de muslimske parter synsvinkel og vil også referere til andre kilder, der bekræfter, at nogle muslimer har disse praksisser. Først i de efterfølgende afsnit om hhv. dommernes og skattemyndighedernes behandling af disse argumenter vil jeg inddrage overvejelser omkring, hvilken betydning det vil have, hvis de konkrete parter i disse sager ikke beskriver deres egne praksisser sandfærdigt.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at det naturligvis ikke er alle muslimer, der følger de her beskrevne traditioner, ligesom de muslimer, der følger sådanne traditioner, ikke alle gør det på præcis samme måde. Mange modstridende fortolkninger af islam eksisterer, og der er f.eks. forskellige holdninger til, om muslimer i Europa må tage rentelån (Caeiro, 2004; Shavit, 2019). Det er derfor heller ikke alle muslimer, der vil opleve de her beskrevne skatteretlige problemer. Vi har desværre meget lidt kvantitativ viden om danske og europæiske muslimers forståelse af islam og ved derfor ikke, hvor stor en andel af muslimer i Danmark, og Europa, der følger disse praksisser (Berger, 2018). Nogle af de beskrevne praksisser er kulturelle praksisser, der derfor potentielt også kan blive fulgt af f.eks. kristne indvandrere.

Hyppigste argument: Familielån, hvor renteforbud og ære forhindrer dokumentation.

I 24 af sagerne forklarer den muslimske part, at den ”indkomst”, skattemyndighederne har identificeret, i virkeligheden kan henføres til lån fra familie eller venner, som skal tilbagebetales, og som derfor ikke er en skattepligtig indkomst. Der er jævnlige tale om lån fra den udvidede familie, herunder onkler, fætre eller f.eks. konens mosters mand (TfS 2015.331 B).

I sig selv er familielån en praksis, som vi fra eksisterende litteratur ved anvendes blandt nogle muslimer (Nadim, 2017). Familielån blandt fjernere familiedlemmer er muligvis mere udbredt blandt muslimer end resten af befolkningen. Dels ses kernefamilien ikke i samme grad som en isoleret økonomisk enhed blandt indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige kulturer (Nadim, 2017), og dels er det potentielt en mulighed for at finansiere større investeringer såsom en bil eller et hus uden om rentebaserede banklån.

Problemet i disse retssager er imidlertid, at lånene er indgået på en måde, som gør det svært – nærmest umuligt – for de muslimske parter at dokumentere, at indkomsten faktisk kommer fra sådanne lån. Først og fremmest er der sjældent foretaget løbende rentebetalinger, hvilket de muslimske parter jævnligt forklarer med direkte henvisning til Koranen, hvorved de gør gældende, at islam har et renteforbud (TfS 2010.1000 B, TfS 2014.849 B, TfS 2015.331 B). Et endnu større problem er, at der sjældent er indgået skriftlige låneaftaler, ligesom der ofte slet ikke er indgået aftale om en bestemt tilbagebetalingsdato. I stedet er det blot aftalt mundtligt, at låneren skal betale pengene tilbage, når de har mulighed for det (TfS 2009.163 H, TfS 2015.331 B, TfS 2017.685 B). Parterne påstår ikke, at islam forbyder skriftlige låneaftaler, men i mange af sagerne henviser de til, at det ville være ærekrænkende at bede sit familiedlem underskrive en kontrakt. Et citat fra TfS 2009.163 H belyser denne argumentation: *”Han er muslim og tilhører en kultur, hvor det er forbudt at kræve renter, og hvor det er ærekrænkende at forlange, at der skal ske tilbagebetaling til et bestemt tidspunkt, idet lån ydes ud fra en nødretlig betragtning og skal betales tilbage, når låntager er i stand til det.”* En lignende argumentation ses i TfS 2017.301 B: *”Der blev ikke i forbindelse med långivningen aftalt renter*

eller forfaldsdato. Hans brødre ville i såfald ikke være hans brødre. Han havde heller ikke nogen forventninger om, hvornår han fik pengene tilbage. Han ville få pengene tilbage, når hans brødre fandt, at de havde mulighed for at betale dem tilbage.”

Der blev ikke i forbindelse med långivningen aftalt renter eller forfaldsdato. Hans brødre ville i såfald ikke være hans brødre

I tillæg til dette er pengeoverførslerne ofte sket kontant, hvilket i nogle sager forklares som værende en kulturel praksis (TfS 2017.195 B, TfS 2017.685 B), mens der i andre sager henvises til praktiske erfaringer fra Mellemøsten med ikke at kunne stole på banker (TfS 2007.916 V, TfS 2010.1000 B). Det er velkendt, at der i mange udviklingslande, herunder MENA-landene, er en udbredt uformel økonomi med mange kontantbetalinger (Mills, 2017; Ezzelden, 2019).

I en enkelt sag (U 2009.163 H) forklarede de muslimske parter, at det identificerede beløb på deres bankkonto reelt var en fælles familieopsparing, som den udvidede familie (en række voksne børn og deres forældre) alle indbetalte til løbende, og som skulle bruges til at dække større udgifter f.eks. til bryllupper. Heller ikke her var der dokumentation for betalingerne, da opsparingen oprindeligt var foregået i en kasse med kontanter. Sådanne familieopsparinger er almindelige i mange udviklingslande og blandt immigranter i Europa. Det samme er ROSCAs (rotating saving and credit associations) (Nenova m.fl., 2009; Sandsør, 2010; Shaffer, 2012). Dette er relativt uformelle aftaler mellem familiemedlemmer eller større grupper af bekendte, hvorefter alle indbetaler et beløb til puljen regelmæssigt, f.eks. hver måned. Hver måned går hele beløbet så til en enkelt person. Dermed oplever alle i løbet af bidragsperioden at modtage et større beløb, der f.eks. kan bruges til at finansiere et bryllup eller udbetaling på et hus. I et tidligere interviewstudie blandt en række muslimer, herunder imamer, islamiske lærere og jurister, bekræftede nogle af disse almindeligheden af sådanne puljer eller familielån blandt muslimer i Danmark (Schultz-Knudsen, 2021: 311).

I enkelte af sagerne går lånet den modsatte vej, og de muslimske parter forklaring er, at de identificerede betalinger reelt er deres familiemedlemmers tilbagebetaling af lån som de muslimske parter har ydet dem tidligere. Dette ses f.eks. i SKM 2005.379 Ø, som omhandler en mand, der påstod at have modtaget arv fra Egypten efter islamiske retningslinjer. Han havde dog ladet sin søster i Egypten beholde hans del af arven i over 15 år efter dødsfaldet og havde ingen dokumentation for, hvad der var sket med pengene i denne periode.

Rentefrie familielån er som udgangspunkt ikke beskatningspligtige, hvis de udformes på korrekt vis som f.eks. et anfordringslån (Juridisk Vejledning, 2021: C.A.6.1.7). Ved et sådant lån er der ikke aftalt en bestemt tilbagebetalingsdato. I stedet kan långiver på et hvilket som helst tidspunkt kræve lånet

tilbagebetalt. En sådan ordning giver således mulighed for en del af de lånekonstruktioner, som de muslimske parter påstår, at de har forsøgt at skabe. Imidlertid gør kombinationen af kontante overførsler og manglende lånedokumenter det i alle disse sager meget svært for de muslimske parter at dokumentere, at disse penge faktisk stammer fra lån. I de efterfølgende afsnit vil det blive vist, at det samtidig er et problem for de muslimske parter, at disse praksisser bl.a. med familielån uden forfaldsdato ofte fremstår usædvanlige og (derfor) utroværdige for skattemyndighederne.

Et andet argument: Traditioner om kontante bryllupsgaver og bryllupsgavelån

En anden gruppe sager, med i alt otte sager (hvoraf to også er nævnt ovenfor), omhandler festgaver i forbindelse med bryllups- og omskæringsfester. Festerne omhandler begivenheder, der indeholder en religiøs betydning og religiøse ritualer. Selve bryllupsfesten (walima) ses som en religiøs tradition (Brakel, 2004) og er nævnt i islams primære kilder. Alligevel er de konkrete bryllupstraditioner ofte stærkt påvirket af den lokale kultur. Disse sager strækker sig over kulturer fra flere muslimske lande (Iran, Tyrkiet og Pakistan), men gavepraksisserne minder i høj grad om hinanden. Generelt set fortæller de muslimske parter, at det er normalt i deres kulturer at invitere over 1.000 mennesker til sådanne fester, og at traditionen er, at hver familie giver pengegaver. Dette er velkendte praksisser (Schultz-Knudsen, 2021) og kan åbenlyst lede til et ganske betydeligt samlet kontantbeløb. I en af sagerne påstod den muslimske part at have modtaget 370.000 kr. gennem en sådan fest (TfS 1999.556 Ø), mens det i en anden sag var 250.000 kr. (SKM 2016.545 B). I en tredje sag blev det forklaret, at partens datter havde modtaget 1 million kr. i kontanter (LSR 2013.09-0219786).

➤➤ Generelt set fortæller de muslimske parter, at det er normalt i deres kulturer at invitere over 1.000 mennesker til sådanne fester, og at traditionen er, at hver familie giver pengegaver

Imidlertid forklares det også i flere af disse sager, at disse festgaver moralsk set mere skal forstås som et lån. Det noteres således ved festerne omhyggeligt, hvor mange penge der er blevet givet fra hver enkelt familie, og når denne familie senere selv holder en fest, er der en klar forventning om, at man giver det samme beløb tilbage igen. I den ene sag blev det således forklaret, at der allerede var tilbagebetalt 20.000 kr. i løbet af de to år, der var gået siden festen (TfS 1999.556 Ø). I praksis minder disse praksisser således ganske meget om de pengepuljer, som blev beskrevet ovenfor, hvor alle løbende betaler små betalinger og så på et tidspunkt selv modtager et meget stort beløb. I en af sagerne forklares det også, at bryllupsgaverne derfor ikke tilhører brudeparret, men den ene af disses forældre, da det er dem, der har ansvaret for senere at betale penge på hele familiens vegne til de andre familier (SKM 2016.545 B). Denne holdning er dog ikke fælles i alle sager. I alle disse sager om gaver har

de muslimske parter igen betydelige problemer med at dokumentere, at pengene faktisk stammer fra sådanne fester, da de igen er givet kontant og uden en skriftlig aftale om senere tilbagebetaling.

Denne praksis med, at festgaver reelt er et lån, kan fremstå ganske usædvanlig for danske skattemyndigheder. Det er imidlertid en så udbredt praksis, at den også er blevet drøftet blandt islamiske lærde, hvoraf nogle har konkluderet, at der kan være en decideret religiøs pligt til at tilbagebetale de modtagne beløb på et senere tidspunkt, eller når ”gavegiveren” beder om at få pengene tilbage, fordi denne forståelse er en stærk sædvane i nogle kulturer (IslamQA.info, 2012). Det er således en velkendt praksis, der har eksisteret i århundreder.

Udgangspunktet i dansk ret er som ovenfor beskrevet, at der ikke skal betales skat af almindelige lejlighedsgaver modtaget f.eks. ved et bryllup (Juridisk Vejledning, 2021: C.A.6.3.1). Hvis en enkelt person giver 250.000 kr. som bryllupsgave, vil det ikke være en almindelig lejlighedsgave og vil derfor blive beskattet. Hvis derimod 1.000 mennesker uafhængigt af hinanden møder op til en bryllupsfest og giver 250 kr. i gave hver, så kan de potentielt hver for sig være almindelige lejlighedsgaver. Problemet opstår, hvis gavemodtageren dagen efter festen indsætter 250.000 kr. på sin bankkonto og herefter ikke kan dokumentere, hvor pengene kommer fra.

Et tredje argument: Kontantopsparinger pga. kulturel uvilje mod banker

I en tredje gruppe, bestående af tre sager, var hverken lån eller store gaver det centrale spørgsmål. De handlede i stedet om opsparing. De muslimske parter i denne gruppe sager forklarede, at de i høj grad anvendte kontanter pga. kulturelle årsager, og at de løbende havde hævet deres indkomst fra deres kontoer og derfor over mange år havde opbygget en stor kontant opsparing. De påstod derfor, at de identificerede penge var allerede beskattede midler. Det er som nævnt ovenfor almindeligt i mange muslimske lande, og derfor også blandt nogle indvandrere, at anvende kontanter og at spare penge op uden for banken.

Et fjerde argument: Religiøse donationer og kultur for forsørgelse af andre husstande

To sager omhandler bidrag og forsørgelse mellem familiemedlemmer og således igen om en større sammenblanding af økonomien mellem familier. I den ene sag blev det forklaret, at det omstridte beløb stammede fra udeboende børn, der bidrog økonomisk til deres forældres økonomi, hvilket der ifølge den muslimske part kulturelt var kutyme for (LSR 2012.11-03917). I den anden sag var det modsat den muslimske parts far, der havde bidraget økonomisk til hendes underhold, hvilket ligeledes blev beskrevet som kulturelt almindeligt. Dette er, som diskuteret senere i denne artikel, en af de få sager, som de muslimske parter vinder, da overførslen kunne dokumenteres (LSR 2015.13-0189961).

To andre sager handler om økonomiske donationer, som en enkelt person skulle sende til udlandet på vegne af en større gruppe af personer. Den ene sag omhandler en specifik islamisk praksis. I denne sag var en muslimsk part, der skyldte penge i skat, blevet fundet med ca. 28.000 kr. i kontanter på sig under en udlægsforretning (SKM 2010.761 Ø). Den muslimske part påstod, at dette var ”Zakat ul Fitr”, der således ikke tilhørte ham. Under retssagen beskrives dette som en ”muslimsk skat”, men det er reelt en almisse, som en del fortolkninger af islam anfører, at muslimer har pligt til at betale ved afslutningen af Ramadanen (Salamon, 2021). I denne sag påstod den muslimske part, at han havde indsamlet pengene i en moske, og at han skulle videresende pengene til nødhjælp i Marokko. Han havde ikke givet bidragsyderne nogen kvittering for modtagelsen af pengene, men flere vidner i retssagen bekræftede hans fortælling. Zakat ul Fitr er en meget udbredt praksis blandt muslimer, ligesom det også er almindeligt, at der indsamles penge i moskeer, f.eks. ved at lade en kasse gå rundt blandt deltagerne. Igen stemmer den muslimske parts forklaring således med praksisser, som vi ved eksisterer blandt muslimer (Kühle og Larsen, 2019: 154).

Domstolenes behandling og muslimernes retsstilling

Gennemgangen ovenfor viser, at der overordnet set ikke er nogen tvivl om, at de praksisser, som beskrives, eksisterer blandt nogle danske muslimer. Der er således en realitet i, at nogle muslimer ofte anvender kontanter, at nogle tager familielån og sammenblander deres økonomier med den bredere familie, at nogle holder meget store bryllupsfester og derfor samlet set modtager store bryllupsgaver i kontanter og guld, ligesom der i nogle kulturer er en fast sædvane for at opfatte disse gaver som lån, der skal tilbagebetales. Ligeledes sker det i praksis ofte, at Zakat indsamles kontant i moskeerne.

Imidlertid betyder dette naturligvis ikke, at disse påstande også er sande i hver enkelt retssag. Netop fordi dette er veletablerede kulturelle normer, er det også muligt, at en konkret muslimsk part vælger at referere til disse kulturelle og religiøse normer i et forsøg på at dække over, hvor pengene i den konkrete sag kommer fra. I nogle af disse sager kan der være tale om ulovlige indtægter eller skattepligtige indtægter, som forsøges skjult med henvisning til udbredte kulturelle normer.

Det er således umuligt for os at vide, hvilke af disse sager der omhandler personer, der opfinder en god historie, der trækker på kulturelle og religiøse normer, og hvilke af disse sager der omhandler personer, der ”uberettiget” er landet i skattemæssige problemer, udelukkende fordi de har fulgt anderledes kulturelle normer.

Domstolene er imidlertid nødt til at tage stilling, når de præsenteres for disse sager. Retspraksis på dette område er meget konsistent på tværs af sagerne. Der gælder ikke et mere lempeligt dokumentationskrav for muslimer. Dette er direkte slået fast i TfS 2009.163 H, der må anses for den toneangivende dom på dette område. Både parten selv og tre vidner havde i sagen argumenteret for,

at det var imod deres kultur og religion at kræve renter, at forlange tilbagebetaling af lånet på et bestemt tidspunkt og at indgå skriftlige låneaftaler. Parten påberåbte sig derfor religionsfriheden og diskriminationsforbuddet i Grundlovens § 70 som beskyttelse mod at skulle levere dokumentation. Højesteret afviste dette argument og slog fast, at: ”*Det bemærkes herved, at almindelige skatteretlige dokumentationskrav gælder uanset trosbekendelse, jf. Grundlovens § 70*”. Tidligere i sagsforløbet havde Højesteret også afvist indkaldelsen af en kulturel ekspert til at forklare disse kulturelle og religiøse normer, da Højesteret anså normerne for at være uden betydning for sagen (TfS 2006.285 H).

Linjen i denne dom følges fuldstændigt entydigt og loyalt i alle de øvrige afgørelser. Dermed opretholder domstolene et krav om dokumentation, også i situationer hvor skatteyderen af religiøse og kulturelle årsager ikke har en sådan dokumentation. De muslimske parter taber derfor næsten alle de sager, som jeg har identificeret. Dog vandt den muslimske part delvist i TfS 2010.1000 B, hvor han formåede at dokumentere lån fra sin søn og sin nevø, men ikke formåede at dokumentere et langt større lån fra sin mor (heller ikke ved ankesagen i landsretten, TfS 2011.685 Ø). I TfS 2007.916 V var nogle lån også blevet dokumenteret ved Landsskatteretten, mens de lån, som sagerne ved byretten og landsretten omhandlede, ikke kunne dokumenteres. I LSR 2018.17-0989168 dokumenteredes et lån fra partens far, bl.a. fordi der kunne fremlægges gældsbreve, ligesom en revisor afgav forklaring om, at han havde været tilstede ved underskriften. I LSR 2015.13-0189961 kunne det dokumenteres, at indsætningerne på partens bankkonto harmonerede tidsmæssigt med checks udskrevet fra hendes fars konto, hvorved betalingerne blev anset som gaver fra ham. De øvrige sager tabes, på trods af at de muslimske parter i mange af sagerne møder op med vidner, som forklarer samstemmende med dem om lånene og om de kulturelle og religiøse normer. I flere sager har de også formået på efterkrav at udarbejde lånedokumenter, hvor begge parter i låneaftalen har bekræftet eksistensen af lånet, men dette ses heller ikke som god nok dokumentation for, at pengene faktisk stammer fra et sådant lån. Sagerne må generelt betragtes således, at hvis der ikke allerede eksisterer dokumentation, før skattemyndighederne fatter interesse for transaktionerne, så er det stort set umuligt at fremstille god nok dokumentation efterfølgende.

Sagerne belyser et fænomen, der potentielt er meget problematisk for danske muslimer. Selvom vi ikke kan vide med sikkerhed, om de muslimske parter i disse sager reelt har modtaget lån, bryllupsgaver, Zakat etc., så ved vi i hvert fald, at der er mange andre muslimer, der må antages at følge disse kulturelle og religiøse normer, og som således ville have meget svært ved at dokumentere ophavet til de ganske store pengebeløb, som de kan have modtaget. For sådanne skatteydere er det naturligvis problematisk, hvis de beskattes af f.eks. lånte penge, som de skal tilbagebetale senere. Det skader låntagers økonomi, men også långiver vil formentligt ofte skulle vente endnu længere på at kunne få sine penge tilbage, hvis de nogensinde kan tilbagebetales. Beskatning af bryllupsgaver, især i en situation hvor modtageren forventes at give beløbet tilbage senere, er naturligvis ligeledes problematisk for personen. Det samme

er tilfældet for f.eks. Zakat-donationer i en moske, som en privatperson bliver bedt om at videreformidle til udlandet.

➤ Hvis domstolene valgte at acceptere sådanne kulturelle forklaringer og dermed accepterede, at nogle danske muslimer pga. kulturelle og religiøse normer ikke behøvede at levere samme dokumentation som andre, ville det åbne en ladeport for, at kriminelle og skattesnydere blot kunne henvise til kulturelle normer og slippe for at dokumentere deres indtægt

Det er svært at se et godt alternativ til domstolenes behandling. Hvis domstolene valgte at acceptere sådanne kulturelle forklaringer og dermed accepterede, at nogle danske muslimer pga. kulturelle og religiøse normer ikke behøvede at levere samme dokumentation som andre, ville det åbne en ladeport for, at kriminelle og skattesnydere blot kunne henvise til kulturelle normer og slippe for at dokumentere deres indtægt. Det kan naturligvis ikke accepteres. De muslimske parter er nødt til at leve op til det almindelige dokumentationskrav. I afslutningen af denne artikel vil jeg derfor argumentere nærmere for, at den bedste fremtidige løsning er at forsøge at forhindre sådanne situationer, allerede inden de når til domstolene, bl.a. gennem større oplysning og udvikling af dokumenter, der kan levere den nødvendige dokumentation.

Anvender domstole og skattemyndigheder en objektiv standard?

Domstolenes sprogbrug og formelle behandling af disse sager er således neutral, da der blot henvises til en objektiv dokumentationsstandard, der gælder for alle. Domstolene tager konsistent ikke særlige hensyn til muslimernes kulturelle og religiøse normer, men de kritiserer heller ikke disse praksisser. Dette understreges af et senere interview med en af højesteretsdommerne i den to-neangivende TfS 2009.163 H, hvor dommeren på eget initiativ fremhævede sagen som et eksempel på en sag, der berørte ham, fordi skatteyderen var endt i en uheldig situation. Dette ændrede imidlertid ikke på det objektive faktum, at parten stadig manglede den nødvendige dokumentation, og at Højesteret derfor ifølge de juridiske regler var nødt til at lade den muslimske part tabe (Kongsgaard, 2019). Det er således det objektive dokumentationskrav, som der lægges vægt på, og ikke f.eks. en mistro over for eksistensen af de praksisser, som muslimerne beskriver.

Det har ikke været muligt for mig at vurdere, om domstolene mere uofficielt pålægger de muslimske parter en større dokumentationsbyrde, end andre pålægges, f.eks. fordi dommerne ubevidst finder de muslimske parters kulturelle fortællinger mere usædvanlige og svære at tro på. Intet tyder direkte på dette. I dansk skatteret er der helt generelt en ganske streng bevisbyrde for skatteyderen (Michelsen, 2017: 1326), hvorfor resultatet i de identificerede sager ikke fremstår usædvanligt. En reel afklaring af dette spørgsmål vil dog

kræve en større undersøgelse og sammenligning med bevisvurderingen i andre skattesager.

Modsat domstolene argumenterer skattemyndighederne i nogle af de identificerede sager mere subjektivt omkring de konkrete kulturelle praksisser. I stedet for helt at ignorere de kulturelle argumenter og blot fokusere på det objektive krav om dokumentation, så vælger skattemyndighederne (eller deres advokater) i disse sager at diskutere de beskrevne muslimske praksisser og erklære dem ”usædvanlige” og ”usandsynlige”.

Dette ses f.eks. i følgende citat fra skattemyndighedernes argumentation i TfS 2017.301 B:

Det er i det hele usædvanligt og usandsynligt, at [Sagsøger] udlånte 300.000 kr. i kontanter, at han ikke sikrede sig dokumentation for låneforholdene i form af gældsbreve eller andet, at [Sagsøgers bror] skulle have haft 120.000 kr. liggende i kontanter i en periode på næsten 2 år, at [Sagsøgers anden bror] skulle have brugt 180.000 kr. på et ikke-registreret bryllup for derefter at tilbagebetale (det brugte) beløb i kontanter, og endeligt at [Sagsøger] har valgt at indsætte de kontante midler over tre omgange i stedet for på en gang. Tilsyneladende er der heller ikke aftalt renter eller tidspunkt for tilbagebetaling. Det forekommer også ganske usædvanligt.

Underforstået, at de muslimske parter forklaringer betragtes som utroværdige. Problemet er imidlertid, at denne vurdering er baseret på, at de beskrevne handlinger ikke er sædvanlige i den danske majoritetskultur. Vi har set ovenfor, at disse praksisser faktisk er ganske sædvanlige blandt nogle muslimer. I nogle af retssagerne argumenterer muslimerne også direkte imod disse argumenter ved at slå fast, at disse praksisser er sædvanlige blandt muslimer (TfS 2014.849 B). Det samme ses i LSR 2018.14-3370464, hvor skatteyderen anfører:

Det forhold, at der ikke udstedes hverken gældsbreve, lånedokumenter eller andre dokumenter til sikkerhed for gældsforholdets beståen, er således en fast forankret del af den tyrkiske kultur og på ingen måde usædvanlig.

I en af sagerne (TfS 2012.747 B) er der i Karnovs referat af sagen optrykt citater fra et mødereferat, som skattemyndighederne har skrevet efter et indledende afklarende møde med de muslimske parter. Referatet indeholder i flere tilfælde adskillige udråbstegn efter de muslimske parter forklaringer (og endda et ”?!!!” og et ”?!!?”), hvilket fremstår uprofessionelt og understreger den mistro, danske muslimer kan blive mødt med af skattemyndighederne. Et af citaterne i referatet er således:

I forhold til redegørelsen for, hvad de mange penge er brugt til, kommer de med en lang forklaring om, at de i deres kultur hjælper hinanden. Eksempelvis har [Sagsøger] i flere år boet hos [Sagsøgers bror og svigerinde] – gratis – og tilmed fået lommepenge af dem!

Der er tidspunkter i de muslimske parters forklaringer i denne sag, hvor de tilsyneladende skifter forklaring om andre forhold. Det er imidlertid svært at se, hvorfor det skal fremhæves med udråbstegn, at en yngre bror af kulturelle årsager bliver forsørget af sin ældre bror.

Da domsreferaterne i Karnov-databasen ikke indeholder en fuldstændig gengivelse af alle sagens argumenter, og i nogle tilfælde kun meget kort opsummerer skattemyndighedernes position, er det ikke muligt på basis af dette materiale at vurdere, hvor ofte skattemyndighederne beskriver muslimske praksisser som usædvanlige. Det er muligvis ikke en generel tendens. Det er dog problematisk, at skattemyndighederne i disse konkrete sager drager selve den kulturelle praksis i tvivl eller bedømmer den ud fra, hvad der er normalt i majoritetskulturen, i stedet for blot objektivt at fastholde, at skatteyderne ikke har den nødvendige dokumentation for deres forklaringer. Skattemyndighedernes tilgang giver samtidig også indtryk af ukendskab til, at danske muslimer har disse praksisser. Det faktum, at danske muslimer er nødt til at forklare relativt almindelige kulturelle praksisser til skattemyndighederne, og at de selv på et meget sent tidspunkt i sagsbehandlingen (efter sagen er nået til domstolene) stadig skal mødes med kommentarer om, at praksisserne er ”usædvanlige”, giver næppe disse muslimer indtryk af en neutral, objektiv og retfærdig sagsbehandling, der behandler alle skatteydere ens uanset deres religiøse og kulturelle ståsted.

I en sag fra 2021 (LSR 2021.20-0047230, der ikke er medtalt i de 37 sager, da opgørelsen kun medtog sager til og med 2020) fremgår det klart, at selv partens advokat har mistet tiltroen til skattemyndighederne, eftersom denne skriver:

Helt overordnet udviser SKATs forslag til afgørelse en eklatant mangel på respekt for andre landes kultur og måde at gøre tingene på. SKAT demonstrerer en totalt manglende evne og vilje til at forstå, at menneskene i andre lande, herunder Irak, agerer anderledes end man gør i Danmark, når der er tale om familielån.

Det er vigtigt at slå fast, at alternativet til at beskrive muslimers praksisser som usædvanlige og utroværdige ikke er at acceptere det juridiske argument om, at de ikke skal dokumentere deres påstande. Domstolene viser i de identificerede sager en objektivt formuleret mellemvej, hvor myndighederne kan behandle alle kulturelle og religiøse normer ens, men stadig slå fast, at der mangler den fornødne dokumentation. Samme linje virker skattemyndighederne også til at have i flere af sagerne.

➤➤ Det er vigtigt at slå fast, at alternativet til at beskrive muslimers praksisser som usædvanlige og utroværdige ikke er at acceptere det juridiske argument om, at de ikke skal dokumentere deres påstande

En fremtidig håndtering

Vi har nu set, hvilke argumenter de muslimske parter kommer med, samt hvorledes domstolene og skattemyndighederne har håndteret dem.

Det er svært at se et godt alternativ til domstolenes tilgang. Hvis en muslimsk part i disse sager ingen dokumentation for sin forklaring har, så kan der ikke gøres meget, når sagen allerede er i gang. Derfor bør en fremtidig indsats først og fremmest ligge i at forhindre, at sagerne kommer til at opstå. Her er der behov for en oplysningsindsats. Advokater, skattemyndighederne, undervisere etc. bør medvirke til at skabe opmærksomhed om denne problemstilling og behovet for at skabe dokumentation.

Der er ikke noget decideret religiøst forbud i islam mod at indgå skriftlige låneaftaler. Det opfattes imidlertid i nogle grupperinger som ærekrænkende at kræve en underskrift på en aftale, fordi dette opfattes som om, at den ene part ikke stoler på den anden. Hvis begge parter imidlertid er bekendt med, at der er behov for en skriftlig aftale for skattemyndighedernes skyld, vil det potentielt kunne afvæbne denne følelse af ærestab, da der vil være en ikke-anklagende begrundelse for at foreslå en skriftlig aftale.

Der er også et behov for yderligere juridisk arbejde omkring, hvilke konstruktioner der kan gøres lovlige hvordan. Bryllupsgavesituationen er mere kompliceret end lånesituationen, fordi det involverer mange flere personer. Der er næppe stor interesse i det muslimske miljø for at skabe processer, hvor 1.000 familier alle skal underskrive dokumenter midt under et bryllup for at bekræfte, at de hver især har givet 250 kr. i gave. Bedre vejledning fra skattemyndighederne om, hvilken dokumentation der kan accepteres i disse situationer, kunne være nyttig. Der foregår også meget større gaveudvekslinger, hvor den nærmeste familie kan overdrage endog meget værdifulde guldgaver til hinanden. Det er slet ikke sikkert, at sådanne gaver vil kunne anses for sædvanlige lejlighedsgaver. Det vil være relevant med en dybere juridisk afklaring af dette, herunder af om den skatteretlige vurdering af, hvornår en gave er en "sædvanlig" lejlighedsgave, også kan afhænge af parternes kulturelle sædvaner (hvilket ikke er det samme som at acceptere et andet dokumentationskrav for personer fra disse kulturer).

➤➤ **Det ville være formålstjenstligt, at der var en eksisterende forståelse i systemet, eller at der er kulturelle eksperter eller eksisterende litteratur, som myndigheder og domstole kan trække på for at forstå disse praksisser og deres udbredelse**

Der er imidlertid også en oplysningssag i forhold til myndigheder og domstole, som i højere grad bør være bekendt med, at disse kulturelle praksisser eksisterer. Det ville være formålstjenstligt, at der var en eksisterende forståelse i systemet, eller at der er kulturelle eksperter eller eksisterende litteratur, som myndigheder og domstole kan trække på for at forstå disse praksisser og

deres udbredelse. Hvis en borger oplever, at skattemyndighederne eller domstolene ikke forstår sagens faktum eller reagerer med mistro, når borgeren forklarer om handlinger, der af denne opfattes som helt normale, så vil det ikke være overraskende, hvis borgeren mister tiltroen til, at de får en retfærdig sagsbehandling.

Et behov for en forebyggende indsats

Denne artikel har dokumenteret, at nogle danske muslimer kan risikere at lande i skattemæssige problemer, fordi visse praksisser fremstår usædvanlige for skattemyndighederne, og fordi disse praksisser sjældent efterlader skriftlig dokumentation for økonomiske transaktioner.

Det er langt fra alle retssager, der offentliggøres i Karnov-databasen, hvorfor mange andre sager kan eksistere. Denne artikel har også kun opfanget de sager, hvor de muslimske parter har haft de fornødne ressourcer til at påklage afgørelsen fra skattemyndighederne til Landsskatteretten, samt hvor de ikke på forhånd efter juridisk rådføring er nået frem til, at dette er nyttesløst. Endelig har artiklen naturligvis ikke opfanget de mange tilfælde, hvor skattemyndighederne endnu ikke har opdaget eller reageret på muslimer, der ikke har den fornødne dokumentation. Det er således sandsynligt, at langt flere danske muslimer rammes eller er i risiko for senere at blive ramt af disse skatteretlige problematikker.

Dette viser behovet for større oplysning om denne problemstilling både til myndighederne, borgerne og borgernes rådgivere. Hvis denne problemstilling skal afhjælpes, skal det ikke ske ved at skabe anderledes dokumentationskrav for forskellige grupper i samfundet, men ved at gribe ind tidligere i processen og få vejledt disse danske muslimer om, hvordan de kan udleve deres kulturelle og religiøse praksisser på en sådan måde, at de opnår den fornødne skatteretlige dokumentation. En afhjælpning af dette problem bør være en prioritet inden for skatteretsfeltet.

Øversigt over identificerede sager

Familielånsager

Domstolene: SKM 2005.379 Ø, TfS 2007.916 V, TfS 2009.163 H (processuelt spørgsmål: TfS 2006.285 H). U 2009.163 H, TfS 2011.685 Ø (byretssagen: TfS 2010.1000 B). TfS 2012.747 B (se også LSR 2011.11-02850). TfS 2013.595 B (se også LSR 2017.13-4883835). TfS 2014.849 B (se også LSR 2013.11-0301412). TfS 2015.331 B, TfS 2017.195 B (se også LSR 2015.13-4777462). TfS 2017.301 B, TfS 2017.685 B (se også LSR 2015.12-0272905). TfS 2018.4 B, TfS 2018.533 B, TfS 2018.586 B (se også LSR 2016.14-3295604). SKM 2019.425 B, SKM 2019.426 B.

Landsskatteretten: LSR 2008.07-01936, LSR 2012.11-04526, LSR 2016.14-0044209, LSR 2018.17-0989168, LSR 2018.14-3370464, LSR 2020.19-0109596, LSR 2020.20-0041787

Gavesager

Domstolene: TfS 1999.556 Ø, SKM 2016.545 B, TfS 2017.610 Ø (byretssagen: TfS 2017.66 B). TfS 2017.685 B (også blandt lånesagerne). SKM 2019.427 B, SKM 2019.425 B (også blandt lånesagerne).

Landsskatteretten: LSR 2013.09-0219786 (samme sagskompleks: LSR 2013.09-0219807). LSR 2015.13-0074166.

Opsparingssager

Landsskatteretten: LSR 2014.12-0230019, LSR 2019.18-0000570, LSR 2019.18-0032605

Forsørgelses- og donationssager

Domstolene: SKM 2010.761 Ø.

Landsskatteretten: LSR 2012.11-03917, LSR 2015.13-0189961 (samme sagskompleks: LSR 2015.13-0190054). LSR 2020.19-0056340

Litteratur

- Bagge, Torben (2015), "Bevis for faktum i skattesager med fokus på bevisbyrdens placering", *Revision & Regnskabsvæsen*, 84(5): 57-66.
- Berger, Maurits S. (2018), "Understanding Sharia in the West", *Journal of Law, Religion and State*, 6(2-3): 236-73.
- Brekke, Torkel og Malik Larsen (2020), "Allah, Villa, Volvo: Muslim professionals in the Nordic countries and their financial attitudes and practices", *Open Library of Humanities*, 6(2): 1-34.
- Borchgrevink, Kaja og Ida Roland Birkvad (2021), "Religious norms and homeownership among Norwegian Muslim women", *Journal of Ethnic and Migration Studies*.
- Brakel, L.F. (2004), "Islam and local traditions: Syncretic ideas and practices", *Indonesia and the Malay World*, 32(92): 5-20.
- Caeiro, Alexandre (2004), "The social construction of sharī'a: Bank interest, home purchase, and Islamic norms in the West", *Die Welt des Islams*, 44 (3): 351-75.
- Dam, Henrik, Henrik Gam, Kjeld Hemmingsen og Jacob Graff Nielsen (2019), *Grundlæggende Skatteret 2019*, 12. udgave, Karnov Group.
- Ezzeldeen, Maged (2019), *Shedding light on Egypt's shadow economy*, PwC Middle East.
- IslamQA.info (2012), *Are gifts for weddings and other occasions like a debt that must be given to the giver on a subsequent special occasion?* <https://islamqa.info/en/answers/142317/are-gifts-for-weddings-and-other-occasions-like-a-debt-that-must-be-given-to-the-giver-on-a-subsequent-special-occasion>
- Juridisk Vejledning (2021), *Den juridiske vejledning 2021-2*, <https://skat.dk/skat.aspx?oid=124>
- Kongsgaard, Birgitte (2019), "Var jeg ikke højesteretsdommer, ville jeg være vindueskigger. Hvis det altså ikke var ulovligt", www.k-news.dk/nyheder/var-jeg-ikke-hoejesteretsdommer-ville-jeg-vaere-vindueskigger-hvis-det-alts%C3%A5-ikke-var-ulovligt
- Kühle, Lene og Malik Larsen (2019), *Danmarks moskeer – Mangfoldighed og samspil*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Michelsen, Aage, Steen Askholt, Jane Bolander, Liselotte Madsen, Anders Nørgaard Laursen og Inge Langhave Jeppesen (2017), *Lærebog om indkomstskat*, 17. udgave, København: DJØF-Forlag.
- Mills, Linnea (2017), "Barriers to improving tax capacity", *K4D Helpdesk Report*. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
- Nenova, Tatiana, Cecile Thioro Niang og Anjum Ahmad (2009), *Bringing finance to Pakistan's poor: Access to finance for small enterprises and the underserved*, Washington DC: World Bank.
- Nadim, Marjan (2017), "Familien som ressurs eller hinder? Etterkommerkvinnens deltagelse i arbeid", *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 1(1): 35-52.
- Petersen, Jesper og Niels Valdemar Vinding (2020), *Sharia & samfund – Islamisk ret, etik og praksis i Danmark*, Samfundslitteratur.

- Salamon, Justyna (2021), "The impact of Islam on finances and the organisation and functioning of enterprises in the MENA region", *Journal of Management and Financial Sciences*, (43): 39-51.
- Sandsør, Astrid Marie Jorde (2010), "The rotating savings and credit association – An economic, social and cultural institution", thesis for the degree Master of Economic Theory and Econometrics, Department of Economics, University of Oslo, Oslo.
- Schultz-Knudsen, Mikele (2021), "The complex interplay between national law and practised Islam: Investigating emergent behaviours in Denmark", Ph.d.-afhandling, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet, København.
- Shaffer, Marnie (2012), "A comparative examination of women's remittance practices in two Somali communities: Johannesburg, South Africa, and Columbus, Ohio", i Ibrahim Sirkeci, Jeffrey H. Cohen og Dilip Ratha, red., *Migration and remittances during the global financial crisis and beyond*, World Bank Publications.
- Shavit, Uriya (2019), "A fatwa and its dialectics: Contextualizing the permissibility of mortgages in Stockholm", *Journal of Muslims in Europe* 8 (3): 335–58.

Muslimerne bag skærmen: Danske muslimers onlinefællesskaber

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Artiklen undersøger forskellige typer af onlinefællesskaber blandt danske muslimer på Facebook og finder fire overordnede typer af fællesskaber: politisk aktivistiske, reaktivt religiøse, pragmatisk religiøse og velgørenhedsorienterede fællesskaber. En indholdsanalyse af fællesskabernes opslag og selvbeskrivelse klarlægger den enkelte fællesskabsklynges karakteristika. Gennem et online spørgeskema (N = 80) og interviews med spørgeskemarespondenter kort-

lægges brugernes syn på og brug af fællesskaberne i klyngerne. Herudover undersøges forestillingen om "muslim" som efterkommernes stærkeste identitetskategori og deres prioritering af ummahen frem for det nationale tilhørsforhold. Artiklen finder, at hovedparten af respondenterne giver udtryk for det religiøse som del af privatsfæren, og at Facebookfællesskaberne derfor mere udgør interessefællesskaber end identitetsbærende fællesskaber.

Marginalisering og gruppedannelse

Muslimer tilhører overordnet to fællesskaber; det nationale fællesskab og det islamiske i *ummahen*. Flere studier har peget på, at muslimer i Vesten oplever en adskillelse fra det nationale fællesskab, og at den religiøse tilknytning til ummahen derfor kan virke stærkere (Saunders, 2008: 309; Pfaff og Gill, 2006: 805). Også i Danmark udgør muslimer på mange måder en marginaliseret og, i antropolog Mikkels Rytters ord, "oversynlig gruppe" (2019: 686). Samtidig bliver muslimers tilhørsforhold til Danmark jævnlige draget i tvivl i den offentlige debat, hvor fokus meget ofte er på muslimer som en samlet gruppe af "fremmede" i forhold til den nationale homogenitet. Oveni dette kommer en voksende gruppe af muslimske efterkommere, der har boet i Danmark hele deres liv, og hvor debatten om nationalt tilhørsforhold til eget eller forældres hjemland kan opleves som absurd (Simonsen, 2017: 314). Ikke desto mindre betyder debatten en høj grad af refleksion over tilhørsforhold og identitetstilskrivning, og hvorvidt og hvordan man skal gå imod den offentlige debats syn på én (ibid.: 323, 325). Dette er store spørgsmål at skulle besvare selv, og det er derfor forventeligt, at danske muslimer søger sammen, netop som resultat af meget ofte at blive behandlet som én gruppe trods store forskelle danske muslimer imellem. Dette kalder den amerikanske sociolog James Jasper "de stigmatiserede identiteters dilemma", hvor dilemmaet består i, at man for at kunne gøre op med en identitetstilskrivning (her "den muslimske fremmede") må mødes som gruppe under netop den betegnelse, man ønsker at gøre op med, og derved kommer til at legitimere gruppebetegnelsen (2010: 29).

**KAROLINE MARIE
DONSKOV DIGE**

Cand.mag. i arabisk og islamstudier, Aarhus Universitet,
kadi@cas.au.dk

De stigmatiserede identiteters dilemma består i, at man for at kunne gøre op med en identitetstilskrivning (her "den muslimske fremmede") må mødes som gruppe under netop den betegnelse, man ønsker at gøre op med, og derved kommer til at legitimere gruppebetegnelsen

Som udgangspunkt er det for danske muslimer netop den religiøse identitet, der er det adskillende identitetslement, men dette til trods er der meget forskning, der peger på, at de religiøse institutioner mister betydning som samlingspunkt for især efterkommeregenerationerne (Premazzi og Ricucci, 2015: 157; Johansen, 2002: 122). De unge mødes derimod i stigende grad online som resultat af sociale mediers fremkomst og deraf følgende digitaliserede relationer (Premazzi og Ricucci, 2015: 158-9). Behovet for at mødes med andre, der oplever den samme adskillelse fra det nationale fællesskab, kan opfyldes på de sociale medier, som dermed kan blive et sted at føle sig forbundet med andre, der har den samme opfattelse af det at være muslim i Danmark som én selv (jf. Loader og Mercea, 2012: 8). Idet Facebook er det mest benyttede sociale medie i Danmark (Carlsen o.a. 2020, 1245), vil jeg undersøge onlinefællesskaberne her.

Internettet og onlinefællesskaber er samtidig blevet fremhævet som en scene for "the re-imagined ummah", altså en gentænkning af et globalt, muslimsk fællesskab (Schmidt, 2004: 36). Dette kunne forventes at understøtte kategorien "muslim" som en *first-order determiner*, altså et individs fremmeste identitetsmærke, der går forud for alle andre identiteter, hvilket den amerikanske geopolitiske forsker Robert Saunders, sociologen Steven Pfaff og politologen Anthony Gill peger på. Det handler ifølge disse studier især om en stærk ummahorientering blandt unge, europæiske muslimer og en delt følelse af fremmedgørelse fra nationalstaten (Saunders, 2008: 304-5, 310; Pfaff og Gill, 2006: 805). Denne artikel undersøger, om denne ummahorientering og muslim som *first-order determiner* også er på spil i danske muslimers onlinefællesskaber på Facebook, og om danske muslimer generelt opfatter sig som "muslimer først".

Fokus rettes mod danske muslimers Facebookfællesskaber

Studiet benytter sig af en kombination af kvantitative og kvalitative data. Det kvantitative element består af et online spørgeskema (N=80), distribueret i udvalgte Facebookfællesskaber. Når der i det følgende henvises til "spørgeskemaet overordnet" i tabellerne, er det dermed gennemsnittet af de 80 respondents svar, der henvises til. Herudover benytter jeg mig af semistrukturerede interviews med seks af de 80 spørgeskemarespondenter, som tilkendegav, at jeg måtte kontakte dem og foretage et efterfølgende, uddybende interview med dem.

Udover spørgeskemaet og interviewene benyttede jeg mig også af materiale fra Facebookfællesskaberne selv til at kortlægge de forskellige fællesskabstypers

karakteristika. Materialet her blev indsamlet ved en gennemgang af Facebook-fællesskabernes selvbeskrivelser (i afsnittet ”Om”) samt gennemgang af materiale på siderne/i grupperne og de diskussioner, dette måtte afstedkomme i perioden januar-maj 2021. Studiet kan dermed kun give et konkret indblik i tendenserne for de forskellige fællesskaber i foråret 2021, og onlineverdens foranderlighed skal derfor medtages i forhold til den fortsatte aktualitet af de følgende resultater. Dette til trods synes de overordnede tendenser så klare, at der med rimelighed kan skelnes mellem, om muslimer i det givne fællesskab samles primært på baggrund af den religiøse identitet og for at dyrke det religiøse eller samles på baggrund af ”muslim” som minoritetsidentitetskategori og for at dyrke mulighederne for politisk aktivisme i et forsøg på at gøre op med den marginaliserede identitetsposition.

Når selvbeskrivelser og opslag refereres i det nedenstående, er der taget højde for problematikken i ”onlinefeltarbejde”, i forhold til hvor grænsen mellem privat og offentligt går, da jeg i artiklen kun gengiver materiale fra fællesskaber, hvis materiale er offentligt tilgængeligt og dermed dels er lavet til at nå et videre publikum, dels ikke kan føres tilbage til en konkret person (Kantanen og Manninen, 2016: 87). I forhold til problematikken med at observere virtuelle fællesskaber og sikre, at individer i sådanne er klar over de bliver observeret, forsøgte jeg at imødekomme denne ved alle steder at skrive en kort tekst om studiet og mit ærinde i de forskellige fællesskaber i forbindelse med deling af mit spørgeskema (ibid.: 92). Typer af opslag, dato og evt. diskussion blev noteret for en række kendetegnende opslag for de enkelte fællesskaber som tjente som et vigtigt værktøj i bestemmelsen af de overordnede kategorier af fællesskaber.

Formålet med materialeindsamlingen var at kortlægge brugerne af de forskellige Facebookfællesskabers kendetegn i form af køn og alder, selverklæret religiøsitet, oplevelser af diskrimination, politisk interesse, tiltrækning ved de fællesskaber, den enkelte var del af, og hvorvidt den enkelte følte, at der var et behov for en fælles muslimsk, politisk organisation til at tackle de marginaliseringsudfordringer, muslimer i Danmark bredt står overfor. Herudover opstillede jeg en oversigt over de typer af Facebookfællesskaber, danske muslimer generelt set befinder sig i, når det handler om identiteten som netop muslim i Danmark. Gennem analysen af de indsamlede data var det dermed muligt at tegne et billede af, hvilke typer fællesskaber der tiltrak hvilke typer brugere.

Jeg udvalgte 15 konkrete Facebookfællesskaber, der på hver sin måde beskæftiger sig med det at være muslim i Danmark. Gennem indsamlingen af materiale herfra blev fire hovedtyper af fællesskaber for danske muslimer på Facebook tydelige. Jeg kalder disse for politisk aktivistiske, reaktivt religiøse, pragmatisk religiøse og velgørenhedsorienterede fællesskaber. Fællesskaberne er indplaceret i de respektive kategorier baseret på deres selvbeskrivelser (i afsnittet ”Om”).

For at sikre, at de udvalgte fællesskaber havde en vis relevans og kunne sige noget om, hvordan danske muslimer, i hvert fald online, forholder sig til det at være muslim i Danmark og de udfordringer, dette kan afstedkomme, opstillede jeg tre krav til de enkelte fællesskaber. De skulle 1) være større, det vil sige konkret nå ud til mere end 4.000 følgere, 2) være nationalt gældende fremfor lokale eller moskébundne og 3) stadig være aktive, det vil sige have slået mindst to opslag op inden for det seneste halve år fra indsamlingsperiodens start.

Synet på og styrken ved de enkelte typer af fællesskaber er dels undersøgt gennem svarene fra de 80 spørgeskemarespondenter, dels gennem fortællingerne fra de seks spørgeskemarespondenter, der havde sagt ja til at blive interviewet om deres brug Facebookfællesskaber og syn på det at være muslim i Danmark. Interviewrespondenterne er tilfældigt udvalgt i den forstand, at jeg ikke kunne styre, hvem af spørgeskemarespondenterne der var villige til at indgå i et sådant interview. Denne tilfældighed til trods er alle fire fællesskabsklynger repræsenteret blandt interviewrespondenterne. Hvordan deres svar fordelte sig, vil jeg vende tilbage til nedenfor, men en præsentation af interviewrespondenterne, de typer af fællesskaber, de tilhører, og deres holdninger til et udvalg af spørgeskemaspørgsmålene er at finde i bilag 1.

Respondenterne angiver alle at være religiøse i minimum ”medium”-grad, hvilket er på linje med 97 pct. af spørgeskemarespondenterne i øvrigt. De fire meget religiøse respondenter svarer til de 63 pct. af spørgeskemarespondenterne, der på dette spørgsmål svarede ”meget” eller ”så meget som muligt”. Interviewrespondenterne er lidt bedre uddannet end respondenterne i øvrigt, hvor kun 63 pct. havde taget en videregående uddannelse mod fem ud af seks interviewrespondenter. At tre ud af seks respondenter mener, at der ”i høj grad” er brug for en fælles, muslimsk organisation, er en lidt højere andel end respondenterne i øvrigt, hvor samme ønske blev delt af 43 pct. Aisha, Eyad og Yousuf er fortalere for en fælles, muslimsk, politisk gruppe og deler dermed overbevisning med et flertal af de politisk aktivistiske fællesskabers øvrige brugere, hvor 53 pct. mener, der ”i nogen” eller ”i høj grad” er behov for en sådan gruppe (jf. tabel 1). Overordnet er interviewrespondenterne gode repræsentanter for spørgeskemarespondenterne i øvrigt, om end kun en enkelt kvinde er repræsenteret blandt interviewrespondenterne mod 49 pct. af spørgeskemarespondenterne.

Fire typer af Facebookfællesskaber

Hvad er da kendetegnende for de forskellige fællesskabsklynger? Det vil jeg præsentere i det følgende, hvor de fire fællesskabstyper og deres tilhørende brugergrupper – baseret på spørgeskemasvarene – vil blive gennemgået. Jeg vil desuden inddrage citater fra interviewrespondenterne for at nuancere billedet af, hvordan virkelige brugere faktisk bruger fællesskaberne og ser på dem. Internt i de overordnede fællesskabsklynger er der forskellige vægtninger af karakteristikaene, ligesom mængden af fællesskaber i den enkelte klynge og

størrelserne på disse varierer. Der var således pr. 10. april 2021 178.851 brugere repræsenteret på tværs af klyngerne, hvoraf en stor andel dog må forventes at være gengangere, da spørgeskemaet pegede på, at de fleste brugere er medlem af flere af de undersøgte fællesskaber, hvad oversigten over interviewpersonerne i bilag 1 også viser. De 80 spørgeskemaespondenter giver derfor heller ikke tilnærmelsesvist det fulde billede, men kan være med til at give et fingerpeg om, hvordan danske muslimers onlinefællesskaber former sig.

De politisk aktivistiske fællesskaber

Brugergruppen hos de politisk aktivistiske fællesskaber er ikke overraskende betydeligt mere politisk interesseret end gennemsnittet af spørgeskemaespondenterne i øvrigt. Der er lidt færre brugere her, der angiver at være ”medium” eller mere religiøse, men det er stadig altovervejende selverklæret religiøse brugere, der er at finde i disse fællesskaber. Klyngens brugere er desuden kendetegnet ved at være bedre uddannet end gennemsnittet, og det er, igen ikke overraskende, her ideen om en politisk, muslimsk organisation finder størst opbakning.

Tabel 1: Uddrag af spørgeskemadataene på klyngeniveau.

De politisk aktivistiske fællesskaber sammenlignet med spørgeskemasvarene generelt.

	Andel med en videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder medium og op (andel for hvem religion betyder $\geq$ meget)	Andel politisk interesseret	Andel, der har oplevet diskrimination (indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er brug for en fælles politisk, muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	61%	97% (63%)	57%	69% (50%)	43%
Politisk aktivistiske fællesskaber	79%	90% (65%)	76%	66% (50%)	53%

De politisk aktivistiske fællesskaber er kendetegnet ved på forskellig vis at arbejde for politisk forandring. Dette foregår både gennem diskussioner i lukkede fora af politiske udspil, og hvilke partier der er ”sikre” at stemme på for danske muslimer med minoritetsbaggrund, og gennem dokumentation af marginalisering af muslimer i det danske samfund, enten gennem oplevelser af racisme på individplan eller gennem oplevelser af mere strukturel diskrimination i bl.a. ghettoloven. Fælles for fællesskaberne er, at de, trods variation i handlingsrepertoiret, alle benytter sig af en ”først informere, så engagere”-taktik, hvor brugerne af siderne og grupperne altså først gøres opmærksomme på et problem, for derefter at opfordres til fællesskabets foretrukne handlingsmodel imod problemet (Ward, 2012: 159). Handlingsmodellerne varierer fra deling af bestemt materiale på de sociale medier med henblik på at skærpe opmærksomheden om et problem, over online underskriftsindsamlinger, vælgererklæringer og borgerforslag til demonstrationer i det virkelige liv, der på forskellig vis har potentiale til at flytte noget politisk. Dette var også netop, hvad Aisha, der var medlem og følger af flere af de poli-

tisk aktivistiske fællesskaber, fremhævede som en af styrkerne ved fællesskaberne. ”Primært giver det mig et indblik i, hvad *jeg* kan gøre for at bidrage til det, der foregår rundt omkring [...] hvad kan jeg gøre som en almen bruger på Facebook eller bare mig [som borger i det hele taget], altså, hvad kan jeg gøre for at hjælpe [den givne sag]” (Aisha, 18. marts 2021). Dette viser i høj grad en tro på egne evner til at kunne flytte noget politisk og have en ret til at blive set, hørt og anerkendt, hvad politologerne Ahrensberg o.a. i deres studie af muslimske efterkommeres politiske effektivitetsfølelse og tillid til det politiske system i Danmark kalder ”høj intern effektivitetsfølelse” (2021: 49). Dette kæder de sammen med et højt uddannelsesniveau (ibid.: 59), hvad brugerne i denne gruppe også er kendetegnet af, jf. tabel 1.

Et andet fællestræk ved de politisk aktivistiske fællesskaber er, at fokus i høj grad er på, at man som muslim i Danmark først og fremmest er borger i landet og skal anerkendes af det øvrige samfund som en sådan. Særligt fokus på gruppens rettigheder, og hvordan muslimer bliver ordentligt repræsenteret i Folketinget (i diskussioner af, hvilke partier eller politikere der er ”sikre” at sætte kryds ved) sammen med fokus på strukturelle problemer i samfundet og forsøg på at gøre op med disse, er i fuld overensstemmelse med islamforsker Kathryn Poots’ studie af muslimske efterkommeres politiske engagement i England. Hun finder netop, at efterkommergenerationen har tendens til at engagere og organisere sig med et borgerrettighedsfokus og mod den ulighed og uretfærdighed, de oplever at stå overfor (2018: 103). Flere af fællesskaberne taler også direkte på vegne af ”den muslimsk minoritet” i deres opslag, og her synes ligeledes at være det *linked faith*-fænomen, altså skæbnefællesskab, på spil, som flere minoritetsstudier bruger (Marquez, 2001: 222; Ahrensberg o.a., 2021: 48). Fænomenet refererer til det følte skæbnefællesskab, der kan opstå hos minoriteter, der fysisk (gennem bl.a. anden hud- og hårfarve) adskiller sig fra majoriteten og derfor, som det er tilfældet med de fleste danske muslimer, meget ofte bliver portrætteret som en homogen gruppe trods de store interne forskelle (Statham, 2018, 54). Dette kan over tid, gennem den meget klare udgrænsning fra majoritetens side, føre til en fælles kollektiv bevidsthed, hvilket synes at være på spil i fællesskaberne her. Dette blev desuden underbygget af mine interviewrespondenter, der uden undtagelse talte om et udefineret ”vi”, når de talte om muslimer bredt, hvad enten det var muslimer i Danmark eller mere globalt.

De politisk aktivistiske fællesskaber synes på forskellig vis at gøre op med forestillingen om den ”udeltagende, uintegrerede muslim”. Bl.a. Aisha fremhævede dette som et gode ved fællesskaberne, idet de er med til at vise, at ”der er muslimer, der stemmer” (18. marts 2021), ligesom de kunne fungere som et sted at mødes med andre, hvor man kan blive bekræftet i sin værdi for samfundet, hvis man føler sig afvist:

”Hvis det er, at man føler sig alene, og man tænker, er jeg virkelig eftertragtet her i Danmark? Altså vil de ikke have mig her? men så tænker man jo, der er også andre, som er i samme båd som er i gang med at

uddanne sig eller har taget en uddannelse, der også gerne vil bidrage til at gøre noget godt” (ibid.).

Dette billede bekræftede Hassan, der fortalte, hvordan han især brugte fællesskaberne, ”når der eksempelvis bliver kørt en hetz mod os muslimer” (Hassan 27. marts 2021) som et sted ”at søge ly” (ibid.). Opfattelsen af fællesskaberne som et sikkert virtuelt rum blev desuden fremhævet af Eyad og Yousuf, der særligt brugte de politisk aktivistiske fællesskaber som en kanal til at holde sig opdateret på, hvad der foregår i samfundet, særligt politisk. Eyad fortalte: ”på den måde [gennem brug af fællesskaberne] er det nemmere at tage stilling til en hel masse af de ting, der foregår på Borgen. Man gider ikke læse det, der står i aviserne [... I gruppen kan man] snakke åbent, og man kan snakke om nogle forskellige ting” (Eyad 25. marts 2021). Gruppen bliver altså et virtuelt rum, hvor man kan diskutere med ligesindede uden risiko for at blive misforstået eller skulle indgå i en ”kommentarsporskamp”. Fællesskaberne bidrog desuden med viden, der kunne være nyttig i diskussioner udenfor Facebook: ”Hvis der en dag er en stor debat, hvor nogle af [online]grupperne kommer med modsvar, vil jeg også have et modsvar liggende, når en kollega eller ven snakker om det” (Hassan, 27. marts 2021).

De reaktivt religiøse fællesskaber

De reaktivt religiøse fællesskaber er de, der ligger længst fra de politisk aktivistiske fællesskaber, og de beskæftiger sig kun i meget lille grad med det øvrige samfund. Fokusset i disse fællesskaber er ikke konkret handling, men derimod religionen og den religiøse identitet. Fælles for fællesskaberne er, at de i deres fremstilling af islam fremstår konservative – særligt sammenlignet med de pragmatisk religiøse fællesskaber, der vil blive gennemgået i næste afsnit.

Tabel 2: Uddrag af spørgeskemadataene på klynge-niveau. De reaktivt religiøse fællesskaber sammenlignet med spørgeskemasvarene generelt

	Andel med en videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder medium og op (andel for hvem religion betyder $\geq$ meget)	Andel, hvis familie er medium eller mere religiøse (andel $\geq$ meget religiøse)	Andel politisk interesse-rede	Andel, der har oplevet diskrimination (indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er brug for en fælles politisk muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	61%	97% (63%)	75% (48%)	57%	69% (50%)	43%
Reaktivt, religiøse fællesskaber	43%	99% (68%)	77% (52%)	51%	77% (59%)	40%

Ikke overraskende tiltrak de reaktivt religiøse fællesskaber flest meget religiøse brugere, hvilket en gennemgående ret kompromisløs og konservativ tilgang til islam synes at underbygge. Både efterlivet og dommedag var gennemgående temaer i opslagene, der i mange tilfælde tjente som påmindelser til brugerne om at følge den rette islamiske levevis for at sikre sjælens frelse (jf. Johansen, 2002: 101). Dette er overensstemmende med en reaktiv religiøsitet som modsvar til en udpræget følelse af fremmedgjorthed blandt muslimske efter-

kommere i Vesten (Poots, 2018: 194; Haddad, 2018: 103), hvilket den relative stigning i religiøsitet blandt mine spørgeskemarespondenter fra familiernes udgangspunkt (både målt på medium og høj religiøsitet) også er et eksempel på. Fremmedgørelsen kan være et udslag af følelser af diskrimination, hvilket denne klynge brugere angav i højest grad at have oplevet, men det betyder ikke, at brugerne føler sig tiltrukket af tanken om en fælles muslimsk, politisk organisation til at "tage sig af" de samfundsmæssige problemstillinger. Dette kan synes underligt, men skyldes særligt en bevidst tilbagetrækning fra majoritetssamfundet, som Khaled gav udtryk for. Khaled afviser tanken om en politisk organisation, fordi det ville være en legitimering af det vestlige, demokratiske system, som han mener har "en udløbsdato" (Khaled 31. marts 2021), da det ifølge salafistiske tolkninger af islam ikke er et guddommeligt ordineret system og derfor på et tidspunkt vil fejle (Wagemakers, 2012: 149). Samtidig mener han ikke, at Danmark er det rigtige sted at starte, fordi det "ikke [giver] nogen mening at starte i Vesten, når dit eget hjemland, hvad kan man sige, er ved at kollapse økonomisk og rent islamisk også" (Khaled 31. marts 2021). At han henviser til noget andet end Danmark som "sit hjemland", selvom han i spørgeskemaet havde angivet både at være født og opvokset her, spejler ummahismen som Saunders taler for (2008: 309). Brugergruppen består desuden af færrest højtuddannede, hvilket måske også kommer til udtryk i det mindre handlingsorienterede indhold som svar på følelsen af fremmedgjorthed (jf. Ahrensberg o.a., 2021: 59).

De fleste af fællesskaberne i denne klynge forholdte sig alene til praksisspørgsmål og påmindelser om religionen, hvilket både Khaled og Ali fremhæver som et gode ved fællesskaberne: "til dagligt kan man også få... ja lidt viden om din egen religion, så er det [ens Facebookfeed] ikke kun fyldt op med nyheder fra TV2 og DR og alt muligt andet – så man ikke bliver skubbet helt væk fra sin religion" (Khaled 31. marts 2021). Hermed kan fællesskaberne være en måde helt konkret at flytte det religiøse med over i den ellers ret verdslige sfære, Facebook udgør, og dermed en måde at underbygge den religiøse identitet online. Dette kan ses som et led i det daglige, aktive tilvalg af religionen, som præger efterkommergenerationen (jf. Premazzi og Ricucci, 2015: 158-9; Schmidt, 2004: 32).

De pragmatisk religiøse fællesskaber

Brugergruppen i de pragmatisk, religiøse fællesskaber er meget gennemsnitlig i forhold til spørgeskemaet. Ligesom i de reaktivt religiøse fællesskaber er der en lidt lavere tilslutning til ideen om en fælles, politisk organisation, men, som det vil vise sig, af ganske andre grunde.

Tabel 3: Uddrag af spørgeskemasvar på klyngeniveau. De pragmatisk, religiøse fællesskaber sammenlignet med spørgeskemasvarene generelt

	Andel med en videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder medium og op (andel for hvem religion betyder $\geq$ meget)	Andel politisk interesserede	Andel, der har oplevet diskrimination (indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er brug for en fælles politisk muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	61%	97% (63%)	57%	69% (50%)	43%
Pragmatisk, religiøse fællesskaber	54%	100% (63%)	53%	63% (47%)	40%

Hvor de reaktivt religiøse fællesskaber primært henvender sig til andre troende og relativt konservative muslimer, henvender de pragmatisk religiøse fællesskaber sig både til mindre kompromisløse muslimer og i nogle opslag også til ikke-muslimer. Bl.a. i forbindelse med Ramadanen 2021 var der flere opslag at finde i disse fællesskaber, der besvarede de mest gængse spørgsmål om islamisk praksis i et forsøg på at afmystificere islam og vise det forenelige i at være dansk og troende, praktiserende muslim samtidig og på den måde gøre op med stigmaet om "den muslimske fremmede". Dette er tydeligt i selvbeskrivelsen fra bl.a. MUNIDA (Muslimsk ungdom i Danmark), der skriver, at de "arbejder mod [for] at forene identiteter, bygge bro over kløfter og række ud til det omgivende samfund for at hjælpe til en bedre integration" (MUNIDA, "Om"). Det pragmatiske kommer her til udtryk i særligt fokuset på at "forene identiteter". Dette er også tydeligt i fællesskabernes fokus på et godt, jordisk liv, som står i modsætning til de reaktivt religiøse fællesskabers fokus på livet i det hinsides og forberedelser til dommedag. Forskellen på de reaktive og de pragmatisk religiøse fællesskaber eksemplificeredes tydeligt i to opslag fra hhv. MUNIDA (Muslimsk Ungdom i Danmark), der repræsenterer de pragmatisk religiøse fællesskaber, og Quran og Sunnah – Vejen til Iman, der repræsenterer de reaktivt religiøse fællesskaber (jf. figur 1 og 2).

Figur 1: Ramadanopslag fra MUNIDA (bragt med tilladelse fra gruppen)

Figur 1: Ramadanopslag fra Quran og Sunnah – Vejen til Iman (bragt med tilladelse fra gruppen)

Opslagene er begge rettet mod de muslimer, der ikke til dagligt udfører de fem tidebønner (*ṣalāḥ*), og hvordan de skal forholde sig til det at faste og bede i løbet af Ramadanen. MUNIDAs tilgang er langt mere inkluderende og forstående og tager udgangspunkt i, at det, at man prøver, er det, der tæller. Det at faste og dermed gøre noget, selvom man ikke også udfører de daglige bønner, er prisværdigt, og man skal ikke give op, fordi man ikke er ”retroende nok”. Omvendt skriver Quran og Sunnah – Vejen til Iman direkte i deres opslag, at man ikke kan komme ind i Paradis (*jannah*), hvis ikke man udfører alle sine religiøse pligter ordentligt i sin tid på Jorden (*dunyā*).

At de pragmatisk religiøse fællesskaber er mere inkluderende, understreges yderligere af at spørgsmål om, hvorvidt fasten tæller, hvis man har indtaget alkohol, også blev behandlet i denne klynge. Opslaget er afgørende, fordi indtag af alkohol (sammen med det at indtage svinekød) er blandt de klareste markører, der adskiller ”muslim” fra ”ikke-muslim” (Simonsen, 2017: 324), og spørgsmålet ville derfor slet ikke komme på tale i de reaktivt religiøse fællesskaber. Det viser derimod netop pragmatismen i denne klynges tilgang til det at være muslim i Danmark i anerkendelsen af, at majoritetskulturens forhold til alkohol også bliver indoptaget af minoriteten. Den klare adskillelse mellem minoritet og majoritet afvises overordnet set i disse fællesskaber, og den lave tilslutning til ideen om en fælles, muslimsk, politisk organisation til at tackle marginaliseringen bliver af Hassan netop forklaret med afsæt i dette: ”En fælles muslimsk forening vil blot være endnu et skridt mod en splittelse

mellem muslimerne og samfundet [...] Vi har brug for at bygge bro, ikke destruere den og skabe to samfund” (Hassan 27. marts 2021). Hassan spejler her retorikken fra de pragmatisk religiøse fællesskaber, men er medlem i alle de undersøgte klynger og demonstrerer derved også, at fællesskaberne kan appellere til det samme menneske på forskellige måder, og at medlemskab et sted ikke betyder, at de andre fællesskabsklynger nødvendigvis er udelukkede.

De velgørenhedsorienterede fællesskaber

De velgørenhedsorienterede fællesskaber er Facebooksider for muslimske velgørenhedsorganisationer og fokus er derfor også på at levere hjælp til mindre velstillede trosfæller rundt om i verden. Her bliver det religiøse, inklusive løfter om belønninger i det hinsides, brugt som en rammesætning for nødhjælpen, men det er selve hjælpen og fællesskabet med andre donorer og de hjælpne, der er fokuspunktet fremfor den religiøse diskurs. Desuden handler mange opslag om at dokumentere, at pengene bliver brugt som lovet og dermed sikre troværdigheden og gøre organisationerne attraktive for fremtidige donorer (Gerodimos, 2012: 173, 176).

I de velgørenhedsorienterede fællesskaber er der som den eneste brugergruppe flere kvinder end mænd. Det kan tyde på, at der måske er den samme mekanisme på spil i efterkommergenerationsorganisationer som i indvandrerorganisationer, hvor kvinder i højere grad forsamles i grupper, der er rettet mod løsning af konkrete problemstillinger, og mændene i højere grad forsamles i de religiøse og politiske grupper (Mikkelsen, 2002: 15). Opslagene holdes positive og handlingsorienterede og diskuterer ikke politik eller muslimers generelle forhold i Danmark. Brugergruppen består af mindre politisk interesserede brugere og dem, der i mindst grad mener, at der er behov for en fælles, politisk, muslimsk organisation. Desuden er der i denne klynge færrest meget religiøse, selvom den gennemsnitlige bruger fortsat er religiøs.

Tabel 4: Uddrag af spørgeskemadataene på klyngeniveau. De velgørenhedsorienterede fællesskaber sammenholdt med det overordnede gennemsnit

	Antal respondenter (andel kvinder)	Andel med videregående uddannelse	Andel for hvem religion betyder $\geq$ medium (andel for hvem religionen betyder $\geq$ meget)	Politisk interesse	Andel, der har oplevet diskrimination (andel indenfor det sidste år)	Andel, der mener, der er et behov for en fælles politisk, muslimsk organisation
Spørgeskemaet overordnet	80 (49%)	61%	97% (63%)	57%	69% (50%)	43%
Velgørenhedsorienterede fællesskaber	44 (57%)	77%	98% (54%)	48%	68% (41%)	39%

De velgørenhedsorienterede fællesskaber har en ganske veluddannet brugergruppe, og der lægges vægt på at fremstå professionelle, hvad dokumentationsindsatsen og arbejdet for at fremstå troværdige vidner om. Det synes at virke, idet Hassan netop fremhæver, at organisationerne ”står for rigtig store nødhjælpsprojekter i mange lande [...] og] ofte hjælper til nede i Mellemøsten,

når der er brug for det” (27. marts 2021). Han fremhæver også, at organisationerne ”fremmer nødhjælp og udfører et stærkt stykke arbejde” (ibid.), hvilket viser, at dokumentationsindsatsen virker overbevisende og er noget, brugerne lægger mærke til og vægt på.

Herudover gøres der meget ud af at vise, hvor nemt det er at gøre en forskel som enkeltindivid gennem organisationerne. Dette stemmer overens med forsker i bl.a. unges onlinemobilisering Roman Gerodimos’ studier, der viser, at onlinemobilisering lykkes bedre, jo nemmere det er for den enkelte at kunne gøre noget, der opleves som virkningsfuldt (Gerodimos, 2012: 173-4). Desuden er det i mange tilfælde muligt at individualisere sin støtte, så man f.eks. gennem en mærkning af donationen kan bestemme, hvilken indsats pengene skal gå til.

Det religiøse kommer kun eksplicit til udtryk i opslagene i disse fællesskaber gennem henvisninger til belønninger i det hinsides og påmindelser om, hvordan man kan hjælpe sine ”muslimske brødre og søstre”. Der bliver dermed talt til en stor indgruppe, men ikke gjort noget for at afgøre, hvor denne starter eller slutter og fællesskabernes ganske store tilslutning (begge de undersøgte sider i klyngen når ud til omkring 20.000 følgere), handler måske også om, at man her slipper for diskussionerne af, hvem der hører til.

Siderne giver en handlemulighed for de politisk frustrerede med muligheden for at hjælpe mindre velstillede trosfæller og dermed gøre noget, i det Ahrensberg o.a. har kaldt den ”ukonventionelle politiske handling” (2021: 56, 59). Samtidig kan støtten ”bare” ses som et led i den gode gerning og religiøse pligt for mere politisk resignerede brugere, og siderne her lykkes på den måde med at forene to skarpt opstillede grupper i handlingsmuligheden for den gode sags tjeneste.

At være muslim i Danmark – en del af ummahen?

Ummahbegrebet optræder kun eksplicit hos de reaktivt religiøse fællesskaber og de velgørenhedsorienterede fællesskaber, men det fælles ”vi” om (danske) muslimer er til stede flere steder, bl.a. i mine interviewpersoners bevidsthed. Dette synes umiddelbart at tale for Saunders’, Pfaffs og Gills idé om identiteten som muslim som en ”first-order determiner” og fokus på tilhør i den globale ummah. Dette underbygges også af Khaled, der til trods for i spørgeskemaet at have tilkendegivet både at være født og opvokset i Danmark i interviewet taler om ”vores eget hjemland” forstået som muslimske lande bredt, overfor Danmark og Vesten generelt (Khaled 31. marts 2021). Modsætningen mellem ummahens ”rette” hjem og det danske samfund, han bor og lever i, er tydelig, og han tilslutter sig i høj grad den meget klare adskillelse mellem det rette islamiske og det øvrige samfund, som præger flere af de reaktivt religiøse fællesskaber, han følger. Overfor dette står mine øvrige interviewrespondenter noget mindre skræmsikkert, og deres opfattelse af at tilhøre et bredt muslimsk fællesskab varierer. Hassan mener f.eks. udelukkende, at det muslimske fællesskab findes som konsekvens af, at ”man føler sig undertrykt som

minoritet i et samfund” (Hassan 27. marts 2021), men siger samtidig, at han ikke ”i det daglige” føler sig som en del af et muslimsk fællesskab. Aisha svarer på samme måde, at hun ikke som udgangspunkt tænker sig selv som del af et muslimsk fællesskab, men hun fortæller også, at når hun hører om noget, der sker i et andet land, ”så kan du godt nogle gange relatere til, jamen, det er også noget, jeg har oplevet her i Danmark, så på den måde kan man godt føle sig forbundet” (Aisha 18. marts 2021). Hvad der er på spil hos begge mine ”medium”-religiøse interviewrespondenter (Aisha og Hassan), er snarere et udtryk for linked faith-fænomenet end et klart ummahfællesskab. At både Aisha og Hassan har angivet ”medium” i forhold til religionens betydning i deres hverdag, er dog ikke afgørende, da Ali, Eyad og Yousuf, der alle, ligesom Khaled, havde markeret, at religionen fyldte ”så meget som muligt” i deres hverdag, i store træk er enige i forbeholdene mod et større muslimsk fællesskab. Eyad nævner, at ”islam siger vi er et stort folk, så på den måde er vi en stor gruppe” (Eyad 25. marts 2021), men han tager ikke ejerskab over dette synspunkt, som Khaled gør. Det er dermed ikke selverklæret religiøsitet, der er afgørende for følelsen af at tilhøre et større muslimsk fællesskab. Derimod får følelse i højere grad den enkelte til at søge de Facebookfællesskaber, hvor ummahfællesskabet dyrkes. Khaled søger dette, mens Eyad og Yousuf begge taler imod aktivt at søge fællesskaber baseret på religion, selvom Eyad genkender et sådant ”ifølge islam”.

Eyad fortæller desuden, at han i langt højere grad dyrker fællesskaber ”indenfor sundhed og træning og er mere aktiv på Facebookgrupper relateret til træning” end religiøst baserede fællesskaber (Eyad 25. marts 2021). Dette understreger dels, at de religiøse fællesskaber på Facebook har form af interessefællesskaber, dels at religionen, selv for de meget religiøse, ikke er en altoverskyggende identitet. Yousuf understreger denne pointe, idet han mener, at ”det religiøse hører til internt i familien” (Yousuf 23. marts 2021). Bortset fra Khaled, der venter på det guddommelige, fejlfrie system, hvor religionen bliver afgørende, taler alle interviewrespondenterne om en privatiseret og individualiseret islam, der er stærkt påvirket af den danske kontekst, og der kan dermed tales om en dansk kulturel islam. Denne skal ikke forstås som den ”kulturislam”, der særligt i medierne og af politikere bruges som en pendant til kulturkristendommen, hvor religionen kun kommer til udtryk i fejring af højtider og skabelse af værdigrundlag, og hvor det i meget lille grad handler om religionsdyrkelse og i høj grad om tradition (Mauritsen, 2021: 17). De danske muslimer, der har deltaget i dette studie, er langt overvejende religiøse og tager netop et opgør med det traditionelle, fordi religiøsiteten bevidst skal forsvares og vælges til i minoritetsstanden (jf. Premazzi og Ricucci, 2015: 158; Johansen, 2002: 102). Den danske, kulturelle påvirkning består derimod i tilgangen til islams rolle, som er stærkt påvirket af den danske kontekst og derfor af langt de fleste respondenter opfattes som hørende til privatsfæren.

Nationalt betingede fællesskaber

Gennemgangen af de fire fællesskabstyper peger overordnet på tre udgangspunkter for dyrkelse af fællesskabet som muslimer i Danmark. For nogle handler det om den religiøse identitet og dyrkelsen af islam enten på trods af eller i harmoni med majoritetssamfundet (i henholdsvis de reaktivt religiøse og de pragmatisk religiøse fællesskaber) for andre om ”muslim” som en kategori af stigmatiserede minoritetsindivider fra et borgerrettighedssynspunkt (i de politisk aktivistiske fællesskaber). Imellem disse to positioner er de velgørenhedsorienterede fællesskaber, hvor identiteten som muslim ikke nævnes eller diskuteres eksplicit, men hvor den handling, man kan udføre for mindre velstillede trosfæller, er i centrum og legitimeres gennem religiøse argumenter. Samtidig demonstrerer interviewene med de faktiske brugere, at det er de færreste fællesskaber, der alene kan indeholde hele individets syn på det at være muslim i Danmark, hvilket Hassan især demonstrerer gennem sit medlemskab i alle de overordnede klynger.

Fælles for Facebookfællesskaberne er, at de primært centrerer sig om den nationale kontekst – f.eks. er det primære kommunikationssprog dansk. Undersøgelsen af fællesskabernes brugergrupper fremhævede nogle interessante forskelle, bl.a. i uddannelsesniveaets tilsyneladende betydning for at søge mod mere handlingsorienterede onlinefællesskaber. Ideen om en fælles, muslimsk, politisk organisation til at tackle den marginalisering og oplevelser af diskrimination, som undersøgelsen også viste er en del af den almene muslimske erfaring, blev modtaget forskelligt. Den blev således overordnet set budt velkommen blandt brugerne af de politisk aktivistiske fællesskaber, mens tilslutningen var noget mindre i de øvrige fællesskabstyper. Her var afvisningen af ideen dog forskellig og spændte fra en ideologisk afvisning af hele det demokratiske system til en pragmatisk afvisning baseret på ikke at ønske yderligere opdeling mellem majoritet og minoritet.

Skønt den største udfordring for muslimer synes at være at blive anerkendt som fuldgældige medlemmer af nationalstaten, er det den danske kontekst og de konkrete udfordringer og episoder, der opleves her, der overordnet er afgørende for fællesskaberne

I modsætning til forventningen om ummahen som et meget konkret fællesskab, der skulle udvikle sig blandt muslimske unge på tværs af Europa, synes bredden af de her undersøgte, dansksprogede fællesskaber at tale imod dette, ligesom ingen af interviewpersonerne nævnte sådanne transnationale fællesskaber i vores samtaler. Derimod virker det til, at der, i hvert fald i Danmark, er tale om nationalt betingede fællesskaber, om end mål og midler er forskellige. Facebookfællesskaberne kan dermed være endnu et udtryk for en ”dansk kulturel islam”, som er stærkt forankret i den nationale kontekst. Skønt den største udfordring for muslimer synes at være at blive anerkendt som fuldgyl-

dige medlemmer af nationalstaten, er det den danske kontekst og de konkrete udfordringer og episoder, der opleves her, der overordnet er afgørende for fællesskaberne. Især de politisk aktivistiske fællesskaber vidner om en orientering i det danske samfund og en base i den nationale (borger)kontekst fremfor i det religiøse. Alle fællesskaberne synes på en eller anden måde at reagere på den nationale kontekst, hvad enten reaktionen er et forsøg på at gå i rette med "andenrangsstatussen" og blive optaget som "rigtige" danskere eller en yderligere afskærmning fra det afvisende samfund med et reaktivt fokus på religionen og det religiøse fællesskab som følge.

Litteratur

- Ahrensberg, Nanna Vestergaard, Kirstine Mathilde Hansen og Kristian Kriegersbaum Jensen (2021), "Politisk effektivitetsfølelse og politisk tillid blandt efterkommere: betydningen af opfattet offentlig modvilje mod muslimer og flygtninge", *Politica*, 53(1): 44-62.
- Carlsen, Hjalmar Bang, Jonas Toubøl og Snorre Ralund (2020), "Consequences of group style for differential participation", *Social Forces*, 99(3): 1233-73.
- Gerodimos, Roman (2012), "Online youth civic attitudes and the limits of civic consumerism: The emerging challenge to the Internet's democratic potential" i Brian D. Loader og Dan Mercea red., *Social media and Democracy: innovations in participatory politics*, London, England: Routledge, pp. 166-189.
- Haddad, Yvonne Yazbeck (2018), "The politics of inclusion: American Muslims and the price of citizenship" i Mehdi Bozorgmehr og Phillip Kasinitz red., *Growing up Muslim in Europe and the United States*, London, England: Routledge pp. 95-110.
- Jasper, James (2010), "Strategic marginalisation and emotional marginalities: The dilemma of stigmatized identities" i Debal K. Singharoy red., *Surviving against odds: The marginalized in a globalizing world*, New Delhi, Indien: Manohar Publishers and Distributors, pp. 27-34.
- Johansen, Karen-Lise (2002) *Muslimske stemmer: Religiøs forandring blandt unge muslimer i Danmark*, København, Danmark: Akademisk forlag.
- Kantanen, Helena og Jyri Manninen (2016), "Hazy boundaries: Virtual communities and research ethics", *Media and communication*, 4(4): 86-96.
- Loader, Brian D. og Dan Mercea (2012), "Networking democracy? Social media innovations in participatory politics" i Brian D. Loader og Dan Mercea, red., *Social media and Democracy: innovations in participatory politics*, London, England: Routledge, pp. 1-10.
- Marquez, Benjamin (2001), "Choosing issues, choosing sides: constructing identities in Mexican-American social movement organizations", *Ethnic and Racial Studies*, 24(2): 218-35.
- Mauritsen, Anne Lundahl (2021), "Interreligiøsitet, kristendom og levet kulturreligion: En kvantitativ undersøgelse af individuelle og kollektive identiteter", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 73: 5-21.
- Mikkelsen, Flemming (2002), "Indvandrere og civilsamfund. En forskningsoversigt vedrørende etniske minoriteters deltagelse i civilsamfundet samt kulturmødet mellem minoriteter og danskere på arbejdspladsen, i boligområder og i foreninger", *AMID Working Paper Series*, 19: 1-30.
- Premazzi, Viviana og Roberta Ricucci (2015), "Religious belonging in the Facebook era: Muslims online young people offline", *Annual Review of the Sociology of Religion: Religion and internet*, 6: 147-63.
- Poots, Kathryn Spellman (2018), "Second-generation Muslims and the making of British Shi'ism" i Mehdi Bozorgmehr og Phillip Kasinitz, red., *Growing Up Muslim in Europe and the United States*, London: Routledge, pp. 192-208.
- Rytter, Mikkel (2019), "Writing against integration: Danish imaginaries of culture, race and belonging", *Ethnos*, 84(4): 678-97.
- Saunders, Robert A. (2008), "The 'ummah' as nation: a reappraisal in the wake of the 'Cartoons Affair'", *Nations and nationalism*, 14(2): 303-21.
- Schmidt, Garbi (2004), "Islamic identity formation among young Muslims: the case of Denmark, Sweden and the United States", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24(1): 31-45.
- Simonsen, Kristina Bakkær (2017), "Hvor dansk skal man være for at være dansk?" Hvordan unge efterkommere af indvandrere fra Mellemøsten oplever muligheden for at høre til i Danmark", *Politica*, 49(3): 312-29.
- Satham, Paul (2018), "Resilient Islam meets a resilient mainstream: Persistent 'barriers' in public attitudes over religious rights for Muslims in European countries" i Mehdi Bozorgmehr og Phillip Kasinitz, red., *Growing up Muslim in Europe and the United States*, London, England: Routledge, pp. 39-56.

Ward, Janelle (2012), "Reaching citizens online: How youth organizations are evolving their web presence" i Brian D. Loader og Dan Mercea, red., *Social media and*

Democracy: innovations in participatory politics, London, England: Routledge, pp. 150-65.
Wagemakers, Joas (2012), *A Quietist Jihadi*, Cambridge, England: Cambridge University Press.

Bilag 1

Oversigt over interviewrespondenterne. Alle optræder under pseudonymer for at sikre interviewrespondenternes anonymitet.

Navn	Alder	Beskæftigelse	Uddannelsesniveau	Religionens betydning i hverdagen	Gruppetilhørsforhold	Behov for fælles muslimsk, politisk organisation
Aisha	20-24	Studerende	Lang videregående uddannelse	Medium	Politisk aktivistiske	I høj grad
Ali	30-34	Faglært arbejde	Mellemlang videregående uddannelse	Så meget som muligt	Reaktivt religiøse og pragmatiske religiøse	Slet ikke
Hassan	15-19	Studerende	Lang videregående uddannelse	Medium	Alle typer	I lille grad
Eyad	40-44	Selvstændig	Mellemlang videregående uddannelse	Så meget som muligt	Politisk aktivistiske	I høj grad
Yousuf	35-39	Faglært arbejde	Mellemlang videregående uddannelse	Så meget som muligt	Politisk aktivistiske og velgørende	I høj grad
Khaled	20-24	Selvstændig	Ungdomsuddannelse	Så meget som muligt	Reaktivt religiøse, pragmatiske religiøse og velgørende	Slet ikke

Den nye islamdebat: Generation Identitærs ideer og metoder

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

I artiklen viser vi, at den identitære bevægelse har været med til at forny den islamkritiske debat og aktionsform i Danmark. Historisk har den indvandringskritiske højrefløj udvist en nationalistisk skepsis over for både indvandring og det europæiske projekt. Med Generation Identitær har det ændret sig. Nu er det en fælles europæisk identitet, der skal forsvares mod islam. Ikke fordi islamisk kultur er mindre værd,

men fordi den ikke hører til i Europa. Ydermere føres den nye islamdebat med nye midler inspireret af bevægelser og aktionsformer, man normalt forbinder med venstrefløjen f.eks. happenings og banneraktioner. Endelig er deres mål ikke kun at ansprende den partipolitiske højrefløj til handling, men at ændre måden man taler om indvandring i hele samfundet.

Islamdebatten i Europa – og Danmark – har ændret sig. Det skyldes blandt andet det såkaldte Nye Højre, herunder Generation Identitær, og deres måde at debattere på. I Danmark har den indvandringskritiske del af højrefløjen historisk været kendetegnet ved en nationalistisk skepsis mod både indvandring og det europæiske projekt. Efter 1970'ernes debat om gæstearbejdere som, på den ene side, nødvendige for dansk industri og på den anden løntrykkere skiftede debatten i midten af 1990'erne fokus fra økonomi til kultur (Madsen, 2000: 22ff; 59-74). Indvandringsskepsis sammenvævedes ofte med EF/EU-skepsis, som begge blev opfattet som en trussel mod national dansk kulturel identitet (Hansen, 2001: 52). Op gennem 1980'erne og start-1990'erne var Fremskridtspartiet det eneste højrefløjsparti, der var mod både europæisk integration og indvandring. Senere anbefalede Dansk Folkeparti et nej til Amsterdam-traktaten under henvisning til den øgede indvandring (af kriminelle), som den mindskede grænsekontrol ville medføre (Hansen, 2001: 76). Selvom debatterne i første omgang blev ført frem af populistiske partier som Fremskridtspartiet og Dansk Folkeparti, fandt nogle af disse partiers synspunkter også udbredelse i de andre partier (Lindberg, 2020).

Skiftet fra økonomi til kultur afspejles i en voksende optagethed af tilstedeværelsen af islamisk levevis i Danmark og viste sig i debatten i både Folketing (Kühle og Christensen, 2019) og kommunalbestyrelser (Jacobsen, 2019). Fra 1990'erne optræder debattører, som professor ved Københavns Universitet Jakob Skovgaard-Petersen betegner som de antimuslimske missionærer (Skovgaard-Petersen, 2020: 397). Disse er ikke missionærer i bogstavelig forstand, men debattører hvis argumenter ifølge Skovgaard-Petersen minder om middelalderens dæmonisering af muslimer. De nye antimuslimer hævder, at islam er en politisk ideologi frem for religion. *I Krigens Hus* (2003) af Helle Merete Brix, Torben Hansen og Lars Hedegaard er ifølge Skovgaard-Petersen et ho-

LENE KÜHLE

Professor mso i religionssociologi, Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet, lk@cas.au.dk

HENRIK REINTOFT CHRISTENSEN

Lektor i religionssociologi, Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet, hc@cas.au.dk

vedværk inden for denne strømning. Gennem afvisningen af videnskabelige forståelser af islam og muslimer som udtryk for politisk korrekthed og gennem påstande om, at demografiske udviklinger ikke er tilfældige, men udtryk for en bevidst plan for erobring af Europa, udbreder litteratur som *I Krigen Hus* en velkendt konspirationsteori (Skovgaard-Pedersen, 2020: 396-98).

De demografiske udviklinger er siden kommet i fokus blandt nogle danske politikere i form af begrebet om ”den store udskiftning”. Således har for eksempel Rasmus Paludan, Martin Henriksen og Pia Kjærsgaard brugt begrebet (feks. Berlingske 05.01.2020). Hvor begrebet for disse politikere forbindes med islamkritik og fremhævelse af danske værdier, så er det mindre klart, hvad Generation Identitær forbinder med begrebet. Bevægelsens første talsmand Aurelija Anilyte har således understreget, at

”Vi hader ikke muslimer. Vi nedgør dem ikke. Det er der mange, der gør. Det gider jeg ikke bruge min tid på. Jeg mener bare, vi skal blive bevidst om vores værdi som europæere. Det er vores kultur. Ingen andre end os vil kæmpe for den” (Kulager, 2018).

Anilyte er født i Litauen, og i et andet interview beskriver hun, hvordan hun ikke er dansk statsborger og heller ikke føler sig dansk: ”Man kan sagtens passe ind i et samfund, men stadig have sin egen identitet. For mig er det ikke en kvalitet at være dansk. Det er hverken bedre eller værre end andre identiteter” (Dalland, 2019: 75). Begge disse udtalelser peger på, at Generation Identitær er en helt ny position i den danske indvandringsdebat, da GI hverken er nationalistisk eller imod et europæisk projekt. Selvom hverken Dansk Folkeparti eller det politiske landskab generelt har overtaget alle argumenterne, har den antimuslimske litteratur haft en stærk rolle som diskussionsstarter og rammesætter (Kühle 2006, 15-16).

Et af kendetegnene for det nye højre – og ikke kun Generation Identitær – er, at de er inspireret af venstrefløjens metoder

Generation Identitaire blev dannet i Frankrig i 2012 som en ungdomsafdeling af *Bloc Identitaire*, en organisation på den yderste højrefløj. Hvis Generation Identitær også i Danmark indtager en ny position i debatten, kan det hænge sammen med, at de udspringer af, hvad man i Frankrig har kaldt det nye højre. Et af kendetegnene for det nye højre – og ikke kun Generation Identitær – er, at de er inspireret af venstrefløjens metoder. En af de ledende franske intellektuelle bag det nye højre, Alain de Benoist, argumenterede allerede i slutningen af 1970’erne for, at man skulle læse den italienske marxist, Antonio Gramsci, for at forstå, hvordan venstrefløjen havde opnået succes. Ifølge den franske islamforsker Olivier Roy opfattede man i det nye højre Gramscis idéer om det kulturelle hegemoni som en vigtig forudsætning for at kunne vinde den værdikamp, som er den egentlige konflikt i samfundet (Roy, 2016: 83). I denne artikel vil vi undersøge Generation Identitær som en aktør i debatten om islam i Danmark. Vi vil gennem artiklen skelne mellem det nye og det

gamle højre, hvor det gamle højre partipolitisk har været repræsenteret ved Fremskridtspartiet og Dansk Folkeparti. Generation Identitær har gennem uddeling af boardingpas til fly til Syrien, asyl-lykkehjul og statuer iklædt burkaer vist en helt særlig evne til at påkalde sig opmærksomhed gennem nøje udtænkte aktioner, som filmes og deles på sociale medier. Det minder om venstrefløjsaktivisme, og de adskiller sig blandt andet på den måde fra det gamle højre. Det er ikke kun deres metoder, der er anderledes. På baggrund af Samuel Huntingtons teori om civilisationernes sammenstød (1993) og Rogers Brubakers teori om de nye populistiske bevægelsers kombination af nationalisme og civilisationisme (2017) er det tydeligt, at Generation Identitærs idéer ikke helt indfanges af disse teorier. Denne artikel undersøger derfor følgende spørgsmål: Hvilke idéer og metoder kendetegner Generation Identitær i Danmark? Hvilken indflydelse på indvandrerdebatten har de? Og hvordan indskriver de sig i den kombination af islamkritik og bekendelse til kristne værdier, som har domineret debatten om religion i Danmark i de seneste årtier?

Generation Identitær som en paneuropæisk bevægelse

Efter sigende blev *Generation Identitaire* etableret i oktober 2012 af 70 aktivister, som mødtes på toppen af en nyopført moské. Moskéen ligger tæt på det sted, hvor Slaget ved Poitiers fandt sted i 732 (Senholt, 2017: 190). I højreorienterede kredse, herunder Generation Identitær, tilskrives stedet stor symbolsk betydning som et sted, hvor europæiske styrker besejrede osmannerne. Ved at bruge dette sted i deres første aktion understregede *Generation Identitaire*, at kulturkonflikten har en lang historie og rødder i religion (Nissen, 2020: 85). Den bevidste og gennemgående anvendelse af symboler viser sig også i organisationens bemærkelsesværdige logo, som er en stiliseret fremstilling af et skjold med det græske bogstav lambda i midten. Skjoldet kendes fra filmen 300 (fra 2006), som genfortæller historien om Slaget ved Thermopylæ (480 f.v.t.), hvor kong Leonidas og hans 300 spartanere længe holdt stand mod perserne. Fra Frankrig bredte organisationen sig til Østrig, Tyskland og Italien, og derfra i 2016 til i Tjekkiet og Ungarn, i 2017 til Storbritannien, Irland og Slovenien, i 2018 til Danmark og i 2019 til Rusland (Jacquet-Vaillant, 2021: 1-2). Organisationerne i de forskellige lande er ikke egentlige underafdelinger, men der er en fælles ”brand-bevidsthed”. Den danske gruppe ventede med at anvende lambda-symbolet, indtil de var blevet officielle medlemmer af den paneuropæiske bevægelse. Samtidig skiftede de navn fra Identitær til Generation Identitær (Dalland, 2019: 69). I det følgende afsnit ser vi nærmere på deres tilstedeværelse på sociale medier og i mere klassiske medier som landsdækkende aviser.

Generation Identitærs mediestrategi: At være tilstede på alle platforme

Generation Identitær etablerede sig på Facebook, Instagram, Twitter og YouTube, før de blev registreret som en frivillig forening (under navnet Foreningen til bevarelse af Europæisk identitet) i januar 2018 (tabel 1).

Tabel 1: SoMe-profiler

Medie	Uploads	Følgere	Visninger	Oprettet
Facebook (GNIR II)	7 billeder, 3 videoer	716		25. juni 2021
YouTube (Identitær Danmark)	77 videoer	2.490	283.515	17. september 2017
Bitchute (identitaerdanmark)	65 videos	111	16.758	Januar 2018
Telegram (generation identitær)	153 billeder, 24 videoer, 303 links	515		12. juni 2018
Instagram (De unge patrioter)	53 opslag	274		Privat konto
Twitter (De unge patrioter)	233 tweets	889		Juli 2020
Snapchat (gidanmark)	118	86		25. juni 2018
Gab (Generation Identitær Danmark)	11 gabs	119		Juni 2018
Odysee (Generation Identitær)	81 uploads	88		17. september 2017

Note: SoMe-profiler som <https://identitaer.dk/> er tilgået den 27.12.21

Dette er karakteristisk for Generation Identitærs etableringsprocedure og mediestrategi. Deres medietilstedeværelse er en uomgængelig del af bevægelsen over hele Europa. Deres første tid i Danmark var kendetegnet af ”Instagram-lækre” (Kulager, 2018) og ”Spektakulære aktioner [som] live streames direkte til Facebook, hvor deres primære målgruppe, ungdommen, befinder sig” (Bonnievie, 2018). Efter Facebook og Instagram i juni 2018 og Twitter i juli 2020 lukkede bevægelsens profiler, blev hjemmesiden identitaer.dk det faste holdepunkt (Identitaer.dk 2020a). Hjemmesiden henviser til en række SoMe-profiler, og man får indtryk af, at det er en strategi at være til stede på mange platforme, selvom nedlukninger af profiler på Facebook, Instagram og Twitter betyder, at der på disse platforme benyttes andre navne (f.eks. Unge Patrioter eller GNIRII).

Deres særlige anvendelse af symboler og evne til billeddannelse viser sig i den omfattende brug af videoer. Videoerne er ofte meget korte, omkring ét minut, og er typisk uden ret meget tale. Det er billederne af aktioner eller andre aktiviteter, der er i fokus og taler for sig selv. De har flest følgere på YouTube (2470), hvor der er uploadet 76 videoer. Deres videoer kan også ses på andre sociale medier, f.eks. Facebook, hvor antallet af videoer dog er mindre, fordi siden er blevet lukket flere gange. Odysee rummer det største antal videoer, da man her også kan finde det lille antal videoer, som YouTube har vurderet er i strid med de gældende retningslinjer.

Selvom de mange visninger af deres videoer på YouTube (tabel 1) tydeligt indikerer, at Generation Identitær har fundet en god formel for opmærksomhed, er de ikke kun til stede på de sociale medier. I perioden fra deres etablering i Danmark i slutningen af 2017 til november 2021 har de været nævnt i over 100 artikler i landsdækkende aviser. Dækningen i landsdækkende medier er meget bred og rækker fra nyheder hos Ritzau til referencer i *Berlingskes* satiriske sektion *Groft Sagt*. Der er også referencer i Weekendavisens *Ideer* og en række anmeldelser af bøgerne *Identitær* af Rasmus Hage Dalland og *Fascister i Fåreklæder* af Mathias Hee Pedersen. Næsten halvdelen af indlæggene er dog klart deklarerede som debatindlæg.

Overordnet set har danske medier udvist en betydelig interesse for Generation Identitær. Allerede inden bevægelsen kom til Danmark annoncerer *Information* således, at ”Generation Identitær, en indvandringskritisk højrefløjsbevægelse – som har stået bag en række aktioner blandt andet mod redningsskibe på Middelhavet – er nu på vej til at blive etableret i Danmark” (*Information* 18.08.2017), mens en artikel fra *Kristeligt Dagblad* ugen efter konstaterer, at Generation Identitær næppe finder fodfæste i Danmark, fordi højrefløjen er så velrepræsenteret parlamentarisk (*Kristeligt Dagblad* 22.08.2017).

Forsidehistorier om bevægelsen findes i alle aviser (tabel 2), og interessen for gruppen afspejler, at de opfattes som ret forskellige fra tidligere tiders indvandringskritiske populistiske højrefløj som ”spydspidsen i Europas identitets-kamp” (*Berlingske* 19.04.2020) med sin blanding af ”universitære referencer og YouTube, Greenpeace og nationalisme” (*Information* 22.08.2017). Artiklerne er forholdsvis neutrale, men genererer hurtigt debat og konflikt.

Tabel 2: Artikler i landsdækkende aviser 2017-2021

Medie	#	Beskrivelse
Berlingske	33	Artikler, forside (05.18.2018), debat, boganmeldelse, beklagelse, leder, satire
Information	25	Artikler, forside (18.08.2017) debat
Politiken	14	Artikler, forside (18.12.2017; 26.05.2019) debat
Kristeligt Dagblad	10	Artikler, debat
Jyllands-Posten	7	Artikler, forside (03.06.2018), beklagelse, boganmeldelse
BT	4	Artikler, forside (30.06.2019), leder
Weekendavisen	10	Artikler, forside (18.10.2019), debat, boganmeldelse, Ideer
Ekstrabladet	3	Debat, leder (19.10.2019)

Et vendepunkt i dækningen kommer i foråret 2019, hvor ”Den store udskiftning” optræder som titlen på det manifest, som legitimerede angreb på to moskeer i Christchurch. Dette fik f.eks. *Berlingske* til at diskutere om ekstreme tankegange er i færd med at blive normaliseret og har ”fundet vej til mainstreampolitik i blandt andet Italien, USA, Storbritannien, Tyskland, Ungarn

– og Danmark” (Berlingske 13.07.2019). Et andet vendepunkt kommer i efteråret 2019, hvor Generation Identitær-aktivisters bekymring for voldelige reaktioner fra venstreradikale miljøer. Det dækkes i *Berlingske* (04.08.2018), på forsiden af *Weekendavisen* (18.10.2019) og diskuteres i ledere i *Berlingske* og *Ekstrabladet*, som enstemmigt tager afstand fra metoder benyttet af ”den militante gruppe Antifascistisk Aktion” (23.10.2019). Mediebrug handler altså i begrænset omfang om Facebook og Instagram og i højere grad om hjemmesiden, YouTube og mindre kendte platforme.

Idéer: Forsvar Europa

Generation Identitær beskriver sig selv som ”en patriotisk ungdomsbevægelse som arbejder for at bevare dansk og europæisk kultur” (Identitaer.dk n.d.a). De ønsker at ændre opfattelsen af grundlæggende værdier i samfundet med henblik på at ”vække Europa fra åndløshed, hedonisme, meningsløst forbrug og i stedet genfinde vores identitet, kultur og traditioner” (ibid). Målet er dermed ”at værne om det europæiske folk, og vores fælles civilisation med særskilte nationale og regionale kulturer” (Identitaer.dk n.d.b). Derudover adskiller den identitære opfattelse af nation og etnicitet sig i udgangspunktet fra det gamle højres opfattelse gennem understregningen af, at alle har ret til en kulturel identitet, og at ingen er bedre end andre. Med deres egne ord betyder det

”at vi ikke betragter andre folkefærd som mindreværdige, men respekterer alles ret til egen etnokulturelle identitet, så længe den ikke kompromitterer andres. Etnopluralisme er et nøgleord for at forstå hvem de identitære bevægelser er, da det bl.a. er det, der adskiller os, Det Nye Højre, fra det gamle højre” (ibid.).

Generation Identitær er dermed ganske bevidst om at have et nyt og anderledes syn på kultur end det gamle højre. Af hjemmesiden fremgår det, at det først og fremmest er demografiske forandringer, der er i fokus på, men, som nævnt ovenfor, er de også kritiske overfor hedonisme og meningsløst forbrug, som de mener, er en levevis, som tillæres efter amerikansk forbillede. Et af deres mål er remigration, dvs. at ”ikke-vestlige migranter og utilpassede efterkommere” skal motiveres til frivilligt at rejse ud af Europa (Identitaer.dk 2018a). Remigration italesættes som en parallel til den spanske generobring (reconquista) af den iberiske halvø fra muslimerne i middelalderen:

”I dag er det ikke kun den Iberiske Halvø, men hele Europa vi står til at miste, hvis vi stiltiende lader stå til. I modsætning til år 711, hvor der var tale om en invaderende hær, er der nu tale om en voldsom demografisk forandring via masseindvandring” (Identitaer.dk, 2019).

Hvor den generelle islamdebat modstiller islam og danskhed, vælger Generation Identitær at sætte skellet mellem islam og europæiskhed – og se danskhed som en del af en større europæisk civilisation. Der er ifølge Generation Identitær i princippet ikke noget galt med islam, udover at islam ikke hører

hjemme i Danmark. Alle kulturer har ret til at eksistere og dermed også ret til *ikke* at blive blandet med andre kulturer. Ideologisk adskiller de sig altså fra det gamle højre ved for det første at lægge vægt på en fælleseuropæisk identitet og for det andet ved ikke eksplicit at fremstå antimuslimsk udadtil, selvom man deler det gamle højres holdning til, at islam ikke hører til i Danmark. Men som vi skal se, så adskiller de sig også i forhold til de metoder, der tages i anvendelse for at skabe den nødvendige forandring af samfundet.

Metoder: Metapolitik og aktivisme

Generation Identitær arbejder målbevidst på at udbrede deres idéer, og de gør det på en – for højrefløjen – ny måde. Som nævnt ovenfor er det ny højre inspireret af venstrefløjens metoder og arbejdet med at få samfundet til at tænke og tale om indvandring på en ny måde. De beskriver denne repræsentationskamp med begrebet metapolitik. Det betyder for det første, at de udadtil giver udtryk for, at forandring i samfundet sker ad politisk vej og ikke ved hjælp af ikke-demokratiske tiltag som vold og tvang. For det andet handler det ikke om partipolitik, men om at flytte den politiske samtale et nyt sted hen. Meta-dimensionen peger på, at eftersom samfundet forandres gennem politisk intervention, så kan man med fordel rette opmærksomheden mod den måde, samfundet og kulturen producerer og reproducerer den måde, individerne i samfundet taler om værdier og normer på. Meta-dimensionen handler dermed om at flytte grænserne for, hvad man politisk kan tale om, og hvordan man kan tale om det. Mathias Hee Pedersen skriver, at denne ”optagethed af sproget bunder i en stålsat overbevisning om, at etableringen og udbredelsen af et nyt vokabularium er en forudsætning for den metapolitiske sejr” (Pedersen, 2021: 200). Metapolitikken kommer blandt andet til udtryk i deres forsøg på at udbrede en række nye begreber som remigration, etnopluralisme og den store udskiftning. Metapolitik handler ikke kun om at forandre den politiske samtale, men i udgangspunktet at den skal forandres gennem demokratiske virkemidler.

”Vi kan starte en ny Reconquista. Hvor der før blev kæmpet med sværd og skjold, er vores midler anderledes – med megafon, kamera, flyers, aktivisme og meget andet kæmper vi for at bevare europæiske folk og kulturer” (ibid.).

Ser vi på deres konkrete aktiviteter, er der en række aktioner, der minder om de aktioner, som andre sociale bevægelser anvender, samtidig med at bevægelsen har sin helt egen profil. Generation Identitær dokumenterer ofte, men ikke altid, sine aktioner på videoer, som uploades til YouTube, Bitchute og Telegram. Grundlæggende har de tre aktionsformer. De mest kendte aktioner er deres happenings. De har uddelt boardingpas til fly til Syrien for at gøre opmærksom på deres remigrationsdagsorden, de har iklædt statuer burkaer og sendt græske delikatesser til Mattias Tesfaye med en opfordring om at sende hjælp til Grækenland i stedet for til Tyrkiet (Identitær.dk, 2021a). Deres mest anvendte aktionsform er banneraktionen, hvor aktivister placerer sig et op-

sigtsvækkende sted, f.eks. på en bro eller på toppen af bygninger, hvorefter der rulles bannere ud, og der optages en kort video med aktivister, der står ved banneret med romerlys. Derudover har de haft en række mere konventionelle aktionsformer. Det er for eksempel skilte- og plakataktioner, påsætning af klistermærker og uddeling af flyers, som med tekster som ”Stop islamisterne” og ”Multikultur dræber os” fremfører bevægelsens mærkesager. De har også opsat plakater i dagene op til Black Friday for at få folk til at tænke på deres kulturarv og ikke kaste sig ud i det, de kalder meningsløst forbrug (Identitaer.dk, 2021b). Endelig benyttes også brevkampagner, hvor de skriver breve til politikere for at påvirke deres holdning. Bag de forskellige aktioner ligger der ikke kun et ønske om at mobilisere borgerne i Danmark til at stemme på et indvandringskritisk parti, men et metapolitisk ønske om at ændre den måde hele samfundet opfatter indvandring på, så erkendelsen af indvandringens konsekvenser deles af alle på tværs af partiskel og ikke kun er isoleret på den yderste højrefløj. Metapolitikens sejr handler dermed om at få os alle til at bruge nye begreber og derigennem påvirke og definere, hvad der er sandt og virkeligt.

Generation Identitær forstår sig selv som ”a fighting community” (Stenholt, 2017: 190), og kampen handler ikke kun om at få deres budskab ud, men også om at gå aktivt i rette med kritikere. En af de første gange, bevægelsen optræder i danske medier, er i en kronik af næstformand i Ungdommens Røde Kors, Søren Bøllingtoft Knudsen (Information d. 31.01.2018), som opfordrer til stillingtagen: ”Vi må vælge, om vi vil være Generation Humanitær eller Identitær. Om vi vil ’Refugees Welcome’ eller ’Defend Europe’. Om vi vil integration eller remigration.” Det prompte kroniksvar fra Generation Identitærs repræsentanter lyder, at ”’Generation humanitær’ har opgivet at videreføre Europa, og med ’refugees welcome’-bannere går de deres egen destruktion i møde” (Information 08.02.2018). Den måde, som bevægelsen optræder i de konventionelle medier, er illustrativ for bevægelsens taktikker og selvforståelse, nemlig at man reagerer hurtigt på utilfredsstillende fremstillinger af bevægelsen, hvad enten de kommer fra debattører eller journalister. *Jyllands-Posten* har således måtte rette ”indvandrerfjendsk” til ”indvandringskritisk” (03.06.2018) og beklage at have skrevet, at bevægelsen ”havde forsøgt at forpurre hjælpeorganisationers redningsarbejde” i Middelhavet, (05.06.2018). Også Politiken, Berlingske og Danmarks Radio har måttet bringe beklagelser. Selvom Generation Identitærs repræsentanter oprindeligt meldte ud, at de fandt mediedækningen i Danmark fair (Dalland, 2019: 71), så fremgår det nu af hjemmesiden, at de ikke stoler på journalister (Identitaer.dk, 2021c).

Indflydelse: Politisk og metapolitisk

Tilslutningen til Generation Identitær beskrives undertiden som voksende (f.eks. hos Davey og Ebner, 2019), men mange medlemmer er ikke nødvendigvis et mål i sig selv. Generation Identitær har godt nok siden deres etablering annonceret efter medlemmer, helst under 30 år, som kan være med til at udføre deres kerneaktiviteter, men som en repræsentant forklarer: ”Vi stiller faktisk høje krav, som gør, at vi ikke er så mange [...] vi er ikke – og vil heller

ikke være – en massebevægelse med tusindvis af medlemmer. Så mange ansøgere får afslag” (Kristensen, 2021). Deres indflydelse skal altså ikke måles i medlemstal, men i den politiske indflydelse, som de opnår. Generation Identitær vurderer selv, at deres indflydelse har været stor. I et opslag med titlen: ”Metapolitik virker: Nu vil alle forsvare Europas grænser” roses udlændinge- og integrationsminister, Mattias Tesfaye, for at ”indrømme, at Orban havde ret” og nu være villig til at beskytte Europas grænser ved at sende pigtråd til Litauen (Identitaer.dk, 2021d). Det er ikke klart, at Tesfayes initiativer skulle være inspireret af deres aktioner, men Pedersen er enig i, at de ”langt hen ad vejen er [...] lykkedes med sin primære mission: at aftabusere højreradikale dagsordener og give dem en markant plads i den politiske samtale” (Information 04.12.2021).

Et andet eksempel er kampagnen *Stop Bønnekald*. Baggrunden for kampagnen er, at organisationen Dansk Islamisk Trossamfund i foråret 2020 kontaktede myndighederne med henblik på at få tilladelse til at gennemføre et eller flere offentlige islamiske kald til bøn for at bibringe folk trøst under pandemien. Muslimske organisationer i en række andre lande havde helt ekstraordinært opnået tilladelse til dette (Kühle, 2021). Uafhængigt af denne henvendelse blev der kaldt til bøn fra en sportsplads i Gellerup vest for Aarhus den 24. april 2021. Dette var del af en fællesaktion mellem Fredens Moské og Gellerup Kirke, hvor lyden af kirkeklokker efterfulgt af kaldet til bøn skulle symbolisere nødvendigheden af at stå sammen under pandemien. Kaldet til bøn, som foregik gennem opsatte højtalere på en centralt placeret fodboldbane, krævede ikke nogen officiel godkendelse, da ejeren af fodboldbanen havde givet sin accept. Som reaktion på bønnekaldet igangsatte Generation Identitær banneraktioner i Vejle og Aarhus og udviklede en aktionspakke bestående af løbesedler, klistermærker og badges, som kunne erhverves gratis ved betaling af portoudgifter (Identitaer.dk, 2020b). Kampagnen var meget succesfuld, idet den syntes direkte at lede til to beslutningsforslag i Folketinget, som godt nok ikke blev vedtaget, men hvor politikere bredt udtrykte bekymring for bønnekald og vilje til at reagere, hvis det sker igen (Kühle, 2021).

Et tredje eksempel på en tilsyneladende succesfuld kampagne er kampagnen for at stoppe et planlagt moskebyggeri i Holbæk. Foreningen bag det ønskede moskebyggeri er en menighed under Dansk Tyrkisk Islamisk Stiftelse, som er den største muslimske organisation i Danmark. Imamerne i moskeerne under Dansk Tyrkisk Islamisk stiftelse er aflønnet af det tyrkiske religionsstyrelse Diyanet. Foreningen i Holbæk har drevet en moske i mange år, men ønskede en større bygning, da pladsen var blevet for trang. Første trin i Generation Identitærs kampagne var at sende et brev til alle byrådsmedlemmer i juli 2018 med en opfordring til at stemme imod byggetilladelsen til moskeen. Andet trin var at hænge plakater op med teksten ”Stop islamiseringen af Holbæk”, filme ophængningen og uploade videoen på sociale medier. Tredje trin var en kampagne rettet først imod et kommunalbestyrelsesmedlem fra Venstre, som kritiseres for at have sat spørgsmålstegn ved, om moskeen vil ”fremme den tyrkiske diktator Erdogans islamisme og tyrkiske nationalisme”, sådan som

Generation Identitær hævder (Identitaer.dk 2018b). For at lægge yderligere pres sender de den 23. august 2018 et brev til alle Venstres folketingsmedlemmer for at høre, om det kan være rigtigt, at Venstre støtter islamisme og tyrkisk nationalisme. Da de modtager et svar fra Venstres Folketingsgruppe, som de ikke er tilfredse med, igangsættes en kampagne mod Venstre. Under titlen ”Venstre vil ikke stoppe Erdogans islamisme – Tværtimod” offentliggøres den 13. september 2018 en nyhed på identitaer.dk om, at man har uddelt løbesedler med titlen ”En stemme på Venstre er en stemme på Erdogan” (Identitaer.dk, 2018c). Den 19. september 2018 meddeles det, at ”Stormoské afværget”, fordi ejeren af byggegrunden solgte til anden side (Identitaer.dk, 2018d). Sagen er dog ikke afsluttet, for i sommeren 2020 diskuterede byrådet i Holbæk en ændring i lokalplanen, som ville muliggøre opførelsen af en moske på en allerede erhvervet grund. På udvalgsrådet 2. juni 2020 dokumenterer billeder på identitaer.dk fremmødte foran rådhuset med skilte, hvor der stod ”Stop Erdogans moskéer!” og ”Nej til ny moské i Holbæk!”. Da bestyrelsen i Tyrkisk Islamisk Kultur- og Undervisningscenter den 15. juni 2020 havde inviteret beboerne i Holbæk til et oplysningsarrangement, blev de mødt af aktivister fra Generation Identitær, som havde medbragt skilte og uddelte flyers. Den dag, kommunalbestyrelsen skulle træffe en beslutning, deltog aktivister ironisk i en pro-moskedemonstration arrangeret uden for Holbæk Rådhus iført Erdoganmasker og med skilte med tekster som ”Erdogan Holbæk” og ”Erdogan takker Holbæk for støtten”. En video af aktionen uploades på YouTube den 23. juni 2020, og den viser aktionen og fortæller, at byrådet har stemt nej til at sende forslag om ny lokalplan i høring.¹

 Generation Identitær hævder at have udført omkring 30 aktioner hvert år siden deres etablering i Danmark, og i nogle tilfælde som moskebyggeri i Holbæk synes de at have haft stor succes

Generation Identitær hævder at have udført omkring 30 aktioner hvert år siden deres etablering i Danmark, og i nogle tilfælde som moskebyggeri i Holbæk synes de at have haft stor succes, selvom det skal bemærkes, at de ikke havde held til at stoppe moskebyggerier i Slagelse og Ballerup. Men fordi deres overordnede ambition er af metapolitisk art, har mange af aktionerne ikke en målsætning om umiddelbare forandringer, men handler i højere grad om at ændre den måde, der tænkes og tales om migration på.

Når hele befolkninger udskiftes

Forestillingen om ”den store udskiftning” er et centralt begreb for Generation Identitær og kommer fra den franske forfatter og politiker Renaud Camus (Camus, 2017: 207). Camus er en overraskende inspirationskilde for den danske Generation Identitær, for han vægtlægger befolkningens erfaringer over forskeres og eksperter anvendelse af modeller og statistik (Camus, 2017: 154, 210) og betragter ”den store udskiftning” nærmest som en trossag (241-4).

Dette står i modsætning til den måde, Generation Identitær i Danmark ikke afviser statistik for at underbygge deres synspunkter, og hvordan de reagerer prompte på antydninger af, at den store udskiftning er en trossag eller en konspirationsteori. I begrebet, på fransk *le grand remplacement*, på tysk *der große Austausch* og italiensk *la Grande Sostituzione*, ligger måske nøglen til at forstå, hvordan metapolitik virker. Den direkte danske oversættelse er ”den store udskiftning”, og ved at anvende begrebet ”den store udskiftning” har Generation Identitær kunnet adskille sig fra det gamle højre, hvor begrebet ”befolkningsudskiftning” har været anvendt i mange år, men hvor befolkningsudskiftning er en central del af en konspiratorisk plan (se f.eks. Buhl 2002). På Generation Identitærs danske hjemmeside anvendes begge begreber imidlertid. På hjemmesidens FAQ er det f.eks. ”befolkningsudskiftning” og ikke ”den store udskiftning”, som tilskrives Camus, og på hjemmesiden benyttes begreberne synonymt. Generation Identitær benyttede oprindeligt begrebet ”den store udskiftning” på hjemmesidens FAQ, men dette blev ændret i perioden mellem august 2018 og april 2019 (Wayback machine, 2018; 2019), og derfor kunne man overveje, om det er terrorangrebet i Christchurch, der er baggrunden for ændringen. Men allerede fra 2018 anvendes imidlertid såvel ”den store udskiftning” som ”befolkningsudskiftning”. Det er umiddelbart overraskende, for den metapolitiske pointe er netop at definere nye begreber med henblik på at forme, hvordan folk tænker om bestemte fænomener. Men måske er Generation Identitær alligevel lykkedes med at slette begrebets forhistorie som et klassisk indvandrerkritisk højrefløjsbegreb og give det en ny betoning. I en artikel i *Information* hævdes det f.eks., at ”selve ordet ’befolkningsudskiftning’ først er blevet taget i brug af Dansk Folkeparti efter valget i 2019” (*Information* 22.02.2020), selvom f.eks. Katrine Winkel Holm allerede i 2012 udfoldede, hvordan ”befolkningsudskiftning” kan få danske gader til at vrimle ”med tilslørede kvinder i alt fra fuld sort niqab-tildækning til almindeligt stramt bundet hijab og skæggede mænd i hvide, islamiske kjortler” (*Jyllands-Posten* 01.12.2012). Når Søren Hviid Pedersen, næsten 20 år efter Buhl, skriver, at ”De seneste befolkningsmålinger indikerer at vores hovedstad langsomt, men sikkert er i færd med en befolkningsudskiftning” (*Berlingske* 22.02.2017), er det vanskeligt at vide, om han trækker på det gamle højres konspiratoriske forståelse eller inspirationen er fra Generation Identitær. Og måske er denne tvetydighed en central pointe. Generation Identitær er måske også på dette felt mere i forlængelse af det gamle højre, end det umiddelbart fremstår.

Generation Identitærs civilisationisme

Manni Crone skriver i sin analyse, hvordan det nye højre arbejder for at re-spiritualisere verdensordenen, gennem en revalorisering af kulturer og civilisationer (Crone, 2021: 320). På trods af deres erklærede mål om at vække befolkningerne af den herskende åndløshed appellerer Generation Identitær modsat det gamle højre dog hverken til kristendommen i en religiøs semantik eller til den kristne kulturarv som historisk baggrund. I den forstand udfordrer de flere prægnante forsøg på at identificere samfundsudviklingen som for eksempel hos Samuel Huntingtons forestilling om civilisationernes sam-

menstød eller Rogers Brubakers karakteristik af de populistiske bevægelser kombination af nationalisme og civilisationisme.

Huntingtons berømte teori om civilisationernes sammenstød handler om det globale vakuum, som den kolde krigs afslutning efterlod i international politik, og han mente, at vi fremover ville se nogle nye internationale konfliktlinjer baseret ikke så meget på ideologi (liberalisme vs. kommunisme) som på religion. Den bipolære verdensorden ville blive afløst af en polycentrisk verdensorden baseret på en række civilisationer defineret ved deres religiøse historie (Huntington, 1993). Den vestlige civilisation består af Vesteuropa, Nordamerika og Australien og dermed en kombination af både protestantisk og katolsk kristendom. Vesten står dermed i modsætning til den ortodokse kristendom i Østeuropa og Rusland, men også den muslimske civilisation i Mellemøsten og Nordafrika. Selvom det nye højre og Generation Identitærs forståelse af verden også er polycentrisk, så viser deres kritik af den amerikanske forbrugerisme og forsvar for den europæiske civilisation, at de ikke deler Huntingtons analyse af Vesten som én civilisation. Snarere er der her tale om to forskellige civilisationer. Crone skriver, at modstillingen mellem de to genfindes i de Benoists skel mellem den atlantiske og den kontinentaleuropæiske civilisation. Den atlantiske breder sig fra Storbritannien til USA og Australien og er rammesat af kapitalisme, individuelle menneskerettigheder, liberal demokrati, feminisme, hedonistiske forbrugerkultur og er dermed ifølge de Benoist helt forskellig fra den kontinentaleuropæiske civilisation (Crone, 2021: 325).

Brubaker forstår ændringen i den europæiske islamdebat visse steder i Europa som en forskydning fra nationalisme til civilisationisme, som er kendetegnet ved en identitær *Christianism*, en illiberal liberalisme og en anti-muslimsk sekularisme (Brubaker, 2017: 1202). Med *Christianism* sigter Brubaker til en særlig måde at forstå kristendommen og den kristne kulturarv på, hvor kristendommen ikke skal opfattes som et teologisk og religiøst anliggende baseret på en række dogmer, ritualer og trosforestillinger, men som en historisk arv, der gør det muligt at trække på forestillingen om en fælles identitet, som intet behøver at have med religiøs tro eller praksis at gøre. Tværtimod mener Brubaker, at jo mere sekulær Europa bliver, jo lettere er det at trække på kristendommen som kultur eller civilisation (Brubaker, 2017: 1199). I forhold til hans begreb om illiberal liberalisme argumenterer han for, at mange af disse bevægelser støtter en lang række frihedsværdier i forhold til ytringsfrihed, ligestilling særligt i forhold til køn, men for nogle grupper også i forhold til lgbtq+-rettigheder. I den forbindelse nævner han også det gamle højres problemer med antisemitisme, som det nye højre ikke abonnerer på, fordi jøderne er blevet omdefineret til at være en del af en jødisk-kristen civilisation og dermed opfattes som særligt udsatte overfor truslen fra islam. Heller ikke Brubakers karakteristik af den populistiske højrefløjs fremmarch i Europa passer helt på Generation Identitær i Danmark. Hvor religion spiller en afgørende rolle for Huntingtons civilisationsbegreb, så åbner Brubaker for, at det ikke er religionen som religiøst system, men som kulturarv, der er omdrejningspunktet. Dermed bliver det nemmere at appellere til den religiøse kulturarv, jo mere

sekulære landene og befolkningerne bliver. Man kunne derfor forvente, at anvendelsen af den kristne kulturarv ville være et attraktivt element i et metapolitisk perspektiv i et relativt sekulært land som Danmark. Men det er ikke tilfældet med Generation Identitær. Derudover er det heller ikke retvisende at opfatte dem som populistiske. Brubaker definerer ikke populisme i sin artikel, men med udgangspunkt i Jan-Werner Müllers forståelse af begrebet er det kendetegnet ved en kritik af eliten og en antipluralistisk repræsentation af hele folket. ”Populisme er ifølge min tese en ganske bestemt forestilling om politik hvor det moralsk rene og homogene folk altid står over for umoralske og korrupte parasitære eliter – hvoraf følger at denne type eliter i virkeligheden slet ikke hører til folket” (Müller, 2016: 42f). Fordi Generation Identitær arbejder metapolitisk og netop ikke partipolitisk, er deres mål ikke etableringen af en partipolitisk platform og repræsentation i Folketinget, hvorfra de kan gennemføre reformer, men netop at få både den politiske elite og befolkningen til at tænke og tale anderledes. Hele den vesteuropæiske bevægelse, som Brubaker beskriver i sit studie, og som han stiller op overfor amerikanske og østeuropæiske varianter, passer dermed dårligt med den identitære bevægelse i Danmark.

➤ Temaerne i den indvandringskritiske islamdebat har ikke ændret sig afgørende siden 1980'erne, men systematikken og metoderne i aktionerne adskiller det nye højre fra den gamle aktivistiske højrefløj

Med inspiration fra et marxistisk venstrefløjsikon som Gramsci i forhold til den metapolitiske intention og med relativeringen og territorialiseringen af kultur, hvor ingen i udgangspunktet er bedre end andre, og alle kulturer har ret til at eksistere, der hvor de hører hjemme, så adskiller det nye højre og de identitære sig fra det gamle højre. At gå rundt med ”Erdogan ❤️ Holbæk” i en demonstration for moskebyggeri er udtryk for en ironisk aktivisme, der sædvanligvis forbindes med dele af venstrefløjens aktioner og happenings. Samtidig undgår de behændigt en klassisk kritik om europæisk overlegenhed ved netop ikke at insistere på, at den vestlige kultur er alle andre overlegen. De ønsker ikke at eksportere europæisk kultur til resten af verden, ligeså lidt som de ønsker andre kulturer importeret til deres del af verden. Temaerne i den indvandringskritiske islamdebat har ikke ændret sig afgørende siden 1980'erne, men systematikken og metoderne i aktionerne adskiller det nye højre fra den gamle aktivistiske højrefløj. Den klassiske indvandringsdebat fra 1970'erne til 90'erne udviklede sig hen imod en tydeligere og tydeligere kritik af islam, hvor modsætningen mellem islam og kristendom blev et hovedtema, i takt med at debatten ændrede fokus fra et økonomisk til et kulturelt og religiøst perspektiv. Selvom dette tema på ingen måde er forsvundet, er Generation Identitær udtryk for en ny måde at forstå kulturkonflikten på. Nu er det ikke kun det nationale, men i høj grad også en fælles paneuropæiskhed, der paradoksalt nok ikke specificerer kristendommen som den kilde, danskheden udspringer fra.

Noter

1 <https://www.youtube.com/watch?v=Fp7VDZZsqT4>

Litteratur

- Bonnevie, Asger (2018), "En happening fra yderste højre", Kommunikationsforum www.kommunikationsforum.dk/artikler/Portraet-af-bevaegelsen-Identitaer
- Brix, Helle Merete, Torben Hansen og Lars Hedegaard (2003), *I krigens hus: Islams kolonisering af Vesten*, Hovedland.
- Brubaker, Rogers (2017), "Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective", *Ethnic and Racial Studies*, 40(8): 1191-1226.
- Buhl, Peter Neerup (2002), "Chefingenør for Multikultopia" *Danskeren*, 16(1).
- Camus, Renaud (2017), *Le Grand Remplacement*, Chez l'Auteur.
- Crone, Manni (2021), "Towards great ethno-civilizations and spiritual empires? How the European New Right imagines a post-liberal world order", *New Perspectives. Interdisciplinary Journal of Central & East European Politics and International Relations*, 29(4): 320-31.
- Dalland, Rasmus Hage (2019), *Identitær – en rejse ind i Europas nye højre*, Tarm: Atlas.
- Davey, Jacob og Julia Ebner (2019), "The Great Replacement": The violent consequences of mainstreamed extremism, *Institute for Strategic Dialogue*, www.isd-global.org/wp-content/uploads/2019/07/The-Great-Replacement-The-Violent-Consequences-of-Mainstreamed-Extremism-by-ISD.pdf
- Hansen, Lene (2001), "Sustaining Sovereignty: The Danish Approach to Europe", i Hansen, Lene og Ole Wæver, red., *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States*, London: Routledge, pp. 50-87.
- Identitaer.dk n.d.a <https://identitaer.dk/om-generation-identitaer>
- Identitaer.dk n.d.b <https://identitaer.dk/ofte-stillede-spoergsmaal>
- Identitaer.dk 2018a <https://identitaer.dk/2018/remigrati-on-hvad-betyder-det-egentlig>
- Identitaer.dk 2018b <https://identitaer.dk/2018/venstre-mand-viser-ukendskab-til-ny-moske>
- Identitaer.dk 2018c <https://identitaer.dk/2018/en-stemme-paa-venstre-er-en-stemme-paa-erdogan>
- Identitaer.dk 2018d <https://identitaer.dk/2018/stormoske-afvaerget>
- Identitaer.dk 2019 <https://identitaer.dk/2019/for-en-ny-reconquista>
- Identitaer.dk 2020a <https://identitaer.dk/2020/twitter-censurerer-identitaere-i-massevis>
- Identitaer.dk 2020b <https://identitaer.dk/2020/stop-boenekald-du-kan-hjaelpe-se-her-hvordan>
- Identitaer.dk 2021a <https://identitaer.dk/2021/tesfayesend-ikke- penge-til-tyrkiet-send-dem-til-graekenland>.
- Identitaer.dk 2021b <https://identitaer.dk/2021/landsdaek-kende-aktion-drop-black-friday-husk-hvem-du-er>
- Identitaer.dk 2021c <https://identitaer.dk/2021/b-t-kritik-af-islamisme-er-racisme>
- Identitaer.dk 2021d <https://identitaer.dk/2021/metapolitik-virker-nu-vil-alle-pludselig-forsvare-europas-graenser>
- Jacobsen, Brian Arly (2019), "Den usynlige religionspolitik", i Christensen, Henrik Reintoft, Brian Arly Jacobsen og Signe Engelbreth Larsen, red., *Religion i det offentlige rum: et dansk perspektiv*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, pp. 219-40.
- Jacquet-Vaillant, Marion (2021) « An Identitarian Europe? Successes and Limits of the Diffusion of the French Identitarian Movement », *Illiberalism Studies Program Working Papers* www.illiberalism.org/an-identitarian-europe-successes-and-limits-of-the-diffusion-of-the-french-identitarian-movement
- Kristensen, Kim (2021), "Højreorienteret ungdomsbevægelse: Vi venter på en undskyldning fra regeringen" POV. 10. november.
- Kulager, Frederik (2018), "De er unge og dannede. Danmarks nye højreradikale citerer Oehlschläger og rekrutterer med Instagram-lækre aktioner" Zetland, 5. januar www.zetland.dk/historie/sevMmg3z-aOZj67pz-91915.
- Kühle, Lene (2021), "Danish Muslims during COVID-19: Religion and pandemics in a postsecular society" *Tidskrift for Islamforskning* 15(2), <https://tifoislam.dk/article/view/125912>,
- Kühle, Lene (2006), *Moskeer i Danmark*, Forlaget Univers.
- Kühle, Lene og Henrik Reintoft Christensen (2019), "Religion i landspolitiske debatter", i Christensen, Henrik Reintoft, Brian Arly Jacobsen og Signe Engelbreth Larsen, red., *Religion i det offentlige rum: et dansk perspektiv*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, pp. 241-58.
- Lindberg, Jonas (2020), "Changes in the Politicisation of Religion in Scandinavian Parliamentary Debates 1988–2019", *Nordic Journal of Religion and Society*, 33(2): 87-100.
- Madsen, Jacob G. (2000), *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*, Magtudredningen, Århus.
- Müller, Jan-Werner (2016), *Hvad er populisme?* Viborg: Informations Forlag.

- Nissen, Anita (2020), "The Trans-European Mobilization of 'Generation Identity'", i Ov Cristian Norocel, Anders Hellström og Martin Bak Jørgensen, red., *Nostalgia and Hope: Intersections between Politics of Culture, Welfare, and Migration in Europe*, Springer, Cham, pp. 85-100.
- Pedersen, Mathias Hee (2021), *Fascister i fåreklæder? Den identitære bevægelse, Det Nye Højre og højreradikalismen i det 21. Århundrede*, Forlaget Baggrund.
- Roy, Olivier (2016), "The French National Front: From Christian Identity to *Läïcité*", i Nadia Marzouki, Duncan McDonell og Roy Olivier, red., *Saving the People: How Populists Hijack Religion*, London: Hurst & Company, pp. 79-93.
- Skovgaard-Petersen, Jakob (2020), *Muslimernes Muhammad – og alle andres*, Gyldendal.
- Stenholt, Jacob Christiansen (2017), *Identity Politics of the European New Right: Inspirations, Ideas and Influences*, Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.
- Wayback machine (2018) <https://web.archive.org/web/20180705033121/https://identitaer.dk/ofte-stillede-spoergsmaal>
- Wayback machine (2019) <https://web.archive.org/web/20190405125932/https://identitaer.dk/ofte-stillede-spoergsmaal>

Velfærdsstatens religiøse rødder

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Grundlaget for analysen af velfærdsstatens religiøse rødder er tre historiske mikrostudier af byer med stadig fungerende helligåndsklostre. De tre byer er Aalborg i Danmark samt Lübeck og Passau i Tyskland. Alle byer har helligåndsklostre, som stadig er i drift. På den måde bliver det muligt at undersøge reformationens betydning for fattigforsorgen. For alle tre byer opdagede jeg en tendens, som jeg ikke havde forudset. Jeg har valgt at betegne denne ten-

dens som det ansvarlige eller myndige borgerskab. Begrebet dækker over borgere, der ønsker at tage ansvar for fattigforsorgen, og som handler i overensstemmelse med deres egne ideer. Dette har vist sig at være en meget vigtig faktor side om side med de religiøse idéer, der kommer fra den kristne tanke om velgørenhed, samtidig med at det er en kritik af almindelige udlægning af velfærdsstatens religiøse rødder.

Reformationens betydning for udviklingen af velfærdsstaten

Reformationens betydning for udviklingen af velfærdsstaten er i dele af velfærdsstatslitteraturen blevet tildelt en større rolle, end den kan bære. I mit studie af den måde, Aalborg Helligåndskloster fungerede som social institution i både katolsk og protestantisk tid, undersøgte jeg den betydning, reformationen havde på fattigforsorgen (2010). Min antagelse var, at reformationen og Martin Luthers opgør med tiggermunkene, som det kommer til udtryk i skriftet ”*An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*” fra 1520 ville ændre fundamentalt på, hvordan man så på det at hjælpe den fattige (Luther WA, 1888).

Mit studie baserede sig på et ret omfattende delvist upubliceret materiale i form af mandtalslister, forpligtigelsesbreve og ansøgninger om at modtage hjælp fra klosteret. Materialet kan sige noget om den almindelige borgers tilgang til fattigområdet. Hvorfor forpligtede man sig til at give til de fattige, og hvordan begrundede man sin ansøgning om at komme i betragtning til at modtage hjælp? Jeg fik også indblik i den praktiske drift af klosteret. Men samtidig gav love og afsagte domme frem til 1708 et indblik i, hvordan statsmagten agerede i forhold til de fattige. Det overraskende resultat var, at man ikke entydigt kunne konkludere, at reformationen ændrede synet på de fattige. Fattigforsorgen ændredes i Aalborg som følge af reformationen, men klosterets liv fortsatte ret uændret. Ligesom byens borgere også fortsat var rundhændede med gaver til de fattige. Gaven blev nu ikke længere givet med krav om forbøn for giverens sjæl, den blev i stedet givet ”*Gud til ære*”, en betegnelse, som benyttes i gavebreve udstedt til klostre efter reformationen (Dahl, 2010).

HANNE DAHL

Sognepræst i Aalborg
Domkirke, ph.d., tilknyttet
Center for komparative
velfærdsstuder CCWS på
statskundskab Aalborg
Universitet, hapd@km.dk

I mit ph.d.-projekt forfulgte jeg spørgsmålet om reformationens betydning for velfærdsstaten gennem en undersøgelse af Helligåndsklostrene i Lübeck, Aalborg og Passau. De to første overgår fra at være katolske til evangelisk-lutherske, mens Passau forbliver katolsk efter reformationsrøret. Dermed kan jeg sammenligne betydningen af reformationen i Danmark og Tyskland og i forhold til katolsk kontinuitet og protestantisk forandring.

Spørgsmålet om, hvilken betydning reformationen reelt fik på udviklingen af samfundet, og hvor i hvor høj grad før-reformatoriske tankegods og praksis videreføres efter reformationen, er også rejst af den danske historieprofessor og doktor theol. Troels Dahlerup. Dahlerup har for mig at se leveret et af de væsentligste metodologiske nybrud i reformationsforskningen, bl.a. i artiklen ”*Den sociale forsorg og reformationen i Danmark*” fra 1979-81.

I artiklen påviste Dahlerup, at nok betød reformationen et teologisk opgør med den katolske gerningsretfærdighed. Men den fremherskende antagelse i den hidtidige forskning om, at det dermed kom til at se skidt ud med den almindelige borgers vilje til at afhjælpe nød, var forkert. Ganske vist skete der en teologisk omfortolkning. Men det er plausibelt, at menigmand har haft svært ved at skelne mellem den protestantiske og den katolske begrundelse for at gøre godt. Han skriver: ”Næstekærlighed bliver simpelthen en befaling, et kategorisk imperativ” derfor ”konstaterer vi, at selve systemet fortsætter i bedste velgående efter reformationen, alene med den – i det lange løb næppe helt uvæsentlige – forandring, at der nu skal lægges vægt på modtagerens trang og værdighed” (Dahlerup, 1979-81: 198-9).

Dernæst fremførte han, at *de nye tanker* om trang og værdighed, som ofte forbindes med reformationen, allerede var til stede i Christian II's love. Hermed var den verdslige indblanding i fattigforsorgen og den deraf følgende sekularisering altså begyndt før reformationen.

Dahlerup fremhævede blandt andet aktstykker fra Aalborg helligåndsklosters virke efter reformationen som eksempel på, at kongen også efter reformationen støttede institutionens virke, selvom den ikke længere indtog en institutionel plads i den katolske frelseslære.

Historiker Peter Henningsen beskriver i artiklen ”*Misericordia*” om fattige og fattiglovgivning i København fra 1500 til 1800-tallet. Ligesom Dahlerup fremhæver han, at skelnen mellem værdige og uværdige fattige kan føres tilbage til Christian II's Land- og Bylov fra 1522 (Henningsen, 2005: 22).

I forhold til spørgsmålet om, hvorvidt der er en sammenhæng mellem reformationen, og hvordan man synes de fattige skulle behandles, fremhæver han ændringen organiseringen af fattigområdet, i og med at de ”gejstlige klostre” nedlægges, men understreger, at ”*Intet tyder på, at omsorgen for de fattige eller indsamlingen af midler til deres underhold aftog efter Reformationen. Snarere tværtimod*” (Henningsen, 2005: 22).

Han fremhæver i øvrigt, at der opstår et verdsligt fattigvæsen, der som erstatning for de katolske ”milde stiftelser” lod anlægge ”hospitaler og sjæleboder”.

Martin Luther gjorde op med tiggermunkeordenerne, men problemet med omvandrende tiggere afskaffes på ingen måde. Det er et eksempel på, at værdigrundlaget for fattigforsorgen principielt ændres, men det får i praksis en meget lille konsekvens for det at være fattig

Eftersom at omfanget af fattigdommen i København er så stort, at de fattige ikke kan rummes indenfor de nyanlagte fattiginstitutioner, får de lov til at betle ”eftersom sædvane været haver” (Henningsen, 2005: 23). Peter Henningsens imponerende studie af omfanget af fattigdommen og udviklingen af fattiginstitutioner i København fra 1500-1800 viser, at der i praksis er meget langt fra Martin Luthers opgør med tiggermunkeordenerne, men problemet med omvandrende tiggere afskaffes på ingen måde. Det er et eksempel på, at værdigrundlaget for fattigforsorgen principielt ændres, men det får i praksis en meget lille konsekvens for det at være fattig.

De historiske mikrostudier

Det vanskelige ved at udføre et komparativt studie, der rækker så langt tilbage som middelalderen består i, er, at det er ganske svært at finde direkte sammenligneligt materiale.

Mit mål med at vælge tre helligåndsklostre, der har fungeret ubrudt siden deres grundlæggelse i middelalderen har været at finde noget, der er så sammenligneligt som muligt. Man kunne i katolske områder finde andre klostre, der har overlevet reformationen, men ikke i de luthersk-evangeliske områder. Her er helligåndsklostrene unikke, fordi de overlever reformationen. Helligåndsklostre har en særlig position, fordi de er anlagt på borgerligt initiativ og finansiering og dermed kan ses som et udtryk for en klassisk katolsk gerningsretfærdighed. Giverne gør noget til gavn for de fattige. Men giveren får sin investering igen. Det er et åndeligt afkast, der vil stille ham eller hende bedre i efterlivet. Men der er også et andet aspekt af helligåndsklostrenes virke. Byens borgere har set dem som deres egne. Derfor får de lov til at forsætte deres virke efter reformationen, som de uundværlige sociale institutioner, de nu engang var for byens liv. For de valgte mikrostudier af helligåndsklostre gælder altså, at jeg har fundet eksempler, der passer ind i den klassiske katolske byteøkonomi, der knytter sig til frelseslæren. Men samtidig har jeg også fundet en struktur, der viser en borgerlig selvstændighedskultur.

Da jeg begyndte dette studie, vidste jeg nok, at helligåndsklostrene havde en særlig mellemstilling, men jeg havde ikke gjort mig klart, hvor stor en betydning det havde. Men det viste sig, at jeg ikke bare havde fundet sociale

organisationer, der kunne sammenlignes før og efter reformationen, men også havde fundet en struktur, der fortalte noget om en borgerlig selvorganisering af velfærdsområdet på et tidspunkt, hvor man som udgangspunkt antager, at kirken havde al magt over det sociale område.

Forholdet mellem organisation og konfession som betydning for værdigrundlag

Undervejs i min undersøgelse fandt jeg ud af, at spørgsmålet om konfession i forhold til velfærdsstatens religiøse rødder rummer to aspekter; et værdimæssigt aspekt og et organisatorisk. Udviklingen kan påvirkes af, at man har et bestemt religiøst værdisæt. Men den kan også påvirkes af, at kirken/religionen sætter en bestemt organisatorisk struktur.

Derudover kan der være andre faktorer, der påvirker udviklingen af det sociale område. Krige, epidemier og hungersnød er eksempler på sådanne andre faktorer, der kan have et sådant omfang, at det påvirker velfærdsområdet til at udvikle sig i en anden retning end, man ville have forventet ud fra et givet værdigrundlag eller en bestemt organisationsstruktur.

Sammenhængen mellem konfession og udvikling af velfærdsstaten som tema i forskningslitteraturen

Da den britiske historiker Asa Briggs skriver sin artikel i 1961, er han ikke som sådan optaget af sammenhængen mellem et teologisk funderet værdigrundlag og velfærdsstaten. Han er optaget af det faktum, at før udviklingen af den moderne velfærdsstat, lå området hos nogle andre aktører. Han beskæftiger sig ligesom andre efter ham især med spørgsmålet om, hvorfor der bliver politisk vilje til at udvikle den moderne velfærdsstat.

Det, at kirken før spillede en rolle på velfærdsområdet, bliver et forståelsesgrundlag for at beskrive, hvorfor og i nogle tilfælde hvordan staten påtager sig opgaven at opbygge en velfærdsstat (Andersen, 2012: 4). Siden begyndelsen af dette årtusinde har religionen fået en mere selvstændig rolle i den komparative forskning inden for velfærdsområdet. Forskningsmiljøet omkring Kees van Kersbergen og Philip Manow, som udgiver ”*Religion, Class Coalitions, and Welfare States*”, er et eksempel på dette (2009).

Interessen har for nogen del sine rødder i, at der omkring indførelsen af Amsterdam-traktaten (1998) opstod et nyt forskningsfelt for den komparative velfærdsstatsforskning, fordi arbejdsmarkedspolitik for alvor kom på den europæiske dagsorden. Der kom også en opmærksomhed på, at man tænkte velfærd fundamentalt forskelligt i det *katolske* Sydeuropa og det *protestantiske* Nordeuropa. I Danmark er Abrahamsons og Borchorsts udgivelse om *EU og Socialpolitik* i regi af *Rådet for Europæisk Politik* et eksempel herpå (1996).

Man har gjort forskellige forsøg på at opstille typologier for velfærdsstater, hvoraf f.eks. Gøsta Esping-Andersens typologier (1990) har været grundlaget

for en sociologisk indsats for at diskutere, hvilken betydning reformationen har haft for forskellen mellem Nord- og Sydeuropa. Her tænker jeg i særdeleshed på Sigrun Kahl, der ligeledes har diskuteret betydningen af, hvilken konfessionel form reformationen har antaget (2005). Max Webers tese om den *særlige protestantiske arbejdsetik* har dannet grundlag for en teoridannelse baseret på, at den retning reformationen antager med calvinismen, har afgørende betydning for udformning af velfærdsstaten i Nederlandene (Kahl 2009). Man har desuden fremført, at den calvinistiske afsmitning, der har været fra Nederlandene til især USA, har haft en generel betydning for, hvorledes man som stat har tænkt velfærd. (Quadagno og Rohlinger, 2009: 240). Det afspejles i, hvordan, hvornår og på hvilke betingelser man yder hjælp til borgeren.

Et andet eksempel på en samfundsfaglig forskningsindsats, der udforsker sammenhængen mellem samfundsudvikling og religion som værdigrundlag, er de meget omfattende serier af værdiundersøgelser ”*The World Values Surveys and European Values Studies*” (Inglehart og Norris, 2004; 2010). Et værdistudie, der ikke mindst undersøger betydningen af graden af sekulariseringen for borgerens holdning til samfundsmæssige spørgsmål, der for nogle vedkommende ligger inden for velfærdsstatens virkeområde. Sekulariseringsteoretikeren Charles Taylor påstår, at *hverdagslivet helliggøres* som følge af reformationen (Taylor, 2007). I det tværfagligt forskningsmiljø LUMEN (*Center for the Study of Lutheran Theology and Confessional Societies*) forsøger man blandt andet at vise, hvordan reformationen bliver katalysator for udviklingen af det Taylor kalder *Social Imaginaries* (Holm, 2018).

Historiker Nina Javette Koefoed argumenterer overbevisende for, hvordan Luthers katekismelære både direkte og indirekte er med til at forme synet på lydighed og øvrighed i Danmark efter reformationen. Indirekte ved at det præger synet på opdragelse i hjemmet, men derfra sker der en værdimæssig prægning af forståelsen af sfæren for statens jurisdiktion (Koefoed, 2018a; Koefoed og Holm, 2021).

I en anden artikel argumenterer Nina Javette Koefoed for, hvordan Det femte bud: *Du må ikke slå ihjel* og Det syvende bud: *Du må ikke stjæle* via Luthers udlægning i Den store katekismus får betydning for udviklingen af en reformatorisk sociallære, som udmøntes i enevældens retstænkning. Dette fordi Luther i sin udlægning af Det femte og syvende bud lader forbuddet udstrækkes til enhver tænkelig skade, man kunne udvirke på sin næste (Koefoed, 2018b). Dermed påviser hun en sociallære, der er afledt fra Luthers katekismelære.

I udgivelsen ”*Lutheran Theology and the shaping of society: The Danish Monarchy as Exempel*” fra 2018, der samler en lang række danske og internationale bidrag, forsøger man at vise, at centrale teologiske ideer i lutherdommen giver anledning til en indirekte sociallære.

I regi af *Center for Europæisk Kirkeret og Kirkekundskab* udgav man i 2000 under overskriften *Den nordiske protestantisme og velfærdsstaten* (Knudsen, 2000) en række bidrag, hvor man forsøgte at indkredse den nordiske protestantismes indflydelse på udformningen af velfærdsstaten i Norden.

Tim Knudsen karakteriserer det danske alderspensions-system, der indførtes i 1891, som universalistisk og fremhæver det forhold, at det omfattede hele befolkningen som indbyggere, hvor modtagerne blev betragtet som individer (Knudsen, 2000: 21).

En forudsætning for dette er ifølge Tim Knudsen: ”*At de skandinaviske stater historisk var udstyret med særlige og veludbyggede produktionssider til at udføre velfærdspolitik. De havde en særlig institutionel arv, som gav en ekstraordinær statskapacitet. Der var også en særlig disposition for placeringen af universalistisk administration i lokalt selvstyre i denne arv*” (Knudsen, 2000: 39).

Den ekstraordinære statskapacitet hænger sammen med den måde reformationen gennemføres på. Det lokale selvstyre er en forudsætning for den universalistiske velfærdsmodel i Danmark. Hvor subsidiaritetsprincippet blev prædikeret af kirken i katolske lande, var der i ”*de nordiske lande ingen rivalisering mellem kirken og staten*” (Ibid.: 42).

Per Ingesman anfører i samme udgivelse, at man ikke alene kan lade forskningen begynde med reformationen. Han siger: ”På mange områder repræsenterer reformationen ikke et brud med, men en kulmination på en middelalderlige udvikling” (Ingesman, 2000: 69).

De historiske mikrostudier, jeg har gennemført, er karakteriseret ved tidsmæssigt at gå bag om reformationen. Derved imødekommer jeg Per Ingesmans kritik. Man kan måske nok sige noget om en religiøs påvirkning, hvis man udelukkende studerer kilder efter reformationen. Men det kan i virkeligheden være svært at afgøre om indflydelsen er reformatorisk, hvis ikke man medtænker en før-reformatorisk kontekst. Carsten Selch Jensen har den samme metodologiske indvending (2004: 301).

Et eksempel på forskning, der beskæftiger sig med stiftelser og omdannelsen af katolske fattiginstitutioner og kapitalforvaltning til lutherske forhold, er Gury Schneider-Ludorff, der skriver om stiftelses-tematikken i ”*Der neue Sinn der Gabe*” (2012).

Dahlerup betegnede kravet om at gøre vel mod de fattige som et ”*kategorisk imperativ*” efter reformationen. Schneider-Ludorff kalder det for en transformation, hvor fokus flyttes fra forholdet mellem Gud og giver. Stiftelses-gaven etablerer, ifølge Schneider-Ludorff, en direkte relation mellem giver og modtageren, der i kristen terminologi betegnes som ”*næsten*”. Denne relation sker som en takkehandling til Guds ære: ”*Dank und Ehre Gottes*” – Gud til ære (2012: 280). Formuleringen ”*Gud til ære*” fandt jeg også i Aalborg i efterreformatorisk tid (Dahl, 2010).

Disse nedslag i forskningslitteraturen skulle gerne vise, at interessen for, hvilken betydning religionen har haft på velfærdsstatens *udformning*, nødvendigvis gør, at man inddrager spørgsmålet i et historisk perspektiv i forhold til velfærdsstatens *tilblivelse* (se f.eks. Petersen og Petersen 2009).

Helligåndsklosteret i Aalborg

I det følgende vil jeg kort gengive hovedtemaerne, som kan ses i de historiske mikrostudier. Jeg begynder med Aalborg Helligåndskloster, men laver løbende sammenligninger af de tre byer og klostre. Helligåndsklostrene har deres oprindelse i tempelridder-ordenerne. Da der ikke længere er brug for deres indsats i forbindelse med korstogene og pilgrimsrejserne, kommer de gradvist til at varetage opbyggelse af caritative institutioner i Europa. Af pladshensyn må jeg desværre afstå fra at gå ind i detaljer i kildematerialet. Det overordnede spørgsmål handler om, hvilken betydning religion har for udviklingen af velfærdsstaten, herunder betydningen af hvilken konfession der er.

Katolicisme har været det religiøse værdigrundlag for alle borgere i Aalborg frem til reformationen. Man må derfor antage, at det har ligget til grund for enkeltpersoners ageren i forhold til de fattige. For Aalborgs vedkommende er den største enkeltbegivenhed i katolsk tid grundlæggelsen af Aalborg Helligåndskloster på foranledning af Maren Hemmings (1431) (Kornerup, 1931). Efterfølgende ser vi af gavebrevene, hvorledes hendes donation følges op af andre borgere, der giver bidrag til klosteret med henvisning til den katolske frelseslære (Lindbæk og Stemann, 1906).

I 1536 indføres reformationen, og det katolske værdigrundlag erstattes gradvist af et luthersk-evangelisk syn på frelse. Det afspejler sig i, at man efter 1539 ikke længere giver gaver til klosteret mod, at der afholdes sjælemesser. Men i stedet giver man gaverne ”*Gud til ære*” (Dahl 2010). Dette at give gaver ”*Gud til ære*” er udtryk for, at man stadig knytter det at hjælpe de fattige til sit gudsforhold. Men det at gøre vel mod de fattige bliver en dennesidig forpligtigelse i stedet for en hinsidig. Denne iagttagelse ligger helt i tråd med Dahlerups (1979-81) udlægning af, at nok sker der en påvirkning af fattigområdet fra reformationen, men ikke så radikal som man umiddelbart måtte antage. En pointe, som også understreges af Martin Schwarz Lausten (2017), Peter Henningsen (2005) og Carsten Selch Jensen (2004).

Mit forsøg på at skelne mellem værdimæssig og organisatorisk påvirkning er et forsøg på at kvalificere den kritik, Dahlerup fremførte af den eksisterende forskning. En position, der problematiserede den hidtidige forskning, der antog, at de fattige blev stillet væsentligt ringere på grund af reformationens nye syn på frelse. Den skelnen mellem organisatorisk og værdimæssig påvirkning, som jeg indfører er et forsøg på at afgøre, om det er reformationens værdigrundlag, der forårsager ændringer i fattigforsorgen, eller om der er tale om en organisatorisk struktur, som videreføres efter reformationen.

Helligåndsklosteret lægges ved grundlæggelsen direkte under pavestolen. Også selvom det oprettes på privat initiativ. Derfor har man del i den økonomiske struktur, som kirken udgør for finansiering af fattigpleje. Man har som institution mulighed for at benytte sig af reglerne for at sælge og købe aflad.

Materialet viser også konflikter og rivalisering, som relaterer til kirkens overordnede økonomiske struktur (Kornerup, 1931-39). En rivalisering, der foregår kirker og klostre imellem, hvor "alle" kirker kæmper for deres egen finansiering ved at tilbyde sjælefrelse mod donationer i form af penge, jord eller et fast udbytte af jorden. Helligåndsklosteret laver en slags bypass ved at lade sig lægge direkte under paven. Herved får de en forrang til bestemte donationer, som kirker og klostre, der "bare" er underlagt den stedlige biskop, ikke har.

➤➤ **For Danmark gælder overordnet set, at fattigplejen bliver et selvstændigt område, som kongen lovgiver om, men der er stadig en tilknytning til kirken, i og med at man fortsat knytter indsamling af midler til kirkens virke på sogneplan**

Når vi skal se på den organisatoriske betydning af lutherdommen, holder Aalborg Helligåndskloster med reformationen op med at være underlagt kirken, men bliver i stedet lagt under kongen, med byens råd og en nedsat bestyrelse som daglig administrationsenhed. Finansieringen kommer ligeledes til at sortere under byen. For Danmark gælder overordnet set, at fattigplejen bliver et selvstændigt område, som kongen lovgiver om, men der er stadig en tilknytning til kirken, i og med at man fortsat knytter indsamling af midler til kirkens virke på sogneplan. Her ser vi et forhold, der får en afgørende betydning for de tidligste tendenser i retning af at organisere velfærdsindsatsen på nationalt plan. Dermed ser vi en tendens, der på længere sigt kommer til at bane vejen for dannelsen af en universal velfærdsstat. Dette sker da skiftende konger bestandigt søger at ordne fattigområdet ved lov, der gælder for hele landet. Men finansieringen sker stadig i vid udstrækning i regi af de lokale sogne. Jørn Henrik Petersen fremhæver den lokale administration som en forudsætning for Fattigordningen af 1708 og den senere lovgivning i 1802 og 1803. *"Den var udtryk for det princip, at ethvert sted skulle forsørge sine egne fattige, d.v.s. et decentraliseringsprincip. I byerne byggede den på frivillig finansiering, men understøttelsen på landet var organiseret gennem "omgangsforsørgelsen"* (Petersen, 1985: 154)

Det historiske materiale jeg har undersøgt, herunder skatteprotokoller og forpligtelsesbreve, viser, hvorledes den første ligningsbestemte indkomstskat er et direkte produkt af ønsket om at tilvejebringe en universal skat, der kan finansiere udgifterne til det sociale område. Den indføres med fattigforordningen af 1708. Af materialet fra Aalborg Rådstueprotokol kan man se, at der er tale om en ligning baseret på selvangivelse. Man angiver, hvor meget man kan forpligte sig til at betale det kommende år. Men der er ingen tvivl om, at skatten er ligningsbestemt, da beløbene varierer efter indkomst (Dahl, 2010).

Til sidst vil jeg nævne de ”*andre faktorer*”, jeg har indført som et korrektiv i forhold til spørgsmålet, om den konfessionelle påvirkning er af værdimæssig eller organisatorisk karakter.

For Aalborg gælder, at materialet viser en lang række eksempler på, at fattigområdet påvirkes af krige og generel dyrtid. I det nationale perspektiv afspejler dette sig i den ene lov efter den anden, der har til hensigt at regulere adgangen til fattigydelser, fordi der er en eksplosiv vækst i antallet af fattige. Med Kirkeordinansen af 1539 forordnes det ved lov, at sognene skal oprette fattigkister. Men fra da af kommer der fortsat nye love, der sigter mod at reformere og finansiere fattigområdet. Disse love har jeg gennemgået frem til 1708, og de afspejler et stadig øget pres på fattigforsorgen.

Det begreb, jeg har defineret som *borgeradfærd*, kommer tydeligt til udtryk i oprettelsen af Aalborg Helligåndskloster. Med borgeradfærd mener jeg, at borgeren agerer selvstændigt og ikke nødvendigvis, som man måtte forvente indenfor den bestående værdimæssige eller organisatoriske struktur. I Aalborg agerer Maren Hemmings og hendes ligesindede ud fra et ønske om at tage selvstændigt ansvar for fattigområdet. Ønsket om at handle uafhængigt af den lokale eksisterende kirkelige organisation ses af, at man lægger Helligåndsklosteret direkte under pavestolen. Aalborg borgerne etablerer derved reelt et konkurrenceforhold til den lokale kirkelige struktur. Dette gælder både organisatorisk og økonomisk.

Aalborg Helligåndskloster består efter reformationen, hvor andre klostre nedlægges. Heraf kan man se, at det har haft en særstilling i den almindelige borgers bevidsthed. Dette er, fordi borgerne under reformationsrøret i øvrigt ofte var ret aktive i hærværkslignende adfærd mod klostre og kirkeinventar, der blev betragtet som katolsk. Men Helligåndsklosteret rømmes kun kortvarigt og søges meget hurtigt genetableret som social institution.

Helligåndsklosteret i Passau

Da Passau forbliver katolsk efter reformationen gennemførelse i Nordeuropa og Skandinavien, ses en stærk og varig katolsk indflydelse på velfærdsområdet af både værdimæssig og organisatorisk karakter (Erhard, 1862). I forhold til det komparative aspekt af fremstillingen af de historiske mikrostudier er Passau den katolske kontinuitet. Passau er, hvad man måtte forvente var sket, hvis ikke reformationen var opstået. En simpel sammenligning ville sige, at sådan ville det være gået i Aalborg og Lübeck uden reformationens gennemførelse. Men her må man tage højde for både en landemæssig forskel mellem Danmark og Tyskland. Men man må også tage højde for en styremæssig forskel indenfor Tyskland, idet Passau er et fyrstebispedømme, og Lübeck er en hansestad.

Dermed får vi lejlighed til ikke blot at studere forskellen på den religiøse indflydelse, reformatorisk eller katolsk, men vi får også lejlighed til at se, hvor sammensat det germanske område er i organisationsform.

For oprettelsen af Helligåndsklosteret i Passau gælder, at giveren, som vi så det i Aalborg, har ageret inden for den klassiske katolske gerningsretfærdighed, men samtidig har haft et ønske om at oprette en institution selv. Donationen kunne jo i princippet bare være givet til en allerede eksisterende katolsk institution og øremærket til de fattiges vel.

Vi ser i øvrigt et meget stort antal af private donationer i Passau. Ligesom dagliglivet i helligåndsklosteret er præget af lejlighedsspecifikke uddelinger af mad, penge og klæder fra kendt giver. Materialet viser, at man ser referencer til glæden ved at give gaver til gengæld for at modtage aflad så sent som i 1700-tallet (Mader, 1994). Dette vidner om, at den katolske frelseslære fungerer i den almindelige borgers bevidsthed i forhold til fattigområdet meget langt op i tiden.

Lutherdommen kan kun tillægges marginal betydning som værdigrundlag for indsatsen på det sociale område i Passau. Man kan måske tale om en afledt effekt i forhold til den indflydelse, oplysningstænkning får på velfærdsområdet, fordi reformationen baner vejen for et samfundssyn, hvor det kirkelige og det verdslige regimente fører til ”Statens” sekulære selvforståelse. Det historiske materiale viste, at idealerne fra oplysningstiden også får indpas i det i øvrigt katolske Passau. Dette kommer til udtryk i kildekrifter forfattet af en politidirektør ved navn Lenz. Han forsøger at reformere fattigområdet og skabe folkekøkken og frivillige arbejdshuse for kvinder (Lenz, 1804). I Passau kombineres disse med en fromhedspraksis, der relaterer til den katolske retfærdiggørelseslære, hvor man gør gode gerninger for at formilde Gud (Lenz, 1819).

I Passau sker oprettelsen af Helligåndsklosteret på foranledning af ægteparret Grundecker, men det lægges fra begyndelsen under den stedlige biskop (Mader, 1994). I Aalborg lægges det under Helligåndsortenen og paven. I Lübeck under Deutsche Orden, som er direkte underlagt paven.

Min interesse for at undersøge, om velfærdsområdet i Passau påvirkes af andre faktorer end konfession, er i høj grad relevant, da byen i flere omgange er blevet ramt af både krige, epidemier og befolkningen i perioder lider stor nød. Dette gav anledning til at undersøge, om fattigforsorgen påvirkes uafhængigt af kirkens organisation og værdigrundlag. Materialet viser et eksempel herpå, nemlig politimester Lenz forsøg på at reorganisere fattigområdet. Denne organisering ligger uden for det kirkelige regi, og den sker som en direkte følge af en pludselig opstået nød grundet krigshandlinger i og omkring Passau (Lenz, 1829).

Jeg har analyseret materialet med henblik på en finde borgerens mulige selvstændige ageren inden for velfærdsområdet på en måde, der ligner det, jeg fandt i Aalborg. Ægteparret Grundackers grundlæggelse af Helligåndsklosteret er et eksempel på borgere, der agerer selvstændigt på fattigområdet inden for det katolske værdigrundlag. Men i Passau gav det ikke anledning til konflikt på samme måde som i Aalborg og Lübeck.

I Middelalderen ses der i Passau et forsøg på borgeroprør mod kirkens magtsstruktur. Dette er en parallel til lignende oprør, som vi ser tydeligt i Lübeck og i nogen grad i Aalborg. I Passau kommer det til udtryk som borgere, der søger at etablere et råd som modspil til fyrstebiskoppen. Det får dog aldrig nogen reel indflydelse, da fyrstebiskoppen får indstillingsretten, og det er tvivlsomt, hvor megen magt rådet reelt har haft (Boshof, 1999).

I forbindelse med etablering af en ”*Liebesversammlung*” – et initiativ, der søger at involvere borgeren i fattigforsorgen i anden halvdel af 1700-tallet – ses borgeren agere selvstændigt for at afhjælpe nøden blandt de fattige. Dette sker dog ikke i modsætning til kirken. Det er et initiativ, der udgår fra biskoppen.

I forhold til min forsknings komparative aspekt er det interessant at se, hvor stor en indflydelse den katolske kirke har på velfærdsområdet helt frem til sekulariseringen i 1803/6. Indtil da ligger ansvaret for hovedparten af byens velfærdsopgaver i katolsk regi.

Der er et andet forhold i Passau, som er værd at hæfte sig ved i forbindelse med spørgsmålet om reformationens indflydelse på synet af de fattige, nemlig at man i Passau allerede i 799 lovgiver imod gadetiggeri og pålægger enhver by at sørge for sine fattige. Denne lovgivning følges op af Biskop Mangolds *Almosenordnungen* (almisseordning) fra 1207, hvor der forordnes, at der skal indrettes en offentlig fattigkasse (Wolff, 1999). I 1552 findes der endnu en forordning, der sigter på, at de *sande fattige* forsørges. Det skal være – *alle wirklich Bedürftigen* – virkelig trængende (Lanzinner, 1999).

Dette er to eksempler på, at man allerede i tidlig katolsk tid har anset fattige for at være en plage, hvor man ellers kunne forvente det modsatte på grund af den plads, de indtog i frelseslæren. Forordningen fra 1552 er et eksempel på, at man i et katolsk område efter reformationen indfører lovgivning, som man ellers i forskningsmæssig sammenhæng har været tilbøjelig til at tilskrive reformationen.

Helligåndsklosteret i Lübeck

Helligåndsklosteret i Lübeck er som i Aalborg en fattiginstitution, der fungerer både i katolsk og luthersk tid. For det komparative aspekt har det været interessant at se, hvordan det påvirker udviklingen af velfærdsområdet, at Tyskland efter reformationen består af en lang række småstater med hver sin lovgivning i modsætning til Danmark, hvor kongen drager omsorg for, at der indføres ensartet lovgivning for fattigområdet i hele landet.

I Lübeck fordrer kredsen af grundlæggerne af Helligåndsklosteret, at beboerne beder for deres (grundlæggernes) sjæls frelse. Dette er en direkte funktion af den katolske frelseslære og den bytteøkonomi, der knyttede sig til de fattiges plads i frelseslæren. Kredsen af grundlæggere får et åndeligt afkast af deres investering i Helligåndsklosteret. Deres tid i skærsilden forkortes, fordi de med deres donation gør gode gerninger. Den selvstændige borgeradfærd

ses allerede markant ved anlæggelsen af Helligåndsklosteret i Lübeck (Hauschild, 1981).

Grundlæggerkredsen insisterer på, at der oprettes en selvstændig kirke, i strid med ønsket fra den stedlige katolske kirke. Man omgås det lokale kirkehierarki ved at lægge Helligåndskirken under "Deutsche Orden". Den samme grundlæggerkreds lader sig afbillede i kirken i en cirkel rundt om Kristus. Dette er et stærkt billedligt udtryk, der kan tolkes som, at de sidestiller sig selv med de tolv apostle.

Dette ændres, i og med lutherdommen træder i stedet for det katolske værdigrundlag ved reformationen. Forbønnen for Helligåndsklosterets velgørere erstattes af takkebønner rettet direkte mod Gud, og giveren mister sit *åndelige afkast*.

Bughagens forfatning for byen betyder en fuldstændig juridisk og økonomisk nyordning af fattigområdet. Diakonatsembedet indføres. Herved bliver man ved borgerligt ombud pålagt ansvaret for indsamling af midler til de fattige. For dagliglivet i Helligåndsklosteret betyder det reelt ikke store forandringer. Livet går langt hen ad vejen sin vante gang, hvilket er et eksempel på en *organisatorisk konservatisme*, som vi også ser i Aalborg.

Hvis vi skal se på den påvirkning, velfærdsområdet får fra andre faktorer end konfession, gælder, at fattigområdet med jævne mellemrum underlægges reformer efter reformationen grundet vanskeligheder ved at finansiere det. Den aktivistiske *borgeradfærd* ser vi også komme til udtryk under reformationsstridighederne, der i Lübeck også handler om borgeres oprør mod det stærke katolske sindede byråd. Vi ser endvidere et meget myndigt borgerskab træde i karakter i de mange tvister om organisatoriske pligter og religiøse rettigheder i forbindelse med forvaltningen af diakonatet.

Reformationens betydning for indretningen af velfærdsstaten

Målet med min forskning har været at bidrage til den komparative velfærdsforskning ved at udføre et veldefineret historisk mikrostudie for at undersøge de religiøse rødder for velfærdsstaten. Samtidig har jeg ønsket at kvalificere det, man kunne kalde den kirkehistoriske motivforskning. En forskning, der har haft som motiv at begrunde den samfundsmæssige afsmitning fra den lutherske arv og dennes relevans for forståelsen af det moderne sekulære lutherske verdensbillede.

Dette arbejde er på en måde blevet et tveægget sværd for mig. Dette fordi jeg i mit forsøg på at lave et tværfagligt projekt imellem den kirkehistoriske og den politologiske tradition har fået åbnet to flanker for at blive i en militærstrategisk sprogbrug.

Jeg startede ud med at ville undersøge, hvilken indflydelse konfession havde for udformningen af velfærdssamfundet. Den lette løsning ville have været at

påvise den påvirkning af samfundet, som følger af reformationens begivenheder og ændring i den teologiske forståelse af det at gøre vel mod andre. Jeg har beskrevet både begivenheder og ændringer i det teologiske tankegods for Aalborg og Lübeck, som påviser dette. Men samtidigt har der været fakta fra den historiske virkelighed, der kom på tværs. Det faktum, at jeg har kunnet spore borgerens aktivistiske tilgang til velfærdsområdet i en selvstændig ageren på velfærdsområdet i alle tre byer, udgør et problem i forhold til bare at påvise, at reformationen betyder ændringer for forståelsen af at løse velfærdsproblemer. Det gør den, men ikke entydigt. Borgeren agerede også ”udenfor” den katolske kirke før reformationen.

Et andet problem her udgøres af, at jeg faktisk ikke er stødt på materiale, der entydigt bekræfter, at borgeren tænker anderledes om det at gøre vel mod andre efter reformationen. Den teologiske og samfundsmæssige elite tænker luthersk-evangelisk. Det viser f.eks. Kirkeordinansen og byforfatningen for Lübeck.

Mit studie kan klart underbygge Dahlerups påstand om, at man ingenlunde mister interessen for at tage sig af de fattige efter reformationen, men jeg kan ikke påvise, at borgerens motiv eller sindelag har ændret sig. Dermed har jeg ikke kunnet underbygge den påstand, der står så stærkt i den komparative velfærdsforskning; at reformationen har en afgørende historisk betydning for den forskellige indretning af velfærdssamfundet i Danmark og Tyskland. I forhold til det kirkehistoriske forskningsområde må jeg derfor, med udgangspunkt i det historisk empiriske materiale, jeg har undersøgt, også tage forbehold overfor en for kraftig vægtlægning af reformationen som eneste værdimæssige faktor for indretning af den danske velfærdsstat. Den har så absolut betydning, som det også fremgår af min afhandling. Men der er navnlig to forhold, man må have forbehold for. Det ene er spørgsmålet, om lovgivning på området altid sker som følge af værdigrundlaget. Min påstand er, at man ikke kan udelukke, at der laves en bestemt lovgivning, fordi man er tvunget af omstændighederne. Det andet forhold vedrører, om man med sikkerhed kan sige noget om den enkelte borgers motiv for en bestemt handling. Lå der en gammelkatolsk frelseslære til grund for et gavebrev udstedt til Aalborg Helligåndskloster med titlen *Gud til Ære*? Eller var titlen udtryk for en luthersk etik fremkaldt af katekismelæren? Det kan jeg faktisk ikke sige noget entydigt om ud fra det historiske materiale, jeg har analyseret.

I et bredere perspektiv er det nye ved min forskning opdagelsen af betydningen af det *ansvarlige eller myndige borgerskab*. Måden man giver fattighjælp og synet på arbejdet i forhold til henholdsvis de værdigt og de uværdigt trængende, er i høj grad under indflydelse af begrebet om et *ansvarligt eller myndigt borgerskab*.

Dette sker på en måde, der er så signifikant, at det bidrager til perceptionshistorien af Max Webers teori om den protestantiske arbejdsetik. Min afhandling kunne være et bidrag til diskussionen om det, der af Weber defineres som

en protestantisk arbejdsetik, også kan vise sig at være en germansk arbejdsetik og derfor ikke kun er et produkt af de religiøse ændringer reformationen fører med sig, men måske også en faktor i reformationens tilblivelse.

Litteratur

- Abrahamson, Peter og Anette Borchorst (1996), *EU og Socialpolitik Rådet for Europæisk Politik Skrift nr. 13*.
- Andersen, Jørgen Goul (2012), "Welfare States and Welfare State Theory", Centre for Comparative Welfare Studies (CCWS), skriftserie ved Aalborg Universitet.
- Bach-Nielsen, Carsten og Niels Henrik Gregersen (2017), "Reformationen som kirkeligt og kulturelt program", i Niels Henrik Gregersen og Carsten Bach Nielsen, red., *Reformationen i dansk kirke og kultur 1517 – 1700*, Syd-dansk Universitetsforlag, pp.13-35.
- Boshof, Egon (1999), "Die Stadt im Früh- und Hochmittelalter", i Egon Boshof, Walther Hartinger, Maximilian Lanzinner, Karl Möseneder og Hartmut Wolff, *Geschichte der Stadt Passau*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, pp. 63-96.
- Briggs, Asa (1961), "The Welfare State in Historical Perspective", *European Journal of Sociology*, 2(2): 221-58.
- Bugenhagen, Johannes (1981), *Lübecker Kirchenordnung von Johannes Bugenhagen 1531*, Lübeck: Verlag Max Schmidt-Römhild.
- Dahl, Hanne (2010), *Gud til ære – En undersøgelse af, hvordan opfattelsen af de fattige afspejles i dansk lovgivning og gavegivning efter reformationen, eksemplificeret ved Aalborg Klosters historie*, Upubliceret speciale Århus Universitet.
- Dahl, Hanne (2021), *Velfærdsstatens religiøse rødder*, Upubliceret Ph.d afhandling ved Aalborg Universitet.
- Dahlerup, Troels (1979 -1981), "Den sociale forsorg og reformationen i Danmark", *Historiske/Jyske samlinger* 13, Bind Ny række, 13, 1-2, pp. 194-207
- Erhard, Alexander (1862), *Geschichte der Stadt Passau*, Passau.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hauschild, Wolf-Dieter (1981), *Kirchengeschichte Lübecks*, Lübeck.
- Henningsen, Peter (2005), "Misericordia" i Peter Henningsen red., *Patrioter og Fattigfolk: Fattigvæsnets i København ca. 1500-1850*, København: Københavns Stadsarkiv og København Kommune, pp. 18-56.
- Holm, Bo K. (2018), "Dynamic Tensions in the Social Imaginaries of the Lutheran Reformation" i Bo K. Holm og Nina J. Koefoed, red., *Lutheran Theology and the shaping of society: The Danish Monarchy as Example*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, pp. 85-106.
- Ingesman, Per (2000) "Kirke, stat og samfund i historisk perspektiv", i Tim Knudsen, red., *Den nordiske protestantisme og velfærdsstaten*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Inglehart, Ronald og Pippa Norris (2004), *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, Carsten Selch (2004), "Byerne og de fattige – den internationale baggrund for den danske udvikling", i Søren Bitsch Christensen, red., *Middelalderbyen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, pp. 295-324.
- Kahl, Sigrun (2005), "The religious Roots of Modern Poverty Policy: Catholic, Lutheran, and Reformed Traditions Compared", *European Journal of Sociology*, 46(1): 91-126.
- Kersbergen, Kees Van og Philip Manow (2009), "Religion and the Western Welfare State – The Theoretical Context", i Kees van Kersbergen og Philip Manow, red., *Religion, Class Coalitions, and Welfare States*, New York: Cambridge University Press, pp. 1-38.
- Knudsen, Tim (2000), "Tilblivelsen af den universalistiske velfærdsstat", Tim Knudsen, red., *Den nordiske protestantisme og velfærdsstaten*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, pp. 20-61.
- Koefoed, Nina J. (2018a), "The Lutheran Household as Part of Danish Confessional Culture" i Bo K. Holm og Nina J. Koefoed, red., *Lutheran Theology and the shaping of society: The Danish Monarchy as Example*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, pp. 321-340
- Koefoed, Nina J. (2018b), "Den gode kristne og den gode borger" i Nina J. Koefoed, Bo K. Holm, og Sasja E.M. Stopa, red., *Religion som forklaring*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, pp. 213-30.
- Koefoed, Nina J. (2021), "Den lutherske husstand", i Nina J. Koefoed og Bo K. Holm, red., *Pligt og omsorg: Velfærdsstatens lutherske rødder*, København: Gads Forlag, pp. 137-62.
- Kornerup, Bjørn og Vilhelm Lorenzen (1931), *Aalborg Stifshospitals historie*, København: GEC Gad.
- Lanzinner, Maximilian og Richard Loibl (1999), "Ringens um Stadtrecht, Konfession und Handel 1496-1598", i Egon Boshof, Walther Hartinger, Maximilian Lanzinner, Karl Möseneder og Hartmut Wolff, red., *Geschichte der Stadt Passau*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, pp. 133-64.
- Lausten, Martin Schwarz (2017a), *Luther og Danmark i 500 år*, København: Gads Forlag.
- Lausten, Martin Schwarz (2017b), "Kongemagt og rigets vel", i Niels Henrik Gregersen og Carsten Bach-Nielsen,

- red., *Reformationen i dansk kirke og kultur 1517-1700*, Syddansk Universitetsforlags, pp 121-60.
- Lenz, Joseph (1804), *Historische Darstellung der freiwilligen Armen-Anstalten in Passau Mit einem Kupferstich*, Passau.
- Lenz, Joseph (1809), *Historisch-topographische Beschreibung der königl. baier. Kreishauptstadt Passau und ihrer Umgebung verbunden mit ihrer Geschichte und einem Hand-u. Adressenbuche*, Passau: Druck und Verlag von Peter Ambrosi.
- Lenz, Joseph (1829), *Geschichte von Passau*, Passau: Druck und Verlag von Peter Ambrosi.
- Lindbæk, J. og L. Stemmann (1906) *De Danske Helligåndsklostre – Fremstilling og aktstykker*, København: GEC Gad.
- Luther, Martin (1966), *An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*, Weimar Ausgabe 1888.
- Mader, Franz (1994), "Die Geschichte der Heiliggeist-Stiftung Passau", i Festschrift zur feierlichen Wiedereröffnung des Seniorenheimes nach der Sanierung am 8. juli, Herausgeber: Stadt Passau.
- Petersen, Jørn Henrik (1985), "Den danske alderdomsforsørgelses-lovgivnings udvikling" i *Odense University Studies in History and Social Sciences* 93, Odense: Odense Universitetsforlag, monografi
- Quadagno, Jill og Deana Rohlinger (2009), "The religious Factor in U.S. Welfare State Politics" i Kees van Kersbergen og Philip Manow, red., *Religion, Class Coalitions, and Welfare States*, New York: Cambridge University Press, pp. 236-66.
- Schneider-Ludorff, Gury (2012), "Der neue Sinn der Gabe. Stiftungen im Luthertum des 16. Und 17. Jahrhunderts", *Jahrbuch für biblische Theologie*, 27: 277-91.
- Taylor, Charles (2007), *A Secular Age*, Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
- Wolff, Hartmut (1999), "Archäologie und Geschichte vor dem Mittelalter", i Egon Boshof, Walther Hartinger, Maximilian Lanzinner, Karl Möseneder og Hartmut Wolff, *Geschichte der Stadt Passau*, pp. 15-59.

Færøerne mellem religiøs vækkelse og sekularisering: En nordisk undtagelse bliver til

Tema 1: Religion i dansk politik, samfund og økonomi

Færøernes står midt i en værdipolitisk kulturkamp, hvor gamle normer bliver udfordret af nye krav og værdier – ofte med de homoseksuelles rettigheder som omdrejningspunkt. Denne kulturkamp handler i høj grad om kristendommens rolle og funktion i færøsk politik, kultur og samfund. Ved hjælp af kvantitative, komparative undersøgelser om folkelige holdninger til religion dokumenterer denne artikel, at Færøerne er en undtagelse i Norden. I lyset af både sekulariseringsparadigmet og dets kritikere undersø-

ger artiklen, hvilke socio-demografiske faktorer der kan forklare religiøs vitalitet, og hvilke specifikke historiske processer der kan tænkes at have banet vejen for de protestantiske vækkelsesbevægelser opblomstring. Det viser sig, at en periode i begyndelsen af det 20. århundrede er helt afgørende for at forstå Færøerne som en nordisk undtagelse og de polariserende kulturkampe, som kendetegner færøsk værdipolitik den dag i dag.

Sekularisering og opgøret med konservativ kristendom

I 1988 landede et kontroversielt lovforslag i det færøske parlament, Lagtinget. Forslaget handlede om at udvide §266b i straffeloven – den såkaldte racismeparagraf – til også at omfatte sætningen ”seksuel orientering”. Det danske Folketing havde lige udvidet paragraffen, så seksuelle minoriteter fik juridisk beskyttelse mod hadefuld tale. Men i det færøske parlament stemte kun ét medlem for lovforslaget – den kvindelige politiker Karin Kjølbro – i øvrigt til stor overraskelse for hendes mandlige kollegaer (Nón, Kringvarp Føroya, 2018; Lindenskov, 2019). 18 år senere – i 2006 – blev ”seksuel orientering” endelig inkluderet i den færøske version af racismeparagraffen. Under stor mediebevågenhed antændte debatten om seksuelle minoriteters rettigheder den måske dybeste og mest passionerede værdipolitiske konfrontation i nyere tid. Mens Muhammed-sagen rasede i Danmark med Islam som omdrejningspunkt, handlede den færøske kulturkamp i høj grad om kristendommens rolle i færøsk politik, samfund og lovgivning, og lovforslaget blev en katalysator for en værdikamp og en underliggende polarisering i det færøske samfund. Den ene side advokerede for menneskerettigheder, minoritetsbeskyttelse og en liberal opfattelse af kristendommen. De konservative kræfter betragtede derimod udvidelsen af racismeparagraffen som et opgør med kristendommens betydning for færøsk kultur og historie og advarede mod en moralsk glidebane (Skorini and Holm Johannesen, 2010). Glidebane-argumentet var sådan set rigtigt, for i 2017 kunne den støt voksende og stadig synligere færøske LGBT-bevægelse notere sig endnu en historisk landvinding, da det færøske parlament legaliserede civile homo-vielser på trods af stor modvilje fra både Folkekirken og de mange menigheder og frikirker uden for Folkekirken

HEINI Í SKORINI

Lektor, Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Færøernes Universitet, heinis@setur.fo

HERIT ALBINUS

Økonom og Universitetsunderviser, Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Færøernes Universitet, herita@setur.fo

HANS ANDRIAS SØLVARÁ

Professor, Institut for Historie og Samfundsvidenskab, Færøernes Universitet, hansas@setur.fo

(Kristeligt Dagblad, 2016). En fuldstændig utænkelig situation for bare 10 år siden. Endnu engang afslørede debatten dybe kløfter i det færøske samfund. Og tre år senere udviklede det sig til en regulær regeringskrise, da det færøske parlament nogle få dage før jul i december 2021 vedtog et lovforslag, der lige-stillede forældre af samme køn i det færøske barselssystem (Dimmalætting, 2021).

Formålet med denne artikel er at analysere religionens rolle på Færøerne ved hjælp af nye, kvantitative undersøgelser og at diskutere mulige historiske årsager til, at Færøerne er en undtagelse i en nordisk sammenhæng

De seneste 30 års udvikling på Færøerne illustrerer, hvordan sekularisering og modernisering transformerer et lille og forholdsvis traditionelt øsamfund. Ifølge det dominerende sekulariseringsparadigme, som i høj grad har formet religionssociologiske debatter i et halvt århundrede, antages en kausal sammenhæng mellem modernitet og religionens aftagende sociale, kulturelle og politiske betydning. Men sekularisering er en mangfoldig proces på mange niveauer. Den er ikke uundgåelig, og den er altid et produkt af specifikke kulturelle og historiske omstændigheder (Bruce, 2011: 49-59). I lyset af disse betragtninger er formålet med denne artikel at analysere religionens rolle på Færøerne ved hjælp af nye, kvantitative undersøgelser og at diskutere mulige historiske årsager til, at Færøerne er en undtagelse i en nordisk sammenhæng.

Forskningslitteraturen om religionens rolle på Færøerne i det 21. århundrede er meget begrænset, og denne artikel er et første forsøg på at præsentere og diskutere nye kvantitative undersøgelser om religion på Færøerne i en videnskabelig kontekst. For at adressere ovenstående hovedformål behandler artiklen tre spørgsmål. For det første spørger vi, i hvilken grad Færøerne er en undtagelse i Norden sammenlignet med de andre skandinaviske lande? Med komparativ data fra World Value Survey er det muligt at måle færøsk religiøsitet i en regional og international kontekst. For det andet spørger vi, hvilke demografiske faktorer eller baggrundsvariabler der kan forklare forskelle og modsætninger i folkelige religiøse holdninger på Færøerne. Og for det tredje behandles spørgsmålet om, hvilke historiske omstændigheder der kan have været medvirkende til, at Færøerne udviklede sig anderledes end de øvrige nordiske lande. Her fokuserer artiklen især på Island, fordi Island og Færøerne på mange områder ligner hinanden. Hvorfor lykkedes det de frikirkelige vækkelsesbevægelser at etablere sig på Færøerne, men ikke i Island? Og hvilken betydning har det haft? Et bærende argument er således, at samtidens værdipolitiske færøske konflikter ville være mindre polariserende, hvis de frikirkelige vækkelsesbevægelser ikke havde etableret sig på øerne.

Denne artikel vil ikke operere med en teoretisk ramme, der stringent strukturerer vores analyse. Men for at kunne fortolke resultaterne i lyset af en faglig, religionsvidenskabelig kontekst har vi alligevel inkluderet en teoretisk forstå-

elsesramme, der anvendes som fortolkningsinstrument i vores diskussion og perspektivering. Dermed er artiklens ambition at præsentere nye kvantitative undersøgelser om religion på Færøerne og diskutere resultaterne i en religionssociologisk og religionshistorisk sammenhæng.

Folkekirken, frikirkerne og den homogene pluralisme

Efter reformationen og de katolske præsters exit fra Færøerne havde den Lutherske folkekirke monopol på øerne i godt og vel 300 år. De 18 øer var et decentraliseret landbrugssamfund med få præster, der rejste fra bygd til bygd og fra ø til ø. I 1865 var syv præster og 39 kirker på øerne, og dagligdagens religion var dermed i høj grad udøvet af lokale lægfolk. Dermed er ”den levede religion” (McGuire, 2008) på Færøerne i denne periode en folkelig praksis uden præsternes hyppige tilstedeværelse. Efter grundlovens indførelse af religionsfriheden i 1849 og nedlæggelsen af den Kongelige Monopolhandel i 1856 gennemgik Færøerne en økonomisk, demografisk og kulturel revolution. Transformationen fra landbrugssamfund til industrielt fiskerisamfund medførte en centralisering og en markant befolkningsvækst i de nye fiskeribyer (Isholm, 2020). Samtidig opstod den færøske nationalbevægelse med unge færøske studenter i København i front. En bevægelse, der fik afgørende indflydelse på kirkelige anliggender i sin kamp for det færøske sprogs anerkendelse i den færøske folkekirke og det færøske skolevæsen (Sølvará, 2012; Rasmussen, 1987).

Det var i denne brydningstid, at de første vækkelsesbevægelser kom til Færøerne og udfordrede Folkekirkens monopol (Hansen, 1987). Ud over Folkekirken, som ca. 75 pct. af den færøske befolkning i dag er medlem af, domineres det religiøse landskab af fire andre protestantiske bevægelser: brødremenigheden fra Skotland, Indre Mission fra Danmark, pinsebevægelsen fra Norge og det øvrige Skandinavien og den karismatiske bevægelse – en udbrydergruppe fra Folkekirken i begyndelsen af 1970’erne (Hansen, 2014).¹ Først kom den såkaldte brødremenighed med oprindelse i Skotland, hvis første missionær – William Gibson Sloan – satte sin fod på færøsk jord i 1865. Bevægelsen fik først vind i seglene i begyndelsen af 1900-tallet, da bevægelsen fik færøske frontfigurer (Jóansson, 2012). I dag udgør brødremenigheden – også kaldt baptisterne – ca. 20 procent af den færøske befolkning og har udmærket sig både i erhvervslivet og færøsk politik. Ud over brødremenigheden kom den danske Indre Mission også til øerne i begyndelsen af 1900-tallet og etablerede sig som en frikirkelig bevægelse med tilknytning til den Luthersk-protestantiske folkekirke. I 1930’erne etablerede pinsemenigheden sig ved hjælp af norske og skandinaviske missionærer på vej til Island, og endelig fik Færøerne en fjerde hovedretning, da karismatiske cirkler inden for folkekirken brød ud og etablerede sine egne frikirker, der i praksis og doktriner minder meget om pinsebevægelsen. Ud over de førnævnte trosretninger findes der også en række andre mindre bevægelser (Hansen, 1987).

Færøernes økonomiske og industrielle transformation fra landbrugssamfund til kapitalistisk fiskerisamfund er dermed også en underbelyst kulturel revolution, der medførte et opgør med det folkekirkelige monopol og banede vejen for det, som den færøske forsker Janna Egholm Hansen har kaldt en ”homogen pluralisme” (Hansen, 2014). Homogen i den forstand, at Færøernes religiøse landskab kun indeholdt protestantiske kristelige bevægelser. Og pluralistisk i den forstand, at det religiøse udbud eksploderede i et land med så få indbyggere. Ifølge Janna Egholm Hansens opgørelse fra 2014 over institutionaliseret religion har Færøerne tæt på verdensrekord i forhold til religiøst udbud. De godt 50.000 indbyggere kan vælge mellem 143 kirker eller frikirker (62 kirker og 81 menighedshus), og for hver 350 borgere eksisterer der en aktiv religiøs institution. De seneste års økonomiske opsving har bl.a. medført en markant vækst i antal indvandrere, primært kvinder fra sydøstasiatiske lande som Filippinerne og Thailand samt mandlige indvandrere fra østeuropæiske lande som Polen og Rumænien (Hagstova Føroya, 2022b). Denne indvandring kan på sigt medføre en øget kulturel og religiøs diversitet.

➤➤ **Færøerne har tæt på verdensrekord i forhold til religiøst udbud. De godt 50.000 indbyggere kan vælge mellem 143 kirker eller frikirker, og for hver 350 borgere eksisterer der en aktiv religiøs institution**

Europæisk sekularisering og amerikansk vækkelse

De kvantitative data i denne artikel er frembragt med samme metode som et af de største kvantitative datasæt om religion i verden over tid, World Value Survey (WVS), hvis database indeholder data om folkelige holdninger til religion fra begyndelsen af 80'erne og frem til dagen i dag. Kort før sin død i 2021 udgav stifteren af WVS, Ronald Inglehart, en bog med titlen *Religion's Sudden Decline: What's Causing it, and What Comes Next?* Bogen er en sammenfatning af 40 års surveyundersøgelser om folkelige holdninger til religion. De seneste to årtier har religionssociologer og samfundsforskere udgivet et væld af bøger om religionens vitalitet (Stark og Finke, 2000) og verdens ”afsekularisering” (Berger, 1999 og 2017; Thomas, 2005), men stik imod budskabet om religionernes ”comeback” argumenterer Inglehart for, at verden skam bliver et mindre og mindre religiøst sted. Ifølge Inglehart er sekulariseringsprocessen også synlig i selveste USA, som ifølge de seneste målinger fra WVS er nr. 12 på listen over verdens mest sekulariserede lande (Inglehart, 2021). Med sin seneste bog understøtter Inglehart den førnævnte sekulariseringstese, der i diverse teoretiske og indbyrdes uenige versioner har dét til fælles, at modernitet, oplysning, stigende velstand og eksistentiel sikkerhed på sigt underminerer den organiserede religions magt og indflydelse (Bruce, 2002; Tschannen, 1991). Sekulariseringsteoriens forklaringskraft har i høj grad været forankret i den vesteuropæiske erfaring (McGuire, 2008), men ifølge Inglehart kan 40 års kvantitative undersøgelser understøtte idéen om, at religionernes langsigtede vækstbetingelser er begrænsede i moderne og industrialiserede højind-

tægtslande, også i USA. Ingleharts centrale forklaring handler om overgangen fra det, som forfatteren kalder ”pro-fertility norms” til ”individual-choice norms” (Inglehart, 2021). Det skal forstås således, at de store religioner traditionelt har promoveret traditionelle kønsroller og været modstandere af nye normer som f.eks. skilsmisser, abort, homoseksualitet, fortrydelsespiller og anden adfærd, som ikke understøtter reproduktion. Historisk har disse restriktive normer haft et overlevelsespotentiale i faser af den menneskelige evolution med høj dødelighed, men ikke længere. Derfor opstår et sammenstød mellem gamle religiøse narrativer og nye værdier i en ny materiel virkelighed. Inglehart anerkender, at religion former politik, men argumenterer samtidig for, at politik også former religion. Følgende udsagn er interessant i lyset af den udvikling, som Færøerne har været igennem de seneste 30 år:

”But as religion weakens, the dominant causal flow can change direction, with one’s political views increasingly shaping one’s political outlook (...) people were not becoming more secular and then moving toward liberal politics to fit their new religious identity; instead, they found that the main causal direction runs from politics to religion” (Inglehart, 2021: 3).

I modsætning til argumenterne ovenfor er USA ellers blevet fremhævet som beviset på sekulariseringstesens vildfarelser af de såkaldte Rational Choice-teoretikere, der mener, at modernitet og religion sagtens kan sameksistere (Young, 2016). Ifølge ”supply-side” teorier om religion er sekulariseringsteorien en eurocentrisk idé uden empirisk belæg uden for Nord- og Vesteuropa. Religiøs udvikling skal i denne sammenhæng opfattes som et produkt af det religiøse udbud og den frie konkurrence mellem kirker og menigheder på det religiøse marked (Stark og Iannaccone, 1994; Stark, 1999). Den amerikanske grundlovs forbud mod at favorisere nogen kirke eller trosretning står i modsætning til de europæiske statskirkers religiøse monopol. Derfor er USAs religiøse marked kendetegnet ved fri og åben konkurrence, som medfører et helt andet incitament sammenlignet med de passive offentlige kirker, som finansieres af staten og ikke behøver at bestrebe sig på at få flere kunder i butikken (Stark og Bainbridge, 1996). Denne forståelsesramme er relevant for en færøsk kontekst. Hvorfor mistede folkekirken monopollet i begyndelsen af det 20. århundrede, da vækkelsesbevægelserne etablerede sig på øerne med en mere radikal, direkte og personlig forkyndelse? Og hvilke implikationer har det stigende religiøse udbud haft for religion og politik i det 21. århundrede?

»» Hvorfor mistede folkekirken monopollet i begyndelsen af det 20. århundrede, da vækkelsesbevægelserne etablerede sig på øerne med en mere radikal, direkte og personlig forkyndelse? Og hvilke implikationer har det stigende religiøse udbud haft for religion og politik i det 21. århundrede?

I forsøget på at forklare forskellen på USA og Europa bliver andre historiske årsager også fremhævet, som er relevante i en færøsk kontekst. F.eks. fremhæver den amerikanske religionssociolog med indgående kendskab til Skandinavien, Phil Zuckerman, tre historiske forskelle på USA og Europa, der har formet religionens udvikling: velfærdsstaten, økonomisk ulighed og et samfunds kulturelle homogenitet (Zuckerman, 2014). Ifølge Zuckerman spiller de amerikanske kirker en langt større socioøkonomisk rolle sammenlignet med Europa og Skandinavien, hvor staten repræsenterer det materielle sikkerhedsnet frem for private institutioner. Langt flere amerikanere lever også i fattigdom sammenlignet med det mere egalitære Europa, og samtidig har USA fra begyndelsen været en multikulturel og multietnisk nation, hvor religion i højere grad bliver en synlig identitetsmarkør for de mange kulturelle og etniske grupper, der sammen udgør den amerikanske smeltedigel (Zuckerman, 2012). I Skandinavien begyndte indvandringen for alvor i 70'erne og 80'erne, og dermed har den brede befolkning ikke haft samme behov for at udtrykke en ekstrovert religiøs identitet.

En kvantitativ tilgang til studiet af religion på Færøerne

Denne artikel er primært baseret på en online undersøgelse (N=675) gennemført i maj-juni i 2021. Det oprindelige antal respondenter var på knap 800, men på grund af frafald og anden nødvendig frasortering er undersøgelsen nede på 675 respondenter. For at sikre demografisk repræsentativitet fik vi et udtræk fra det færøske nationalregister, og respondenterne reflekterer dermed befolkningens sammensætning i forhold til alder, geografi, køn osv. For at muliggøre komparative analyser har vi som sagt anvendt spørgsmål og svarmuligheder fra World Value Survey. Først præsenterer vi hovedresultaterne for at besvare spørgsmålet om, i hvilken grad Færøerne adskiller sig fra de andre nordiske samfund. Det centrale spørgsmål og genstand for vores analyse er følgende spørgsmål: "Hvor vigtig er religion i dit liv?" Spørgsmålet og svarmulighederne er kopieret uden ændringer fra World Value Survey, og svarmulighederne deles op i fire punkter ("meget vigtig", "rimelig vigtig", "ikke særlig vigtig" og "slet ikke vigtig").

Dernæst anvendes regressionsanalyse for at identificere signifikante sammenhænge mellem religionens betydning og andre variabler.² Disse variabler er socio-demografiske variabler som alder, køn, videregående uddannelse, husholdningsindtægt, geografisk adresse (hvor hovedstaden Torshavn er basisgruppen) samt to politiske variabler i form af selvangivet placering på en højre-venstre skala i fem punkter (fra "meget højreorienteret" til "meget venstreorienteret") og en liberal-konservativ skala også i fem punkter (fra "meget konservativ" til "meget liberal"). Spørgeskemaet indeholder en kort forklaring på, hvad vi mener med tvetydige begreber som "højreorienteret", "venstreorienteret", "liberal" og "konservativ". Alder er grupperet i fem grupper, hvor den yngste gruppe (18-29 år) er basisgruppen. De politiske variabler er indikatorvariablerne "højre" og "konservativ". Husholdningsindkomst er selvangivet årlig indkomst, hvor respondenterne har valgt én ud af seks indkomstgrupper,

og her er basisgruppen laveste indkomstgruppe (under 250.000 kr. om året). Derudover indeholder analysen også en indikator variabel, der indikerer om personen har studeret i udlandet.

Regressionsanalyserne er højst sandsynligt præget af endogenitet (en korrelation mellem én eller flere uafhængige variabler og muligvis andre forklarende faktorer, som ikke er med i analysen). Med hensyn til flere variabler kan vi argumentere for, at sammenhængene kan gå begge veje. For eksempel er der en effekt fra indkomst til holdninger til religion, men omvendt kan religion også påvirke indkomst. Dette er også tilfældet med de politiske variable og muligvis også med videregående uddannelse. Desuden er der sandsynligvis variabler, som ikke er med i analysen, som også er korrelerede med de uafhængige variabler. Resultaterne skal derfor læses med de nødvendige forbehold.

Færøerne: En undtagelse i Norden

Som det fremgår af nedenstående figurer er Færøerne en undtagelse sammenlignet med de andre nordiske lande. Resultaterne fra de andre skandinaviske lande kommer fra WVS undersøgelser mellem 2017 og 2020 (wave 2017-2020), og de færøske resultater kommer fra vores egen undersøgelse gennemført i maj-juni i 2021. Resultaterne påpeger, at Færøerne på alle områder skiller sig ud, og disse resultater er helt i tråd med vores hypotese eller forventning. Men det er første gang, at konkrete tal kan illustrere forskellen på Færøerne og det øvrige Skandinavien. I forhold til spørgsmålet om, hvor vigtig religion er i menneskers liv, svarer over 60 pct. af den færøske befolkning, at religion enten har stor eller rimelig stor betydning. Dette tal er markant højere end det øvrige Skandinavien, hvor Island er nummer to på listen (godt 40 pct.), mens Danmark udmærker sig som det nordiske land med færrest respondenter (knap 20 pct.), der mener, at religion spiller en vigtig eller rimelig vigtig rolle i deres liv.

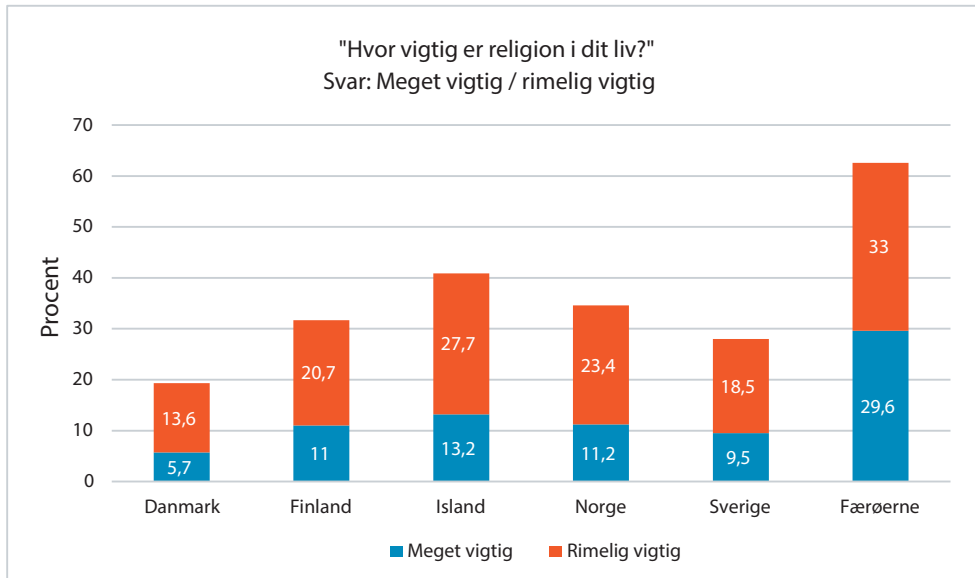

I forhold til spørgsmålet om, hvor vigtig religion er i menneskers liv, svarer over 60 pct. af den færøske befolkning, at religion enten har stor eller rimelig stor betydning.

Dette tal er markant højere end det øvrige Skandinavien

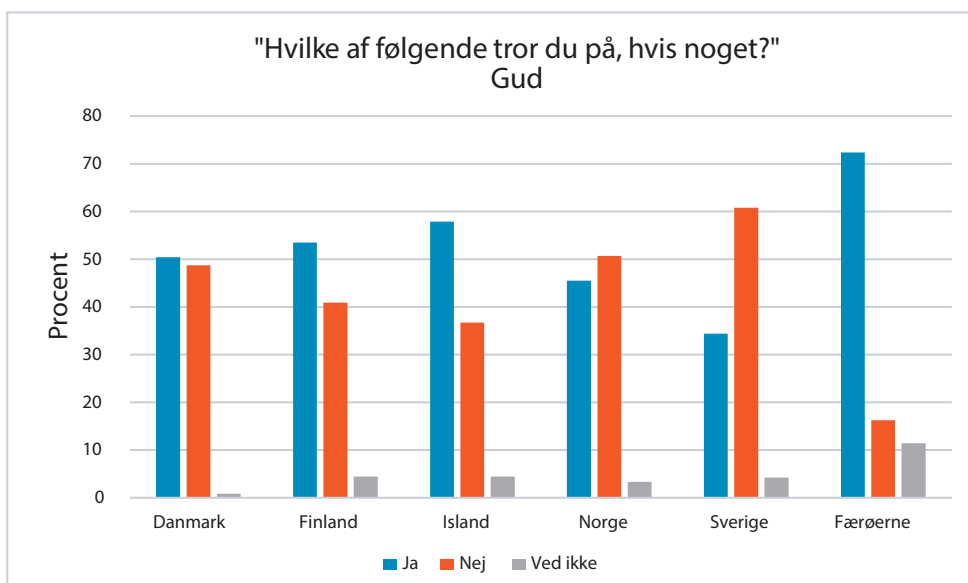
Spørgsmålet om religionens betydning kan naturligvis fortolkes på mange forskellige måder. Distinktionen mellem "believing without belonging" (Davie, 2016) og "belonging without believing" (Marchisio og Pisati, 1999; Wollschleger og Beach, 2013; McIntosh, 2015; Oakes, 2015) er i denne sammenhæng relevant. Religion kan være vigtig på en personlig, privat og spirituel måde uden at manifestere sig synligt eller offentligt (tro uden tilknytning), og omvendt kan religion også spille en stor betydning for et menneske på et mere kulturelt, socialt eller samfundsmæssigt niveau (tilknytning uden tro), uden at det pågældende menneske nødvendigvis tror på det teologiske indhold, som ens religion tilbyder.

Figur 1: Religionens betydning i de nordiske lande.

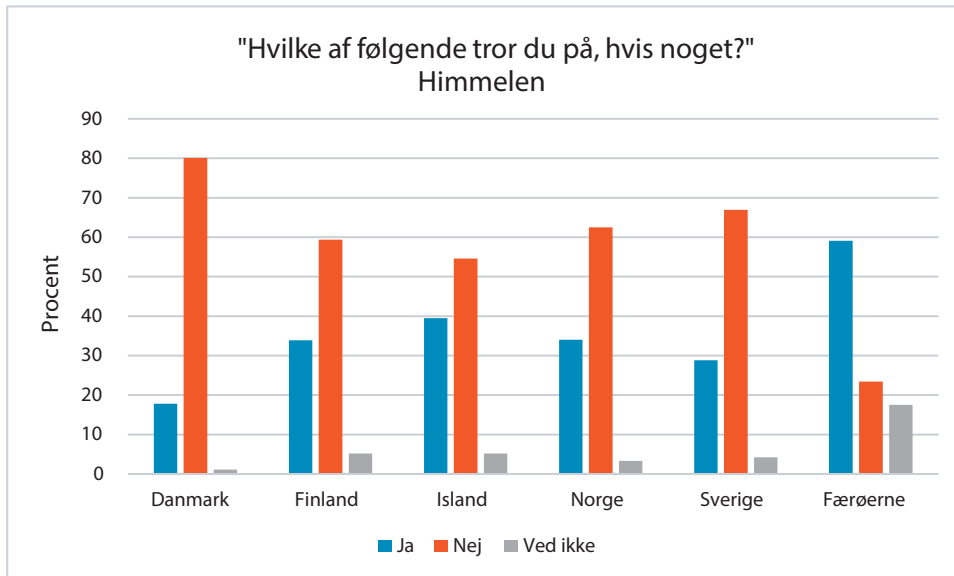
Fordi spørgsmålet om religionens betydning således kan være tvetydigt, har vi også undersøgt folks holdninger til de klassiske og mest velkendte doktriner inden for kristendommens teologi. Formålet med disse spørgsmål er at få indblik i den trosmæssige frem for den sociale eller kulturelle dimension af religion. Nedenstående figurer illustrerer, hvorvidt folk tror på en Gud, en himmel, et helvede og et liv efter døden. Ikke overraskende er Færøerne igen en undtagelse i Norden. Forskellen er mindst i spørgsmålet om troen på liv efter døden, sandsynligvis fordi dette spørgsmål transcenderer kristendom som sådan, og forskellen er mest iøjnefaldende i spørgsmålet om helvede, sandsynligvis fordi troen på helvede i højere grad hænger sammen med en fundamentalistisk kristendomsopfattelse. I en færøsk kontekst kan sidstnævnte spørgsmål reflektere vækkelsesbevægelsernes centrale budskab om evig frelse eller evig fortabelse.

Figur 2: Troen på en gud i de nordiske lande.

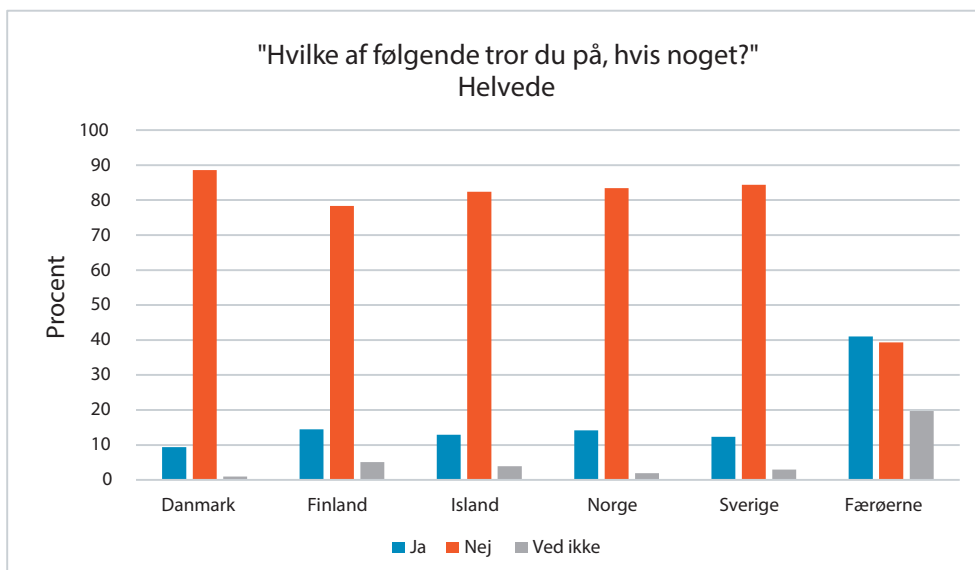

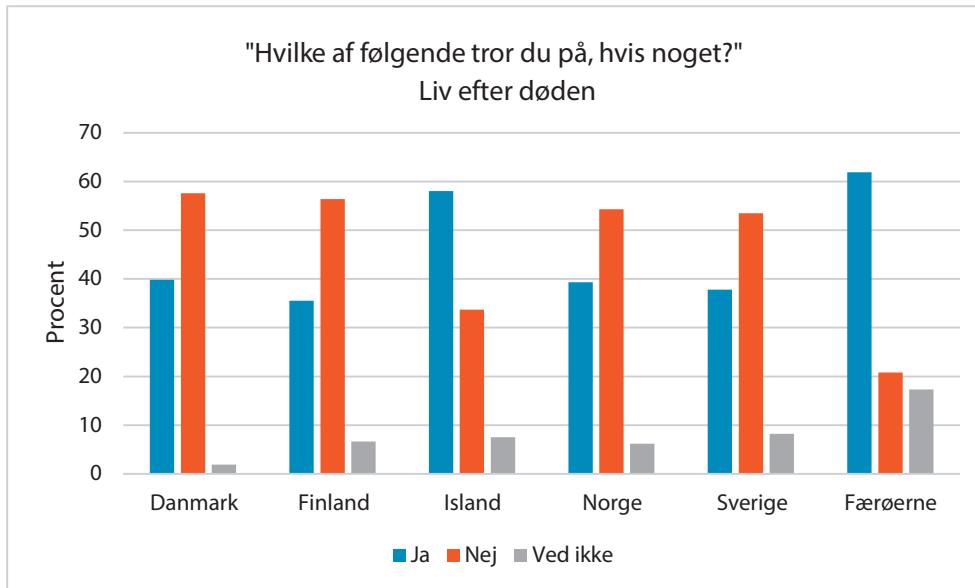
Figur 3: Troen på en himmel i de nordiske lande.

Figur 4: Troen på et helvede i de nordiske lande.

Figur 5: Troen på et liv efter døden i de nordiske lande.

Hvem er de troende? En undersøgelse af signifikante socio-demografiske sammenhænge

Ud over de overordnede resultater har vi ved hjælp af regressionsanalyser også undersøgt signifikante sammenhænge mellem religion og andre demografiske variabler (køn, alder, uddannelse, indkomst, geografisk bopæl, politisk ideologi osv.). Denne statistiske metode muliggør et nærmere indblik i, hvilke baggrundsvariabler hænger sammen med en stærk eller mindre stærk religiøsitet. Vi har anvendt førnævnte spørgsmål om religionens betydning som basis for analysen, men vi finder stort set samme forklarende sammenhænge, når vi anvender regressionsanalyser på de andre spørgsmål (vedrørende tro på en gud, himmel, helvede og liv efter døden). Denne metode bliver brugt for at tilvejebringe viden om, hvordan vi kan forstå og forklare de værdipolitiske konfliktlinjer, som eksisterer i det færøske samfund, og som igen og igen udløser passionerede og polariserende værdipolitiske konflikter, typisk med homoseksuelles rettigheder som omdrejningspunkt.

Som det fremgår af nedenstående tabel svarer lidt over en tredjedel, at religion ikke er særlig vigtig eller slet ikke vigtig. Knap to tredjedele mener til gengæld, at religion er meget vigtig (29,6 pct.) eller rimelig vigtig (33 pct.). Selv om Færøerne som påpeget er en undtagelse i Norden i forhold til dette spørgsmål, mener altså godt og vel en tredjedel, at religion ikke er særlig vigtig eller slet ikke vigtig.

Figur 6: Religionens betydning på Færøerne.

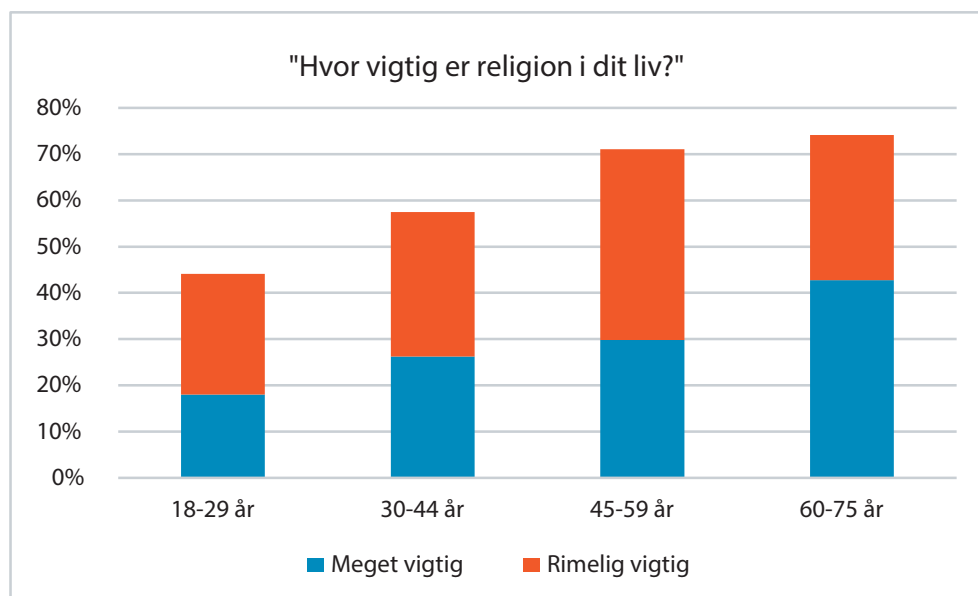

Regressionsanalysen viser, at flere demografiske variabler hænger signifikant sammen med spørgsmålet om, hvor vigtig religion er i folks liv (se bilag). Denne artikel rummer ikke en grundig af analyse af hver enkelt faktor, men nogle af de mest signifikante variabler, som bliver belyst nærmere i dette afsnit, er:

- alder
- køn
- geografisk bopæl
- ideologisk overbevisning målt på en højre-venstre skala
- ideologisk overbevisning målt på en liberal-konservativ skala³

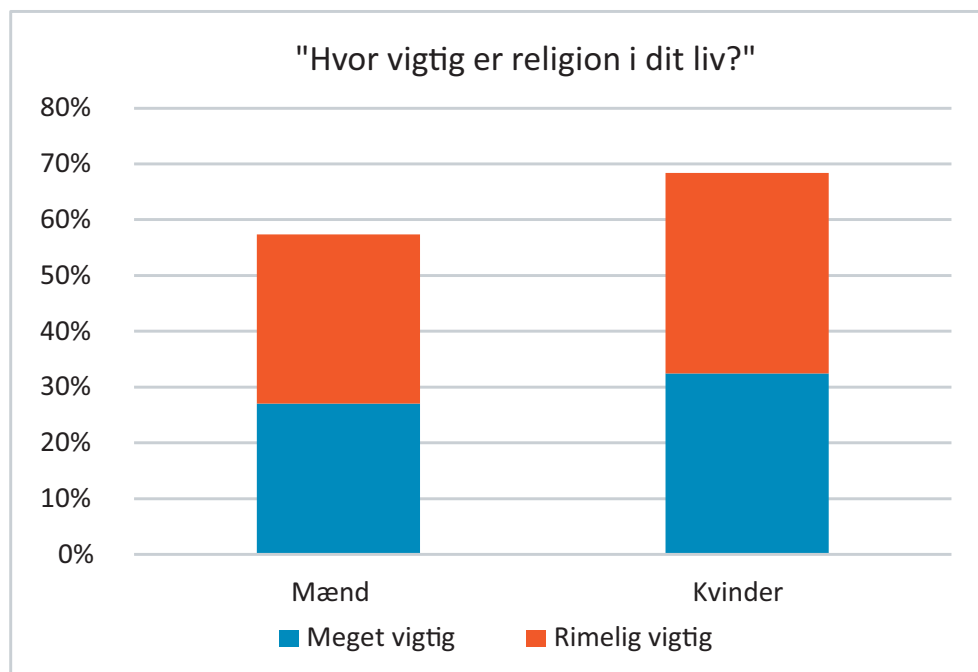
Interessant og noget overraskende viser det sig, at uddannelse ikke er en signifikant faktor (undtagen i spørgsmålet om helvede, som i sig selv er interessant). Som det fremgår af figur 6 er alder stærkt signifikant. Jo ældre en respondent er, jo mere sandsynligt svarer vedkommende, at religion spiller en vigtig rolle. Sandsynligheden for at svare, at religion er meget eller rimelig vigtig, er næsten dobbelt så stor i den ældste generation (60-75 år) sammenlignet med den yngste generation (18-29 år). Betydningen af alder er som sådan ikke overraskende og følger internationale tendenser (Inglehart, 2021).

Figur 7: Religionens betydning i forskellige aldersgrupper på Færøerne.

Som det fremgår af figur 7, spiller køn også en rolle, fordi kvinder i højere grad end mænd svarer, at religion er vigtig i deres liv. Dette resultat følger også internationale undersøgelser (Zuckerman, 2017). Resultatet er alligevel interessant taget i betragtning, at færøske religiøse miljøer tit er domineret af mænd i form af mandlige præster, mandlige prædikanter og mandlige menighedsledere, og spørgsmålet om kvindelige præster i den færøske folkekirke har også medført passioneret debat i den færøske folkekirke i nyere tid (in.fo, 1999). Dette resultat er også interessant i lyset af, at Færøernes demografiske sammensætning i mange år har været kendetegnet ved, at der befinder sig omkring 2.000 flere mænd end kvinder på øerne (Hagstova Føroya, 2022c). For at undersøge forholdet mellem køn og religion nærmere ville det være vedkommende at undersøge, hvorvidt færøske kvinder i udlandet har mere sekulære holdninger sammenlignet med de kvinder, der forbliver på øerne. Et andet resultat i vores undersøgelser er nemlig, at færinger, der har studeret i udlandet i en periode af deres liv, har mere sekulære og liberale holdninger sammenlignet med færinger, der kun har boet på Færøerne. Denne forskel er gældende for både kvinder og mænd.

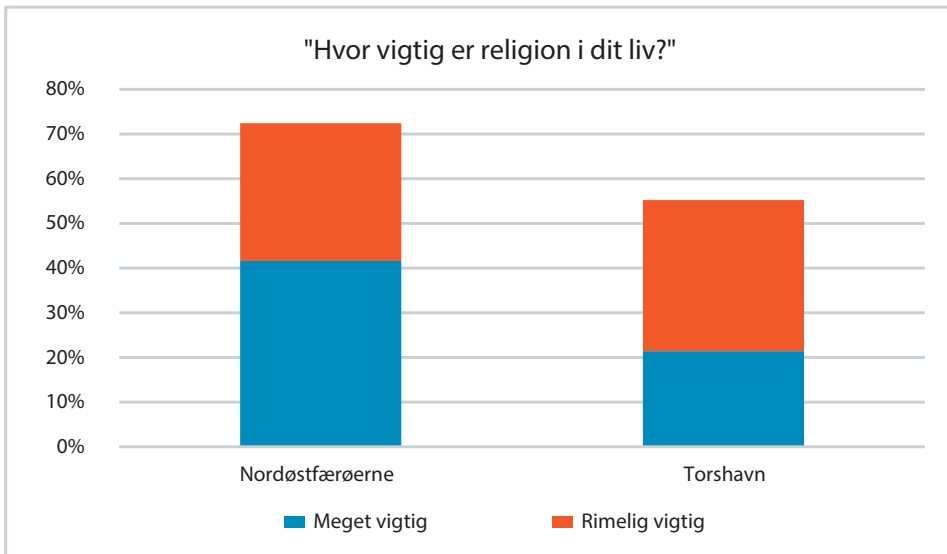
Figur 8: Religionens betydning for mænd og kvinder på Færøerne.

Færøerne er et mikrosamfund i Nordatlanten med ca. 54.000 indbyggere, og en udenforstående er måske tilbøjelig til at tro, at den klassiske spænding mellem center og periferi, mellem hovedstad og udkant, ikke spiller nogen rolle. Det færøske øsamfund er jo per definition en periferi. Men set indefra er virkeligheden ganske anderledes. På trods af massive investeringer i infrastruktur og undersøiske tunneller for milliarder er forskellen på hovedstaden Torshavn og især det nordlige Færøerne meget synlige. Fra amerikansk terminologi bliver begrebet "bibelbæltet" hyppigt brugt om det nordøstlige Færøerne (Kvf. fo, 2018), som også er højborgen for de religionskonservative politiske partier, der aktuelt udgør regeringen på Færøerne. I figur 8 er "Nordøstfærøerne" en fællesbetegnelse for de nordligste øer plus Færøernes næststørste ø med navnet Østerø. Dette område udgør godt 20.000 af de 54.000 indbyggere. Hvis du bor i dette område, er sandsynligheden for at svare, at religion er meget vigtig, dobbelt så stor sammenlignet med en indbygger i Torshavn. Med andre ord bekræfter undersøgelsen, at spændingen mellem center og periferi, som er så velkendt i større lande, også udspiller sig i det færøske mikrosamfund. Dermed er geografi en væsentlig konfliktlinje i den værdipolitiske kamp på Færøerne. De værdipolitiske spændinger mellem de forskellige regioner på Færøerne kalder på ny forskning, der undersøger, hvorfor et så lille land i så høj grad er formet af geografisk polarisering, og hvordan denne polarisering udspiller sig.

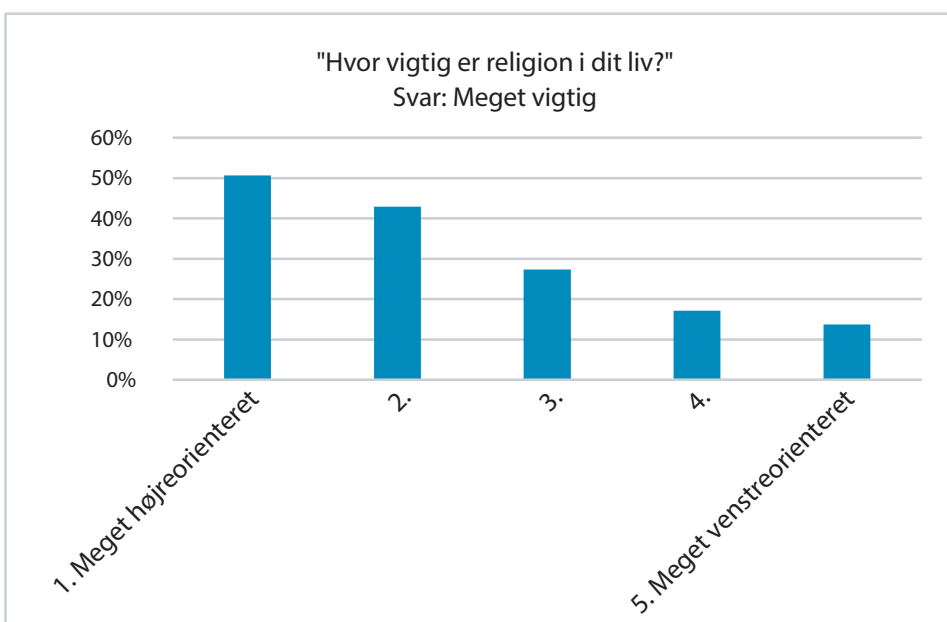

Figur 9: Religionens betydning i det nordøstlige Færøerne sammenlignet med hovedstaden Torshavn

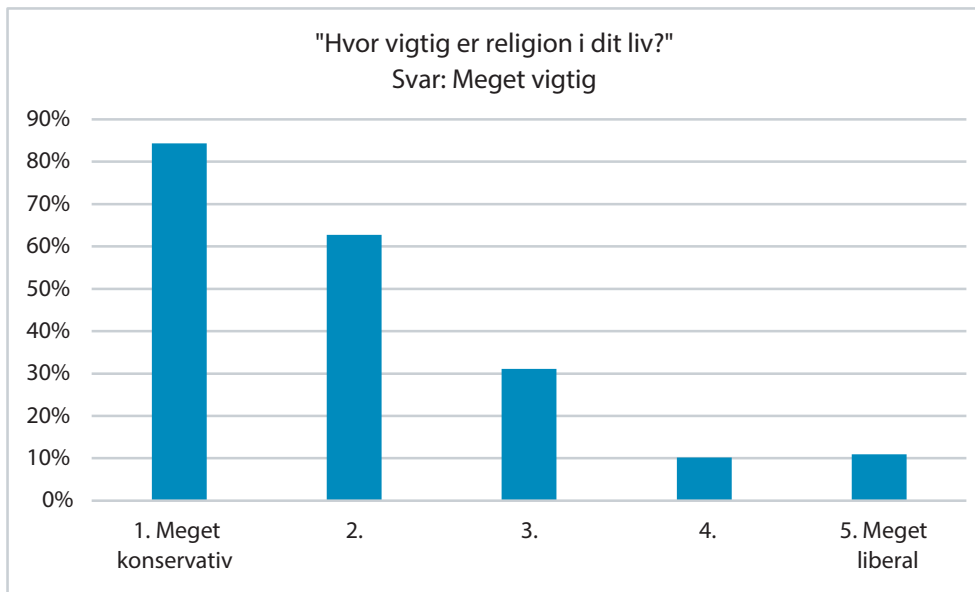

Endelig konstaterer undersøgelsen også en stærk signifikant sammenhæng mellem religion og politisk overbevisning, både i forhold til selvrapporteret placering på en højre-venstre skala og på en liberal-konservativ skala. Denne sammenhæng er stærkere i forhold til liberal-konservativ skalaen end til højre-venstre skalaen, som også er logisk taget i betragtning, at førstnævnte skala eksplicit refererer til værdipolitiske spørgsmål (seksuelle minoriteter, abort osv.), mens højre-venstre skalaen eksplicit refererer til klassisk økonomisk fordelingspolitik. Begge skalaer illustrerer, at religion og politik hænger uløseligt sammen i det færøske samfund. Religion er politik, og politik er religion. Denne sammenhæng er dog på ingen måde ukendt i internationale undersøgelser (Pew Forum, 2014).

Figur 10: Religionens betydning fordelt på en højre-venstre skala på Færøerne.

Figur 11: Religionens betydning fordelt på en liberal-konservativ skala på Færøerne.

Hvorfor er Færøerne en undtagelse i Norden? En religionshistorisk analyse

Denne artikel har hidtil konstateret, at Færøerne er en undtagelse i Norden, på trods af at de seneste årtier har været en brydningstid kendetegnet ved øget sekularisering og et folkeligt opgør med konservativ, politisk kristendom. Dermed befinder Færøerne sig et sted imellem tradition og modernitet. Hvis man betragter Færøerne som en provins i Nordjylland eller en landsby i det nordlige Norge, behøver man måske ikke at undre sig over, at konservativ kristendom stadig har stor kulturel indflydelse på øerne. For religion står typisk stærkere i udkanten end i storbyen. Men hvis man derimod betragter Færøerne som et land med sin egen nationale kultur, sprog og lovgivende forsamling med en stor grad politisk selvstændighed, kan man stadig spørge, hvorfor Færøerne udviklede sig anderledes end de øvrige nordiske lande, inklusive de nordatlantiske nabolande Island og Grønland. Findes der nogle historiske processer, som kan være med til at forklare, hvorfor religionens vækstbetingelser var anderledes på Færøerne sammenlignet med det øvrige Skandinavien og den vestnordiske region?

Disse store spørgsmål rummer naturligvis ingen endelige svar. Men for at adressere spørgsmålet er Islands sekulariseringsproces og religionshistoriske udvikling interessant at sammenligne med (Pétursson, 1983). Efter Grundlovens indførelse af religionsfriheden ankom de protestantiske vækkelsesbevægelser til Færøerne og til Island i nogenlunde samme periode (Pétursson, 2005). Men i modsætning til udviklingen på Færøerne var de nye bevægelser ikke i stand til at etablere sig i Island (Pétursson, 1990). Det påtrængende religionshistoriske spørgsmål er så, hvilke specifikke historiske omstændigheder der kan være med til at forklare de forskellige udviklinger. Det ligger uden for denne artikel at undersøge spørgsmålet til fulde, men visse faktorer, som adskiller Færøerne og Island, kan have haft afgørende betydning: 1) nationalbe-

vægelsen og kampen for øget kulturel og politisk selvstændighed over for den danske folkekirke på Færøerne, 2) overgangen fra landbrugssamfund til fiske-
risamfund og de radikale økonomiske og demografiske omvæltninger, som
kendetegnede Færøerne i perioden, hvor vækkelsesbevægelserne etablerede
sig på øerne, 3) de enkelte individers betydning og 4) forskellen på Færøer-
nes decentraliserede geografi med 18 adspredte øer sammenlignet med Island
som én sammenhængende ø (Sølvará, 2010).

på Færøerne blev den danske folkekirke på Færøerne delvist betragtet som en modspiller og en fremmed, kolonial aktør

Den førstnævnte årsag fortolker religion i et post-kolonialt perspektiv og for-
står den religiøse udvikling som en konsekvens af bredere politiske konflikt-
linjer. På Færøerne var folkekirken dansk, præsterne var danske, og religi-
onsudøvelsen var dansk i modsætning til Island, hvor kirken var islandsk.
Det vil sige, at på Færøerne blev den folkelige religiøsitet udøvet på et frem-
med sprog, og da de nye vækkelsesbevægelser kom til landet i slutningen af
1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, var de langt mere progressive end
den danske folkekirke i kampen for det færøske sprogs anerkendelse. Ikke
fordi der ikke fandtes færøske præster, der kæmpede en ihærdig kamp for
det færøske sprog (Rasmussen, 1987), men fordi det gik meget hurtigere for
de nye bevægelser at få oversat både bibel og salmer. Det var ikke så nemt at
reformere en statsfinansieret kirke, der skulle tage hensyn til adskillige mod-
stridende interesser og var reguleret af dansk lovgivning. I modsætning hertil
blev den islandske bibel oversat allerede i 1500-tallet, dvs. 400 år før den første
oversættelse forelå på færøsk. I Island blev den islandske teologi-uddannelse
stiftet i 1800-tallet, hvorimod alle præsterne på Færøerne var – og stadigvæk
er – uddannet i Danmark eller udlandet. Da den islandske nationalbevægelse
fik vind i sejlene i første halvdel af 1800-tallet, blev kirken en progressiv med-
spiller mod dansk overherredømme. Men på Færøerne blev den danske folke-
kirke på Færøerne delvist betragtet som en modspiller og en fremmed, kolo-
nial aktør. Desuden kom den nationale bevægelse tidligere til Island – før de
fremmede vækkelsesbevægelser ankomst. Allerede i 1840-erne var den nati-
onale islandske bevægelse så stærk, at også kirken blev del af den. Ifølge Pétur
Pétursson blev den islandske kirke således et bolværk mod fremmede reli-
giøse strømninger (Pétursson, 1983). Til sammenligning kom den nationale
bevægelse senere til Færøerne, hvor den også stod svagere og nærmest kom
samtidig med de konkurrerende vækkelsesbevægelser, der stod over for en
noget danskpræget kirke på Færøerne. Disse omstændigheder kan have været
medvirkende til, at de nye vækkelsesbevægelser havde gunstigere vækstbetin-
gelser på Færøerne end i Island, især da den færøske nationale bevægelse, ikke
uden modstand, i begyndelsen af 1900-tallet satte det færøske kirkesprog på
den politiske dagsorden. Der var kun én monopolkirke, og den var dansk, i
hvert fald i sit officielle udtryk, sprog og lovgivning. Dét kunne de nye bevæ-
gelser udnytte, især i begyndelsen af 1900-tallet, da både brødremenigheden
og Indre Mission fik indfødte, færøske lederskikkelser, til at oversætte bibelen

og salmerne til færøsk, samtidig med at de lancerede missionsrejser rundt omkring på øerne (Hansen, 1987).

I henhold til Rational Choice-teoriens fokus på udbud og fri konkurrence kan overgangen fra kirkeligt monopol til en mangfoldighed af protestantiske bevægelser i begyndelsen af det 20. århundrede bane vejen for et samfund, hvor religionen står stærkere, end den ellers ville have gjort. Ligesom specifikke nationale historiske omstændigheder medførte et stort religiøst udbud i Nordamerika, kan andre specifikke historiske omstændigheder have banet vejen for et mangeartet religiøst udbud på Færøerne – om end kun inden for protestantisk kristendom. I Island blev vækkelsesbevægelserne kun overgangsfænomener, men på Færøerne fik Indre Mission og i særdeleshed brødre-remmenigheden varende indflydelse på det færøske samfund.

➤➤ Det nye fiskerierhverv og en støt voksende fjernfiskerflåde medførte også mange ulykker og død på havet. For en færøsk bygd kunne et skibsforslis betyde, at en hel generation af mænd og drenge gik bort. Det er nærliggende at tænke, at denne tragiske virkelighed har styrket efterspørgslen efter religion

En anden mulig forklaring er af socio-økonomisk karakter og betragter det religiøse landskab som en funktion af de økonomiske, industrielle og materielle omvæltninger, som det færøske samfund gennemgik i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det 20. århundrede. Som påvist gik det færøske samfund fra et decentraliseret bygdesamfund til et industrialiseret, kapitalistisk fiskerisamfund, som medførte en ny ”urbanisering”, idet mange mennesker flyttede fra de små bygder til de nye og støt voksende fiskeribyer med velegnede havne og bedre muligheder for arbejde. Mange af de nye byer havde kirker, men ingen præster, f.eks. Færøernes næststørste by Klaksvik i det nordlige Færøerne (Sølvará, 2009). Folkekirken var med andre ord langsom til at reagere på de store omvæltninger. Frikirkerne var derimod hurtige til at tilpasse sig den nye virkelighed. De fiskede i rørte vande og etablerede sig med nye menigheder i de nye og hurtigt voksende urbane centre, hvor kirken traditionelt havde været svag. Denne forklaring ræsonnerer også med Rational Choice-teoriernes fokus på marked og udbud. Kirkerne var finansierede af staten og havde som sådan ikke behov for at optimere produktet på det religiøse marked. De nye private frikirker måtte derimod tilkæmpe sig sin eksistensberettigelse og position i det nye færøske samfund – ofte på trods af stor folkelig modstand (Berghamar, 1992). Men projektet lykkedes. I forlængelse af disse omvæltninger blev fiskekutterne de nye missionsmarker for missionærer og prædikanter (Wolles, 1987; Joensen, 1987). Det nye fiskerierhverv og en støt voksende fjernfiskerflåde medførte også mange ulykker og død på havet. For en færøsk bygd kunne et skibsforslis betyde, at en hel generation af mænd og drenge gik bort. Det er nærliggende at tænke, at denne tragiske virkelighed har styrket efterspørgslen efter religion i almindelighed og en mere personlig og radikal

kristendom i særdeleshed. Disse argumenter ræsonnerer med både Zuckermans og Ingleharts fokus på eksistentiel usikkerhed som en afgørende faktor for religionens udvikling. En anden samfundsmæssig debat i begyndelsen af 1900-tallet, som ikke behandles videre her, men som sagtens kunne udgøre en hel afhandling, er spørgsmålet om alkohol. I 1907 afholdt samtlige færøske kommuner en folkeafstemning om salg af alkohol, og resultatet i hver eneste kommune var et overvældende flertal for et forbud, ikke mindst fordi alkoholmisbrug var et voksende problem og årsag til flere ulykker på havet. I denne debat havde vækkelsesbevægelserne samme budskab som den store færøske afholdsbevægelse og var på den ”rigtige” side af tidsånden (Jacobsen, 1995).

Religionshistorie handler også om individer, der er i stand til at ændre historiens udvikling. Færøernes mest succesfulde erhvervsmand i første halvdel af det 20. århundrede, storrederen J.F. Kjølbro, blev også medlem af brødre menigheden tidligt i 1900-tallet. Han finansierede mange menighedsbygninger rundt omkring på øerne og sikrede arbejde til mange færinger. J.F. Kjølbro var opvokset i Klaksvik inden for en kirkelig tradition, men kom i en eksistentiel krise i 1920, da et af hans skibe forliste med 16 mand ved Island. Tilbage sad enkerne i dyb sorg og begræd deres skæbne over for storrederen. I denne ulykkelige situation lod J.F. Kjølbro sig gendøbe til brødre menigheden, der havde etableret en lille menighed i Klaksvik i 1917. I et radiointerview i begyndelsen af 1960'erne forklarer Kjølbro selv, hvordan ulykkerne på havet var medvirkende til hans åndelige skifte (Jacobsen, 2015). Der er næppe nogen tvivl om, at denne begivenhed fik stor indflydelse på brødre menighedens overvældende indflydelse i fiskeribyen Klaksvik. Generelt fik brødre menigheden størst opbakning i de nye fiskeribyer, mens kirken bevarede sin stærke stilling i de gamle landbrugsbygder.

Ifølge resultaterne af vores undersøgelse er der en sammenhæng mellem religion, politik og geografisk bopæl. Historisk set er det også blevet påvist, at på Færøerne er der en sammenhæng mellem religiøs tilknytning og politisk overbevisning (Fossing, 1975). Indre Mission kom fra Danmark til Færøerne med danske præster, der virkede inden for den etablerede danske folkekirke. Derfor havde den indremissionske bevægelse større opbakning blandt pro-danske færinger, der støttede op om rigsfællesskabet. I modsætning til Indre Mission kom brødre menigheden til Færøerne fra Skotland, dvs. uden for den etablerede offentlige kirke og uden for nogen dansk kontekst, og fik større opbakning blandt færøske selvstyre- og selvstændighedsfolk. Det er i denne sammenhæng interessant, at selvstændighedsbevægelsen historisk har været stærk på de nordlige øer, hvor brødre menigheden også har stået meget stærkt, mens Samhørighedspartiet (Sambandsflokkurin) og Indre Mission historisk set har stået stærkt på Østerø. Disse forhold indikerer en sammenhæng mellem politisk og religiøs tilknytning.

Men disse forhold siger ikke noget om, hvorfor færinger i dag er mindre religiøse i Torshavn end i det nordlige Færøerne, og hvorfor geografisk polarisering i det hele taget gør sig gældende i et mikrosamfund. I forhold til netop dette

spørgsmål er én stor og afgørende forskel på Island og Færøerne, at Island er én geografisk sammenhængende ø, mens Færøerne er spredt ud på 18 forskellige øer med havet som barriere. Denne geografiske forskel kan historisk have medført større kulturel diversitet (Pons, 2009). I Island bor et stort flertal i hovedstadsregionen, men på Færøerne bor mindre end halvdelen i Torshavn. Inden for f.eks. sprogforskningen har denne forskel været anvendt som forklaring på, at Færøerne har udviklet mange forskellige sproglige dialekter i modsætning til det islandske sprog. Dette argument lægger også vægt på, at Færøerne har bestået af bygder og byer, mens Island i højere grad har bestået af enkelte gårde uden den samme befolkningstæthed. Forudsætningerne for at udvikle lokale sproglige dialekter var derfor til stede på Færøerne – men ikke i Island. Spørgsmålet er så, hvorvidt det samme har gjort sig gældende i forhold til religion.

Religion og sekularisering i det nye århundrede

Der hersker ingen tvivl om, at Færøerne har gennemgået en sekularisering, som har manifesteret sig politisk i form af nye rettigheder til seksuelle minoriteter og større tolerance overfor kulturel diversitet. Men som denne artikel har dokumenteret er Færøerne samtidig en undtagelse i Norden, og denne undtagelsestilstand kan skyldes en række historiske processer og specifikke nationale omstændigheder, der banede vejen for et højere religiøst udbud og en større religiøs diversitet. Uden denne religiøse diversitet ville Færøerne ikke været kendetegnet ved den samme værdipolitiske polarisering i dag. I en teoretisk sammenhæng kan både sekulariseringsparadigmet og Rational Choice-paradigmet således sige noget fornuftigt om den færøske religionshistoriske udvikling. Sekulariseringsprocessen er unægtelig, men øernes religiøse vitalitet kalder også på forklaringer, som Rational Choice-teorierne tilbyder med deres fokus på religiøst udbud.

➤ Så længe kristendommen står som en modsætning til nye værdier og bliver brugt som politisk løftestang imod presserende spørgsmål om menneskerettigheder, vil en tiltagende del af nye generationer vende sig bort fra organiseret religion

Det er forkert at opfatte den igangværende kulturkamp som en kamp for eller imod kristendommen som sådan. Det handler i højere grad om at forstå kristendommens mange ansigter og fortolke aktuelle værdipolitiske konflikter som en kamp mellem rivaliserende udgaver af kristendom anno 2022. Ifølge den seneste nationale folketælling fra 2011 identificerede næsten alle færinger sig med kristendommen (Hagstova Føroya, 2022a). På den anden side mener en tredjedel ifølge vores undersøgelse, at religion *ikke* spiller nogen vigtig rolle i deres liv, og godt 25 pct. betvivler eller afviser Guds eksistens. Desværre foreligger ingen ældre kvantitative undersøgelser, der kan dokumentere Færøernes forandring over tid. Men hvis politiske debatter om f.eks. homoseksuelles rettigheder er et udtryk for moralske værdier, livsanskuelse og religiøse

holdninger, så kan vi være helt sikre på, at survey-resultaterne ville være anderledes for 20 eller 30 år siden. Færøerne står dermed midt i en brydningstid, og to forskellige scenarier kan skimtes i horisonten. Enten vil Færøerne – om end noget forsinket – følge den skandinaviske erfaring, hvor religionen over tid vil miste sin sociale, kulturelle og politiske betydning. Ellers vil Færøerne forblive et polariseret samfund, hvor diverse religiøse retninger vil leve deres friske liv og samtidig overleve den omfattende skandinaviske sekularisering, som kendetegner verdens mest sekulariserede region. Ifølge Ingleharts logik og den generationskløft, som vores undersøgelse afslører, er et muligt scenarie sålydende: Så længe kristendommen står som en modsætning til nye værdier og bliver brugt som politisk løftestang imod presserende spørgsmål om menneskerettigheder, vil en tiltagende del af nye generationer vende sig bort fra organiseret religion. Religion former politik. Men politik former også religion.

Noter

- 1 Ud over disse hovedretninger kan også nævnes Frelsens Hær, Adventisterne, katolikkerne, Jehovas Vidner, Bahá'í plus en række små protestantiske menigheder, der falder uden for ovenstående kategorisering
- 2 Vi har også anvendt logistisk regression til at analysere sandsynligheden for at tro på Gud, himmelen, liv efter død og helvede. Da resultaterne i høj grad stemmer overens med analysen af religionens betydning, vælger vi at lægge vægt på dette spørgsmål.
- 3 Som det fremgår af vores bilag er andre signifikante variabler indkomst, hvor de laveste indtægter i højere grad svarer, at religion er vigtig. En anden signifikant sammenhæng er, hvorvidt en person har studeret i udlandet. Færinger, som ikke har studeret i udlandet, er mere religiøse end færinger, som har studeret uden for Færøerne.

Litteraturliste

- Berger, Peter (1999), *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Berger, Peter (2017), "The Desecularization of the World: A Global Overview," *The New Sociology of Knowledge*, pp. 61–76.
- Berghamar, Sigurð (1992), *Men Gud gav vøkst*, Tórshavn: Afturljóð.
- Bruce, Steve (2002), *God is dead: Secularization in the West*. Oxford: Blackwell.
- Bruce, Steve (2011), *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Davie, Grace (2016), "Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain?" *Social Compass*, 37(4), 455–469.
- Dimmalætting (2021), "Telvingin gekk ikki sum ætlað – málið um sammøður samtykt," www.dimma.fo/grein/telvingin-gekk-ikki-sum-atlad--malid-um-sammotur-samtykt/
- McIntosh, Esther (2015), "Belonging without believing: church as community in an age of digital media," *International Journal of Public Theology*, 9(2): 131-55.
- Fossing, Henrik (1975), *Færøernes kirkehistorie fra ca. 1900-1946*, upubliceret afhandling, Århus: Århus Universitet.
- Hagstova Føroya (2022a), *Átrúnaður | Hagstova Føroya*, <https://hagstova.fo/fo/folk/manntal-2011/atrunadur>
- Hagstova Føroya (2022b), *Føðiland | Hagstova Føroya*, <https://hagstova.fo/fo/folk/folkatal/fodiland>
- Hagstova Føroya (2022c), *Fólkatal | Hagstova Føroya*, <https://hagstova.fo/fo/folk/folkatal/folkatal>
- Hansen, Gerhard (1987), *Eindarmentan føroyinga og veikingarrørslurnar*, Tórshavn: Forlagið Emil Thomsen.
- Hansen, Janna (2014), *Betwixt and between: Religion and religiositet på Færøerne i det 21. århundrede*, Tórshavn: Fróðskapur.
- In.fo (1999), "Stríðið um kvinnuna og ranglærana," www.in.fo/news-detail/str-i-um-kvinnuna-og-rangl-runa
- Inglehart, Ronald (2021), *Religion's sudden decline: what's causing it, and what comes next?* New York: Oxford University Press.
- Isholm, Erling (2020), *Fiskivinnan sum broytingaramboð*, Tórshavn: Forlagið Fróðskapur.

- Jacobsen, Elin Súsanna (1995), *Rúsdrekka – síðir og ósíðir*, Tórshavn: Rúsdrekka og Narkotikaráðið.
- Jacobsen, Óli (2015), *Kjølbro: Lív og virki*, Tórshavn: Egið forlag.
- Jóansson, Tórður (2012), *Brethren in the Faeroes: An Evangelical movement, its remarkable growth and lasting impact in a remote island community*, Tórshavn: Faroese University Press.
- Joensen, Jóan Pauli (1987), *Fra bonde til fisker*, Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Kristeligt Dagblad (2016), "Færøerne siger ja til borgerlige homovielser | Kristeligt Dagblad," www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/faeroerne-siger-ja-til-borgerlige-homovielser
- Kvf.fo (2018), *Radarin: Føroyska bíbliubeltið | Kringvarp Føroya*, <https://kvf.fo/netvarp/uv/2018/02/15/daglet-export-1194074>
- Lindenskov, Eiríkur (2019), "Karin Kjølbro 75 ár," www.in.fo/news-detail/karin-kjoelbro-75-ar
- Marchisio, Roberto og Pisati, Maurizio (1999), "Belonging without believing: Catholics in contemporary Italy," *Journal of Modern Italian Studies*, 4(2): 236–55.
- McGuire, Meredith B. (2008), *Lived religion: Faith and practice in everyday life*, New York: Oxford University Press.
- McGuire, Meredith (2008), *Religion: The Social Context*, Illinois: Waveland Press.
- "Nón | Kringvarp Føroya" (2018), <https://kvf.fo/non?sid=87481&page=17>
- Oakes, Kaya (2015), "Belonging Without Believing," *CrossCurrents*, 65(2): 229–38.
- Pétursson, Pétur (1983), "Church and social change: A study of the secularization process in Iceland, 1830 – 1930", Iceland: Studies in religious experience and behaviour.
- Pétursson, Pétur (1990), *Från väckelse till samfund: Svensk pingstmission på öarna i Nordatlanten*, Lund: Lund University Press.
- Pétursson, Pétur (2005), "Trúarvakningar í Færeyjum og á Íslandi: Samanburður út frá félagslegum og pólitískum forsendum," *Frændafundur* 5.
- Pew Forum (2014), *Political ideology – Religion in America: U.S. Religious Data, Demographics and Statistics | Pew Research Center*, www.pewforum.org/religious-landscape-study/political-ideology/
- Pons, Christophe (2017), "The Problem With Islands Comparing Mysticism In Iceland And Faroe Islands," *Nordic Journal of Religion and Society*, 22(2): 145–63.
- Rasmussen, Petur Martin (1987), *Den Faerøske sprogrejsning: Med særligt henblik på kampen om faerøsk som kirkesprog*, Tórshavn: Fróðskaparrit.
- Skorini, Heini og Holm Johannesen, Páll (2010), *Krossvegir*. Tórshavn: Sprotin.
- Sølvará, Hans Andrias (2009), *Klaksvíkar søga 2. Frá frihandli til heimskríggj. 1856-1940*, Tórshavn: Sprotin.
- Sølvará, Hans Andrias (2010), "Gudfrøðistreymar og trúarligar vekingarrørslur í Føroyum og Íslandi," *Frændafundur* 7, 207–31.
- Sølvará, Hans Andrias (2012), "En særlig færøsk religionshistorie i nordisk-dansk perspektiv," *Kirkehistoriske samlinger*, pp. 220–35.
- Stark, Rodney (1999), "Secularization, R.I.P.," *Sociology of Religion*, 60(3): 249–73.
- Stark, Rodney og Bainbridge, William (1996), *A Theory of Religion*, New Jersey: Rutgers University Press.
- Stark, Rodney og Finke, Roger (2000), *Acts of faith*, California: University California Press.
- Stark, Rodney og Iannaccone, Laurence R. (1994), "A Supply-Side Reinterpretation of the 'Secularization' of Europe," *Journal for the Scientific Study of Religion*, 33(3): 230–52
- Thomas, Scott M. (2005), *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*, New York: Palgrave Macmillan.
- Tschannen, Oliver (1991), "The Secularization Paradigm: A Systematization," *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4): 395–415.
- Wolles, Óli (1987), *Brødremenigheden på Færøerne 1865-1930*, unpublished thesis, Århus Universitet.
- Wollschleger, Jason og Lindsey R. Beach (2013), "Religious chameleons: Exploring the social context for belonging without believing," *Rationality and Society*, 25(2): 178–97.
- Young, Lawrence (2016), *Rational Choice Theory and Religion: Summary and Assessment*, New York og London: Routledge.
- Zuckerman, Phil (2012), "Contrasting Irreligious Orientation: Atheism and Secularity in the USA and Scandinavia," *Approaching Religion*, 2(1): 8–20.
- Zuckerman, Phil (2014), "Religionens betydning i USA og Danmark", *YouTube*, www.youtube.com/watch?v=C7X355JF2PE&t=253s
- Zuckerman, Phil (2017), "Why Are Danes And Swedes So Irreligious?," *Nordic Journal of Religion and Society*, 22(01): 55–69.

Bilag

Tabel 1. Regressionstabel: Statistisk sammenhæng mellem betydningen af religion og andre baggrundsvariabler.

	Hvor vigtig er religion i dit liv?
Streymoy (uden Tórshavn)	-.225*
	(.125)
Eysturoy	.325***
	(.086)
Norðoyggjar	.232*
	(.121)
Vágoy	-.132
	(.128)
Sandoy	.145
	(.341)
Suðuroy	.296**
	(.136)
Kvinde	.315***
	(.066)
Ideologi (højre)	.173**
	(.079)
Konservativ	.843***
	(.074)
Videregående uddannelse	.014
	(.076)
Alder 30-39	.362***
	(.133)
Alder 40-49	.566***
	(.118)
Alder 50-59	.737***
	(.112)
Alder 60-75	.711***
	(.107)
Indkomst (i 1000 kr.): 250-400	-.127
	(.136)
Indkomst (i 1000 kr.): 400-600	-.284**
	(.131)
Indkomst (i 1000 kr.): 600-800	-.316**
	(.134)
Indkomst (i 1000 kr.): 800-1000	-.461***
	(.156)
Indkomst (i 1000 kr.): 1000-	-.337**
	(.151)
Uddannelse i udlandet	-.299***
	(.079)
Konstant	-2.788***
	(.151)
Observationer	667
R ²	.316

Standardfejl i parentes

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

Tabel 2. Logistiske regressioner. Statistisk sammenhæng mellem tro og andre baggrundsvariabler.

	(1) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?	(2) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?	(3) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?	(4) Hvilke af følgende tror du på, hvis noget?
	Gud	Liv efter død	Himmelen	Helvede
Streymoy (uden Tórshavn)	-.18 (.337)	-.525 (.324)	-.669** (.334)	-.573 (.371)
Eysturoy	.988*** (.293)	.72*** (.254)	.675*** (.25)	.677*** (.248)
Norðoyggjar	.753** (.371)	.702** (.337)	.604* (.331)	.574* (.327)
Vágoy	.696 (.437)	.615 (.394)	.818** (.393)	.389 (.37)
Sandoy	.243 (.743)	.276 (.681)	.03 (.663)	.743 (.678)
Suðuroy	1.041** (.436)	.822** (.375)	.955** (.375)	.67* (.366)
Kvinde	.963*** (.208)	1.021*** (.192)	.9*** (.19)	.466** (.195)
Ideologi (højre)	.936*** (.272)	.916*** (.24)	.59** (.234)	.855*** (.228)
Konservativ	1.837*** (.398)	1.853*** (.315)	2.334*** (.334)	2.306*** (.262)
Videregående uddannelse	-.228 (.237)	-.107 (.214)	-.161 (.214)	-.406* (.216)
Alder 30-39	.629* (.334)	.427 (.327)	.287 (.328)	.433 (.342)
Alder 40-49	1.414*** (.34)	.786** (.32)	.743** (.319)	.353 (.33)
Alder 50-59	1.876*** (.362)	1.159*** (.327)	1.262*** (.327)	.939*** (.327)
Alder 60-75	1.701*** (.324)	.609** (.291)	.73** (.291)	.137 (.3)
Indkomst (i 1000 kr.): 250-400	-.25 (.405)	-.328 (.374)	-.373 (.366)	-.177 (.366)
Indkomst (i 1000 kr.): 400-600	-.282 (.395)	-.8** (.364)	-.701* (.359)	-.102 (.357)
Indkomst (i 1000 kr.): 600-800	-.439 (.392)	-.621* (.363)	-.412 (.357)	.042 (.358)
Indkomst (i 1000 kr.): 800-1000	-.476 (.44)	-.476 (.412)	-.228 (.406)	.084 (.407)
Indkomst (i 1000 kr.): 1000-	-.27 (.447)	-.691* (.413)	-.745* (.408)	-.408 (.416)
Uddannelse i udlandet	-.494** (.222)	-.789*** (.205)	-.727*** (.205)	-.973*** (.221)
Konstant	-.695* (.392)	-.392 (.371)	-.587 (.366)	-1.254*** (.381)
Observationer	667	667	667	667
Pseudo R ²	.197	.184	.202	.234

Standardfejl i parentes

*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

Fra Herodes til Pilatus: Samspillet mellem kristendom, erhvervsliv og politik i Færøernes paradiplomati¹

Tema 2: Paradiplomati

Kristendommen spiller en allestedsnærværende rolle i det færøske samfund, hvilket kommer til udtryk på den politiske dagsorden både nationalt og internationalt. Det nuværende Landsstyre domineres i udpræget grad af kristen-konservative kræfter, der har ført til oprettelsen af en repræsentation i Israel, ligesom man ønsker at hjælpe kristne forfulgte i verden. Dette gør Færøerne til en outlier i Norden, hvor selvfølgeligheder set med danske øjne ikke nødven-

digvis er det i Færøerne. Også indenrigspolitiske forhold smitter af på Færøernes paradiplomatiske aktiviteter. Senest har man i Nordisk Råd konkluderet, at Færøerne ikke lever op til FN's kvindekonvention. Det er fremover vigtigt at følge Færøernes politiske dagsorden, da Danmark som udenrigspolitisk aktør for det samlede Rigsfællesskab bør tage stilling til Færøernes paradiplomatiske aktiviteter.

En outlier i Nordatlanten

Paradiplomati – en sammentrækning af ordet paralleldiplomati – betegner de udenrigspolitiske aktiviteter, der foregår parallelt med Danmarks nationale udenrigstjeneste. Færøerne er et eksempel på en paradiplomatisk aktør, der på trods af manglende udenrigspolitiske beføjelser markerer sig bl.a. gennem internationale handelsrelationer og udenrigsrepræsentationer. Klippeøerne i Nordatlanten er kendt som et hypermoderne og rigt samfund med avanceret infrastruktur og innovative erhverv. Samtidig er Færøerne et traditionelt samfund, hvor størstedelen af økonomien er baseret på fiskeri og lakseopdræt. Noget der måske forklarer kristendommens stærke rolle i samfundet, da havet var og er årsagen til både overlevelse og død. Opgørelser fra 2021 viser, at religion er meget vigtig eller rimelig vigtig for over 60 procent af den samlede færøske befolkning. Med de tal indtager Færøerne en førsteplads som det mest religiøse land i Norden, mens Danmark indtager sidstepladsen (i Skorini o.a., 2022: 95).

I december 2021 opstod der krise i det færøske Landsstyre (regeringen), da en progressiv lovgivning, der bl.a. giver begge parter i et homoseksuelt forældreskab samme barselsrettigheder, blev stemt igennem i Lagtinget (parlamentet). Flere ministre forlod deres poster, mens partier truede med at træde helt ud af Landsstyret. Landsstyremand (minister) for udenrigs- og kulturanliggender, Jenis av Rana, har tidligere ytret, at han ville forlade Landsstyret, hvis lovgivningen blev stemt igennem. Han har imidlertid ikke gjort alvor af det (Hansen, 2021).

PETRA MATHILDE JØRS
Stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
petrajors@gmail.com

**SARA JOHANNE
KORSHOLM KRISTENSEN**
Stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
sarakri@gmail.com

Kristen-konservative værdier betyder mere i Færøerne end i Danmark, men vi mangler viden om, hvordan religion i Færøerne hænger sammen med paradiplomati. En faktor, der kan hjælpe os med at forstå Færøernes internationale aktiviteter. Motiveret af vores indtryk af Færøerne som et stærkt religiøst samfund, der i stigende grad melder sig på den udenrigspolitiske scene, ønsker vi at bidrage til en bedre forståelse af, hvordan kristendommen påvirker færøsk paradiplomati.

Den udenrigspolitiske dagsorden er i disse år i udpræget grad ført an af det kristen-konservative parti Miðflokkurin (midterpartiet), der dog står på et smalt vælgergrundlag, men har fået en ministerpost i Landsstyret. Samtidig er Færøerne et land, der er sit eget og i stigende grad kan og vil selv. Vores undersøgelse sandsynliggør en sammenhæng mellem kristne frikirkemenigheder og politik, som kommer til udtryk i det færøske paradiplomati gennem oprettelse af udenrigsrepræsentationer samt prioritering af nødhjælp og bistand til kristne minoriteter.

Kristendom som elefanten i det politologiske forskningsrum

Undersøgelser af religion, værdier og verdenssyn i udenrigspolitik er set før, men på trods af øget opmærksomhed på religion i en international sammenhæng er der stadig ubesvarede spørgsmål.

I kølvandet på terrorangrebet d. 11. september 2001 har mange studier af religionens rolle i udenrigspolitik haft fokus på terror og islam med udgangspunkt i USA's udenrigspolitik over for Mellemøsten og omvendt. Joseph Bryan Hehir o.a. (2004) undersøger, om religion fremmer en mere moralsk udenrigspolitik. Derfor behandles centrale temaer som moral, retfærdighed, terror, tro og etik. Jeffrey Haynes (2007) beskæftiger sig med religions betydning for udenrigspolitisk beslutningstagning. Han argumenterer for, at aktører forsøger at tilskynde politikere til at vedtage udenrigspolitik baseret på deres religiøse overbevisninger. Dette gøres gennem blød magt, dels når centrale politiske beslutningstagere deler religiøse værdier, normer og overbevisninger, og dels når politiske beslutningstagere accepterer, at udenrigspolitik bør formes af religiøse værdier.

Vi kan ligesom Haynes inspireres af Katzensteins (1996) tanker, som afviser både neorealismen og neoliberalismen pga. deres fokus på staters og institutioners fysiske evner og foreslår, at politik afhænger af indflydelsesrige normer, kollektive identiteter og kulturer. Ligeledes kan Peter Haas' (1992) begreb "epistemiske fællesskaber" bruges i vores sammenhæng. Epistemiske fællesskaber som f.eks. religiøse grupperinger kan tjene som kanal til politiske beslutningstagere i stedet for almindelige interesseorganisationer. Religion bliver dermed et effektivt politisk værktøj.

Gaini o.a. (2011) undersøger kristendommens indflydelse på det færøske samfund. De undrer sig over, at den neo-evangeliske kristendom er at finde i Færøerne og undersøger i den forbindelse Færøernes forhold til historien, magt

og kulturelle identiteter. Dette gøres på etnografisk vis, hvorfor vi kan lade os inspirere af deres observerende og deltagende tilgang til feltet. Dog etableres der ingen sammenhæng mellem politiske institutioner og kristendommen.

Kees van Kersbergen og Erla L. Lindberg (2015) tilbyder en forklaring på, hvorfor religion fylder i færøsk politik. De argumenterer for, at Færøerne med deres bemærkelsesværdige konservative politik er en undtagelse i Norden. Med udgangspunkt i religionsteori forklarer de, hvordan den religiøse vitalitet opstod i Færøerne, da religion blev knyttet til den nationalistiske og sproglige kamp i 1900-tallet. Det store udbud af kristne miljøer er årsag til, at religion fortsat har en indflydelse på politik. Gennem analyse af lagtingsdebatter finder de, at religion i det store og hele er vigtigt for politisk identitet og påvirker argumenterne fra alle politiske aktører, selv dem, der går ind for mere lempe- lig politik i moralske spørgsmål som f.eks. abortlovgivning og homoseksuel- les rettigheder. Det skyldes, at kristendommen gennemsyrrer det færøske sam- fund og kultur. Denne forståelse af kristendommens tilblivelse og udbredelse samt koblingen til politik er relevant for vores undersøgelse, men efterlader os fortsat med spørgsmålet om, hvordan religion påvirker færøsk paradiplomati.

Dette hul i forskningen forsøger vi at afdække. Den eksisterende litteratur mangler både en forståelse af kristendommens allestedsnærværende rolle samt studier i en nordisk kontekst, hvor kristendommens rolle ofte underdri- ves – som elefanten i rummet.

I vores undersøgelse inspireres vi desuden af Judith Goldstein og Robert O. Keohane (1993), der introducer et teoretisk begrebsapparat, hvor *world view*, *principled belief* og *causal belief* kan benyttes til at forklare, hvordan religion som grundlæggende verdenssyn er politisk institutionaliseret. *World view* ud- gør aktørers grundlæggende værdisæt, der fungerer som en almengyldig ret- tesnor. *Principled beliefs* er normative idealer for, hvad der er rigtigt og forkert. *Causal beliefs* er holdninger og handlinger, som retfærdiggøres og begrundes med henvisning til det grundlæggende verdenssyn (Goldstein og Keohane, 1993: 8-11). Verdenssynet agerer som pejlemærke, der kan bidrage til at indfri politiske mål.

The Land of Maybe

Færøerne er en del af det institutionelle rammeværk kaldet Rigsfællesska- bet. Danmarks Riges Grundlov (1953) udstikker sammen med den færøske Hjemmestyreløvs (1948) de lovgivningsmæssige rammer for, hvilke politiske ansvarsområder Færøerne selv har beføjelse til at bestemme over, og hvilke der skal gå gennem Danmark. Der er fem områder, som Færøerne ikke kan hjemtage. Det tæller: 1. Forfatningen, 2. Statsborgerskab, 3. Højesteret, 4. Va- luta og 5. Udenrigs-, sikkerheds- og forsvarspolitik (Frederik R., 1948). Sidst- nævnte områder bliver dog i praksis gradbøjet, og i 2005 fik Færøerne udvidet sit udenrigspolitiske råderum med den såkaldte Fámjinsærklæring. Færøerne kan agere som selvstændig nation i internationale fiskeriforhandlinger og fri- handelsaftaler, ligesom de kan ”forhandle og indgå folkeretlige aftaler, her-

under forvaltningsaftaler, som fuldt ud angår overtagne sagsområder” (West, 2020: 12; Margrethe R., 2005).

Færøerne har ikke *de jure* beføjelse til at træffe udenrigs-, forsvars- og sikkerhedspolitiske beslutninger, men *de facto* er der flere eksempler på politiske beslutninger, der bevæger sig på kanten og måske endda over til at være et dansk anliggende, eksempelvis valget af teleudbyder til udrulningen af 5G-netværket i 2019. Et telenetværk kan nemlig betragtes som en ”almindelig” handelsvare og dermed et indre færøsk handelsanliggende, men også som kritisk infrastruktur, et sikkerhedspolitisk spørgsmål, der skal gå gennem Danmark. Da kinesiske Huawei meldte sig på banen, endte Færøerne i et stormagtspolitisk spil med USA på den ene side og Kina på den anden. Dette vakte stor politisk bevågenhed i Danmark, hvilket netop illustrerer den gråzone, Færøerne opererer i (Ritzau, 2019b).

Færøerne er foruden dets uklare rolle på den internationale politiske scene også en værdipolitisk outlier i den nordiske region. Den nationale lovgivning tillader kun under særlige omstændigheder kvinders frie ret til abort. Illegal abort kan blive straffet med bøde eller fængsel i op til tre måneder (Almannamálaráðið, 1956). Heller ikke homoseksuelles ret til kirkelig vielse tillades. Dog indførte man borgerligt registrerede partnerskaber for homoseksuelle i 2016, hvilket venstrefløjen var bannerfører for sammen med LGBT+ Færøerne (Almannamálaráðið, 2002). Dette ønsker dele af den nuværende regering at rulle tilbage, ligesom de ønsker at nedbringe det i forvejen lave antal aborter. Der er flere tegn på, at Færøerne står på et mere kristen-konservativt grundlag, hvor selvfølgeligheder set med danske øjne, ikke nødvendigvis er det i Færøerne.

Fra progressivitet til konservatisme – en U-vending

William Sloan, en engelsk Plymouth Brethren-evangelist, rejste til Færøerne fra Skotland, i 1865 med ønsket om at danne Brødremenigheden. De kaldes i dag brødrene eller baptisterne. Brødremenigheden var fra 1920'erne og frem de første til at digte færøske salmer og oversætte bibelen (Berghamar, 1992: 62; 105). Baptisternes indtog i Færøerne blev ikke kun en kamp om at udbrede det kristne budskab, men også en sprogkamp mod Danmark om at få lov til at tale det færøske sprog. Denne kamp udmøntede sig i en strid om de færøske bibeloversættelser, der fortsat adskiller baptisterne fra resten af det kristne frikirkemiljø og Folkekirken.

I 1970'erne kom endnu en vækkelsesbølge til Færøerne. Det var den såkaldte karismatiske vækkelse med amerikanske rødder. Det særegne ved de karismatiske kristne retninger er deres forkyndelse, der viser sig gennem stående fællessang, moderne musik og for nogle tungetale og healing. En moderne og udadvendt kirke, der rummer kristen-konservative værdier og holdninger.

At baptisterne i første halvdel af det 20. århundrede stod for noget progressivt og kæmpede en vigtig kamp for Færøernes rolle som nation gennem et opgør

med den danske kirke, er i dag vendt på hovedet. Brødremenigheden rummer, sammen med de andre frikirkemenigheder, kristen-konservative holdninger, der også er afspejlet i flere af de politiske partier. Derimod er det i dag den færøske Folkekirke, der betegnes som mere progressiv med kvindelige præster og en nyansat integrationspræst. Alligevel markerede Folkekirken sig for bare få år siden politisk med kristen-konservative udtalelser fra prædikestolen på selve nationaldagen, da en folkekirkepræst fordømte homoseksuelle under en livetransmitteret gudstjeneste.

At baptisterne i første halvdel af det 20. århundrede stod for noget progressivt og kæmpede en vigtig kamp for Færøernes rolle som nation gennem et opgør med den danske kirke, er i dag vendt på hovedet

Kristendommen står stærkt i færingernes nationalidentitet, som strofen i nationalsangen lyder: ”Ja, Guð signi Føroyar, mítt land” (Ja, Gud velsigne Færøerne, mit land).

Rejsefortællingen – et spindelvæv af relationer

Vi starter vores etnografiske undersøgelse med en narrativ analyse – en tyk beskrivelse af vores forskningsfelt. Den kronologiske rejsefortælling klarlægger undersøgelsens fund, både interviewpersonernes udtalelser og den kontekst, de er sagt i.

Færøsk paradiplomati in persona

Vores første interview er med en person fra den færøske udenrigstjeneste, der er diplomat med stort D, taler et tydeligt dansk og har styr på de internationale termer. Fra informantens perspektiv er det eksport, der styrer færøske virksomheders internationale aktiviteter. Informanten bekræfter, at den politiske beslutning om at åbne den færøske repræsentation i Israel var delvist religiøst motiveret, hvilket dog åbner op for en række eksportmuligheder for de færøske virksomheder.

Barske naturkræfter

Dagen efter begynder vores feltrejse til Færøerne. Flyet afgår fra Kastrup, og der er tiltagende vind, hvorfor det er tvivlsomt, om vi overhovedet kan lande i den snævre slugt mellem klipperne på Færøernes flyveplads Vágur. Vi er på vej til et land, hvor naturens kræfter styrer slagets gang. Intet er sikkert i ”the Land of Maybe”, som deres slogan lyder.

Det barske vejr får vi allerede at mærke, da vi træder ud af flyet på landingspladsen. Det blæser og regner. Kort efter sidder vi i en minibus på vej mod hovedstaden Tórshavn. Vi skal bo på en sejlbåd, så vi ikke udsætter eller udsættes for unødigt smitte, da COVID-19 endnu engang er under fremmarch.

Under aftenens madlavning kører bådens radio i baggrunden. På statsradioen har de oplæst både for-, efternavn og hjembygd på de, som senest er afdøde ved døden. Inden da er vi faldet over den ene ud af to radiokanaler, der forkynder kristne budskaber døgnet rundt. Det er vist dér, den færøske udenrigsminister er radioprædikant. Senere på aftenen får vi besøg af en færøsk slægtning, der hurtigt begynder at løse vores uopklarede spørgsmål om den ene og den anden. Vi fornemmer, at rygterne, snakken og interessen for hinanden løber hurtigt.

Fra Kótórshavn til bibelbæltet

Næste morgen kommer en bekendt ombord til morgenkaffe. Han fortæller om, hvordan frikirkemiljøet er trækplaster for de yngre generationer. Han kom selv i en kristen menighed med flere af sine skolekammerater. Med hans ord var det ren hjernevask.

Samme dag interviewer vi lagtingsmedlem for Miðflokkurin og formand for det udenrigspolitiske udvalg Bill Justinussen. Han henter os ved hovedindgangen til Lagtinget, hvis oprindelige gamle tingsal står endnu. Partiet har sit eget lille kontor i den moderne transparente tilbygning. Det første vi møder, er det israelske flag, der er fastgjort med tegnestifter på en kridhvid væg. Justinussen fortæller om sin personlige vej ind i politik, der startede med et møde med Jesus, dengang han var 13 år. Dette møde var faciliteret af hans skolelærer, der også omvendte flere af hans skolekammerater. Sammen grundlagde de senere den kristne frikirkemenighed kaldet Lívins Orð (Livets Ord), hvor han stadig er aktivt medlem.

En time senere må vi haste videre til Færøernes universitet, Fróðskaparsetur Føroya, hvor vi har en aftale med forsker i religion og samfundsvidenskab Heini í Skorini. Han fortæller, at der er mange velhavende erhvervsfolk og politikere, der er aktive kristne, men han er påpasselig med at konkludere for meget. Han var manden bag en dokumentar med titlen ”Guð signa Føroyar”, ligesom strofen i Færøernes nationalsang lyder, hvor han dokumenterede frikirkernes aktiviteter indefra (í Skorini, 2018).

Vi kører fra bureaukratiets centrum i Tórshavn til bibelbæltet på Eysturoy. De to øer er for ganske nyligt blevet forbundet af en tunnel. Den første i verden med en rundkørsel. Rundkørslen er omkranset af en kædedansende skulptur og oplyst af den færøske kunstners, Trondur Patturson, karakteristiske farver, der virker helt futuristiske i den undersøiske tunnel. Netop dette cementerer vores anelser om det færøske samfunds kompleksitet – hypermoderne og traditionelt på samme tid.

Direktøren for Bakkafrost, Regin Jacobsen, lukker os ind gennem slusesystemet ved indgangen til virksomhedens domicil. Vi bliver sat ved et stort konferencebord i et mødelokale. Efter en lang præsentation af Bakkafrosts aktiviteter i Skotland, laksepriser og kvartalsregnskaber får vi lejlighed til spørge ind til politik og kristendom. Han sætter de 10 bud i relation til erhvervslivets

corporate governance-regler: ”Vi skal være ærlige, vi skal være gennemsigtige, man skal kunne stole på det, man siger. Og det samme når det gælder arbejdsforhold; vi skal være gode ved hinanden, vi skal snakke pænt med hinanden. Det er som næsten taget lige ud af bibelen”. På vej ud af lokalet spottes bibelen på reolen bag hans skrivebord i fint selskab med danske designkøber – PH-lamper og Montana-reoler. Bibelen er hans fars, grundlæggeren af Bak-kafrost. Jacobsen fortæller, at han ofte bruger et par minutter på at læse i den.

Mellem ideologi og pragmatisme

Næste morgen møder vi den færøske landsstyremand for udenrigsanliggender og kultur, Jenis av Rana, på hans kontor i ministeriet, der er nabo til Lagtinget. Han fortæller om sin politiske position i Landsstyret, der giver ham råderum til at gennemføre en række af hans partis, Miðflokkurin, politiske mål. Inden jul skal der stemmes om en ændring af lovgivningen, så begge parter i et homoseksuelt forældreskab bl.a. kan få samme ret til barsel. Ifølge av Rana, bliver det dog næppe gennemført, da flere af lagtingsmedlemmerne, inklusive ham selv, er så forankrede i deres kristne tro, at de ikke vil stemme for.

av Rana er kendt i det nordatlantiske nærømråde, ikke mindst fordi han engang nægtede at deltage i en officiel middag med den tidligere islandske statsminister, der er homoseksuel (Ritzau, 2010). Historier har han mange af. Han har god tid og tilbyder at vise os sit menighedshus Lívðin, der betyder ”læ” på færøsk. Vi må desværre haste videre til næste interviewaftale, men aftaler at skrives ved, så vi kan få en rundvisning senere.

Vi skal mødes med domprovsten i den færøske Folkekirke Uni Næs. Han er, ifølge ham selv, økumeniker. Nogen vil kalde det pragmatiker i ikke-kirkeligt sprog. Man må kunne samarbejde med alle på tværs af menigheder og overbevisninger i et lille samfund som Færøerne. Han fortæller bl.a., at kirkerne og frikirkerne i og omkring Tórshavn holder et fælles arrangement tredjepåskedag.

Almisse og almægtighed

Søndag tager vi til møde i frikirken Lívðins Orð, hvor politiker Justinussen er medlem. Den har til huse i en lille brunmalet to-etagers bygning. To kvinder tager imod os med smil. Vi er hjerteligt velkomne og bliver vist op ad trappen til førstesalen. Til de af os, der ikke forstår færøsk, ligger der headset klar. Mødet bliver simultantolket af en herre, der sidder i en glasbås nede i hjørnet.

Et fuldt udstyret seksmandsband indleder søndagsmødet. Stående synger vi med, så godt vi kan. Teksten bliver vist på en projektor på endevæggen. Flere i menigheden kommer dumpende under sangen, mens andre rejser armene mod loftet. Efter søndagsmødet snakker vi med et par nysgerrige medlemmer og inviteres på frokost af menighedslederen. De tænker måske, at vi er søgende. Vi takker, men må desværre fortælle, at vi skal tilbage til Tórshavn til en anden aftale.

Vi besøger menigheden Lívðin, som er travlt optaget med at tage imod julegaver fra menighedens medlemmer. Julegaverne sendes samlet til en kristen organisation, der fordeler dem til trængende børn i hele verden. av Rana, som viser os rundt, fortæller, at menigheden ønsker, at huset dagligt skal være åbent for alle færinger. Det er imponerende lokaler. Der er plads til omkring tusind mennesker. På førsteetagen hænger et verdenskort, der viser, hvor de færøske missionærer er udsendte bl.a. til Etiopien, Italien og Japan. Der er desuden fire klasselokaler, hvor børnene går i søndagsskole fra de er helt små og op til 16 år.

Mætningspunktet er nået

Vi har en masse med hjem i bagagen, da vi dagen efter letter med flyet mod Danmark, men vi mangler lige ét interview med venstrefløjspolitikerens Høgni Hoydahl. Det foregår over Zoom. Han bekræfter vores indtryk af, at kristendommen har en stærk rolle i færøsk politik: ”Der bliver ikke vedtaget en lov i Færøerne i dag, hvis den ikke har fået blåstempling fra de stærkeste aktører, som er en kombination af religion og penge”.

Der bliver ikke vedtaget en lov i Færøerne i dag, hvis den ikke har fået blåstempling fra de stærkeste aktører, som er en kombination af religion og penge

Tilbage står vi nu med flere 100 siders transkriberede interviews, der alle vidner om et spindelvæv af relationer. Vi har udtalelser fra vores interviewpersoner, der peger på direkte relationer mellem erhvervsliv, Lagting, Landsstyre og frikirker. Flere politikere og erhvervsfolk er aktive i frikirkemiljøet. Vi har været omkring både geografisk og på tværs af institutioner, politiske fløje, religiøse overbevisninger og erhverv.

Et kristent verdenssyn

Det politiske landskab i Færøerne er meget forskelligt fra det danske. Ifølge forskeren í Skorini kender man politikerne privat, så selv hvis man ikke er egnet til TV-debatter, kan man få mange stemmer, hvis man er populær i lokal-samfundet. Flertallet af politikerne i Landsstyret er erklærede kristne, ligesom deres partier står for kristen-konservative værdier, hvilket tyder på, at der er stemmer i kristendommen.

I 1992 blev Miðflokkurin stiftet med det formål at bruge de kristne værdier fra bibelen aktivt i politiske initiativer og lovgivning. De har fået en række tiltag i gennem bl.a. sænket aborttallet fra 100 til omkring 20 om året, ligesom de kæmpede for en liberalisering af radiomarkedet i 1996, hvilket fik kristne radiostationer ind på markedet. Hoydahl, oppositionspolitikerens fra partiet Tjóðveldi, sammenligner færøsk politik med de evangelisk-kristne grupperinger i USA. I tråd med dette beskriver forsker í Skorini, hvordan av Rana bruger bibelen som retorisk værktøj: ”Han bruger lignelsen med den barmhjer-

tige samaritaner (...) det er kristen flygtningepolitik, at vi skal hjælpe dem, som er i nød”.

Informanten fra den færøske udenrigstjeneste slår dog fast, at religion ikke fylder i det daglige politiske arbejde eller udenrigspolitik for den sags skyld. Informanten har ikke oplevet, at agendaen er religiøst motiveret, når av Rana holder møder på politisk niveau.

Domprovst Næs beskriver et godt forhold mellem Folkekirken og myndighederne. Kirken ”får det, som kirken skal have” gennem positiv dialog og forhandlinger. Selvom der kan være udfordringer mellem frikirkerne og Folkekirken, har kirken aldrig oplevet det i samarbejdet med myndighederne, også selvom tidligere ministre og den nuværende minister for kultur, av Rana, er medlemmer af andre trossamfund. De formår at adskille deres politiske embede fra deres religiøse ståsted.

Paradiplomatiets paradisi

Kristne værdier kommer ikke kun til udtryk i samfundets institutioner, men også i Færøernes paradiplomatiske arbejde.

Repræsentationen i Israel

I begyndelsen af 2021 åbnede Færøerne en repræsentation i Tel Aviv. av Rana havde ellers proklameret, at den skulle placeres i den mere konservative by Jerusalem, hvilket *de facto* ville anerkende Jerusalem som hovedstad i Israel. Dette var problematisk, da det ville være stik imod Rigsfællesskabets udenrigspolitik. Hans kontroversielle udmelding stod derfor for egen regning, da lagmanden Bárður á Steig Nielsen et døgn tid efter slog fast, at Færøerne ikke havde tænkt sig at så splid i Rigsfællesskabet (Ritzau, 2019a). Ifølge av Rana, var det Israel selv, der satte en stopper for Jerusalem-projektet med argumentet om, at det ikke var et sikkert nok sted at placere en repræsentation med så få ressourcer.

➤ Indtil videre findes der repræsentationer i Moskva, Beijing, Bruxelles, London og Reykjavik, hvilket alle har det til fælles, at Færøerne har handelsmæssige relationer til de pågældende lande. Åbningen af repræsentationen i Israel var derimod religiøst motiveret

Men hvad har Færøerne af interesser i Israel? Indtil videre findes der repræsentationer i Moskva, Beijing, Bruxelles, London og Reykjavik, hvilket alle har det til fælles, at Færøerne har handelsmæssige relationer til de pågældende lande. Åbningen af repræsentationen i Israel var derimod religiøst motiveret pga. Israels bibelske betydning. Flere af vores interviewpersoner anerkender, at repræsentationen ikke var åbnet, hvis ikke det var for partiet Miðflokkurin.

Derudover er Færøerne, ifølge politikeren Justinussen, nok det land i verden med flest Israels-venner per indbygger. Forsker í Skorini mener, at av Ranas projekt med oprettelsen af repræsentationen i høj grad var motiveret af at skaffe sig vælgere blandt de godt og vel 2000 færinger, der er medlemmer af foreningen Vinafelagið Føroyar (Israels Venner i Færøerne). í Skorini beskriver også, at Israel fylder meget i færøske frikirkemenigheder, hvor ”de beder for Israel og har israelske flag (...) det er symbolpolitik”. Den færøske repræsentant fra udenrigstjenesten tilføjer dog, at Israel er et *like-minded* land, som har lidt samme status som Færøerne ift. EU. De er innovative, formår at skabe økonomisk vækst, men har nærmest ingen naturressourcer, som Færøerne til gengæld er rige på.

Der kan findes argumenter for at oprette en repræsentation i Israel, og man ser da også erhvervslivet hoppe på nye markedseventyr. Kristne interesser maskeres til en vis grad med argumentet om, at der er en masse handelsmuligheder for Færøerne, selvom de kan virke ugunstige, da Israel er et lille marked sammenlignet med Rusland og Kina.

Ulandsbistanden

Færøerne agerer også paradiplomatisk gennem fordeling af ulandsbistanden, som av Rana har store planer for. Han forklarer os, at han har et ønske om at komme til Armenien for at besøge og hjælpe kristne forfulgte: ”Vi har ikke meget, måske ni mio. i nødhjælpsspenge, men hvis vi kan sende to-tre mio. til Armenien, ville det være fantastisk. Og det er kun pga. den kristne tro”.

Korsridderanalogien tydeliggør, hvordan av Rana har institutionaliseret et kristent verdenssyn, hvor ulandsbistanden skal gå til at hjælpe kristne

Hoydahl kalder det ”et halv-fascistisk værdigrundlag om, at de kristne er korsriddere i verden, som skal udbrede kristendommen”. Korsridderanalogien tydeliggør, hvordan av Rana har institutionaliseret et kristent verdenssyn, hvor ulandsbistanden skal gå til at hjælpe kristne. Samtidig er det et udtryk for en principiel overbevisning om, at kristendommen frelser verden. På den måde forsøger han at udbrede det kristne verdenssyn gennem paradiplomatiske aktiviteter (Goldstein og Keohane, 1993: 9-10).

Flygtningepolitikken

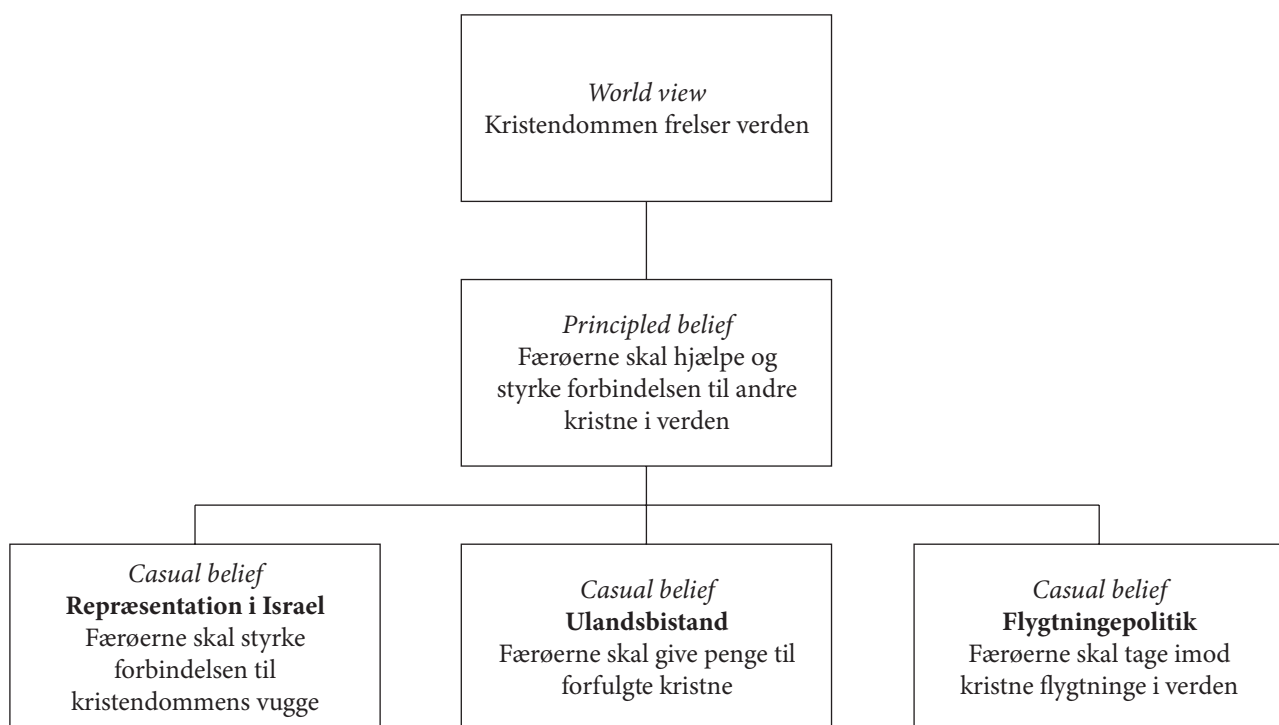
Et andet eksempel er flygtningepolitikken, som av Rana har tilføjet kristne værdier. Som tidligere nævnt bruger han lignelsen om den barmhjertige samaritaner, når han argumenterer for, at man bør hjælpe dem, som er i nød. av Rana fortæller, at mellem 70-80 procent af alle flygtninge i verden er kristne, som er forfulgte af bl.a. muslimer. Han kan ikke forstå, hvorfor der i Færøerne er en skepsis, når det kommer til at tage imod flygtninge: ”De er kristne, og så siger man, at vi ikke vil have nogen?”. Dette illustrerer partiet Miðflokkurins ståsted.

Bakkafrost-direktør Jacobsen er ligeledes begejstret for idéen om flygtninge, men dette nok af andre årsager: ”I øjeblikket mangler vi arbejdskraft, og så har vi lavet en aftale om, at folk uden for EU kan komme (...) det [er] sørgeligt, at vi ikke har mulighed for at tage imod flygtninge, uden vi får lov”.

➤➤ **Hverken de store virksomheder eller det parlamentariske grundlag tør gå imod av Rana, når han bruger religiøse argumenter. Kristendom bliver således trumfkortet i færøsk politik**

Ifølge oppositionspolitiker Hoydahl tør hverken de store virksomheder eller det parlamentariske grundlag gå imod av Rana, når han bruger religiøse argumenter. Også selvom de ikke nødvendigvis er enige med ham. Kristendom bliver således trumfkortet i færøsk politik.

Figur 1: De tre cases illustreret i Goldstein og Keohanes teoretiske begrebsapparat

Buddingepolitik og berøringsangst

Så længe Færøerne ikke *de jure* har beføjelse til at træffe udenrigspolitiske beslutninger uden Danmark, bærer Danmark en del af ansvaret for Færøernes politiske gøren og laden. Ikke kun internationalt, men i lige så høj grad nationalt. Ligesom Danmark i regi af EU og FN er med til at lægge pres på lande, der forbyder sig mod fundamentale menneskerettigheder, bør Danmark som de første gå i dialog med Færøerne. I Danmark er det senest kun Enhedslisten og Radikale Venstre, der har italesat Færøernes restriktive abortlovgivning fra 1956, mens man har mere travlt med at løfte pegefingeren over for lande uden for egen andedam, herunder f.eks. Polen (Astrup, 2021). Som den færøske

politiker Hoydahl udtrykker det: ”Det er sådan en buddingepolitik. Man kan ikke hænge budding op på væggen, man kan ikke slå, man kan ikke forme noget af den. Sådan en grød som man væver rundt i i stedet for at have nogle klare holdninger”.

For at imødekomme dette bør Danmark have en bedre forståelse for kristendommens indflydelse og betydning for færøsk paradiplomati. At gå i dialog med Færøerne i den tro, at de står på fuldstændigt samme værdigrundlag som resten af Norden, er et udtryk for uvidenhed. Når alle de danske udenrigsrepræsentationer f.eks. flager med LGBT+ flaget i anledning af pride, er det ikke en selvfølge, at Færøerne spiller ind på den dagsorden.

At gå i dialog med Færøerne i den tro, at de står på fuldstændigt samme værdigrundlag som resten af Norden, er et udtryk for uvidenhed

Færøernes kristen-konservative politik sender signaler til omgivelserne, der potentielt kan spænde ben for Færøernes muligheder for at samarbejde i internationale organisationer, som stiller krav til verdensmål og menneskeret-tigheder. Det er en udfordring i det nordiske nabolag. Senest i marts måned 2021 havde man Færøerne på dagsordenen i Nordisk Råds Udvalg for Velfærd med deltagelse fra bl.a. FN. Konklusionen blev, at Færøerne ikke lever op til sine forpligtelser i FN's kvindekonvention, men at debatten ikke skal fortsætte i Nordisk Råd, snarere i en national kontekst (Jensen og Kelk, 2021). En konklusion der indirekte kaster bolden tilbage til Danmark, der må tage ansvar. Danmark er med sin umiddelbare berøringsangst medvirkende til at skabe et rum, hvor kristen-konservative holdninger præger Færøernes paradiploma-tiske dagsorden. Samtidig har de progressive kræfter vind i sejlene, hvilket skaber et fragmenteret politisk landskab, som den netop vedtagne lovgivning vedrørende homoseksuelles forældrerettigheder er et eksempel på.

Kristendommens nuværende og fremtidige rolle i færøsk paradiplomati

I denne artikel har vi med en etnografisk tilgang undersøgt kristendommens rolle i færøsk paradiplomati. Vi er blevet i stand til at konkludere, at kristendommen er allestedsnærværende i det færøske samfund, hvilket kommer til udtryk i paradiplomatiet. Vi har dermed sandsynliggjort sammenhængen mellem kristendom og paradiplomati med blik for, at virkeligheden er langt mere kompleks, end vores undersøgelse favner. Samtidig har den globale COVID-19-pandemi ganske sikkert begrænset Færøernes paradiplomatisk aktivitet.

Rejsefortællingen har som en narrativ analyse illustreret, hvordan vores interviewpersoner er forbundet til hinanden på tværs af samfundsinstitutioner inden for erhvervslivet, kristne menigheder og samfundsinstitutioner. Vores teoretiske begrebsapparat har været nyttigt i forståelsen af kristendommens

rolle som et grundlæggende verdenssyn, der guider færøske politikere (Goldstein og Keohane, 1993: 8-11). Gennem tre paradiplomatiske cases – repræsentationen i Israel, ulandsbistanden og flygtningepolitikken – har vi ligeledes identificeret kristendommen som en primær drivkraft for det nuværende færøske paradiplomati.

Færøernes uklare udenrigspolitiske beføjelser bliver en kasterbold fra Herodes til Pilatus – mellem Danmark og Færøerne – hvor ansvaret er svært at placere. Spørgsmålet er, om de kristen-konservative værdier sætter en stopper for de progressive kræfters sejrsgang, der netop har stemt reformation af lovgivningen for homoseksuelle forældreskaber igennem. Regeringskrisen, der opstod i december 2021, vil måske ændre det politiske landskab og støtten til kristen-konservative lovforslag, da det samlede Landsstyre netop har vist sig at være internt uenige om støtten til progressiv lovgivning. Derfor bør man fremover, med større indblik i kristendommens allestedsnærværende rolle i det færøske samfund, følge den politiske dagsorden tæt. Danmark skal ikke have berøringsangst, men bør i stedet opbygge en bedre forståelse for kristendommens rolle i det færøske samfund. Dette for at kunne indgå en konstruktiv dialog med Færøerne om paradiplomatiske anliggender.

Noter

- 1 Udtrykket stammer fra bibelens nye testamente, da Jesus stilles for den romerske statholder Pontius Pilatus, som i ønsket om ikke at dømme Jesus sender ham videre til den judæiske kong Herodes (Lukasevangeliet, kap. 23: v. 1-7). Vi ser Færøernes nuværende udenrigspolitiske rolle som uklar, da ansvaret bliver en kasterbold mellem Færøerne og Danmark – fra Herodes til Pilatus.

Litteratur

- Almannamálaráðið (1956), "Lov om foranstaltninger i anledning af svangerskab m.v., sum seinast broytt við lögtingslóg nr. 168 frá 16. desember 2021 1) 2) 3) 4)", *Lógasavnið*, 23. juni https://logir.fo/Lov/177-fra-23-06-1956-nr-177-af-23-juni-1956-om-foranstaltningar-i-anledning#_edn4
- Almannamálaráðið (2002), "Anordning nr. 37 af 22. januar 2002 om ikrafttræden for Færøerne af lov om ægteskabs indgåelse og opløsning, sum seinast broytt við lögtingslóg nr. 78 frá 29. mai 2017", *Lógasavnið*, 22. januar <https://logir.fo/Anordning/37-fra-22-01-2002-om-ikrafttraeden-for-Faeroerne-af-lov-om-aegteskabs-indgaelse-og-oplosning>
- Astrup, Peter (2021), "Politikere vil presse Færøerne: Aborten skal sættes fri", *B.T.*, 7. august www.bt.dk/politik/politikere-vil-presse-faeroerne-aborten-skal-saettes-fri
- Berghamar, Sigurd (1992), *Men Gud gav vøkst – Um William Sloan og fyrstu samkomurnar*, Tórshavn: Forlagið Afturljóð.
- Bibelen (2020), "Det Nye Testamente: Lukasevangeliet: Kapitel 23", *Bibelselskabet* www.bibelselskabet.dk/brugbibelen/bibelenonline/luk/23
- Frederik R. (1948), "Lov om Færøernes Hjemmestyre (*1)", *Retsinformation*, 23. marts www.retsinformation.dk/eli/lta/1948/137
- Frederik R. (1953), "Danmarks Riges Grundlov (Grundloven) (* 1)", *Retsinformation*, 5. juni www.retsinformation.dk/eli/lta/1953/169
- Gaini, Christophe Pons Firouz, Jonathan Wylie og Firouz Gaini, red. (2011), *Among the Islanders of the North: an Anthropology of the Faroe Islands*, Tórshavn: Fróðskapur.
- Goldstein, Judith og Robert O. Keohane (1993), "Ideas and Foreign Policy: An Analytical Framework", i Judith Goldstein og Robert O. Keohane, red., *Ideas and Foreign Policy: beliefs, institutions, and political change*, Ithaca: Cornell University Press, pp. 3-30.

- Haas, P. M. (1992), "Introduction: Epistemic communities and international policy coordination", *International organization*, 46 (1): 1–35.
- Hansen, Uni L. (2021), "SÍ MYNDIRNAR: 3. viðgerð av uppskotunum um sammóður", *KVF.fo*, 20. december <https://kvf.fo/greinar/2021/12/20/myndir-3-vidgerd-av-uppskotunum-um-sammodur>
- Haynes, Jeffrey (2009), *Routledge Handbook of Religion and Politics*, London: Routledge.
- Hehir, Joseph Bryan, Michael Walzer, Louise Richardson, Shibley Telham, Charles Krauthammer og James M. Lindsay (2004), *Liberty and Power a Dialogue on Religion and U.S. Foreign Policy in an Unjust World*, Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- í Skorini, Heini (2018), "Gud signi Føroyar (1:6)", *KVF.fo*, 15. februar <https://kvf.fo/gudsignif%C3%B8royar?sid=77596>
- í Skorini, Heini, Herit Albinus og Hans Andrias Sølvará (2022), "Færøerne mellem religiøs vækkelse og sekularisering: En nordisk undtagelse bliver til", *Økonomi & Politik*, 95 (1): 88-110.
- Jensen, Line Karlskov og Mikael Carboni Kelk (2021), "FN og Nordisk Råd i dialog om abortlovgivning på Færøerne", *Nordisk Samarbejde*, 30. juni www.norden.org/da/nyhed/fn-og-nordisk-raad-i-dialog-om-abortlovgivning-paa-faeroerne
- Katzenstein, Peter J (1996), "Regionalism in Comparative Perspective", *Cooperation and Conflict*, 31(2): 123–59.
- Margrethe R. (2005), "Lov om Færøernes landsstyres indgåelse af folkeretlige aftaler", *Retsinformation*, 24. juni www.retsinformation.dk/eli/lta/2005/579
- Ritzau (2010), "Færøsk partileder afviser middag med lesbisk statsminister", *DR.dk*, 8. september www.dr.dk/nyheder/udland/faeroesk-partileder-afviser-middag-med-lesbisk-statsminister?fbclid=IwAR0_AyxvV-VcFoWuFWnIM5mYfljsAluMmOoBNVOP5x-3RdEV-TrYqrpZt54
- Ritzau (2019a), "Ingen færøsk repræsentation i Jerusalem: Færøsk regeringsleder irecttesætter udenrigsminister i færøsk slingrekurs i Israel", *Politiken*, 16. november <https://politiken.dk/indland/art7496307/F%C3%A6r%C3%B8sk-regeringsleder-irecttes%C3%A6tter-udenrigs-minister-i-f%C3%A6r%C3%B8sk-slingrekurs-i-Israel>
- Ritzau (2019b), "Overblik: Det ved vi om Huawei-sagen på Færøerne", *Jyllands-Posten*, 11. december <https://jyllands-posten.dk/indland/ECE11816092/overblik-det-ved-vi-om-huaweisagen-paa-faeroerne/>
- Van Kersbergen, Kees og Erla L. Lindberg (2015), "Political Contestation, Secularization, and Religious Supply: Why is Morality Policy so Restrictive in the Faroe Islands?", *Politics and Religion*, 8(4): 772-96.
- West, Hallbera (2020), "Færøsk politik – mellem gamle politiske traditioner og ny forvaltningspraksis", *Økonomi & Politik*, 93 (4): 11-23.

Det paradiplomatiske korps – en undersøgelse af et uafdækket forskningsfelt

Tema 2: Paradiplomati

Regioners indtog på den diplomatiske scene har skabt et nyt paradiplomatisk lag under det klassiske diplomati med særskilte dynamikker og operationsbetingelser. Dette problematiserer den traditionelle forståelse af diplomati samt aktørbegrebet baseret på suveræne stater. Der eksisterer tilsyneladende et felt af udenrigspolitiske aktører på den danske politiske scene, som vi ikke har kendskab til, og som forskningen har overset: det paradiplomatiske korps. Denne artikel belyser derfor et hidtil uafdækket vidensfelt. Dette gøres gennem eliteinterviews med

cheferne for fem paradiplomatiske repræsentationer i København. Vi finder, at det paradiplomatiske korps i høj grad forsøger at efterligne det klassiske diplomati, når det gælder placering, indretning og organisering. Det primære motiv for den paradiplomatiske aktivitet er at opnå øget autonomi. På grund af handlerumsmæssige forskelle er der variation i de paradiplomatiske aktørers muligheder for at agere. Strategisk betyder dette, at aktørerne ikke altid følger protokol, men optræder ukonventionelt i den diplomatiske praksis.

Det diplomatiske korps er en særlig institution med egne regler og normer, som findes i samtlige hovedstæder verden over. Denne institution er hidtil primært blevet studeret ud fra en traditionel forståelse af, hvordan korpset ser ud og fungerer, med basis i et aktørbegreb, som kun inkluderer stater (Bjola og Kornprost, 2018). Derved har hidtidige studier beskrevet den diplomatiske praksis i hovedstæderne som karakteriseret af fremgangsmåder fastlåst af formelle aftaler og protokol. Vi argumenterer dog for, at denne klassiske forståelse af det diplomatiske korps overser et vigtigt lag af diplomatiske aktører, som udgøres af regioner. Dette betegner vi som det paradiplomatiske korps, et korps der eksisterer og handler parallelt med konventionelle diplomatiske aktører.

I nutidens politiske klima med pandemier, klimakrise, cyberangreb og grænseoverskridende kriminalitet er paradiplomatiet mere relevant end nogensinde. Disse nye globale trusler og udfordringer gennemsyrrer samtlige lag i samfundet og aktiverer derfor et bredt spænd af aktører udover de statslige. Heraf følger det, at løsningerne på disse udfordringer ikke nødvendigvis er stats-baserede og derfor muligvis kan findes i paradiplomatiets hidtil uafdækkede styringsformer samt potentielt innovative diplomatiske tilgange og strategier. Vi antager, at paradiplomatiet, i modsætning til det konventionelle diplomati, er nødt til at være mere innovativt i dets strategier og tilgange, eftersom dets betingelser og handlerum er mindre standardiserede og mere varierede. Indenfor den traditionelle diplomatiske institution eksisterer der en stærk isomorfisk drift – en tendens til at praksis ensrettes inden for en

OLIVER IVANOV

Cand.scient.pol,
Københavns Universitet,
oiv@outlook.dk

KLARA MØLLER RASMUSSEN

Stud.scient.pol,
Københavns Universitet,
klara.rasmussen@yahoo.com

MARIA STEINER

Stud.scient.pol,
Københavns Universitet,
Master of Arts in Politics
and International Relations,
University of Aberdeen,
mariasimonsen@outlook.dk

diplomatisk arena (DiMaggio og Powel, 1983). Dette har sin rod i, at klassiske diplomatiske aktører i en specifik lokal kontekst har ensrettede formelle forudsætninger, som det relaterer til handlerum. Disse forudsætninger opstår ved, at klassiske diplomater for at være mest effektive tilpasser sig de diplomatiske spilleregler, som gør sig gældende i den arena, de opererer i (Marcussen, 2020: 10). I kontrast hertil er paradiplomatiets betingelser varierede. For det første fordi de hverken har et fælles normativt udgangspunkt i Wienerkonventionen om diplomatiske relationer eller nødvendigvis har diplomatisk træning eller udenrigsministeriel støtte hjemmefra. For det andet er regioner handlerumsmæssigt underlagt andre magtdynamikker end traditionelle stater. En undersøgelse af det paradiplomatiske korps har derfor mulighed for, udover at kortlægge et hidtil uudforsket felt, at afdække et spænd af alternative diplomatiske strategier.

Konkret spørger vi hvordan det paradiplomatiske korps fungerer i København. Dette danner rammen for en induktiv grounded theory baseret undersøgelse og empirisk kortlægning af betingelserne og aktørerne i én specifik geografisk afgrænset arena. Gennem eliteinterviews med cheferne for fem paradiplomatiske repræsentationer beskriver vi, hvilke rammer København som arena skaber for det paradiplomatiske korps. Denne ramme påvirker de regionale diplomatiske repræsentanters handlemuligheder og specifikke operationelle betingelser, og derved indgår den i en forklaring af de ligheder og variationer, vi observerer i korpset som helhed. Overordnet finder vi, at der på grund af motiv- og handlerumsmæssige forskelle er stor variation i de paradiplomatiske aktørers muligheder for at agere. Strategisk betyder dette, at aktørerne ikke altid følger protokol, men også anvender ukonventionelle aktiviteter.

Regioner: De oversete aktører i litteraturen

Den eksisterende akademiske litteratur om diplomati læner sig typisk op ad en klassisk definition, som foreskriver, at diplomatiet grundlæggende vedrører forhandlinger mellem suveræne stater (Nicolson, 1950: 15; Siracusa, 2013: 9-10). Denne opfattelse er cementeret i Wienerkonventionen om diplomatiske relationer (FN, 1961), som dikterer det klassiske diplomatiske spilleregler (Marcussen, 2020: 10). Det internationale samfund har dog siden forandret sig betydeligt i takt med øget globalisering og demokratisering af udenrigspolitikken. Udviklingen udfordrer det klassiske diplomatibegreb fra det forrige århundrede. En tidligere kontorchef i Udenrigsministeriet sætter en streg under dette, når han skriver, at det klassiske diplomatiske monopol på udenrigspolitikken er brudt (Pilegaard, 2013:19). Decentraliseringen af diplomatiet betyder, at et stigende antal af aktører adskilt fra Udenrigsministeriet engagerer sig i internationale anliggender. Diplomatiets siver ud af Udenrigsministeriet i mange retninger, og derfor ekskluderer det klassiske begreb en stor del af den reelle diplomatiske praksis (Marcussen, 2013: 9). En relevant analyse af diplomatisk aktivitet må derfor formulere et bredere diplomatibegreb, der tager højde for decentraliseringen ved at inkludere flere aktører (Wilson, 1989:

359). Og lige så vigtigt – at have øje for det paradiplomatiske lag, hvori disse aktører befinder sig (Alvarez, 2020).

I studiet af international politik har paradiplomati allerede etableret sig som et solidt begreb i den internationale forskning (Marcussen, 2018: 1; Nielsen, 2016). Begrebet favner den omfangsrige aktivitet, der foregår parallelt med stater diplomati (Acuto og Kosovac, 2021: 141). Dette dækker over de internationale aktiviteter, som subnationale aktører iværksætter for at fremme egne interesser (Cornago, 2010: 13). Studiet af diplomati kan således ses som en multilags-analyse, hvor det subnationale felt udgør et lag under det klassiske diplomati, med egne dynamikker og regelsæt (Hocking, 1993; Alger, 1990). Forskningsfeltet anerkender derfor byer, kommuner og regioner som vigtige aktører, der i stigende grad varetager opgaver, der tidligere typisk var forbeholdt det klassiske diplomati (Cooper et al., 2013).

Særligt regioner rundt i verden har i højere grad påtaget sig rollen som selvstændige, paradiplomatiske aktører på den internationale scene (Keating, 1998). Dette tilskyndes af, at regioner har en stigende økonomisk styrke og større grad af autonom varetagelse af regionale interesser. Aktualiseringen af denne tendens kan akkrediteres til udviklingen i markedsliberalisering, menneskerettigheder, decentralisering og teknologisering (Kincaid, 2003: 74, 94). Globaliseringen har således forsynet regioner med en større drivkraft til at søge international indflydelse, samtidig med at staten har fået sværere ved at begrænse regioners paradiplomatiske aktiviteter (Keating, 1999). Ikke mindst har europæiseringen geninstalleret regioners aktualitet og forstærket deres indflydelse gennem tættere integration i EU (Borras-Alomar et al., 1994; John 2000; Sodupe, 1999; Soldatos og Michelmann, 1992). Dette gælder blandt andet etableringen af det indre marked, Maastricht-traktaten, EU's Regionsudvalg samt oprettelsen af regional- og strukturfondene, et "Regionernes Europa" (Marcussen, 2018: 6). Regionernes øgede indflydelse giver anledning til nye former for nationalbevidsthed på regionalt niveau – altså en form for regionalisme (Keating, 1997) og dermed en higen efter at dyrke regionale interesser via paradiplomatiske repræsentationer i andre stater. I kraft af at Wienerkonventionen ikke begrænser eller dikterer regioners paradiplomatiske praksis, som den gør med suveræne stater, kan regioner tilpasse deres modus operandi i videre forstand. De opererer derfor ikke nødvendigvis efter protokol, som er de universelle forhold og nedskrevne regler, der er med til at definere den klassiske diplomatiske praksis som en særlig profession (Zilmer-Johns, 2020: 40). De særskilte operationsbetingelser skaber derfor et unikt paradiplomatisk miljø, som til trods for sin særlige natur griber ind i det traditionelle diplomati, hvorfor man som klassisk diplomat nødsages til at forholde sig til regioner som diplomatiske aktører.

Forskningen har indtil videre tilvejebragt en ganske god forståelse for årsagerne til paradiplomatiets landvinding på globalt plan (Keating, 1999; Soldatos, 1990; Archer og Morici, 1993), men man mangler en basal indsigt i, hvordan paradiplomati egentligt *fungerer* og udføres i praksis (Marcussen, 2018:

1). Dette gælder på et helt lavpraktisk niveau i forhold til, hvordan de indretter sig, samt hvilke motiver handlemuligheder og strategier de har. Med andre ord stirrer vi ned i et empirisk sort hul, som den eksisterende litteratur ikke kan udfylde. Den manglende viden på området er problematisk, da denne gruppe af diplomatiske aktører synes at få stigende relevans og indflydelse i international politik. Vi står derfor over for en stadig vigtigere udenrigspolitisk aktør uden egentligt at vide, hvad der driver dem, eller hvordan de opererer. Den internationale forskning giver os en idé om, hvad vi har med at gøre, men i en dansk kontekst er dette et uberørt forskningsfelt. Med afsæt i København som forskningsområde søger denne artikel derfor at træde de første spor i sneen ved at levere et bidrag til dette uafdækkede felt i forskningslitteraturen. Vi definerer det paradiplomatiske korps som aktører, der opfylder følgende betingelser: Ikke i FN-regi, er en anerkendt stat, har et defineret regionalt landterritorie, opererer diplomatisk og er fysisk til stede i værtslandet, arbejder internationalt for regioners interesser samt har et landeflag og en veldefineret befolkningsgruppe.

Vi definerer det paradiplomatiske korps som aktører, der opfylder følgende betingelser: Ikke i FN-regi, er en anerkendt stat, har et defineret regionalt landterritorie, opererer diplomatisk og er fysisk til stede i værtslandet, arbejder internationalt for regioners interesser samt har et landeflag og en veldefineret befolkningsgruppe.

Eksplorativ grounded theory-tilgang

Vores metodiske indgangsvinkel til indsamlingen af data er baseret på en eksplorativ, induktiv grounded theory-tilgang (Charmaz og Belgrave, 2012). Artiklens analyse bygger på data og etnografiske observationer indsamlet ved eliteinterviews med repræsentationscheferne for henholdsvis Færøerne, Grønland, Taiwan, Palæstina og Catalonien i København. Specifikt bruger vi metoden "interview to-the-double" til at afdække praksis og implicite regler på området (Nicolini, 2009). Sideløbende med interviewene har vi indsamlet etnografiske observationer i relation til aktørernes væremåde, miljø og omgivelser (Wolcott, 2008; Van Maanen, 2011; Schatz, 2009).

Valget af disse specifikke aktører er baseret på et ønske om at indfange en bred variation i populationen for derved at opnå den højest mulige validitet. De udvalgte aktører repræsenterer ikke en udtømmende liste. Der eksisterer flere handelsrepræsentationer lig Cataloniens, for eksempelvis Flandern. Derudover kunne man have inddraget regioners konsulære afdelinger som for eksempel Kosovo. Endvidere eksisterer der to typer af regionale aktører, som ikke falder under artiklens definition. Dels officielle aktører som ikke formelt er udsendt af regionen de repræsenterer, eksempelvis diverse Kurdiske sammenslutninger. Dels aktører som dækker København med repræsentationer placeret i andre lande, eksempelvis Quebec fra London.

Figur 1: De interviewede paradiplomatiske aktører

Paradiplomatisk aktør	Interviewperson(er)
Taipei Representative Office in Denmark	Shyin-Jow-Lee og samtlige andre taiwanesiske udsendinge
Grønlands Repræsentation	Jens Heinrich
Færøernes Repræsentation	Jóannes Vitalis Hansen
Mission of Palestine – Denmark	Manuel Hassassian
Catalonia Trade and Investment Office in Copenhagen	Irmelin Ipsen

Mød det paradiplomatiske korps

Med undtagelse af den catalanske repræsentation, der ligger i et kontorfælleskab blandt virksomheder, ligner det paradiplomatiske korps i høj grad traditionelle ambassader. Generelt fortæller repræsentationscheferne, at de har en ambition om at fremstå som klassiske ambassader. De har til huse på attraktive adresser centralt i København, som indrettes som ambassader. Grønland og Færøerne holder til i samme bygning på forskellige etager i det Nordatlantiske Hus. Her er den grønlandske repræsentation generøst udsmykket med blandt andet en udstoppet isbjørn, hvilket er med til at illustrere vigtigheden af grønlandsk kultur i repræsentationens arbejde. Hos den færøske repræsentation får man indtrykket af en professionel og stilbevidst aktør, hvor kaffen serveres i sølvkander med udsigt ud over Nyhavn. Træder man ind på den taiwanesiske eller palæstinensiske repræsentation, mødes man af store flag og billeder på væggen af centrale politiske figurer. Der er tydeligt tænkt over indretningen med de regionale udtryk, som er med til at promovere regionen overfor besøgende. Udvendigt er synligheden ikke altid lige stor, da Taiwan og Catalonien ikke har svajende flag opsat uden på bygningen, som både den palæstinensiske, færøske og grønlandske repræsentation har. Dog er deres organisatoriske opbygning i tråd med det klassiske diplomati. De større repræsentationer fra Taiwan og Palæstina har både en handels-, konsulær- og politisk afdeling. Grønland og Færøerne kan, grundet deres størrelse, ikke bryste sig af at have flere afdelinger med specialiserede medarbejdere, men forsøger at løfte samme opgaver. Når det kommer til public diplomacy, med alt hvad det indebærer af promovering gennem sociale medier og hjemmesider, agerer det paradiplomatiske korps også som traditionelle ambassader. Det kommer til udtryk ved deres online tilstedeværelse, hvor de har fokus på at dele diplomatiske aktiviteter. Hvad angår interviewpersonernes baggrund, ser vi en interessant variation ved den palæstinensiske repræsentationschef. Normalt vil en klassisk diplomat have gennemgået en diplomatuddannelse for derefter at blive udsendt af sit udenrigsministerium, der på bedste vis skal realisere regeringens forventninger. Til forskel herfra har den palæstinensiske ambassadør en usædvanlig profil som aktiv professor i statskundskab, politisk udpeget ambassadør og tidligere konfliktmægler mellem Palæstina og Israel.

Motivet: Et ønske om regional selvstændighed

Bevæggrunden for det paradiplomatiske korps' fysiske tilstedeværelse i København skyldes, at de helt grundlæggende har et sæt af motiver, som de søger at realisere. Etableringen af et repræsentationskontor er ikke uden omkostninger. Sjældent afsættes denne mængde af ressourcer uden, at der er en klar målsætning om, hvad man ønsker at få igen for pengene. Dette afsnit fokuserer på aktørernes primære årsag for deres tilstedeværelse i København, som overordnet udgøres af politiske motiver. Det betyder dog ikke, at aktørerne hverken har økonomiske og kulturelle motiver, de vurderes blot til at være mindre vigtige sammenlignet med de politiske motiver.

➤ **Politiske motiver er således styrende for fire ud af fem aktører i det paradiplomatiske korps i København og indeholder et ønske om dansk anerkendelse af regional selvstændighed, øget indflydelse og større grad af autonomi**

I det indsamlede data ser vi, at politiske motiver er øverst-rangerende for især Palæstina, men også for Grønland, Færøerne og Taiwan, mens økonomiske motiver er ledende for Catalonien. Politiske motiver er således styrende for fire ud af fem aktører i det paradiplomatiske korps i København og indeholder et ønske om dansk anerkendelse af regional selvstændighed, øget indflydelse og større grad af autonomi. Det er relevant viden, fordi det gør os bedre i stand til at forstå det paradiplomatiske korps' motiver – hvad søger de at opnå? For det andet gør det os bedre i stand til at vide, hvordan vi skal forholde os til aktørerne, og hvorfor de handler som de gør.

Selvstændighedsmotivet er særdeles stærkt hos Palæstina, hvor det ultimative mål for ambassadøren er at få den danske regerings officielle anerkendelse af Palæstina som en selvstændig stat. Han giver udtryk for, at han udsendes til udfordrende lande. Det skal ifølge ham forstås som lande med en stærk zionistisk lobby og med en indflydelsesrig, konservativ politisk højrefløj. Disse ses som hindringer for det palæstinensiske mål om selvstændighed og gennemsyrrer hele den diplomatiske aktivitet. Komparativt set er der ligheder at spore hos den grønlandske repræsentant, som giver udtryk for, at Grønlands overordnede mål er selvstændighed. Det udspringer af et ønske om, at man fra grønlandsk side gerne vil klare sig selv i højere grad. Ikke nødvendigvis som en protest mod det dansk-grønlandske forhold, men i muligheden for at finde sin egen vej. Alligevel synes der at være modstridende interesser og holdninger til EU-området, fiskekvoter, reglerne vedrørende hvalfangst og Selvstyreløven, som ifølge repræsentanten ikke er realiseret i et stort nok omfang. Grønlands diplomatiske praksis går derfor i høj grad ud på at arbejde sig mod uafhængighed.

Selvstændighedstanken går igen hos Taiwan – dog mere subtilt. Opnåelsen af dansk anerkendelse til et selvstændigt Taiwan ses ikke som et nært forestående grundet det intime dansk-kinesiske forhold. Et forhold, som sætter Taiwan i

en prekær situation med begrænsede muligheder for at agere i København. Derfor italesættes primært ønsket om at opnå et bedre forhold til Danmark, som indebærer at blive behandlet på lige fod med andre officielle diplomater, hvilket langt fra er tilfældet i dag. Til forskel fra Taiwan, Grønland og Palæstina har Færøerne har ikke et udtalt ønske om decideret selvstændighed, men vi sporer i stedet et dominerende politisk motiv om større autonomi og øget indflydelse. Dette kommer til udtryk ved ønsket om at i højere grad at påvirke eller flytte på områder, som Udenrigsministeriet tager sig af, men hvor Færøerne har en rolle at spille. Det drejer sig om at få flere beføjelser, mere rum og mere synlighed. I relation til dette nævnes Grundloven, der nogle gange er en forhindring for disse målsætninger.

Undtagelsen i feltet af politiske motiver er Catalonien, der kun styrer efter et økonomisk motiv og udelukkende er optimeret efter at fremme regionens økonomi. Det handler om at hjælpe catalanske virksomheder ind på det danske marked, tiltrække investeringer til regionen og fremme innovation. Cataloniens fokus på handelsfremme skyldes, at det nu alene er et handelskontor, efter at den politiske afdeling blev lukket i kølvandet på den catalanske uafhængighedserklæring i 2017. Således demonstrerer Catalonien tilmed hvordan, en paradiplomatsk aktør i højere grad er nødsaget til at tilpasse sine motiver til både den lokale kontekst i København, men også til et nationalt pres fra hjemlandet.

For personer med kendskab til feltet er selvstændighedsmotivet hos det paradiplomatske korps næppe banebrydende. Ikke desto mindre bekræfter artiklens resultater, at regioners primære mål med paradiplomati er at opnå selvstændighed. Jagten efter at opnå status som en suveræn stat synes altså at udgøre et grundvilkår for disse aktører. Dette støttes af de etnografiske observationer i mødet med det paradiplomatske korps, hvor vi ser, at de i vid udstrækning forsøger at indrette sig på samme måde som klassiske ambassader. Alligevel kan korpset ikke udfri sig fra deres operationsbetingelser, som betinger deres handlemuligheder.

Korpsets handlerum: Formelt og uformelt betinget

Betingelserne for de paradiplomatske aktørers handlerum bestemmes af relevante aktørers tilstedeværelse og interaktioner på flere niveauer. Overordnet står det klart, at der er en betydelig spredning i størrelsen og betingelserne bag de interviewede aktørers handlerum. Specifikt vis-a-vis det lokale niveau; betingelserne i Danmark, vis-a-vis det nationale niveau; betingelserne i relation til staten, som den paradiplomatske aktør opererer under og som en del af; og vis-a-vis det supranationale niveau; betingelser med rod i internationale ikke-statslige organisationer eksempelvis, FN, EU og WTO. Ofte kan én faktor have indflydelse på alle tre niveauer – eksempelvis i forhold til Taiwan skaber Kina effektivt begrænsninger, der opstår på alle tre niveauer – og derfor er handlerummet i høj grad betinget af interaktioner mellem niveauerne.

Altså kan begrænsninger på et niveau resultere i spillover-effekter på en aktørs handlerum på de andre niveauer.

Det lokale og nationale handlerum er overordnet set de mest udslagsgivende. Ud fra vores interviews står det klart, at det lokale handlerum bestemmes af faktorer, som opstår på tre separate plan: det formelle, det uformelle og det politiske. Det formelle plan beskriver, hvordan det lokale handlerum påvirkes af det formelle forhold til den lokale regering – i dette tilfælde den danske stat. Specifikt bestemmes en paradiplomatisk aktørs formelle handlerum af det danske udenrigsministerium. Herunder ligger i hvilken grad aktøren har de samme muligheder som traditionelle diplomatiske aktører. Dette konceptualiseres altså som graden af formalisering af forholdet mellem Danmark og den paradiplomatiske aktør, hvor diplomatisk akkreditering og optagelse på den diplomatiske liste skaber det størst mulige formelle handlerum. Palæstina, Grønland og Færøerne har i denne kontekst stort set tilsvarende formelt handlerum som traditionelle diplomatiske aktører, hvorimod hverken Catalonien eller Taiwan har noget formelt diplomatisk forhold til Danmark.

 Palæstina, Grønland og Færøerne har i denne kontekst stort set tilsvarende formelt handlerum som traditionelle diplomatiske aktører, hvorimod hverken Catalonien eller Taiwan har noget formelt diplomatisk forhold til Danmark.

Det uformelle plan beskriver, hvordan handlerummet ser ud i relation aktørernes mulighed for at operere udenfor formelle diplomatiske kanaler. Flere af interviewpersonerne noterede, at de sammenligneligt oplevede det københavnske miljø som havende en mere åben og direkte kultur og en større accept for uformelle tilgange udenom protokol, end andre steder de havde været udstationeret. Den færøske repræsentant kommenterede eksempelvis, at man i København og i Norden ”er lidt mere egalitære, vi er lidt mere ligetil og lidt mere direkte”, hvilket udvider det uformelle handlerum. Generelt ser vi, at i et liberalt demokratisk samfund som Danmark udvides paradiplomatiske aktørers handlerum, idet frihedsrettigheder som ytringsfrihed og pressefrihed i højere grad skaber frit spil for ukonventionelle aktørers udfoldelse. Der er dog forskel på, hvor gode de interviewede aktører er til at udnytte dette uformelle handlerum. Nogle gør aktivt brug af det, mens andre kun bruger de muligheder, der bliver åbnet i et begrænset omfang. Færøerne er i denne kontekst et eksempel på en særlig dygtig aktør.

Det politiske handlerum bestemmes af den eksisterende grad af sympati i lokalsamfundet for de paradiplomatiske aktørers specifikke mål og sager. I denne forbindelse er en paradiplomatisk aktørs mulighed for at forfølge strategier indenfor det uformelle handlerum og udvide deres formelle handlerum en funktion af deres brede popularitet og politiske manøvrerum. På den måde er det muligt for paradiplomatiske aktører at udvide deres handlerum gennem opbygningen af politisk støtte for deres sag. Eksempelvis er der i Danmark en

tværpartisk folketingsgruppe, der støtter Taiwan og en Taiwan-Danmark venskabsforening, hvilket udvider deres politisk betingede handlerum. På samme måde har den palæstinensiske repræsentation en lang række civilsamfundsorganisationer som en del af deres handlerumsskabende netværk eksempelvis Folkekirkens Nødhjælp.

Det nationale handlerum afhænger i høj grad af den paradiplomatiske aktørs status på to plan. Det nationale handlerum betinges grundlæggende af to parametre. For det første af omfanget af indflydelse den pågældende stat har i verdenssamfundet, som den paradiplomatiske aktør typisk er forankret i. Eksempelvis observerer vi her, at Kina har stor indflydelse på det lokale og supranationale handlerum på grund af deres status som økonomisk og politisk stormagt, hvilket betydeligt begrænser Taiwan. Modsætningsvist har Spanien og Israel mindre indflydelse på Danmark, hvilket udvider Catalonien og Palæstinas handlerum vis-a-vis det nationale plan. For det andet i relation til i hvor høj grad den overstatslige regering kan have indflydelse på selve hjemmestyret af den subnationale aktør. Taiwan og Palæstina er de facto stater og oplever derved et stort handlerum i at kunne fastlægge deres egen politiske linje uafhængigt af en overstatslig regering. Hjemmestyret er dog i begge tilfælde stadig underlagt en vis trussel om, at uønsket adfærd i yderste tilfælde kan føre til militære eller politiske indgreb. Situationen er anderledes for Catalonien, Grønland og Færøerne, som er direkte underlagt henholdsvis deres overstatslige regering. De er dog handlerumsmæssigt yderligere adskilt af graden af tilknytning, som de har til de overstatslige regeringer. Dette kan illustreres af, at Færøerne og Grønland reelt set er frie til at hjemtage de politikområder, de ønsker, og har en reel vej til uafhængighed, skulle de efterstræbe det. I kontrast hertil eksisterer Catalonien, hvis klare ønsker om selvstændighed bremses af Spanien.

Overordnet set er der altså en bred grad af variation i handlerummene, de paradiplomatiske aktører opererer indenfor. Hvor nogle aktører har et manøvrerum lig statslige diplomatiske aktører, har andre et væsentligt indskrænket handlerum.

Korpsets strategier: Aktivisme og klassisk diplomati

Strategier udtrykker den fremgangsmåde, der under de givne handlemuligheder leder den paradiplomatiske aktør tættere på realiseringen af sine motiver. Det dækker over, hvad det paradiplomatiske korps helt konkret gør, og ikke hvad de har af nedfældede langsigtede strategier. Strategier forstås derfor som aktørenes diplomatiske aktivitet. Det følgende afsnit behandler udelukkende politiske strategier, hvorfor Catalonien ikke omtales, eftersom de udelukkende er et handelskontor med konventionelle handelsstrategier.

På trods af at det paradiplomatiske korps på en række parametre forsøger at efterligne traditionelle diplomatiske aktører, holder de sig ikke udelukkende til klassiske strategier. De eksperimentelle strategier kommer eksempelvis til udtryk ved den palæstinensiske repræsentationschef, der hyppigt planlægger

og leder demonstrationer i København. Han italesætter sig selv som en oprører, der anvender ukonventionelle metoder sammenlignet med andre ambassadører. Han udtrykker, at han er villig til at gøre hvad som helst, der skal til. Indtil videre er dette blevet til 10 demonstrationer, hvor han mobiliserer det palæstinensiske diaspora for at øge opmærksomheden på selvstændighedsmotivet. Denne aktivistiske selvopfattelse giver anledning til, at repræsentanten bevidst afviger fra protokol i de tilfælde, hvor han møder modstand gennem officielle kanaler. Dette på trods af at Palæstina er på den diplomatiske liste, og det derfor forventes, at de indordner sig diplomatiets spilleregler. Anvendelsen af ukonventionelle strategier udelukker dog ikke brugen af klassiske strategier, hvor det er til gavn for missionen. Det gælder blandt andet afsøgning af indflydelse gennem møder med ministre og lobbister, samt politikere i Folketinget med politikere der sympatiserer med Palæstina.

➤ **Om end Taiwan ihærdigt forsøger at etablere en dialog med Udenrigsministeriet, hæmmes dette af et tæt dansk-kinesiske samarbejde. Derfor må Taiwan mere af nød end af privilegie basere deres strategi på en gruppe af pro-taiwanesiske folketingspolitikere**

Hvor de ukonventionelle strategier hos Palæstina er et udtryk for en privilegeret tilføjelse til en allerede bred vifte af muligheder, forholder det sig omvendt for Taiwan. Den taiwanesiske repræsentations særdeles indskrænkede handlerum bevirker, at deres brug af konventionelle strategier synes at have en lille effekt. Om end Taiwan ihærdigt forsøger at etablere en dialog med Udenrigsministeriet, hæmmes dette af et tæt dansk-kinesiske samarbejde. Derfor må Taiwan mere af nød end af privilegie basere deres strategi på en gruppe af pro-taiwanesiske folketingspolitikere. Denne Taiwanesiske venskabsgruppe er en helt essentiel del af Taiwans strategi uden om Udenrigsministeriet. Gruppen tilbyder sig både som et værdifuldt netværk, men yder også støtte i forhold til Taiwanesiske interessepunkter. Det kan eksempelvis være Taiwans bestræbelser på medlemskab af WHO, som gruppen har været behjælpelige med at mobilisere dansk støtte til. Taiwan er derfor afhængig af det ukonventionelle samarbejde med venskabsgruppen.

Anderledes forholder det sig for Grønland og Færøerne, der i kraft af rigsfællesskabet, automatisk har et tæt samarbejde med den danske regering. Det giver adgang til en gunstig dialog med centraladministrationen og langt bedre betingelser for at føre en klassisk diplomatisk strategi. Derfor ser vi ikke, at disse aktører, i kraft af deres store handlerum, har behov for at iværksætte ukonventionelle strategier. De føler sig i officielle sammenhænge opfattet på lige fod med andre diplomater på trods af den manglende akkreditering. Således socialiseres de ind i diplomatiske kredse med adgang til eksklusive netværk. Den klassiske strategi er til stor nytte for særligt den færøske repræsentant, der er proaktiv og udadvendt. Han holder jævnligt møder med an-

dre ambassadører og drøfter interesseområder som eksempelvis Arktis. Det formaliserede netværk giver Færøerne tætte kontakter til nationer som USA, Holland og Finland. Hertil oplever både Grønland og Færøerne indflydelse i Udenrigsministeriets strategiske gruppe, der skal skabe overblik over Danmarks udenrigspolitik på Arktis-området frem til 2035. Herigennem får de en direkte indflydelseskanal til højpolitiske emner, hvilket styrker deres incitament til at følge en klassisk fremgangsmåde.

Hertil ser vi en variation i, hvor strukturerede aktørerne er i deres strategier. I det traditionelle diplomati overlades sjældent noget til tilfældighederne. Det betyder, at begivenheder forberedes og planlægges ned i mindste detalje. Der er med andre ord lille rum for improvisering. Dette er ikke tilfældet for alle i det paradiplomatisk korps. Den palæstinensiske repræsentant benytter sig i høj grad af improvisering. Når han går på scenen og skal tale foran et stort publikum, følger han aldrig en tale, men er spontan i sin tilgang. En lignende, ustruktureret tilgang ses hos Taiwan, hvor nye samarbejdspartnere afsøges mere på tilfældighedens præmisser end en egentligt målrettet indsats. Det kan eksempelvis være gennem taiwanesisk deltagelse i et seminar, hvor så repræsentanterne initierer dialog med tilstedeværende personer.

Selvom at man måtte forvente konvergerende strategier i et afgrænset miljø som København, er dette ikke tilfældet for det paradiplomatisk korps. Dette på trods af at korpset overordnet deler et selvstændighedsmotiv. I denne sammenhæng bliver handlerummet derfor afgørende, da det betinger, hvilke strategier der kan iværksættes og med hvilken effekt. Palæstina supplerer en klassisk tilgang med ukonventionelle strategier for forøget effekt, mens Taiwan anvender ukonventionelle strategier af nød. Færøerne og Grønland holder sig til konventionelle strategier.

Det paradiplomatisk korps – et vigtigt nyt lag

Det paradiplomatisk korps i København ligner på mange punkter det traditionelle diplomatiske korps, men på nogle parametre ser vi dog betydelige variationer. Overordnet set er repræsentationerne drevet af ønsket om at fremstå som klassiske ambassader. Dette er dog ikke altid muligt eller hensigtsmæssigt, eftersom deres motiv- og handlerumsmæssige udgangspunkter er anderledes. Det er i høj grad disse eksistensgrundlag, som resulterer i en mindre grad af isomorfi hos det paradiplomatisk korps. Derfor finder vi, at jo mere aktørernes handlerum og motivmæssige betingelser varierer, jo mindre vil de ligne det traditionelle diplomati.

Den primære årsag til de paradiplomatisk aktørers tilstedeværelse i København er forfølgelsen af politiske motiver. Specifikt i forhold til at opnå dansk anerkendelse, selvstændighed, øget indflydelse og større grad af autonomi. Dette står i kontrast til konventionelle diplomatiske aktører, som ofte har et bredere og mere varieret spektrum af motiver. Den største afvigelse fra de traditionelle diplomatiske aktører finder vi dog i relation til handlerummet. Et område, hvor der også er en høj grad af variation mellem de paradiplomatisk

aktører. Specifikt observerer vi, at Grønland, Færøerne og Palæstina har et stort formelt lokalt handlerum, hvilket står i kontrast til Taiwan, hvis lokale handlerum er yderst indskrænket. Uformelt har samtlige aktører et relativt stort lokalt handlerum. Det veksler dog i høj grad, hvor meget og hvor gode de er til at benytte det. Palæstina, Grønland og Færøerne har alle relativt store nationale handlerum. De udfordringer de møder på dette niveau er kun af mindre betydning. Modsætningsvist er Taiwan og Catalonien yderst begrænsede i deres nationale handlerum, henholdsvis fordi Spanien har kapaciteten til at begrænse Catalonien, og da Kina har kapaciteten til at udøve indflydelse på Taiwans lokale handlerum i København.

Forskelle hos aktørerne i motiver og handlerum udmunder i visse strategiske forskelligheder fra det traditionelle diplomati. Generelt benytter samtlige aktører konventionelle diplomatiske strategier. Vi ser dog også en tendens til anvendelsen af ukonventionelle tilgange. Det er dog forskelligt, i hvor stort omfang aktørerne gør brug af mulighederne, dette præsenterer. Overraskende er det ikke nødvendigvis de aktører, der er mest begrænsede i deres handlerum, som i højest grad benytter eksperimentelle tilgange. Dog står det klart, at på punkter, hvor de står overfor handlerumsmæssige restriktioner, alle har muligheden for at benytte alternative strategier for at omgå disse. På baggrund af undersøgelsen står det klart, at det paradiplomatiske korps er en vigtig enhed som ikke umiddelbart bør overses, når man taler om det samlede diplomatiske korps i København.

Desuden danner artiklen grundlag for nye forskningstemaer, som kunne være relevante at stille skarpt på for indenfor diplomatiets som forskningsfelt. Dette studie har kun trådt de spæde skridt i et nyt forskningsfelt og derfor ikke udtømt den mulige viden, der er at finde på dette område. Det kræver en mere dybdegående undersøgelse baseret på en bredere vidensindsamling. I denne forbindelse kunne det være interessant at afdække, hvorvidt de kortlagte tendenser også findes i andre forskningsområder end København. Eksempelvis mangler der fortsat en dybere klarlægning af de interaktive dynamikker mellem den overstatslige regering og de paradiplomatiske aktører og mellem de lokale regeringer og de paradiplomatiske aktører, samt en dybere klarlægning af baggrunden for aktørernes forskellige strategiske valg. Ydermere har denne artikel, ved kun at fokusere på "officielle" paradiplomatiske aktører, udelukket en række mere uformelle aktører med endnu højere grad af indskrænket handlerum som i et bredere studie også kunne være interessante at afdække.

Litteratur

- Acuto, Michele og Anna Kosovac (2021), "City Diplomacy: Another Generational Shift?", *Diplomatica*, 3(1): 137-46.
- Alger, Chadwick F. (1990), "The World Relations of Cities: Closing the Gap between Social Science Paradigms and Everyday Human Experience", *International Studies Quarterly*, 34(4): 493-518.
- Alvarez, Mariano (2020), "The Rise of Paradiplomacy in International Relations", <https://www.e-ir.info/2020/03/17/the-rise-of-paradiplomacy-in-international-relations/#:~:text=The%20study%20of%20foreign%20affairs,the%20analytical%20points%20of%20view>.
- Archer, Kevin og Peter Morici (1993), "State Export Promotion Policies", i Douglas Brown og Earl Frey, red., *States and Provinces in International Economy*, Berkley: Institute of Governmental Studies Press, pp. 185-200.
- Bjola, Corneliu og Markus Kornprobst (2018), *Understanding International Diplomacy*, Abingdon-on-Thames: Routledge.
- Borras-Alomar, Susana, Thomas Christiansen og Andres Rodriguez-Poze (1994), "Towards a 'Europe of the Regions': Visions and Reality from a Critical Perspective", *Regional Politics and Policy*, 4(2): 1-27.
- Charmaz, Kathy og Linda L. Belgrave (2012), "Qualitative Interviewing and Grounded Theory" i James F. Gubrium et. al., red., *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft*, Newcastle upon Tyne: Sage, pp. 347-66.
- Cooper, Andrew F., Jorge Heine og Ramesh Thakur (2013), "Introduction: The Challenges of 21st-Century Diplomacy" i Andrew F. Cooper, Jorge Heine og Ramesh Thakur, red., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford: Oxford University Press, pp. 1-34.
- Cornago, Noé (2010), "On the Normalization of Sub-State Diplomacy", *The Hague Journal of Diplomacy*, 5(1): 11-36.
- DiMaggio, Paul J. og Walter W. Powell (1983), "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociological Review*, 48(1): 147-60.
- FN (1961), *Vienna Convention on Diplomatic Relations*.
- Hocking, Brian (1993), *Localizing Foreign Policy*, London: Palgrave Macmillan.
- John, Peter (2000), "The Europeanisation of Sub-national Governance", *Urban Studies*, 37(5-6): 877-94.
- Keating, Michael (1997), "Stateless Nation Building. Quebec, Catalonia and Scotland in the Changing State System", *Nations and Nationalism*, 3(4): 689-717.
- Keating, Michael (1998), *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*, Edward: Elgar Publishing.
- Keating, Michael (1999), "Regions and International Affairs: Motives, Opportunities and Strategies", *Regional & Federal Studies*, 9(1): 1-16.
- Kincaid, John (2003), "Foreign Relations of Sub-national Units" i Raul Blindenberger og Arnold Koller, red., *Federalism in a Changing World - Learning from Each Other*, Montreal: McGill-Queen's University Press, pp. 74-96.
- Maanen, John V. (2011), "Ethnography as Work: Some Rules of Engagement", *Journal of Management Studies*, 48(1): 218-34.
- Marcussen, Martin (2013), "Det klassiske diplomati fragmenteres og hybriddiplomati opstår", *Samfundsøkonomen*, 2(1): 5-11.
- Marcussen, Martin (2018), "Bydiplomati", *Økonomi og Politik*, 91(3): 3-15.
- Marcussen, Martin (2018), "Redaktionelt forord", *Økonomi & Politik*, 91(3): 1-2.
- Marcussen, Martin (2020), "Udenrigsministeriet anno 2020", *Økonomi og Politik*, #1/2020, 6-20.
- Nicolini, Davide (2009), "Articulating Practice through the Interview to the Double", *Management Learning*, 40(2): 195-212.
- Nicolson, Harold (1950), *Diplomacy*, London: Oxford University Press.
- Nielsen, Anne B. (2016), "Diplomati i en urban tidsalder", *Økonomi & Politik*, 89(4): 94-9.
- Pilegaard, Jess (2013), "Udenrigspolitikken er død - længe leve diplomatiet!", *Økonomi & Politik*, 86(2): 19-33.
- Schatz, Edward (2009), "Ethnographic Immersion and the Study of Politics" i Edward Schatz, red., *Political Ethnography: What Immersion Contributes to the Study of Power*, Chicago: Chicago University Press, pp. 1-23.
- Siracusa, Joseph M. (2013), *Diplomacy: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Sodupe, Kepa (1999), "The European Union and Interregional Cooperation", *Regional and Federal Studies*, 9(1): 58-81.
- Soldatos, Panayotis (1990), "An Explanatory Framework for the Study of Federated States as Foreign Policy Actors" i Hans Michelmann og Panayotis Soldatos, red., *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*, Oxford: Oxford University Press, pp. 34-53.
- Soldatos, Panayotis og Hans Michelmann (1992), "Subnational Units' Paradiplomacy in the Context of European Integration", *Journal of European Integration*, 15(2-3): 129-34.
- Wilson, James Q. (1989), *Bureaucracy. What Government Agencies Do and Why They Do It*, New York: Basic Books Inc.
- Wolcott, Harry F. (2008), *Ethnography: A Way of Seeing*, Walnut Creek: AltaMira Press.
- Zilmer-Johns, Michael (2020), "Protokol og etikette: Vigtige værktøjer for danske diplomater gennem 250 år. Er de stadig relevante i det 21. århundrede?" *Økonomi & Politik*, 93(1): 39-46.

Skotlands internationale relationer i forandring: Skotsk repræsentation i København

Tema 2: Paradiplomati

Skotland etablerer i 2022 en international repræsentation i København, men spørgsmålet er, hvad der kan forventes af den. Gennem interviews med skotske repræsentanter har vi undersøgt, hvordan Skotland er repræsenteret som en subnational aktør qua deres internationale repræsentationer. Vi benytter denne viden til at fremsætte kvalificerede forventninger til den kommende repræsentation i København. På baggrund af vores data har vi udarbejdet

en model kaldet "The Scottish model of efficient paradiplomacy", der skitserer de elementer, vi finder karakteristisk for skotsk paradiplomati. I fremtiden vil der være både en britisk- og skotsk repræsentation i København. Hertil anbefaler vi, at Danmark engagerer sig diplomatisk med begge disse repræsentationer og dermed undlader at tage stilling til deres komplekse indbyrdes forhold.

En nation i udvikling

Skotland agerer, under Storbritannien, som en subnational aktør. Tidligere havde nationale regeringer monopol på internationale anliggender, men i løbet af de sidste 50 år har subnationale regeringer fået en mere fremtrædende rolle internationalt (Schiavon, 2018: 6). En udvikling som Skotland gradvist er blevet en del af, siden det skotske parlament blev oprettet i 1998. I den forbindelse blev en række politikområder hjemtaget til Skotland (GOV UK, 2019). Skotland har en vision om at søge indflydelse på den internationale arena, hvilket sker gennem de skotske repræsentationer, der er placeret på otte internationale lokationer. Internationale relationer og udenrigspolitiske anliggender er dog fortsat reserveret til den britiske regering (GOV UK, 2019; Gethins, 2021: 66). De skotske repræsentationer er derfor gentagne gange blevet beskyldt for at være "skyggeambassader", der de facto skaber et ambassadenetværk med udenrigspolitiske ambitioner (The Courier, 2021). Netværket bliver udvidet i 2022, hvor der åbnes en repræsentation i København (The Scottish Sun, 2021).

➤➤ **Storbritanniens udenrigspolitik fastlægges af den britiske regering, hvorfor Skotlands internationale arbejde befinder sig i et krydsfelt mellem et stigende internationalt engagement og manglende beføjelser til at føre udenrigspolitik**

Storbritanniens udenrigspolitik fastlægges af den britiske regering, hvorfor Skotlands internationale arbejde befinder sig i et krydsfelt mellem et stigende internationalt engagement og manglende beføjelser til at føre udenrigspoli-

**NANNA SOPHIE BLAABJERG
HERMANSEN**

Stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
n.blaabjerg@hotmail.com

LOUISE GRINDSTED HANSEN

Stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
kxz717@alumni.ku.dk

tik. Dette spændingsfelt belyser vores artikel ved at bidrage med viden om de skotske repræsentationers handlemuligheder og strategier.

Vores forventning er, at denne forståelse og viden om Skotlands internationale engagement kan give os et indblik i, hvordan den kommende skotske repræsentation i København kan tænkes at fungere. Den skotske førsteminister, Nicola Sturgeon, har ydermere udtalt, at der ønskes en uafhængighedsafstemning inden udgangen af 2023 (Bloomberg, 2021). Det er derfor særligt aktuelt, at man fra dansk side tilegner sig viden omkring, hvordan der arbejdes på de eksisterende repræsentationer. Det kan bruges til at forudse, ikke bare hvad der kan forventes af den kommende repræsentation, men også hvad der kan forventes af en eventuel selvstændig skotsk ambassade i København.

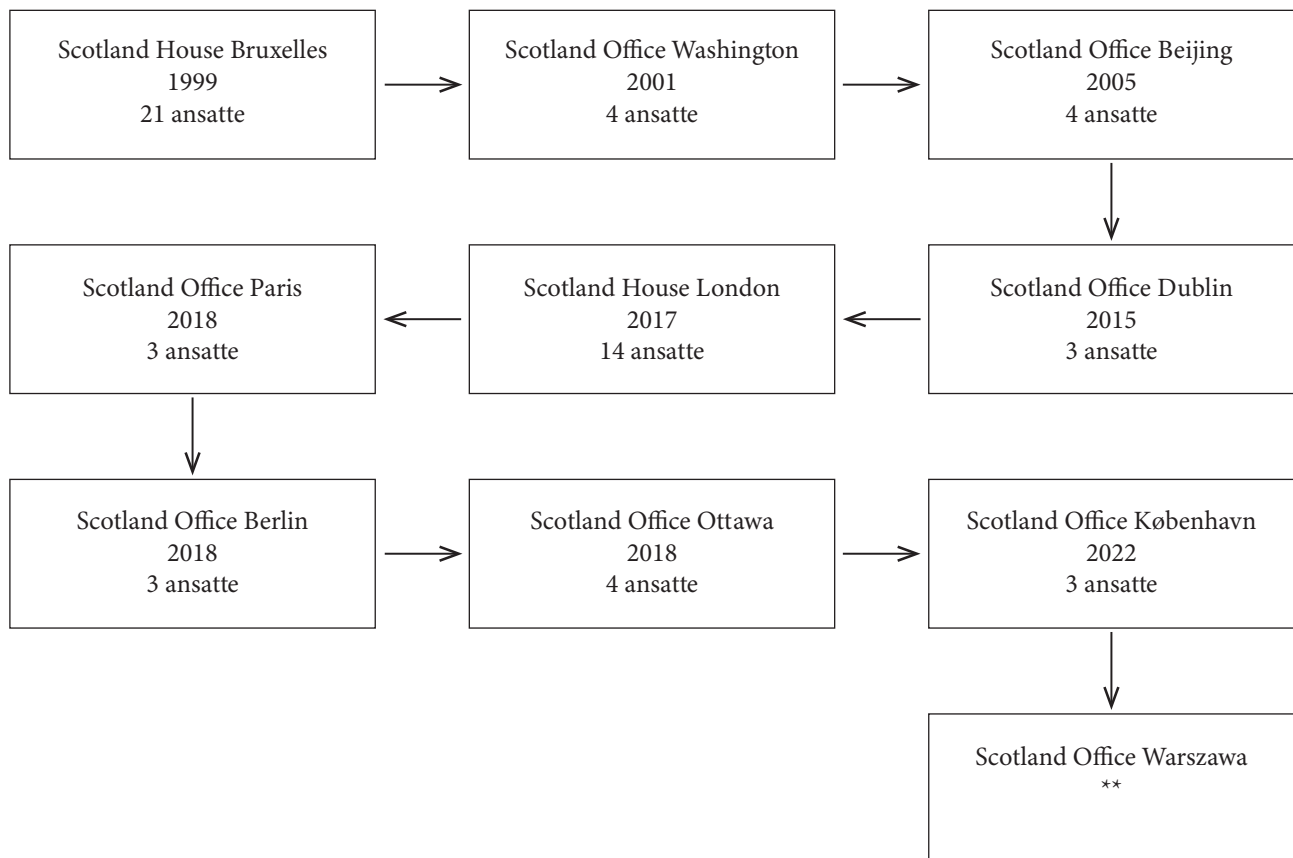
De juridiske rammer og etableringen af det skotske parlament

Skotland havde et selvstændigt parlament indtil en afstemning i 1707, hvor det skotske og engelske parlament forenes til et fælles britisk parlament i Westminster, London (Historic UK). Som følge af stigende selvstændighedstrang afholdes der i 1997 til en folkeafstemning om genetableringen af et skotsk parlament (The Scottish Parliament), og dette fører i 1998 til oprettelsen af *The Scotland Act*, der giver beføjelser til den skotske regering og ministre, hvorfor Skotland i 1999 igen kan afholde parlamentsvalg (GOV.UK, 2019). Juridisk betyder *The Scotland Act*, at en række områder hjemtages, som skotske myndigheder forvalter, udvikler lovgivning for og har økonomisk ansvar for, men øvrige områder er fortsat reserveret til Westminster. De hjemtagede beføjelser er blandt andet sundhed, uddannelse, miljø, turisme og økonomisk udvikling. De såkaldt reserverede anliggender dækker derimod over områder som udenrigsanliggender, forsvar og international udvikling (ibid.).

Skotlands internationale repræsentationsstruktur

Skotland har otte internationale repræsentationer, der har til formål at fremme Skotlands internationale profil, interesser og relationer (The Scottish Government et al.). Repræsentationerne er placeret i Bruxelles, Berlin, Paris, Dublin, London, Washington, Ottawa og Beijing. London og Bruxelles er Skotlandhuse, mens de resterende er Skotlandkontorer (The Scottish Government; figur 1). Skotlandhuse er uafhængige og autonome lokationer, der udelukkende drives af den skotske administration, mens Skotlandkontorer er placeret på de britiske ambassader, hvor den skotske administration lejer sig ind. Der åbner en repræsentation i København i 2022, og det er allerede planlagt at åbne i Warszawa, Polen inden for de næste par år (The Scottish Parliament, 2021). Udviklingen i repræsentationsstrukturen illustreres i figur 1.

Figur 1: Tidslinje over etablering af de skotske repræsentationer

*Der rekrutteres i øjeblikket yderligere syv ansatte til repræsentationen.

** Aftalen om repræsentationen er lavet, men tidshorisonten er ikke fastlagt.

Skotsk paradiplomati

Skotland er en såkaldt subnational aktør, det vil sige en territorial og administrativ autoritet, under den centrale regering (Kuznetsov, 2015: 22). Da Skotland ikke er en selvstændig stat, karakteriserer vi deres internationale arbejde som værende paradiplomati, der udfolder sig parallelt med det britiske udenrigsministeriums diplomatiske arbejde (Schiavon, 2018: 6). Paradiplomatiet i denne artikels kontekst udføres af subnationale aktører, der henvender sig til andre stater og internationale organisationer for at opnå økonomiske, kulturelle og politiske fordele (Kuznetsov, 2015: 30-1). Disse fordele er ligeledes årsagen til, at subnationale aktører som Skotland agerer internationalt (Keating, 1999: 3-4). På den internationale arena har Skotland forskellige handlemuligheder og strategier, der kan bruges til at opnå disse fordele.

➤➤ Da Skotland ikke er en selvstændig stat, karakteriserer vi deres internationale arbejde som værende paradiplomati, der udfolder sig parallelt med det britiske udenrigsministeriums diplomatiske arbejde

Den internationale arena kan være kompleks at interagere i, og der kan opstå gnidninger mellem stater og subnationale aktører, ofte fordi stater ønsker at bibeholde monopol på international repræsentation. Subnationale aktører kan dog bruge internationalt arbejde – diplomati – som en måde, hvorpå de kan omgå statslig kontrol og dermed opnå større frihedsgrader. Det kan ske ved at skabe personlige netværk, der løbende kan udvikle sig. Det har staten svært ved at kontrollere, da relationerne typisk er baserede på uformel og mundtlig kommunikation. På den måde har subnationale aktører mulighed for at øge deres autonomi (Keating, 1999: 10). De juridiske rammer som subnationale aktører agerer under betyder også, at de anvendte strategier ofte er målrettede og opportunistiske. Strategierne påvirkes også af, at stater ofte er meget opmærksomme på de subnationale aktørers ageren, hvorfor de er villige til at gå langt for at kontrollere dem (ibid.: 11).

Soft power og udenrigspolitiske ideer

Soft power kan være et centralt redskab til at søge indflydelse. Der sker typisk via et lands kultur, politiske værdier og udenrigspolitik. De værdier, der afspejles i en regerings indenrigspolitik og udtrykkes gennem deres ageren i internationale institutioner, kan have en stærk afsmittende effekt på andres præferencer. Det er kernen i den bløde magt (Nye, 2004: 11-14). Ud af den italesatte og gennemførte udenrigspolitik kan man aflæse en udenrigspolitisk aktørs verdensbilleder, principielle overbevisninger og kausale overbevisninger (Keohane og Goldstein, 1993: 5). *Verdensbilleder* er tæt forbundet med de skotske repræsentanters opfattelse af deres identitet. Det betyder også, at vi vil forvente, at disse verdensbilleder fremkalder stærke følelser og loyalitet i den udenrigspolitiske praksis. *Principielle overbevisninger* er bindeleddet mellem verdensbilleder og politiske løsninger, da de oversætter fundamentale overbevisninger til vejledning for individets handlen. Vi forventer således, at de skotske paradiplomater oversætter elementer af deres identitet til konkret politik og begrundet deres politik med reference til deres selvforståelse. *De kausale overbevisninger* fremgår af skotternes strategiudvikling og dermed deres konkrete planer for at opnå deres målsætninger med deres paradiplomatiske praksis. Samlet set er det vores forventning, at paradiplomaternes identitet og overbevisning har stor betydning for, hvorvidt repræsentationerne opnår sine mål.

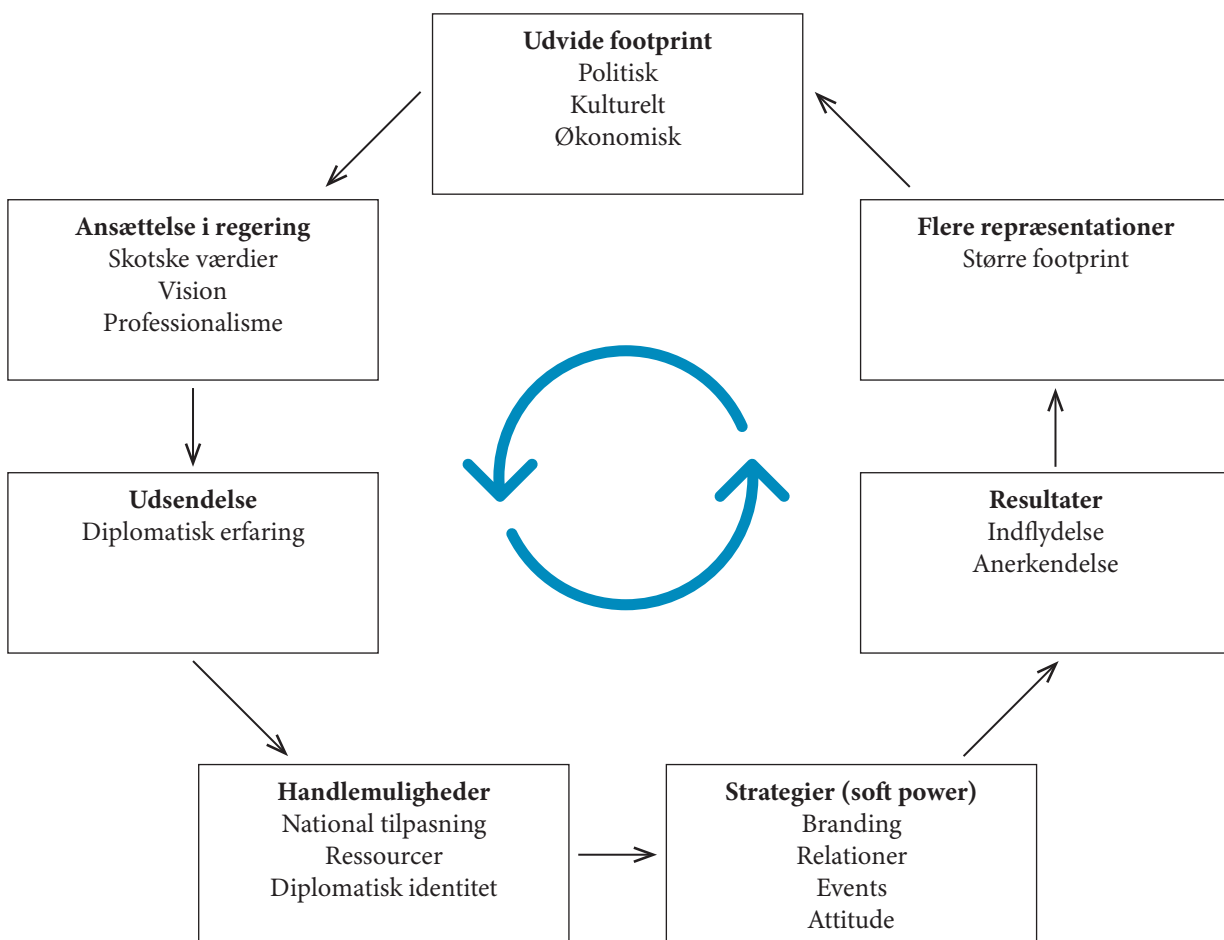
Vi har i løbet af efteråret 2021 foretaget en række interviews med skotske repræsentanter fra de internationale repræsentationer samt øvrige personer med stor viden om Skotlands internationale arbejde. Konkret har vi talt med skotske paradiplomater i henholdsvis London, Dublin, Beijing og Washington. Dermed er skotsk paradiplomati på tre kontinenter inkluderet i undersøgelsen. Formålet har været at undersøge paradiplomaternes handlemuligheder og anvendte strategier i deres repræsentation af Skotland internationalt. Udover repræsentanterne har vi talt med tidligere europaparlamentariker for Det Skotske Nationalparti og forfatter, Stephen Gethins, leder af den Nordiske og Arktiske Enhed, Francesco Bertoldi, og tidligere minister for International

Udvikling og Europa, Alasdair Allan. Formålet med disse supplerende interviews har været at få større indsigt i de politiske bevæggrunde for åbningen af de diplomatiske repræsentationer.

The Scottish model of efficient paradiplomacy

I vores interviewpersoners fortællinger tegnede der sig nogle gentagne mønstre og kendetegn i henhold til årsagerne til Skotlands internationale tilstedeværelse, deres paradiplomatiske handlemuligheder samt de strategier, som skotterne gør brug af på deres internationale repræsentationer. På baggrund af vores interviewpersoners fortællinger har vi udarbejdet en model kaldet "The Scottish model of efficient paradiplomacy", der skitserer de elementer, som vi mener karakteriserer skotsk paradiplomati.

Figur 2: The Scottish model of efficient paradiplomacy

Note: Modellen starter ved boksen "udvide footprint". Pilene i midten skal indikere, at modellen er en proces, der løbende gentager sig.

Skotlands footprint: indflydelse og anerkendelse på den internationale arena

Samtlige skotske repræsentanter, vi interviewede, italesatte en klar ambition om at søge indflydelse og anerkendelse på den internationale arena, hvilket

blev omtalt som Skotlands footprint. En af de skotske repræsentanter udtalte endda, at det er en helt fundamental del af, hvad en regering bør gøre, og at Skotlands internationale arbejde medvirker til at skabe global interesse for den skotske identitet. Udvidelsen af Skotlands footprint politisk, kulturelt og økonomisk blev omtalt som værende en stor del af årsagen til, at Skotland åbner flere internationale repræsentationer. Det kom til udtryk, at det økonomiske perspektiv er hovedårsagen til Skotlands internationale engagement, hvorved de politiske og kulturelle aspekter kan føres tilbage til de økonomiske. Særligt ønsker Skotland at tiltrække investeringer og skabe markeder for skotske virksomheder. Endvidere ses der et klart ønske om at promovere Skotland som en turistattraktion. Én af repræsentanterne omtalte vigtigheden af de internationale repræsentationer for landets økonomi samt, hvorledes disse medvirker til at gøre Skotland til en attraktiv destination:

”Det er vigtigt for vores økonomi, fordi vi tiltrækker investeringer og viden, som vi kan bruge indenrigs. Det er vigtigt for vores turisme, fordi det øger bevidstheden om Skotland, og vi gør det mere interessant som en destination” (oversat af forfattere).

I vores interviews blev dette ligeledes omtalt som værende et kulturelt aspekt af Skotlands internationale engagement. I den forbindelse ønsker Skotland at indgå uddannelsesmæssige relationer via udveksling og oprette samarbejde med lande, som kan påvirke Skotlands egen kulturelle udvikling samt sikre, at landets uddannelsesinstitutioner forbliver internationale. Derudover fremstår det som et stort ønske for skotterne at have en ansvarlig og positiv indvirkning på verdenen, hvorfor de søger at inspirere og hjælpe andre lande med grønne løsninger. Da dialogen under vores interviews faldt på de politiske aspekter af arbejdet på de internationale repræsentationer, sås der en tydelig tilbageholdenhed hos interviewpersonerne. Dette tilfalder vi de begrænsninger, der følger af The Scotland Act. Ikke desto mindre blev det fortalt, at repræsentationerne er placeret steder, hvor Skotland har en række statslige og politiske interesser. Imidlertid udtalte en af vores interviewpersoner, at man på nuværende tidspunkt er forsigtige med ikke at blive anklaget for at anvende repræsentationerne til et politisk formål. Interessant beskrev en af interviewpersonerne ligeledes, at det politiske mål er et selvstændigt Skotland, der er medlem af EU. Dette indikerer, at repræsentationerne er et udtryk for en måde, hvorpå Skotland tilegner sig erfaring med internationalt arbejde, der kan bruges i tilfælde af selvstændighed. Essentielt for arbejdet, på de skotske repræsentationer, påpeges endvidere skotternes syn på sig selv som værende anderledes og ikke mindst som et land, der er og kan noget mere end blot det at være en del af Storbritannien. Med skotternes særegne identitet ønsker de altså at få indflydelse og opnå anerkendelse som værende mere end blot en subnational aktør.

Essentielt for arbejdet på de skotske repræsentationer påpeges endvidere skotternes syn på sig selv som værende anderledes og ikke mindst som et land, der er og kan noget mere end blot det at være en del af Storbritannien

Skotlands paradiplomatiske handlemuligheder

En skotsk repræsentant udtalte, at Skotland er nødt til at maksimere de muligheder, der er for at agere internationalt som subnational aktør. I den forbindelse blev der lagt vægt på, at Skotland på betydelig vis kan promovere deres hjemtagne områder internationalt og at ”repræsentere ens land diplomatisk ikke er det samme som at udøve udenrigspolitik” (oversat af forfatteren). Den centrale statsregering, i dette tilfælde den britiske, kan dog være tilbøjelig til at se det som en trussel mod sin egen diplomatiske position, når den skotske regering interagerer med andre stater. Dette kan formodes at kunne skabe en vis grad af gnidninger regeringerne imellem, hvilket også berøres af flere af de personer, som vi har talt med. En af repræsentanterne udtalte, at forholdet mellem den skotske og britiske regering til tider er komplekst. Repræsentanterne var villige til at tale om uoverensstemmelser imellem regeringerne, men pointerer samtidig, at samarbejdet mellem den skotske og britiske regering er velfungerende. Som det kan ses i tidslinjen i figur 1, åbnede den første repræsentation i Bruxelles i 1999, men det skotske parlament har kun eksisteret siden 1998, hvorved internationale repræsentationer altid har været en prioritering for den skotske regering. Særligt inden for de senere år er antallet af repræsentationer steget markant. Det er et udtryk for, at Skotland har formået, under de konstitutionelle rammer, at arbejde internationalt på en efficient måde, der udvider deres footprint, hvorfor vores skotske model betegnes som efficient paradiplomati.

Samtlige repræsentanter italesatte Skotlands ressourcemæssige begrænsninger i arbejdet med at promovere Skotland og udvide dets footprint, hvorved ekspansionen af flere kontorer afhænger af de økonomiske midler. En skotsk repræsentant nævnte også, at ”hvis vi lige pludselig havde mange flere penge til rådighed, ville vi helt sikkert åbne en del flere kontorer” (oversat af forfatteren). Da Skotland agerer som subnational aktør italesætter de skotske repræsentanter, at det også er vigtigt, at det tydeliggøres, hvordan det internationale arbejde skaber værdi for Skotland. Det skyldes, at der ikke altid er politisk accept af, at Skotland udvider dets internationale footprint, hvorved midlerne skal anvendes efficient. Dette gøres ved at placere repræsentationerne på strategisk udvalgte lokationer, hvor indsatsen kan maksimeres. Repræsentanterne italesatte særligt de økonomiske omkostninger som en stor del af årsagen til, at en række af kontorerne er placeret på de britiske ambassader. Kun London og Bruxelles er placeret for sig selv som Skotlandhuse, hvorved disse udgør unikke repræsentationer med et større antal medarbejdere. De ressourcemæssige begrænsninger har også betydning for Skotlands handlemuligheder, i forhold til hvor mange repræsentanter der er på de respektive repræsentationer.

Repræsentanterne fortalte, at der typisk er ansat omkring tre til fire medarbejdere på hver repræsentation, hvoraf to af medarbejderne kommer fra den skotske regering og de øvrige er fra det land, som repræsentationen ligger i. Dette hænger i høj grad sammen med de kompetencer, som de skotske repræsentationer har brug for. De lokale medarbejdere omtales som et vigtigt aktiv, der har dybdegående kendskab til regeringen i det respektive land.

Skotternes diplomatiske identitet

Gennem vores interviews blev det klart, at de skotske repræsentanter har en stærk tilknytning og loyalitet over for Skotland, hvilket leder til national identitetsskabelse. Tilknytningen kom til udtryk ved, at en repræsentant beskrev, hvordan ”vi” er Skotland og Skotland er ”os”. Tilhørsforholdet til Skotland skabes gennem repræsentanternes erfaring inden for den skotske regering. De skotske repræsentanter på de internationale kontorer er karakteriseret ved at have minimum 10 års erfaring inden for regeringen, inden de udsendes. Denne erfaring leder til, at repræsentanterne på samtlige kontinenter får skabt et kollektivt verdensbillede, der er indlejret i den skotske kultur. Den fælles diplomatiske identitet kom også til udtryk ved, at samtlige repræsentanter lagde vægt på vigtigheden af soft power, relationer og branding. Især kan relationer i form af uformel og mundtlig kommunikation være en måde, hvorpå Skotland kan søge indflydelse uden at blive begrænset af den britiske regering, da denne form for kommunikation kan være svær at kontrollere. Den diplomatiske identitet skaber overensstemmelse på tværs af repræsentationerne i forhold til en skotsk attitude og ageren med andre aktører. I den forbindelse arbejdes der også med et rotationsprincip, hvor repræsentanterne er udsendt mellem tre og fem år, hvorefter de kommer til en anden repræsentation eller tilbage til Skotland. Der skabes derved en kapacitetsopbygning af medarbejdere med diplomatisk identitet, der forstår det internationale arbejde. Det viser en klar bevidsthed hos skotterne omkring muligheden for indflydelse og vigtigheden af at have repræsentanter, der forstår og har kendskab til internationalt arbejde.

Det skotske brand: whiskydiplomati og kulturelle events

Skotlands øget internationale arbejde er gennemgående præget af anvendelsen af branding til at fremme de skotske interesser. Repræsentanterne nævnte gentagne gange, at branding er en måde, hvorpå at det er muligt at skabe interesse for Skotland, men også vise, hvordan Skotland adskiller sig fra Storbritannien. Der blev givet udtryk for, at dette er lykkedes, da en repræsentant udtalte: ”Vi har et ret specielt internationalt brand og andre genkender, hvad det er. Det handler om at fortælle en historie om, hvad det moderne Skotland er og står for” (oversat af forfattere). Kulturelt nævnes det, hvordan *whiskydiplomati* er en central indgangsvinkel til indflydelse og en måde at udøve soft power. Det indebærer afholdelse af events som whiskysmagning, hvor det omhyggeligt planlægges, hvem der inviteres, og hvad der skal tales om. Det skotske brand bruges til ”at få de rette mennesker i det rette rum” (oversat

af forfattere). Repræsentanterne var åbne for at fortælle, at der under whisky-smagningerne bliver ført politiske samtaler, herunder hvordan Skotland har løsninger på klimaforandringer samt omkring de muligheder, der findes i Skotland. Det viser derved også, hvordan at det skotske paradiplomati er opportunistisk, samt at repræsentanterne opererer med en fleksibilitet med hensyn til at udnytte de muligheder, der opstår for at forfølge de internationale mål. Branding og events bruges ligeledes til at differentiere Skotland fra Storbritannien. Soft power bruges dermed til at skabe relationer, der kan føre til politiske samtaler, som subnationale aktører som Skotland ellers ville være afskåret fra at deltage i, da nogle værtslande i nogle tilfælde kan være påpasselige med at interagere med dem.

➤ **Kulturelt nævnes det, hvordan whiskydiplomati er en central indgangsvinkel til indflydelse og en måde at udøve soft power. Det indebærer afholdelse af events som whisky-smagning, hvor det omhyggeligt planlægges, hvem der inviteres, og hvad der skal tales om**

Relationer som vejen til indflydelse

Gennem vores interviews tegnede der sig et gentagen mønster af, at skotterne opbygger tillidsnære relationer som middel til at opnå anerkendelse og indflydelse. Dette dækker over relationer til internationale organisationer, stater og øvrige subnationale aktører. De skotske repræsentanter anvender i særdeleshed soft power, når de opbygger relationer til andre lande. De formår endda strategisk at styrke deres internationale relationer under de handlemuligheder, de har tilgængelige. Det hænger i høj grad sammen med den diplomatiske identitet og grad af professionalisme, som er karakteristisk for repræsentanterne. En af de repræsentanter, vi interviewede, udtalte, at måden, hvorpå man opfører sig og fremstår for at få adgang og opnå indflydelse, er kernen i rollen som diplomat. Denne udtalelse viser, at attitude og indstilling er noget, de skotske repræsentanter har fokus på, når de opbygger relationer. I skotternes opbygning af relationer ses det også, hvordan de besidder en høj grad af tilpassende professionalisme. Dette vil sige, at relationerne bliver en måde, hvorpå repræsentanterne opnår indsigt i de nationale kontekster, der er på tværs af kontinenterne. På baggrund af dette tilpasses de anvendte strategier.

Endvidere skaber Skotland også relationer til stater, hvor de ikke har en repræsentation. Dette bidrager til at udvide netværket af relationer, der senere kan være til fordel i tilfælde af, at Skotland bliver selvstændig. Således skaber skotterne, via opbygningen af relationer, mulighed for at få indflydelse, som de ellers ikke ville kunne opnå.

Hvor går grænsen til udenrigspolitik?

En skotsk repræsentant udtalte, som tidligere nævnt, at repræsentationerne er påpasselige med ikke at blive anklaget for at benytte kontorerne til politiske formål. Hertil har der været en mere generel tendens til, at repræsentanterne ikke har villet uddybe de politiske aspekter af det internationale arbejde. Det kan derfor indikere, at repræsentanterne er klar over, at de til tider opererer i gråzonen mellem reserveret og hjemtaget områder, og at der derfor er flere nuancer i det internationale arbejde, end de lader fortælle. Det understøttes også af, at vi i et interview blev fortalt, at:

”Den skotske regering har en særpræget international politik. At Skotland fører udenrigspolitik er tydeligt for alle, men det er bare ikke noget, vi taler om. Det kan siges, at du ikke kan se skoven for bare træer” (oversat af forfattere).

Det beskrives her, hvordan Skotland formår at agere i gråzonen til reel udenrigspolitik. Det kan antages at påvirke repræsentationerne, hvis denne forståelse får mere generel karakter. Hertil også om repræsentationerne løbende vil påvirkes af og udøve en form for *uafhængighedsdiplomati*, jo nærmere en uafhængighedsafstemning kommer, hvorfor de muligvis får mere karakter af at være en ambassade. I den forbindelse er det interessant, om repræsentationerne bevæger sig længere mod gråzonen til reserverede anliggender.

Dette er dog et komplekst spændingsfelt, og om grænsen til reserverede anliggender overskrides kan være svær for Storbritannien at afgøre, da overgangen mellem det tekniske og politiske er flydende. I den forbindelse kan det også blive sværere for den britiske regering at kontrollere Skotland, i takt med at der åbnes flere repræsentationer, og relationer udvides. På nuværende tidspunkt giver repræsentanterne dog udtryk for, at trods uenighed mellem den skotske og britiske regering er det fortsat muligt at bevare en god relation og et godt samarbejde. Det kan vurderes, at uenigheder kan overkommes på nuværende tidspunkt, men det kan være, at der kommer et tidspunkt, hvor dette ikke kan imødekommes lige så uproblematisk.

Forventninger til den skotske repræsentation i København

Det var vores hensigt at undersøge, hvordan Skotland er repræsenteret som en subnational aktør qua deres internationale repræsentationer, herunder hvordan skotterne arbejder. Det gør vi med henblik på at kunne fremsætte kvalificerede forventninger til den kommende repræsentation i København. Skotterne forventer at åbne kontoret i foråret 2022. Medarbejderne bliver en kontorchef med erfaring fra den skotske eller britiske regering, en souschef og en lokal medarbejder, der i forvejen er bosat i Danmark. Dermed kommer kontoret i København til at ligne de øvrige skotske kontorer personalemæssigt. Vores interviewpersoner italesatte, at der er grænser for, hvor meget et team på tre medarbejdere kan udarbejde, men at den Nordiske og Arktiske Enhed kommer til at samarbejde med kontoret. Angående lokationen bliver

repræsentationen placeret på den britiske ambassade på samme vis som de fleste øvrige skotske repræsentationer. Skotterne har haft en række lavpraktiske overvejelser vedrørende åbningen af et kontor i Norden. De personer, vi talte med, fortalte, at de fandt København mest attraktiv, da den danske hovedstad, sammenlignet med de øvrige nordiske hovedstæder, er billigere at bo og leve i. Endvidere er København center for flyforbindelser i Norden, og det er nemt og billigt at rejse mellem Edinburgh og København. Dette understøtter den efficiente tilgang, der er gennemgående for måden, hvorpå skotterne åbner og driver alle deres repræsentationer.

I samtlige af de interviews, vi har gennemført, fortælles det, at valget om at åbne en skotsk repræsentation i København ligeledes skyldes, at Skotland på mange områder er inspireret af de nordiske lande samt har en tæt relation til dem, som de ønsker at styrke yderligere. Vores interviewpersoner understregede således, at kontoret skal ses som en nordisk repræsentation og ikke blot et dansk kontor. I Danmark vil skotterne særligt styrke samarbejdet vedrørende vindmølleparker, vedvarende energi, sundhedsdigitalisering, kunstig intelligens samt uddannelse. En af vores interviewpersoner fortalte, at skotterne har en forventning om, at der på samme vis som de øvrige steder, Skotland er repræsenteret, vil blive afholdt events. Endvidere at medarbejderne vil søge at få adgang til både danske, norske og svenske events afholdt af regeringen i de respektive lande. Dette viser, at skotterne også i København og Norden vil forsøge at udvikle relationer for at lære de nordiske lande at kende. Endvidere er placeringen i København et ønske fra skotsk side om at skabe en tættere forbindelse til flere multilaterale organisationer i form af Nordisk Råd og FN, der begge har kontor i København.

Samlet set tyder dette på, at skotterne vil fortsætte med samme strategier i form af branding af skotske værdier, opbygningen af tætte relationer, afholdelsen af events samt benytte sig af en venlig og åben skotsk attitude i offentlighedsdiplomati. Det nævnes endda, at dette vil blive gjort forskelligt afhængig af, hvilken nordisk hovedstad, der er tale om. Det tyder på, at Skotland overordnet kommer til at tilpasse sig Norden, men også specifikt de forskellige nordiske lande, hvilket underbygger den grad af tilpassende professionalisme Skotland besidder.

Skotlands fremtidige relationer: et styrket samarbejde med Danmark

Overordnet formår Skotland at søge indflydelse under de konstitutionelle rammer, der ses ved det stigende antal repræsentationer. Repræsentanterne arbejder dog under økonomiske- og personalemæssige begrænsninger, hvorfor skotternes arbejde er nødt til at være yderst formålsrationelt. Dette skal forstås således, at repræsentanterne skal lykkes med at udvide footprintet og søge indflydelse med relativt få midler til rådighed. Som følge af begrænsede midler og et behov for at arbejde efficient er repræsentanternes diplomatiske identitet central. Identiteten skabes gennem en lang ansættelsestid i regerin-

gen inden udsendelse, der præger medarbejderne med skotske værdier og en høj grad af professionalisme. Det at de opnår indflydelse og anerkendelse resulterer i åbningen af flere repræsentationer, der gradvist øger deres footprint politisk, kulturelt og økonomisk. På denne måde illustrerer pilene i midten af ”The Scottish model of efficient paradiplomacy” (figur 2), at det er en proces, der løbende gentager sig.

Undersøgelsen af de skotske repræsentationer har givet os indsigt i, hvordan Skotland arbejder som subnational aktør qua deres repræsentationer, og på baggrund af dette fremsætter vi to konkrete anbefalinger til danske aktører.

Bevar den gode relation til Storbritannien. Det er først og fremmest vigtigt, fra dansk side, at bevare den gode relation til Storbritannien. Skotland er, som subnational aktør, opmærksom på ikke at stå i vejen for Storbritanniens diplomatiske arbejde, da de er bevidste om, at det kan indskrænke deres egne handlemuligheder samt medvirke til at beskadige det pågældende lands relation til den britiske regering. Vi anbefaler derfor, at en relation til Skotland ikke skal være på bekostning af samarbejdet med den britiske regering. Det er vigtigt for danske aktører at være opmærksom på dette, da det kan skabe bedre betingelser for en god relation til skotterne. Desuden kan det overvejes, om det er muligt fra dansk side at have en god relation til både den skotske og britiske regering, jo tættere man kommer på en uafhængighedsafstemning. Hertil om det bliver nødvendigt at afgøre, hvilken relation der findes mest fordelagtigt, i tilfælde af konflikter mellem regeringerne. På nuværende tidspunkt er der endnu ikke fastlagt en dato for en folkeafstemning, hvorfor vi anbefaler en god relation til Storbritannien som forudsætning for en god relation til Skotland.

Diplomatisk attitude og fordelagtig relation. Vi mener endvidere, at Danmark aktivt kunne benytte sig af, at den skotske repræsentation kommer til København. Vi anbefaler derfor, at Danmark, som en del af sin branding, kan inkorporere Skotland, både i forhold til den skotske attitude, der findes hos repræsentanterne, og fokuset på grøn omstilling. Selvom Danmark på nuværende tidspunkt arbejder med grøn omstilling, mener vi, at Danmark kan tage ved lære af Skotland. På samme tid ønsker Skotland at få mere indsigt i den danske velfærdsmodel, hvorfor der er forudsætninger for at skabe en gensidig fordelagtig relation. Dette tager udgangspunkt i de skotske repræsentanternes arbejde for en subnational regering, men vi mener, at det ligeledes kunne være relevant for Danmark at blive inspireret af, hvordan skotterne udøver soft power i form af relationer og branding. I forhold til den skotske attitude og fremtoning anbefaler vi, at danske diplomater tager ved lære af, hvordan repræsentanterne bruger deres attitude til at skabe relationer og tiltrække interesse for den skotske kultur. Vi har erfaret, at de skotske repræsentanter har en særlig afslappet og venlig tilgang, når de skaber relationer, og vi mener, at det kan skabe værdi i den danske udenrigstjeneste at have et særligt fokus på dette.

Litteratur

- Bloomberg (2021), *Sturgeon Targets Scottish Independence Vote by End of 2023*, www.bloomberg.com/news/articles/2021-11-29/sturgeon-targets-scottish-independence-vote-by-end-of-2023.
- Gethins, Stephen (2021), *Nation To Nation: Scotland's place in the world*, Edinburgh: Luath Press Limited.
- Goldstein, Judith og Robert O. Keohane (1993), *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change*, Cornell University Press, pp. 3-30.
- GOV.UK (2019), *Devolution settlement: Scotland*, www.gov.uk/guidance/devolution-settlement-scotland
- Historic UK, *The Act of Union*, www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-Act-of-Union/
- Keating, Michael (1999), "Regions and international affairs: Motives, opportunities and strategies". *Regional & Federal Studies*, 9(1): 1-16.
- Kuznetsov, Alexander S. (2015), *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*, London; New York, NY: Routledge.
- Nye, Joseph S. (2004), *Soft Power: The means to success in world politics*, United States of America: Public Affairs.
- Schiavon, Jorge A. (2018), *Comparative Paradiplomacy*, London: Routledge.
- The Courier (2021), *Exclusive: SNP plans to boost "shadow embassy" network with Denmark expansion*, www.the-courier.co.uk/fp/politics/scottish-politics/2038606/scotland-foreign-policy/
- The Scottish Government. *Job titles and Job descriptions of our International Offices*, www.gov.scot/binaries/content/documents/govscot/publications/foi-eir-release/2021/09/foi-202100227934/documents/foi---202100227934---information-released/foi---202100227934---information-released/govscot%3Adocument/FOI%2B-%2B202100227934%2B-%2BInformation%2Breleased.pdf
- The Scottish Government, Scottish Enterprise, Scottish Development International, TalentScotland, Study in Scotland, Visitscotland.com, Creative Scotland, *Scotland's international Hubs*, www.scotland.org/about-scotland/scotland-around-the-world/scotlands-international-hubs
- The Scottish Parliament. *History of the Scottish Parliament*, www.parliament.scot/about/history-of-the-scottish-parliament/the-path-to-devolution
- The Scottish Parliament (2021), *Meeting of the Parliament (Hybrid) 09 September 2021*, https://archive2021.parliament.scot/parliamentarybusiness/report.aspx?r=13282&mode=html#iob_120505
- The Scottish Sun (2021), *OFFICE BLAST SNP and Greens plans for two new overseas offices could cost taxpayers £1.6million, claim Tories*, www.thescottishsun.co.uk/news/7592441/snp-greens-deal-office-denmark-land/

Verdens største cykelløb kommer til Sønderborg – et event med internationalt sigte og lokal indvirkning

Tema 2: Paradiplomati

Til sommer bliver de tre første etaper af verdens største cykelløb, Tour de France, afholdt i Danmark. En række danske kommuner har i fællesskab og individuelt påtaget sig opgaven med at tiltrække, planlægge og afholde disse etaper. Vi undersøger i denne artikel, hvordan Sønderborg Kommune løfter opgaven med planlægning og afholdelse af Tour de France. Vores hovedargument er, at Sønderborg

Kommune ved en styring karakteriseret af meta-governance formår at engagere det lokale civilsamfund og erhvervsliv og derved høster mange positive effekter. I forlængelse af analysen fremstiller vi en række anbefalinger, som andre danske kommuner med fordel kan bruge som guidelines i forhold til at tiltrække og afholde internationale events.

Touren kommer til Sønderborg

I starten af juli kommer verdens største cykelløb, Tour de France, til Danmark. På tredje etape ruller feltet ned gennem Sønderjylland mod målstregen i Sønderborg. På den måde bliver Sønderborg som målby medvært for en af verdens absolut største sportsbegivenheder. Det bliver kulminationen på flere års arbejde, først med fokus på at tiltrække Tour de France og dernæst et omfattende koordineringsarbejde, der er pågået og pågår op til selve afholdelsen. Tour de France-afholdelsen giver Sønderborg en unik mulighed for at promovere sig selv – ikke kun i resten af Danmark, men over hele verden. Samtidig falder det ind i en tendens, hvor danske kommuner i højere grad ønsker at opprioritere og satser på at tiltrække (internationale) events (Marcussen, 2021: 14). Det skyldes, at internationale sports- og kulturevents er attraktive set fra kommunernes perspektiv: De kan generere økonomisk udvikling, og kommunerne ser det ofte som en målsætning at skabe de rette forudsætninger for, at deres kommune bliver opfattet som en eftertragtet lokation (ibid.). Imidlertid synes der at mangle tilstrækkelig med viden om internationale events ude i kommunerne (Marcussen, 2021: 28). For hvad er forudsætningerne for at tiltrække internationale events – og hvordan kan kommunerne styre og løfte de koordineringsopgaver, disse events fører med sig? I denne artikel undersøger vi de omstændigheder, der gør, at Sønderborg kan tiltrække og afholde et internationalt event som Tour de France. På baggrund af observationsstudier, interviews med forvaltning, politikere og civilsamfundet i Sønderborg, samt interviews med relevante nationale aktører viser vores analyse, at Sønderborg Kommune i høj grad er lykkedes med at indtage en rolle, hvor de involverer og engagerer et mangefacetteret felt af aktører og interessenter og udnytter eksisterende netværk. Det afføder samtidig en række læringspunkter, som andre

EMAL SADEQ AGAZADEH

Cand.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
emalagazadeh@gmail.com

IRIS SECHER KRISTENSEN

Stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
nps134@alumni.ku.dk

**ANDREAS MØLLER
IVERSEN**

Cand.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
andreas.iversen@live.dk

kommuner med fordel kan bruge som guidelines for at tiltrække og afholde internationale events.

I denne artikel undersøger vi de omstændigheder, der gør, at Sønderborg kan tiltrække og afholde et internationalt event som Tour de France

Øget internationalisering blandt kommunerne: Hvilken rolle spiller internationale events?

Danske byer og kommuners arbejde har i dag mange internationale flader. Blandt andet fylder EU en del hos de danske kommuner, da mange kommunale sager påvirkes af EU (KL, 2020). I tillæg til dette har mange af kommunerne venskabsbysamarbejder. Her er formålet at fremme transnationale aktiviteter mellem befolkninger og øge mellemfolkelig forståelse (Marcussen, 2021). Selvom bilaterale bysamarbejder stadig udøves, så ser interessen for den type samarbejder i dag ud til i nogen grad at være erstattet med deltagelse i internationale bynetværk. Antallet af internationale bynetværk er siden årtusindskiftet steget kraftigt og har samtidig fået opmærksomhed i den akademiske litteratur (Davidson og Gleeson, 2019; Acuto og Leffel, 2021). Internationale bynetværk er især drevet frem af klima- og miljøproblematikker; men også domineret af emner som ulighed, sundhed og ikke mindst kultur (Acuto og Leffel, 2021). De internationale bynetværk kan ses som udtryk for stigende paradiplomatisk engagement hos byerne, hvilket også er tilfældet i Danmark.

I en undersøgelse foretaget i 2021 fremhæver de danske kommuner især aktiviteter med henblik på erhvervsfremme og økonomisk udvikling som vigtige parametre for deres internationale arbejde (Marcussen, 2021). Det er i høj grad kommunernes erhvervsliv, samt fritids-, sports- og kulturforeninger, der presser på for, at kommunerne engagerer sig i internationale aktiviteter (ibid.). Der er her tale om mange forskellige typer af aktiviteter, og formålet kan være vidensudveksling, tiltrækning af turister, arbejdskraft, investeringer; men også afholdelsen af internationale events. Sidstnævnte er udgangspunktet for denne artikel, idet kommunernes engagement i tiltrækning af internationale kultur- og sportsevents bør ses i lyset af kommunernes *konkurrenceevne*. For at sikre velstand og udvikling pågår der hele tiden et arbejde i kommunerne med at anskaffe statslige midler, samt tiltrække og fastholde indbyggere og investeringer i lokalsamfundet (Collins, 2007). Her kan internationale kultur- og sportsevents være et middel til at tiltrække turister og generere økonomisk udvikling samt være med til at gøre en kommune mere attraktiv at bo i. Mens man på andre områder ofte ser interkommunal konkurrence, så er der tendens mod, at kommunerne etablerer samarbejde med henblik på at tiltrække turister og events. Det sker eksempelvis i såkaldte tværkommunale destinationsselskaber (Marcussen, 2021: 14). Dette er også tilfældet for tiltrækningen og afholdelsen af Tour de France i Danmark, der er et tværkommunalt samarbejde mellem kommuner på tværs af hele landet (København, Roskilde, Ny-

borg, Vejle og Sønderborg) og med et nationalt fællesejet interessentselskab, Grand Départ Copenhagen Denmark 2021 I/S, som bindeled.

Et event som Tour de France er en stor økonomisk investering for kommunerne. Det er samtidig en stor udfordring og opgave for forvaltningerne, idet de internationale events afføder et stort pres, både i form af opmærksomheden på selve eventet; men i høj grad også, fordi der er behov for at godtgøre over for borgerne, at det er værd at bruge kommunale midler på disse events. I Sønderborgs tilfælde er det tydeligt, at ambitionerne og målsætningerne i forbindelse med Tour de France rækker langt udover selve afholdelsen. Man ønsker at bruge eventet til at sætte fokus på bæredygtighed, styrke fællesskabet, samt øge den fysiske og mentale trivsel.

Som del af det nationale 100-dages-program skal aktiviteter i alle mål- og startbyer i forbindelse med Tour de France bidrage til at skabe en såkaldt gul folkefest. I Sønderborgs tilfælde bruger man også opmærksomheden til at arbejde mere internationalt, eksempelvis ved at afholde arrangementer målrettet kommunens virksomheder om Frankrig og eksport hertil. Et andet vigtigt element – som vi har erfaret gennem vores undersøgelse – er det forhold, at events som Tour de France kan skabe lokal stolthed og begejstring. Det opfattes som en nødvendighed i Sønderborg, at virksomheder og civilsamfund stepper op og engagerer sig i projektet, hvilket resulterer i lokalt ejerskab og samarbejder.

Tabel 1: Oversigt over tematikker i Sønderborgs kommunikative målsætninger for Tour de France

Tema	Målsætning
Bæredygtighed	Vi vil være en bæredygtig målby
Sundhed	Vi vil have fokus på at øge den fysiske og mentale trivsel
Oplevelse	Tour de France i Sønderborg skal være en festlig og folkelig begivenhed
Omtale	Vi vil øge kendskabet til Sønderborg Kommune
Fællesskaber	Vi vil øge det lokale og nationale fællesskab

Kilde: Sønderborg Kommune (2021a).

Hvad er kommunernes rolle? Fra Government til Metagovernance

Når kommunerne planlægger og afholder internationale events, er det vores udlægning, at de med fordel kan påtage sig en såkaldt metagovernance-rolle. Det skyldes, at kommunernes primære opgave er at få involveret og engageret et mangefacetteret felt af aktører og interessenter. Metagovernance afspejler den bevægelse, der de senere år har været i den offentlige sektor fra hierarkisk styring til forskellige former for governance (Kamp og Nielsen, 2005: 4). Metagovernance er hverken hierarkisk som den klassiske statslige styring eller anarkisk som markedsstyring (Jessop, 2000). Her inddrager kommunerne

i stedet grupper og aktører fra forskellige områder og niveauer, og gennem forhandling og samarbejde deltager disse i styringen (ibid.). Afholdelsen af et event som Tour de France bliver dermed en samskabelsesproces, hvor forskelligartede aktører involveres i den offentlige styring.

Inddragende og samarbejdende governance-former opstår ikke spontant, og de fejler ofte, såfremt de ikke er givet en retning. Hvis kommunerne ønsker at drage fordel af inddragende og samarbejdende governance-former i netværk, partnerskaber og relationelle kontrakter, er det nødvendigt for dem at styre governance-arenaen (ibid.). Dette er imidlertid kompliceret, da governance-former generelt er kendetegnet ved selvstændig styring og evnen til selv at definere sin agenda, regler og normer for passende adfærd, samt indholdet af nye løsninger (ibid.). Udfordringen for kommunerne ligger i at styre relativt selvstyrende arenaer af multi-aktør-samarbejder uden at forfalde til traditionelle hierarkiske styringsmekanismer. Denne udfordring er indkapslet i metagovernance.

Udfordringen for kommunerne ligger i at styre relativt selvstyrende arenaer af multi-aktør-samarbejder uden at forfalde til traditionelle hierarkiske styringsmekanismer

At udføre metagovernance er derfor en kompleks balanceakt: Hvis kommunerne anvender det for meget, risikerer de at pacificere aktørerne og generere stærk modstand, mens lav anvendelse kan føre til udelukkelse af relevante og berørte aktører, udvikling af destruktive konflikter samt manglende evne til at opfylde fælles målsætninger (Torfing, 2016: 525).

Forudsætningerne for at tiltrække og afholde Tour de France

At man på nationalt plan har formået at tiltrække Tour de France til Danmark, er i høj grad et resultat af et bredt og vellykket samarbejde på tværs af landet og mellem forskellige aktører. Fra dansk side har man både statsligt, regionalt og kommunalt arbejdet ihærdigt på at få Touren til Danmark, og i juni 2016 blev der afleveret et officielt bud på en dansk Tour-start til organisationen bag Tour de France, A.S.O., under sloganet ”*The greatest cycling race in the world meets the best cycling city in the world*”. Dette projekt lykkedes, og i forbindelse med offentliggørelsen af de tre første etaper blev interessentskabet Grand Départ Copenhagen Denmark 2021 I/S, der skulle stå bag organiseringen af Tour de France-starten i Danmark, stiftet. Der blev ligeledes etableret et projektsekretariat med ansvar for den daglige drift (Københavns Kommune, 2019). Dette understreger, at en væsentlig forudsætning for, at Tour de France-projektet kan gennemføres i kommunerne, er samarbejde og koordinering. Men hvilke forudsætninger for at afholde et event som Tour de France har man lokalt i Sønderborg Kommune?

Sønderborg, der er kommunens hovedby, har gennem en årrække gennemgået en stor byudvikling. Det ses eksempelvis ved den tidligere industrihavn. I

2006 etablerede Sønderborg Kommune sammen med Bitten og Mads Clausen Fonden et havneselskab og indgik samarbejde med den amerikanske arkitekt Frank Gehry, hvilket har udviklet havnen til et levende bycenter, der samler hotel, bibliotek, kultur og erhvervsbyggeri. Ligeledes har man set en udvikling i forhold til erhvervsservice, hvor man er sprunget fra en absolut sidsteplads blandt alle kommuner på DI's Erhvervsklimaundersøgelse i 2015 til en 15. plads i dag (Dansk Industri, 2021). Derudover har man de senere år haft store ambitioner på kultur- og eventområde. Sønderborg kandiderede til Europæisk Kulturhovedstad 2017 (Bygbjerg, 2012). Man har afholdt en spejderlejr i 2017, hvor 37.000 spejdere og frivillige fra hele landet deltog (Walsted, 2021). I 2018 blev der afholdt Bon Jovi-koncert med 25.000 tilskuere, og i 2021 kom Royal Run til byen, hvor 18.000 løb med. Der synes samtidig at være stor opbakning på tværs af de politiske partier i byrådet til strategisk at gå efter at afholde større events (ibid.). De erfaringer og ressourcer, man har i den kommunale forvaltning fra tidligere events, har uden tvivl stor værdi i Tour de France-håndteringen. I kommunen er der ligeledes, grundet dens placering i grænselandet, et internationalt mindset til stede. Dette kommer tydeligt til udtryk i byens positioneringsplan, der kaldes "Sønderborg – udsigt i verdensklasse" (Sønderborg Kommune, 2021b), samt handleplanen for internationalisering, hvor kommunen arbejder målrettet med internationale indsats, der især har til formål at styrke erhvervslivet (Sønderborg Kommune, 2021c).

Tekstboks 1: Datamateriale

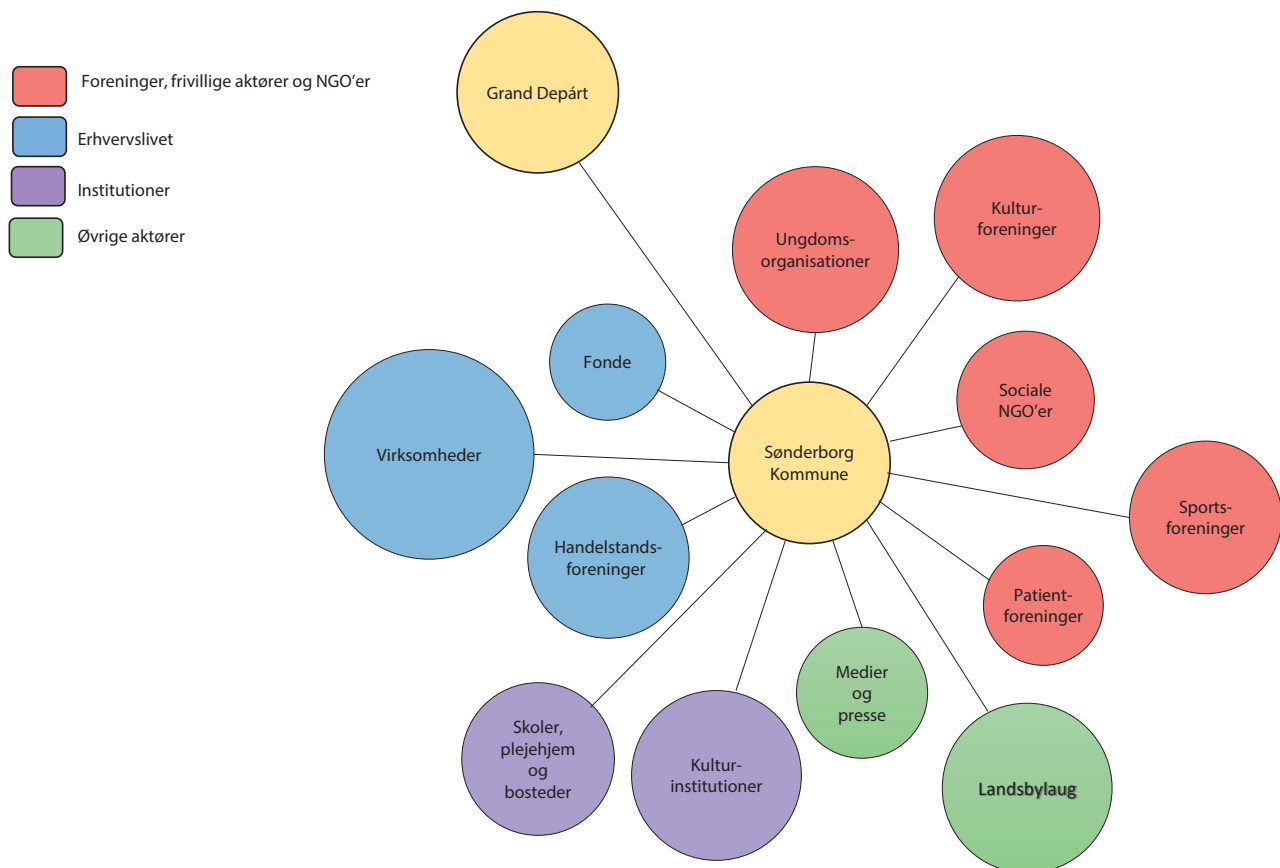
Vores analyse bygger på datamateriale bestående af observationsstudier i Sønderborg samt 12 interviews foretaget i oktober 2021 med forskellige aktører omkring Tour de France i Danmark. Datamaterialet spænder bredt og består af interviews med nøglepersoner i Sønderborg Kommunes forvaltning, kommunalpolitikere, samt lokale aktører, herunder det lokale cykelforum, På Cykel i Sønderborg, Bitten og Mads Clausen Fonden, samt handelstandsforeningen, Vores Sønderborg. For at undersøge det tværkommunale og statslige samarbejde omkring Tour de France har vi foretaget interviews med nøglepersoner hos Grand Départ Copenhagen Denmark 2021 I/S, Erhvervsministeriet samt Københavns Kommune.

Sønderborg Kommune og deres rolle som metaguvernør

For at lykkes med Tour de France-afviklingen står Sønderborg Kommune især overfor opgaven med at inddrage og engagere aktører i projektet. Vi har i vores undersøgelse fundet frem til, at Sønderborg Kommune indtager en *metaguvernør*-rolle. Metagovernance er defineret som "the governance of governance" og involverer bevidste forsøg på at facilitere, lede og dirigere interaktive governance-arenaer uden at underminere deres evne til selvregulering (Torfing, 2016: 525). Dette gøres gennem fire metagovernance redskaber: rammestyling, diskursiv meningseskabelse, kapacitetsunderstøttelse og personlig deltagelse.

Vi har i vores undersøgelse identificeret en række aktører, som danner det netværk, der er omkring Tour-projektet lokalt i Sønderborg. Sønderborg Kommune er den centrale aktør i netværket og agerer metaguvernør. De øvrige aktører kan overordnet opdeles i ”Foreninger, frivilligrupper og NGO’er”, ”Erhvervslivet”, ”Institutioner”, samt ”Øvrige aktører”.

Figur 1: Det lokale netværk omkring Tour de France i Sønderborg

Metagovernance gennem rammestyring

Gennem rammestyring forsøger Sønderborg Kommune at influere netværkets rækkevidde, karakter, komposition og institutionelle rammer (Sørensen og Torfing, 2009: 146). På denne måde forsøger man at sætte de politiske, finansielle og organisatoriske rammer for netværkets virke.

Netværkets karakter, komposition og rækkevidde

Under vores undersøgelse har netværket været i en etableringsfase. Sønderborg Kommune har stor indflydelse på netværkets karakter, komposition og rækkevidde. Der er mange aktører, der er interesserede og som på eget initiativ opsøger kommunen. I den tidlige fase har det været kommunen, der har rakt ud til aktører i civilsamfundet. Imidlertid er erfaringen og opfattelsen, at interessen for projektet har været stigende, og at flere aktører løbende selv har vist interesse.

Kommunen har sendt information ud til både foreninger og virksomheder, samt etableret et system, hvor alle, der ønsker at være frivillige på dagen, kan melde sig på. Samtidig har det administrative personale i kommunen kontaktet specifikke aktører. Dette gælder eksempelvis handelsstandsforeningen, Vores Sønderborg samt cykelforummet På Cykel i Sønderborg. Begge aktører kan ses som nøgleaktører. De er centrale i deres eget netværk: I stedet for at Sønderborg Kommune rækker ud og har tæt kontakt med samtlige butikker og cykelinteresserede i kommunen, bliver styrken ved de eksisterende netværk udnyttet.

Netværket er i høj grad bygget op omkring kommunens øvrige netværk. I mange tilfælde er de deltagende aktører omkring Tour de France nemlig aktører, som kommunen har tæt dialog med i andre sammenhænge. Netværket er samtidig karakteriseret af byens størrelse, hvor mange kender hinanden i forvejen. Dette kan være en fordel, når det handler om at få en stor rækkevidde i lokalsamfundet.

Samskabelse af styring

Samskabelse er ligeledes udpræget i Sønderborg, hvor det især er civilsamfundet, der skal drive aktiviteter i forbindelse med Tour de France. Sønderborg Kommune understøtter dette ved eksempelvis at hjælpe med at sætte interesserede aktører i kontakt med hinanden, hvis de ser potentiale for samarbejde.

På Cykel i Sønderborg er et godt eksempel på samskabelse af styring. Cykelforummet blev oprettet i 2017 efter lokale cykelhandlere havde kontaktet kommunen med ønske om at få cykling prioriteret politisk. Kommunen oprettede en projektgruppe kaldet "Bæredygtig Transport". Cykelforummet blev herefter oprettet, og i dag er det sammensat af repræsentanter fra cykelklubber, pendlerklubber, cykelhandlere, landsbylaug, ProjectZero, Visit Sønderborg samt kommunen. Gennem dette forum bliver lokale cykelaktører inddraget i kommunens arbejde omkring infrastruktur og cykelstier. I forummet kan aktørerne hjælpe hinanden med at løfte opgaver i forbindelse med Tour de France og koordinere, hvem der løber med hvilke idéer, så de frivillige kræfter bliver brugt bedst muligt. Eksempelvis skal en af cykelklubberne stå for at drive et hotspot under afviklingen af Tour de France, mens andre cykelklubber er ansvarlige for en *Børne Tour*.

Metagovernance gennem diskursiv meningskabelse

Gennem diskursiv meningskabelse forsøger Sønderborg Kommune at udføre metastyring ved at konstruere mening og identitet og skabe et fælles billede af retningen og formålet med den kerneopgave, der skal løses i forbindelse med Tour de France. Som diskursiv meningskabelse kan Sønderborg Kommune skabe rammerne for, hvordan aktører i netværket kan samskabe en fælles historie om retningen i deres arbejde.

Fælles opfattelse af kerneopgaven og retning i Sønderborg Kommune

Som nævnt har man brug for, at lokale aktører som virksomheder og foreninger engagerer sig, og det er især i forbindelse med kommunens brede målsætninger for eventet, der handler om mere end afholdelse af et sportsevent. Det er derfor vigtigt, at kommunen får formidlet disse målsætninger til aktørerne. Styringsnetværket i Sønderborg skabes af, at kommunen formår at række ud til aktørerne, og i den sammenhæng er det vigtigt at formidle kerneopgaverne og relevansen for de enkelte aktører, for at disse aktører har lyst til at engagere sig i netværkets opgaver. Ved at kommunen indtager rollen som meningskaber gennem klare målsætninger, sikres det, at aktørerne arbejder i samme retning. Igennem interviews med Vores Sønderborg og På Cykel i Sønderborg er det tydeligt, hvordan disse målsætninger afspejles i aktørernes opfattelse af retningen for deres arbejde. Eksempelvis sætter ønsket om det grønne og bæredygtige en retning for aktiviteterne. Her nævner Vores Sønderborg, at man tænker det grønne ind i både praktiske ting som energieffektiv belysning og i sjove tiltag under selve løbet såsom en cykel, der giver energi til en smoothie, og happenings omkring genbrug.

Bestemmelse af diskursive story-lines

I forbindelse med Tour de France-starten i Danmark er der lavet en klar story-line som bygger på det slogan, der blev brugt i forbindelse med budfasen: *"Verdens største cykelløb kommer til verdens bedste cykelland"*. Den nationale storyline omkring Tour de France er bred, og det er hensigten, at den skal kunne favne netværkets aktørers forskellige særegnede storylines. De fem danske værtskommuner forsøger hver især at brande sig individuelt med forskellige slogans, som dog alle bidrager til den nationale fortælling om cykling. I tillæg til den nationale fortælling har det været vigtigt for Sønderborg Kommune at slå sig på bæredygtighedselementet, som kommer til udtryk ved det lokale slogan *"Verdens grønneste målby"*. Selvom man i Sønderborg ser sig selv som en del af en national fortælling, er der samtidig fokus på at skille sig ud fra de andre byer.

Det er meget tydeligt, at Sønderborg Kommune i høj grad benytter sig af storylines til diskursiv meningskabelse. I Sønderborg har man politisk vedtaget en såkaldt grundfortælling, som man gerne vil fortælle i forbindelse med Tour de France. Fortællingen har tre visioner med overskrifterne: Verdens Grønneste Målby, Fællesskaber og Vi Bygger Bro. Det mest centrale i fortællingen er det grønne og bæredygtige. Grundfortællingen bygger videre på og styrker en eksisterende fortælling og branding omkring Sønderborg som international og grøn.

Det er ikke nyt for Sønderborg at arbejde med en grundfortælling. I 2016 udarbejdede Sønderborg Kommune en positioneringsplan, som præsenterede en grundfortælling om Sønderborg. Positioneringsplanen blev udarbejdet på baggrund af, at mange virksomheder i en dialogrunde havde givet udtryk for, at der var behov for stærkere positionering og markedsføring af Sønderborg. Efter inddragelse af kommunens virksomheder i workshops, identificerede

man tre styrkepositioner, som man ønskede at brande byen på. Disse er grænseland, handlekraft og det lokale. Byen fik heraf sloganet ”Udsigt i verdensklasse”. Det bæredygtige element var fra start en del af positioneringen, men er sidenhen skrevet endnu mere tydeligt ind. Det, at man i Sønderborg har en veletableret fortælling, som man i forbindelse med Tour de France kan bruge og styrke, synes at være en klar fordel. Alle aktører, vi har snakket med, har haft stort kendskab til både den brede fortælling om Sønderborg og Tour de France.

Det, at man i Sønderborg har en veletableret fortælling, som man i forbindelse med Tour de France kan bruge og styrke, synes at være en klar fordel

Metagovernance gennem kapacitetsunderstøttelse

Gennem kapacitetsunderstøttelse forsøger Sønderborg Kommune at involvere interaktion og dialog med netværket (Sørensen og Torfing, 2009: 250). Ved kapacitetsunderstøttelse tilbyder man den nødvendige støtte samt ressourcer, og derigennem styrker man de enkelte aktører (ibid.). Rollen som kapacitetsunderstøtter er baseret på at opbygge kompetencer og tilbyde den støtte, der er forudsætningen for, at den øgede autonomi kan tages i anvendelse af deltagerne i netværket.

Opbygning af kompetencer og styrkelse af netværkets aktører

I Sønderborg har vi observeret, at det især handler om at få aktørerne til at byde ind og bruge de kompetencer, de i forvejen besidder. Kommunen har udsendt materiale med inspiration til foreninger og virksomheder samt udsendt en ”gul håndbog”. Man har samtidig prioriteret at nå bredt ud, både geografisk og på tværs af forskellige sociale grupper. For at nå bredt ud har kommunen udsendt pjecer til socialfrivillige grupper med opfordringer til, hvilke aktiviteter de kan foretage i forbindelse med Tour de France. I tillæg til dette har det været muligt at søge aktivitetspuljer. Den forholdsvis tidlige deadline i december bliver af nogle aktører set som en barriere. Imidlertid har opfattelsen været, at der er mulighed for at få kommunal tilladelse og økonomisk støtte, hvis man har en idé til et arrangement eller projekt.

Der er dog tilfælde, hvor aktører har haft svært ved at se, hvordan de skulle engagere sig i Tour de France. Det har givet udfordringer for kommunen, da man grundet ressourcemangel har haft svært ved at engagere sig hos alle aktører og i alle projekter. Man har dog haft stort fokus på at gøre det let for aktører at engagere sig. Eksempelvis har man indført en mere strømlinet indgang til kommune for virksomheder, der har været interesseret i projektet. Selvom mange i kommunen arbejder med forskellige aspekter af Tour de France, er det gennem kommunens Erhvervsservice, at virksomhederne bliver hjulpet og kommer i kontakt med de rigtige personer.

Metagovernance gennem personlig deltagelse

Gennem personlig deltagelse forsøger Sønderborg Kommune at være tilgængelig og have kontakt til praksis. Personlig deltagelse har størst effekt, hvis det kan benyttes som supplement til rammestyring og diskursiv meningskabelse (Sørensen, 2005: 102). Dette er tilfældet, da det giver kommunen en platform i netværket, hvorfra der kan udbredes specifikke story-lines og rammerne for netværket kan justere løbende.

Kontakt til praksis og tilgængelighed

De aktører i Sønderborg, vi har talt med, beskriver et godt samarbejde og uformel kommunikation med kommunen. Cykelforummet ser positivt på samarbejdet, hvor to embedsmænd fra kommunen sidder som sekretærer til deres møder og fungerer som bindeled til forvaltningen. Senest har også forvaltningens formand for Teknik og Miljø været med til møder for at give en status på kommunens cykelprojekter og svare på spørgsmål fra foreningen. På den måde bliver der skabt en synergi, hvor kommunen og medlemmerne i cykelforummet kan bruge hinandens kompetencer.

I og med at Sønderborg er en mindre kommune, bliver det fremhævet, at de omkring 40 kommunale ansatte, der arbejder med Tour de France, optræder som "ambassadører" ude i civilsamfundet, eksempelvis ved at være aktive i sportsforeninger eller ved at dele oplevelser og erfaringer i private sammenhænge. Det beskrives som en "gevinst", at de administrative medarbejdere på den måde er aktive i deres privatliv. Det hænger sammen med den diskursive meningskabelse, da de kommunale ansatte og politikere fungerer som repræsentanter for kommunens arbejde med Tour de France, og de kan derved være med til at udbrede de diskursive story-lines. Projektlederen i Sønderborg Kommune bliver fremhævet som en person, andre aktører kontakter, hvis de gerne vil høre mere om Tour de France, men ikke kan gennemskue organisationen bag. På denne måde fungerer hun som indgangskanal til resten af de øvrige forvaltninger.

Der er også eksempler på, at kommunale politikere engagerer sig personligt i projektet omkring Tour de France. Et eksempel på dette er Erhvervsudvalgets arrangementer omkring Frankrig omhandlende virksomheders mulighed for at komme på det franske marked. Disse er i høj grad sket på initiativ af Erhvervsudvalgets formand.

Hvad skal kommuner, der ønsker at være vært for internationale events, være opmærksomme på?

Man kan sige, at en stor grad af involvering og samskabelse vil afføde, at en del aktører føler ejerskab over projektet og dermed bakker op og føler stolthed, hvis det bliver en succes. Ligeledes fører stor opbakning til flere aktører med lyst og mod til at engagere sig i projektet. Det kan godt være, at borgerne i Sønderborg helt grundlæggende er vilde med både royale løb og internationale cykelløb, og dette for kommunen skaber gode vilkår for at inddrage og trække

på de ressourcer, der findes hos aktørerne. Begge elementer kan rumme en vis sandhed. I Sønderborg har man samtidig været kreative omkring, hvilke aktører der kan engagere sig i Tour de France. Et banalt eksempel på dette er Sønderborg Golfklubs ”Tour de France Turnering” (Sønderborg Golfklub, 2021). Umiddelbart er det ikke lige til at gennemskue, hvad golf og Tour de France har med hinanden at gøre, men de 60 deltagere ved turneringen blev ikklædt klassiske gule Tour de France-T-shirts med det formål at promovere Sønderborg som målby (ibid.).

Som nævnt tidligere er det store arbejde med diskursiv meningskabelse, der foregår i forbindelse med Tour de France i Sønderborg, med til at bygge videre på og støtte den eksisterende fortælling om byen. Det har i sig selv en stor værdi at have noget at samle folk og aktører omkring et projekt og arbejde i samme retning og styrke områdets selvforståelse. Det kan gøre kommunen mere attraktiv at bo og arbejde i. For at man kan tiltrække unge og højtuddannede arbejdskraft, kræver det nemlig en spændende by med rigt kulturliv.

Der vil være mange effekter af en sådan event, som vil være svære at måle, men de er af den grund ikke mindre vigtige. Sammenhængskraft og fællesskabsfølelse er særlige for den kontekst som byer og kommuner – der ikke er blandt landets største – befinder sig i, og hvor afstanden mellem forvaltning og borgere synes at være mindre. Det giver samtidig anledning til en række råd og anbefalinger. Disse kan bruges som guidelines i forhold til, hvad kommuner skal være opmærksomme på, hvis de ønsker at tiltrække og afholde internationale events.

Tekstboks 2: Fire råd og anbefalinger til kommuner, der ønsker at afholde internationale events

1. *Der skal være politisk vilje til en egentlig eventstrategi:* I Sønderborg Kommune har man de senere år satset stærkt på kultur- og eventområdet. Det har krævet investeringer i projekter, der ikke har givet økonomisk afkast med det samme; men som til gengæld har givet værdifuld erfaring. Hvis man faktisk skal høste frugterne af internationale events, kræver det, at man som kommune har en langvarig prioritering og strategi.
2. *Kommunale samarbejder:* Som det har været tilfældet med Tour de France i Danmark kan samarbejde mellem kommuner øge mulighederne for at tiltrække internationale events. Det giver større publikum og flere ressourcer og kan samtidig skabe nogle stordriftsfordele, hvilket kan mindske de økonomiske omkostninger og gøre eventet mere attraktivt. Samtidig kan kommuner sparre med hinanden og drage fordel af hinandens styrker. I forbindelse med Tour de France er det tydeligt, at Grand Départ Copenhagen Denmark 2021 I/S' koordineringsarbejde og ekspertise samt Københavns Kommunes erfaringer

med internationale events har været en stor gevinst for de andre fire kommuner.

3. *Inddrag lokale aktører fra starten*: Selvom et event har et internationalt sigte, er det vigtigt med opbakning fra lokale aktører. Internationale events er især lokale. De kan bruges til at skabe større lokal sammenhængskraft. Det er en god mulighed for at brande sig selv i resten af Danmark og rundt omkring i verden og samtidig skabe en fællesskabsfølelse og begejstring lokalt samt styrke borgernes selvforståelse. Det kræver, at man involverer borgere, foreninger og erhvervsliv i en tidlig fase – og giver dem en følelse af ejerskab over projektet. I nogle tilfælde kan det ligeledes betyde, at der er behov for kreativitet, når man inddrager forskellige aktører.
4. *Udnyt eksisterende netværk*: I tillæg til ovenstående er det en fordel at udnytte eksisterende netværk og samarbejder. Det afhænger i høj grad af eventets størrelse og kontekst, men i tilfældet med Sønderborg Kommune er man lykkedes med at udnytte aktører, man samarbejder med i forvejen, selvom samarbejdet eller disse aktørers andet arbejde ikke umiddelbart har noget med cykling eller events at gøre.

Litteratur

- Acuto, Michele og Benjamin Leffel (2021), "Understanding the global ecosystem of city networks", *Urban Studies*, 58(9): 1758–74.
- Bygbjerg, Søren (2012), "Sønderborg vraget: Aarhus bliver kulturby 2017", Danmarks Radio, www.dr.dk/nyheder/kultur/soenderborg-vraget-aarhus-bliver-kulturby-2017
- Collins, Alan (2007), "Making Truly Competitive Cities – On the Appropriate Role for Local Government", *Economic Affairs*, 27(3): 75–80.
- Dansk Industri (2021), "Lokal Erhvervsvenlighed 2021 – Sønderborg", Dansk Industri, www.danskindustri.dk/le/Soenderborg/
- Davidson, Kathryn, Lars Coenen og Brendan Gleeson (2019), "A Decade of C40: Research Insights and Agendas for City Networks", *Global Policy*, 10(4): 697–708.
- Jessop, Bob (2000), "Globalisering og interaktiv styring", Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kamp, Anette og Klaus Tranetoft Nielsen (2005), "Netværksregulering af arbejdsmiljøet: begreber, teori og eksempler", Roskilde Universitet.
- KL (2020), "EU's påvirkning af danske kommuner 2020", Kommunernes Landsforening, www.kl.dk/media/24801/eus-paavirkning-af-kommunerne-2020.pdf
- Københavns Kommune (2019), "Nyt interessentskab skal forme Grand Départ i København og Danmark", Ritzau, <https://via.ritzau.dk/pressemeddelelse/nyt-interessentskab-skal-forme-grand-depart-i-kobenhavn-og-danmark?publisherId=13559194&releaseId=13569088>
- Marcussen, Martin (2021), "Danske byers internationalisering 2021 – et survey", Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Sønderborg Golfklub (2021), Facebook, <https://www.facebook.com/sonderborggolfklub/posts/4307270949328542>
- Sønderborg Kommune (2021a), "Grundfortælling: Verdens grønneste målby", Sønderborg Kommune.
- Sønderborg Kommune (2021b), "Sønderborg – udsigt i verdensklasse. Opdateret positioneringsplan 2021", Sønderborg Kommune.
- Sønderborg Kommune (2021c), "Handleplan for internationalisering 2021-2024", Sønderborg Kommune.
- Sørensen, Eva (2005), "Metagovernance. The Changing Role of Politicians in Processes of Democratic Governance", *American Review of Public Administration*, 36(1): 98–114.
- Sørensen, Eva og Jacob Torfing (2009), "Making governance networks effective and democratic through metagovernance", *Public Administration*, 87(2): 234–58.
- Torfing, Jacob (2016), "Metagovernance" i Christopher Ansell og Jacob Torfing, red., *Handbook on Theories of Governance*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, Gloucestershire.

Walsted, Katrine Lund (2019), "Kommunen dækker halvdelen: Bon Jovi-koncert gav 3,3 millioner i underskud", JydskeVestkysten, <https://jv.dk/artikel/kommunen-d%C3%A6kker-halvdelen-bon-jovi-koncert-gav-3-3-millioner-i-underskud>

Øresundsregionen – en vækstmotor i tomgang?

Dobbelt temanummer

Med stærke urbaniseringstendenser i Europa bliver byer en større og større økonomisk faktor for nationalstaterne. Metropolregioner såsom Amsterdam, Berlin og Øresundsregionen kæmper om at tiltrække kvalificeret arbejdskraft og investeringer for at vinde den internationale konkurrence om fortsat vækst i en stadig mere globaliseret verden. At byer er blevet vækstmotorer for nationalstaterne, skyldes de positive økonomiske effekter ved, at de økonomiske aktiviteter koncentrerer på et mindre areal. Koncentrationen af aktiviteten mindsker transporttid, øger

konkurrencen mellem virksomheder og øger adgangen til kvalificeret arbejdskraft. En samlet betegnelse for disse faktorer er agglomerationseffekter. På trods af at en forståelse for udviklingen i disse metropolregioner er blevet vigtigere, ved vi ikke meget om den økonomiske integration i disse regioner. I denne artikel stiller vi derfor skarpt på den økonomiske udvikling og integration, samt de politiske begivenheder, der har haft betydning for udviklingen i Danmarks og Sveriges fælles metropolregion – Øresundsregionen.

Øresundsregionen, som i dag kaldes Greater Copenhagen, er Skandinaviens største metropolregion med over 4,1 millioner indbyggere, og regionen producerer ¼ af Danmarks og Sveriges samlede BNP (Øresundsinstittet, 2021; Europa Kommissionen, 2017). Øresundsregionen er en unik metropolregion, da den i modsætning til andre metropolregioner går på tværs af to landegrænser. Det grænseoverskridende element skaber en række barriere for den økonomiske udvikling i regionen, som ikke altid kan løses på subnationalt niveau, men kræver en inddragelse og prioritering på nationalt niveau. Vi har derfor udviklet et integrationsindeks, som giver et kvantitativt bud på, hvor velintegreret den økonomiske integration i Øresundsregionen er, og hvordan integrationen har udviklet sig over tid. Vi bruger den historiske data til at underbygge målrettede policyforslag, der kan understøtte en fortsat økonomisk udvikling i regionen til gavn for både Danmark og Sverige.

Greater "Who"?

Nationalstaterne prioriterede i 1990'erne udviklingen i Øresundet, hvilket kulminerede med indgåelsen af aftalen mellem Danmark og Sverige om at bygge Øresundsbroen, der med sin etablering smedede regionen fysisk sammen. Det var første gang siden Danmark mistede Sydsverige, at Sverige og Danmark var fast forbundet. På subnationalt plan indgik man et tæt subnationalt politisk samarbejde i form af Øresundskomiteen i 1993, som bestod af 64 folkevalgte lokale og regionale politikere fra Skåne og Sjælland (Lorentzen og Lemberg, 2017). Øresundskomiteens primære opgave var at arbejde for at fjerne grænsehindre og styrke udviklingen i Øresundsregionen, særligt

JULIAN PETAR ILIEVSKI

Stud.scient.pol., Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, zgx838@alumni.ku.dk

MARTIN EISLER RIBER

Stud.scient.pol., Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, tgg195@alumni.ku.dk

KJELD PHILIP BENJAMIN RUDMAN

Stud.scient.pol., Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, stn763@alumni.ku.dk

med fokus på infrastruktur, kultur og folkelig forankring (Olshov, 2013). I 2015 blev Øresundskomiteen omdannet til organisationen Greater Copenhagen, og selvom fokus stadig var på at øge integrationen og fjerne grænsehindre, blev fokus på kultur og folkelig forandring skiftet i retning af at sikre en stærk økonomisk integration og have et stærkt brand udadtil for dermed at tiltrække investeringer og arbejdskraft til regionen.

Et økonomisk integrations samarbejde

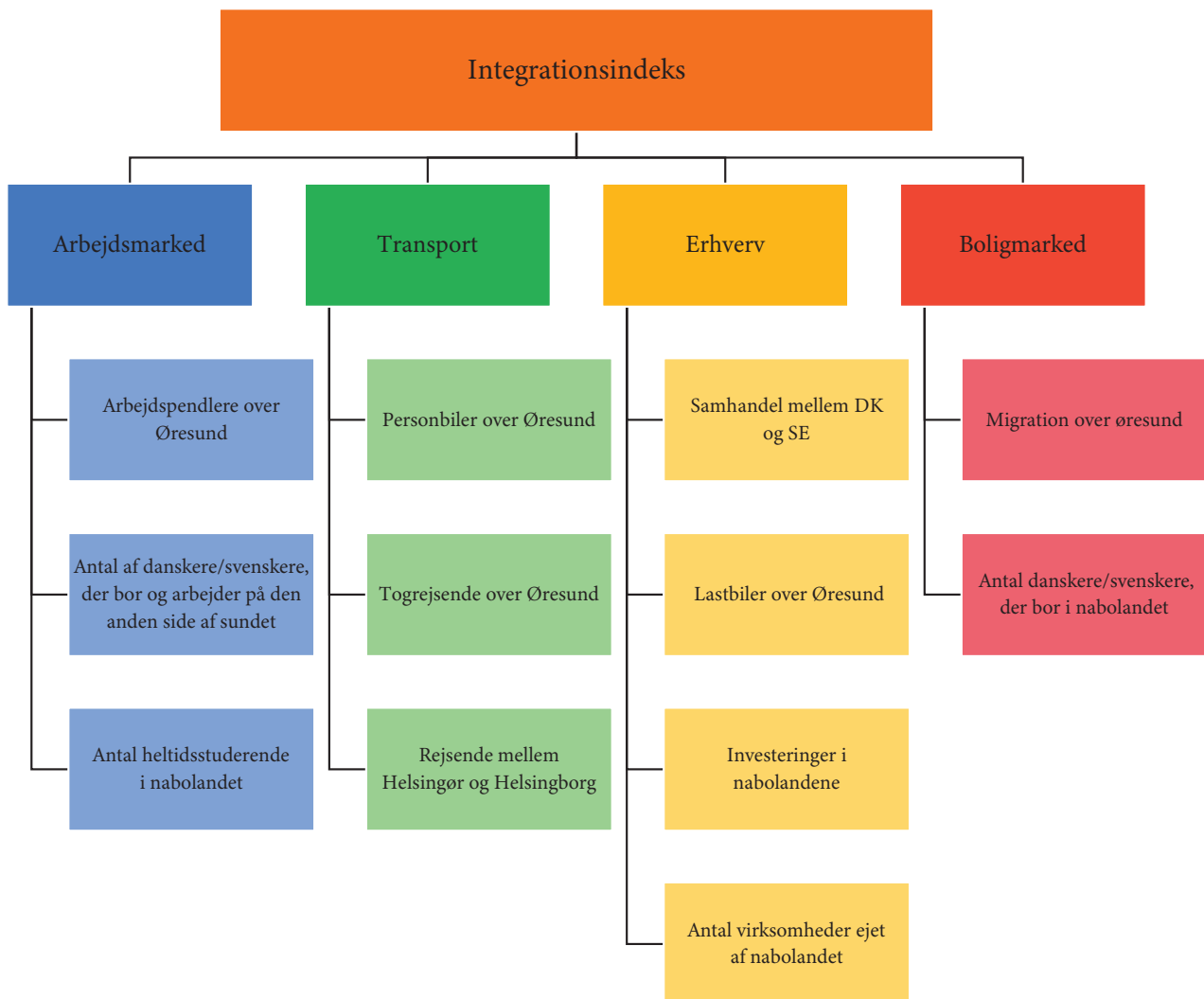
At fokusere på barrierer for integration i Greater Copenhagen er særligt aktuelt i en tid, hvor Greater Copenhagen, som organisation, arbejder for at råbe de nationale regeringer op, således at de solidt investerer i udviklingen af Øresundsregionen. Samtidig står den nye Overborgmester i København, Sophie Hæstorp Andersen, til at overtage formandskabet for Greater Copenhagen-samarbejdet. Vores analyse bidrager med ny viden, som kan anvendes som grundlag for informeret integrationspolitik og belyse regionens nuværende situation.

Integration er i sig selv et svært begreb at måle direkte, og måling af integration over Øresund besværliggøres yderligere af det grænseoverskridende element, da vi skulle sammenligne data fra to forskellige lande med to forskellige opgørelsesmetoder og databanker.

For at måle de forskellige dimensioner af økonomisk integration konstruerede vi et formativt indeks, hvor indikatorerne i sig selv var nødt til at forme fænomenet økonomisk integration i Øresundsregionen. Den teoretiske metodiske skelnen var vigtig at have for øje, da konstruktionen af indekset afhænger af den indbyrdes sammenhæng mellem de konstituerende variable. I et reflektivt indeks ville vores variable i et skulle have én fælles bagvedliggende årsag og derfor nødvendigvis variere i takt. I vores formative indeks behøver variablene ikke nødvendigvis at samvariere – selvom de ofte gør det. For eksempel påvirkes samtlige variable af konjunktursituationen, men de påvirkes ikke nødvendigvis på samme måde eller i samme grad, heller ikke i samme land eller på samme tidspunkt. Derfor kan vi ikke have en forventning om samvariation, når vi måler på integrationen i Øresundsregionen.

Vores bidrag er et formativt integrationsindeks, som består af fire konstituerende indeks; arbejdsmarked, boligmarked, transport og erhverv med i alt 13 konstituerende indikatorer frem for 20. Disse ses illustreret i figur 1.

Figur 1: Oversigt over konstituerende variable i det økonomiske integrationsindeks

Vores integrationsindeks er inspireret af Øresundskomiteens originale integrationsindeks' grundformel fra 2015 (Øresundskomiteen, 2015). Vi har tilrettet og videreudviklet et indeks, som tidligere var brugt af forgængeren til det nuværende øresundssamarbejde; Greater Copenhagen. Før os har ingen forsøgt at forlænge indekset eller på anden vis kigge ind i, hvordan man udfører "best practice" ift. at måle integrationen i Øresundsregionen, og man mangler derfor viden om, hvilken retning integrationen er gået, og hvor regionen står i dag.

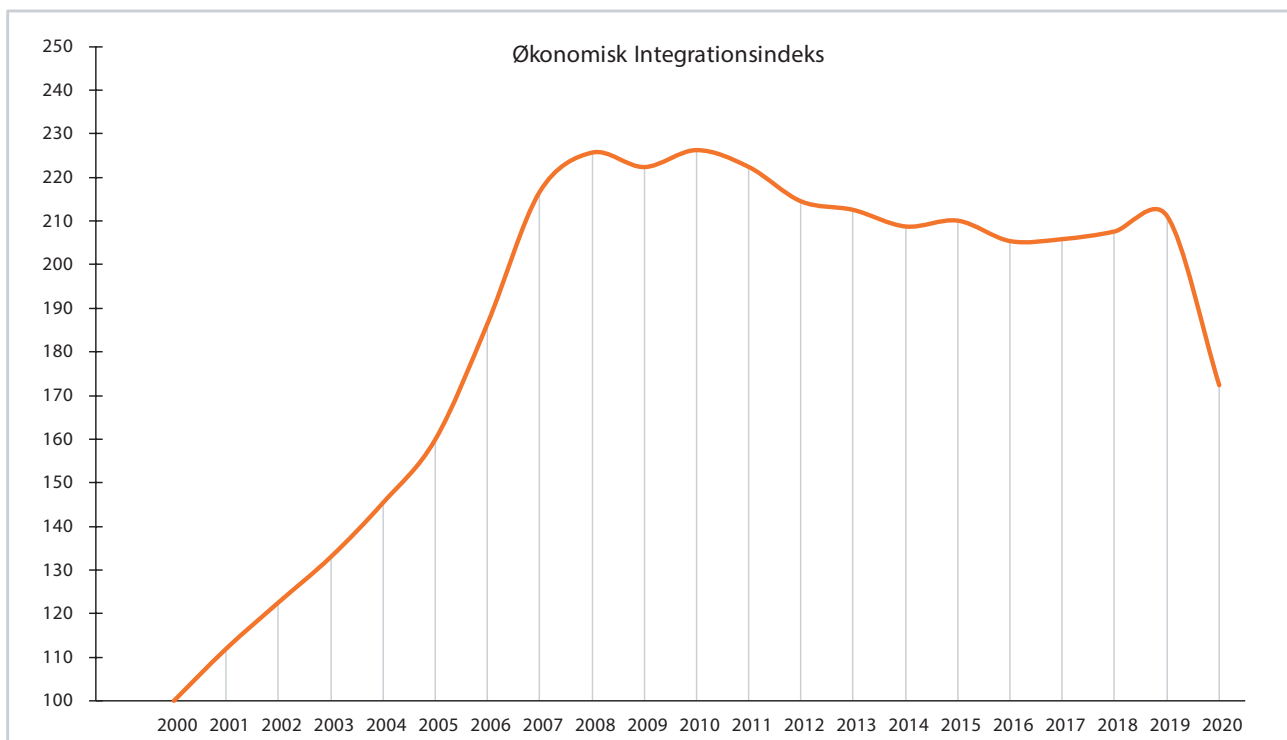
For at opnå den højest mulige målingsvaliditet ønskede vi at inkludere alle de indikatorer, som indfanger den økonomiske integration i videst muligt omfang. Men for at data kunne bruges i vores indeks krævede det, at indikatorerne var blevet ajourført og kunne ajourføres årligt i fremtiden. Derfor måtte vi granske samtlige tilgængelige datakilder for nogle variable forlænge eksisterende data og for andre variable finde nye proxy'er til måling af inte-

grationen i Øresundsregionen. Her var det centralt at bemærke, at der i om-dannelsen af Øresundskomiteen til Greater Copenhagen skete et skifte i, hvad organisationen forstod som integration. Tidligere havde man talt om, at det kulturelle aspekt var vigtigt, og at det var vigtigt at promovere en ”Øresundsborger”-identitet. Dette element er man imidlertid gået mere væk fra i dag for i stedet at fokusere på de økonomiske aspekter af integrationen. For at styrke vores målingsvaliditet skulle vi sikre, at der skabes overensstemmelse mellem det teoretiske begreb og vores operationaliserede variable, såvel som vores pragmatiske validitet. Med andre ord måtte vi sikre, at det, vi ønskede at måle, faktisk også var det, vi målte med indekset.

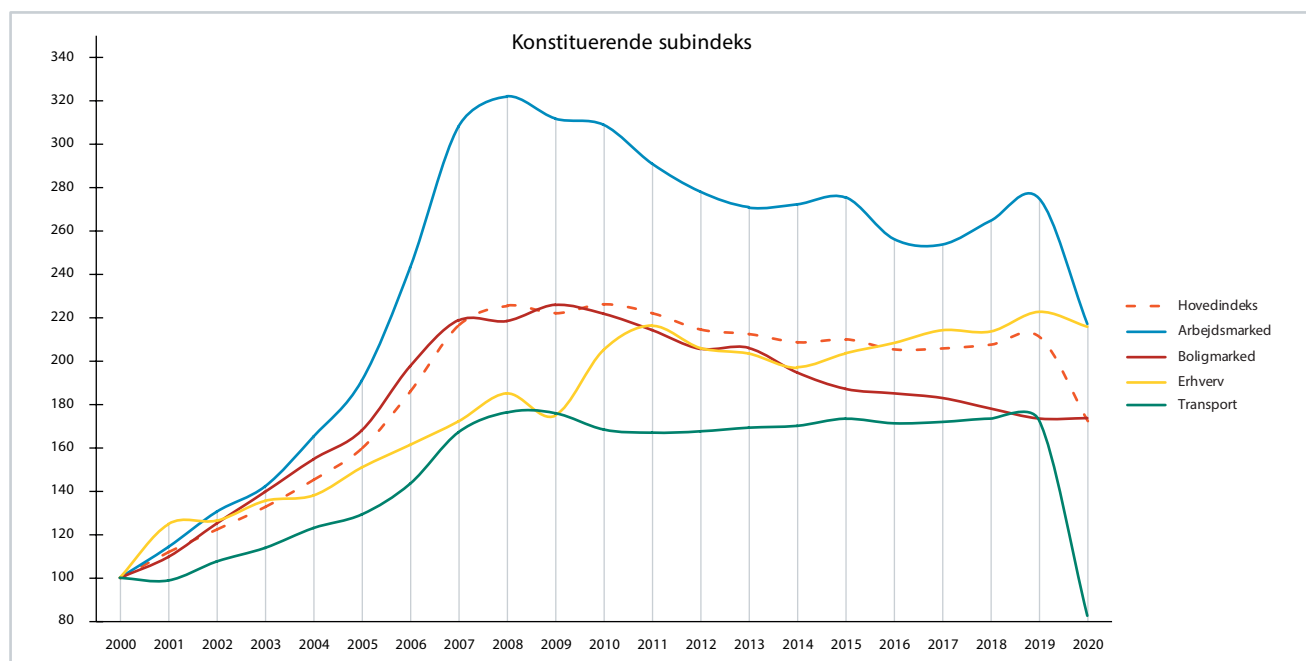
Figur 2 viser vores samlede integrationsindeks i perioden 2000-2020 og inkluderer alle indikatorer nævnt i Figur 1. Indekset tager udgangspunkt i indeks 100, dvs. år 2000 med åbningen af Øresundsbroen. For hvert år måles integrationsniveauet dermed i forhold til niveauet i år 2000. Således kan vi se, om integrationen samlet er steget eller faldet ift. integrationsniveauet i år 2000.

Figur 2: Økonomisk integrationsindeks over integrationen i Øresundsregionen fra 2000 til 2020.

Det samlede indeks består af de fire konstituerende subindeks, som vises på figur 3. Subindeksene er vægtet lige i det samlede indeks, med 25 pct. hver. Integrationsniveauet fortæller os, hvordan den samlede integration eller de forskellige subindeks har udviklet sig historisk. Udviklingen i de enkelte variable, som konstituerer subindeksene, kan ses i bilag 1.

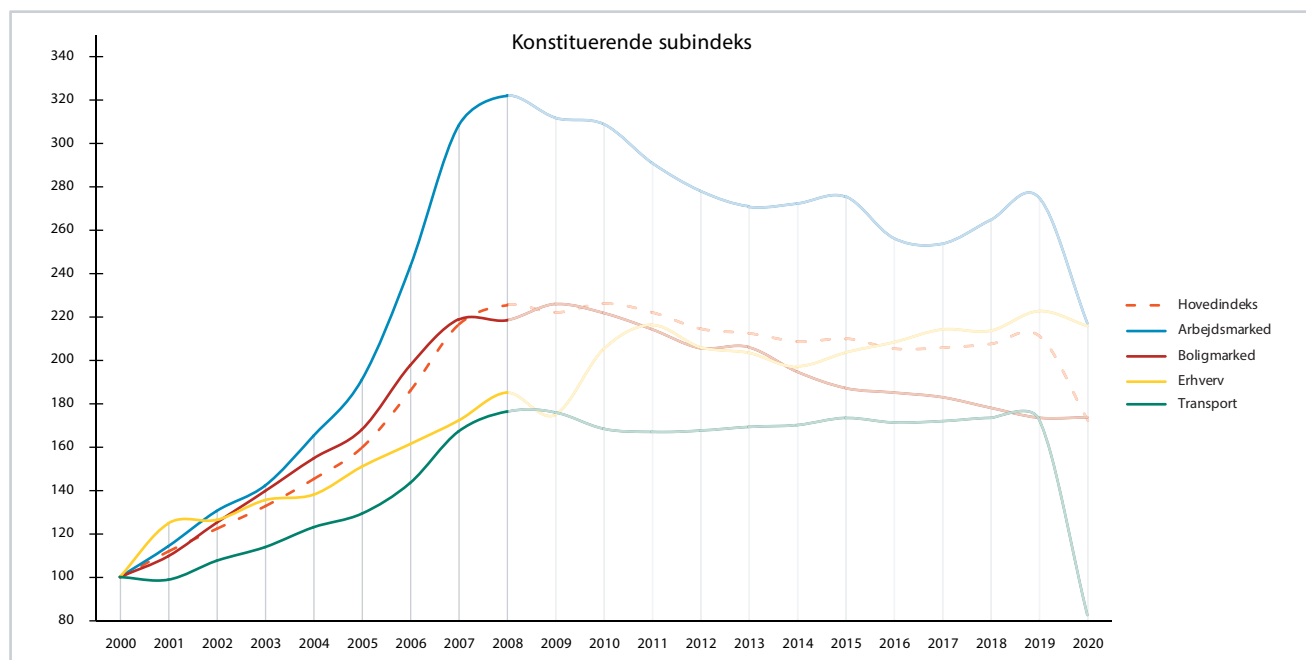
Figur 3: Konstituerende subindeks af integrationsindekset fra 2000 til 2020.

Årene fra 2000-2008 – de gyldne år

Øresundsregionen indledte det nye millennium med åbningen af Øresundsbroen i år 2000. Ud fra vores indeks kan vi på figur 4 se, at den faste forbindelse resulterede i en voldsom vækst i integration i grænseregionen:

Figur 4: Grafer over integrationen i Øresundsregionen. Fremhævet er årene fra 2000-2008.

Udviklingen blev særligt drevet af, at antallet af arbejdspendlere steg markant. Fra 2000-2008 steg antallet af arbejdspendlere således med 600 pct., og hele

arbejdsmarkedetsindekset toppede i indeks 320 i 2008 jf. bilag 1. Antallet af arbejdspendlere gik fra 3.000 pendlere i år 2000 til over 19.000 pendlere i 2008. Arbejdsmarkedsintegrationen var frem til 2008 den største drivfaktor for den økonomiske integration i Øresundsregionen, hvilket i høj grad blev muliggjort af den faste forbindelse. De tre andre subindeks indikerede ligeledes en positiv integration på tværs af flere forskellige variable, hvilket kan ses i Bilag 1.

Ser man på boligmarkedet, så flyttede langt flere over på den anden side af Øresund frem til 2008, og antallet af danskere/svenskere, der boede i nabolandet, blev fordoblet. Vores data indikerer, at broen muliggjorde en helt anden mobilitet blandt befolkningen end førhen. I erhvervsindekset ses det, at samhandlen mellem Danmark og Sverige også steg efter åbningen af Øresundsbroen. Antallet af godstog over Sundet blev ved med at stige, og antallet af investeringer i nabolandet blev fordoblet. I transportindekset ses det, at antallet af bilpassagerer (og togpassagerer) også steg i årene efter broens åbning. Antallet af togpassagerer fordobles til indeks 235 jf. Bilag 1. Der var en udbredt tværnational optimisme, og flere og flere institutioner såsom Øresundsuniversitet, Øresundsintitutet og Øresunddirekt blev oprettet med henblik på at skabe større synergi i regionen. Man oprettede sågar en pan-skandinavisk fodboldturnering, den såkaldte *Royale League* i 2004. Der var med andre ord en energi og tidsånd, hvor opmærksomheden og ønsket om en fælles region var stort, og hvor man samtidig nationalt særskilt prioriterede udviklingen i regionen.

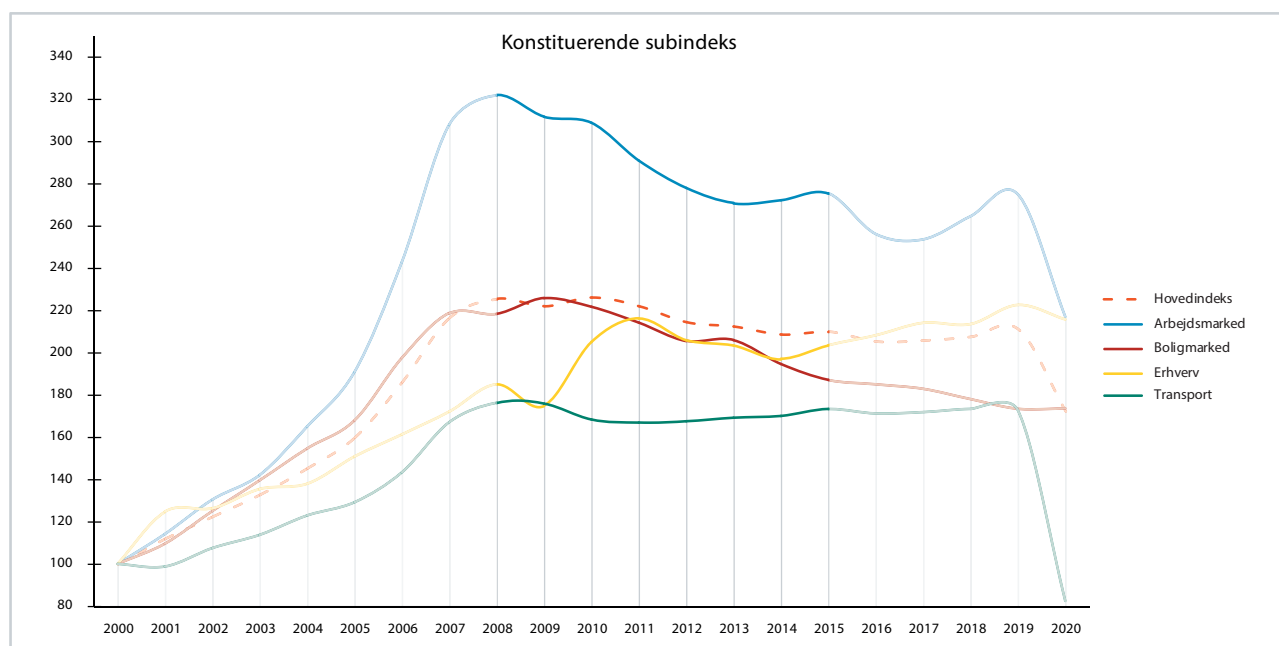
Årene fra 2008-2015 – de tabte år

I 2008 ramte finanskrisen Øresundsregionen, hvilket fik store og vedvarende konsekvenser for integrationen i regionen, som det fremgår af figur 5.

Krisen ramte initialt alle økonomiske integrationsparametre negativt, og man kunne specielt se et fald i antallet af arbejdspendlere, som drev den negative udvikling. Antallet af arbejdspendlere faldt fra 19.000 i 2008, til 14.000 i 2015, hvilket er et fald på over 25 pct. Den negative effekt af finanskrisen var langvarig for integrationen i Øresundsregionen. Også på boligmarkedet ser vi, at migrationen over Øresund faldt, mens færre og færre danskere/svenskere boede i nabolandet. Samhandlen mellem Danmark og Sverige har mellem 2009-2011 en kort positiv vækstperiode, men låser sig, i 2011, fast på indeks 220. Samtidig lukkede man i perioden også en række af de tværnationale institutioner, herunder både Øresundsuniversitet og Øresund Science Region, mens den tværskandinaviske sportsturnering Royal League allerede ophørte i 2007.

 Den negative effekt af finanskrisen var langvarig for integrationen i Øresundsregionen

Figur 5: Grafer over integrationen i Øresundsregionen. Fremhævet er årene fra 2008 til 2015.

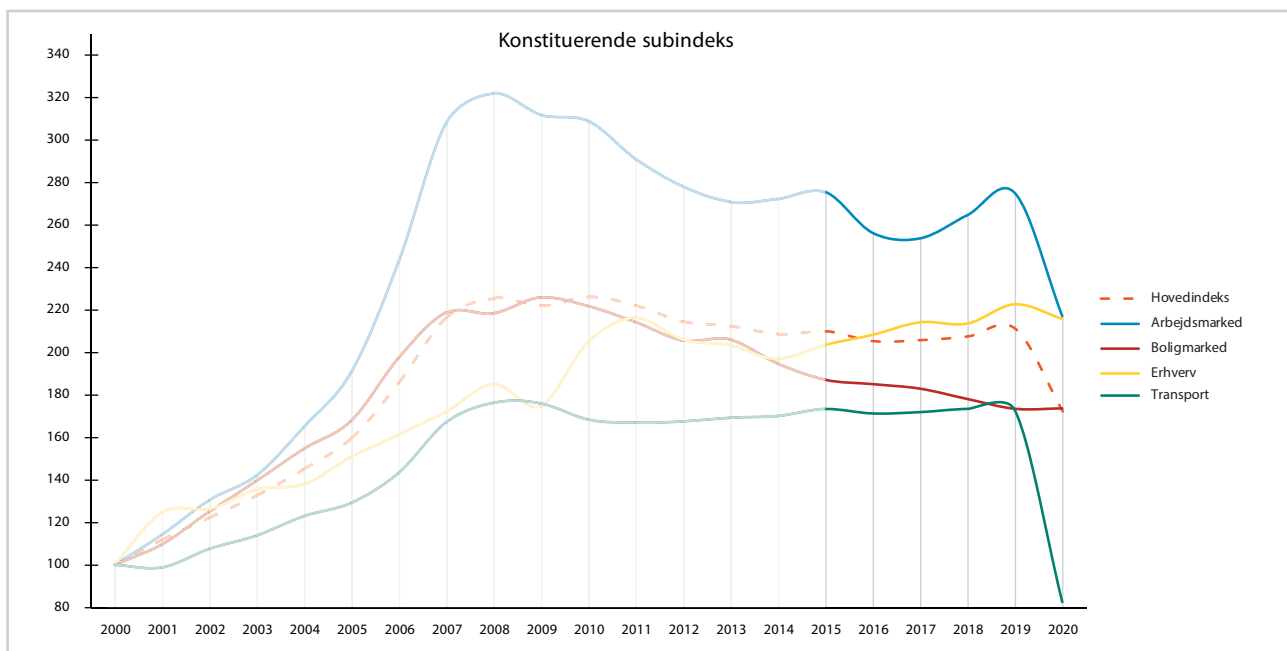
Det peger på, at pendulet svingede i den anden retning efter finanskrisen, og energien og optimismen omkring den fælles Øresundsregion forsvandt. De nationale aktører prioriterede igen ikke længere regionen på samme niveau, som man gjort førhen. Tidligere direktør ved Øresundsinstituttet Anders Olshov beskriver det: "København var blevet forbundet med sin gamle søsterby Malmø rent fysisk, men politisk er regionen lige så opdelt som tidligere" (Olshov, 2013: 5). Regionen var i 2014 i åndenød, og der var brug for at puste nyt liv i projektet for at sikre yderligere integration i Øresundsregionen.

Årene fra 2015-2019 – de transformerende år

I 2015 omdanner man i Øresundskomiteen til The Greater Copenhagen og Skåne Committee med henblik på at skabe et nyt erhvervspolitisk kraftcenter, som kunne tiltrække investeringer og skabe jobs (Region Hovedstaden, 2015). Greater Copenhagen skulle således sætte gang i en region i stilstand. På figur 6 kan vi se, at mellem år 2015 og 2019 faldt, den samlede integration i regionen en smule for derefter at stige til et niveau, der matchede niveauet i 2015. I perioden lå transportindekset stabilt, boligmarkedsindekset faldt et par indekspoint hvert år, mens erhvervsindekset steg år for år.

Greater Copenhagens arbejde og udviklingen på arbejdsmarkedet i regionen blev, i perioden, negativt påvirket af eksterne faktorer, som var ude af deres indflydelsessfære. I 2015 ramte flygtningekrisen, og der blev som resultat indført paskontrol, hvilket var til stor gene for pendlerne. Arbejdsmarkedsindekset faldt hele 37 indekspoint mellem 2015 og 2016. Også antallet af udvekslingsstuderende falder i samme periode.

Figur 6: Grafer over integrationen i Øresundsregionen. Fremhævet er årene fra 2015 til 2020.

Arbejdsmarkedsindekset dykkede de første år, men der var fra 2017-2019 positive indikationer og en grund til forsigtig optimisme. Erhvervsindekset steg også, mens transportvariablene lå stabilt. Det samlede indeks lå dog i 2019 på samme niveau som i 2015, hvilket skyldes, at antallet af udvekslingsstuderende mellem den danske og svenske side af regionen, i modsætning til antallet af pendlere, har været konstant faldende i samme periode med i alt 30 indekspoint fra 2015 til 2019.

➤ I en situation, hvor integrationen i regionen er under pres fra de nationale regeringers politik i form af bl.a. paskontrol- len, vælger det nationale politiske niveau at svække Greater Copenhagen organisationen markant med fratagelsen af erhvervsmandatet

I 2018 led mulighederne for den subnationale interessevaretagelse i Greater Copenhagen endnu et knæk. Her beslutter man at centralisere erhvervsmandatet således, at kommuner og regioner ikke længere måtte føre en aktiv erhvervsfremmepolitik. I stedet skulle det være en funktion, som staten var etog gennem bl.a. Erhvervsfremmestyrelsen (Finansministeriet, 2018). I en situation, hvor integrationen i regionen er under pres fra de nationale regeringers politik i form af bl.a. paskontrollen, vælger det nationale politiske niveau at svække Greater Copenhagen organisationen markant med fratagelsen af erhvervsmandatet. Centraliseringen gjorde det sværere for subnationale aktører i regionen at finansiere deres interessevaretagelse i regionen, da erhvervsmandatet var en substantiel finansieringskilde. Centraliseringen af erhvervs man-

datet vidner altså om, at den interessevaretagelse, som foregik på subnationalt niveau, i sidste ende var meget afhængig af den nationalt førte politik og prioritering. Overordnet set var der indikationer på en positiv udvikling fra 2015-2019, særligt på arbejdsmarkedet, men også udviklingen indenfor erhverv indikerede gang mod en periode med positiv vækst i integrationen.

I samme periode er det vigtigt at bemærke, at samarbejdet mellem danske og svenske statistik myndigheder i 2015 brød sammen. Data blev ikke længere opgjort samlet for regionen, hvilket gør det markant sværere at danne sig et retmæssigt billede af udviklingen i Øresund.

Årene fra 2020 – corona og håb for fremtiden

Covid-19 pandemien brød i 2020 ud og skar regionen over i to. Vi kan se på figur 6, at integrationen i regionen falder til et niveau, der ikke er set lavere siden 2005. Arbejdsmarkedsindekset faldt 136 hele indekspoint, og transportindekset faldt til et niveau, som ikke var set i 20 år, altså til en tid før den faste forbindelse. De voldsomme fald skyldes, at den danske regering lukker grænsen fuldkomment ned uden at koordinere det med den svenske regering. Det skete i frygt for, at den mindre restriktive coronapolitik i Sverige ville resultere i en stor smittespredning i Danmark, hvilket regeringen ville undgå på daværende tidspunkt. Coronakrisen er en stærk påmindelse om, at uanset hvor integreret den danske og svenske side af Øresund bliver, så er der unægteligt tale om en region, der er defineret af, at de er styret af to selvstændige suveræne nationalstater. Spørgsmålet er, om man kan forhindre grænselukninger under en pandemi? Det kan man formentlig ikke forvente udelukkende i integrationens tegn. Alligevel mener vi, at man sagtens kan indføre en række foranstaltninger, som kan gøre effekten mindre og dermed skabe en mere sammenhængende region med bedre forudsætninger for vækst og gensidig fordelagtige arbejdsmarkedsvilkår.

➤➤ Coronakrisen er en stærk påmindelse om, at uanset hvor integreret den danske og svenske side af Øresund bliver, så er der unægteligt tale om en region, der er defineret af, at de er styret af to selvstændige suveræne nationalstater

For året 2021 er det stadig for tidligt at konkludere på integrationstendensen. Det er dog vores klare forventning, i og med at man har åbnet grænserne og løbende hævet coronarestriktioner, at der er sat en stopper for faldet i integrationsniveauet. Vi forventer dog ikke, at integrationen nødvendigvis har nået et niveau som før coronakrisen.

Næste skridt for Øresundsregionen

Fra gennemgangen af integrationsindekset i ovenstående står det klart at udviklingen i integrationen generelt siden 2008 har haft et negativt islæt, hvilket mindsker realiseringen af de agglomerationseffekter, som kan opnås ved at

øge integrationen i regionen. Vi så i vores analyse, at man på den korte bane vil kunne hente de største gevinster på arbejdsmarkedet i form af en række konkrete tiltag, som ville gøre det nemmere og mere tilgængeligt at arbejde på den anden side af sundet. Dette kunne udledes af vores konstituerende arbejdsmarkedsindeks, som klart er faldet mest siden 2008 ud af de forskellige subindeks, hvorfor dette område bør være den øverste prioritet for regionens aktører. Vi kan se, at der specielt nu er flere gevinster at hente, da udbud og efterspørgsel er i ubalance på hver sin side af sundet (Greater Copenhagen, 2021: 3). Eksempelvis skrigger den danske side af Øresundsregionen efter arbejdskraft, samtidig med at arbejdsløsheden i Malmø er 14 pct., og der er altså stor værdi i at implementere policytiltag på både kort og lang sigt med henblik på at styrke integrationen i regionen.

Boks 1: Anbefalinger til kickstart af integrationen i Øresundsregionen

På kort sigt:

- Der bør ske en gensidig anerkendelse af professionsuddannelser.
- Grænselukninger i grænselandet skal koordineres i samarbejde mellem Danmark og Sverige med hensyn til pendlere.
- Der bør blive udarbejdet et tillæg til Øresundsaf-talen, som regulerer skatteforhold for arbejdstagere i grænseregionen, med bl.a. bestemmelser for hjemmearbejde.
- Det bør overvejes systematisk at inddrage det nationale politiske niveau eller det private erhvervsliv i Greater Copenhagens politiske arbejde.

På langt sigt:

- En Øresundsmetro bør blive bygget, så København og Malmø forbindes med endnu en fast forbindelse for at sikre stabil arbejdspendling og øge kapaciteten for godstransport på sigt.
- Der bør ske en genstart af samarbejdet mellem danske og svenske statistik myndigheder, så udviklingen i regionen systematisk kan blive monitoreret.

På kort sigt er de primære udfordringer, at der er skabt usikkerhed omkring grænselukninger mellem Danmark og Sverige efter Covid-19, at faglige kvalifikationer i Sverige ikke altid anerkendes i Danmark, og at der er usikkerhed omkring skatteforhold ift. hjemmearbejde. Det anbefales derfor, at grænselukninger skal ske med forståelse for de 15.000-16.000 arbejdspendlere i regionen. Det er for risikabelt at tage job på den anden side af sundet, hvis man risikerer, at grænsen pludselig lukker af forskellige årsager. Her skal man have et samarbejde op at stå, så dette ikke sker uden varsel. Hvis der ikke er intentioner om fremtidige grænselukninger, bør dette kommunikeres klart for at skabe tryghed for arbejdstagere, så de ikke skal frygte, at pludselige græn-

selukninger kan hindre dem i at møde fysisk på arbejde på den anden side af Øresund. Man skal med andre ord give sikkerhed til pendlere, så man ikke afskærer dem fra jobmuligheder, forhindrer stabil integration og fjerner attraktive muligheder for hver side af sundet. Samtidig bør de nationale regeringer få strømlinet måden, hvorpå kvalifikationer fra forskellige uddannelser anerkendes, så dette ikke bliver en barriere for danske eller svenske arbejdere, som søger mod arbejdsmarkedet i nabolandet. Et stærkere bånd mellem subnationale aktører og nationale aktører ville også være hensigtsmæssigt med tanke på hovedstadens betydning for nationalstatens økonomi. Vi anbefaler derfor, at nationale repræsentanter mere systematisk mødes med Greater Copenhagen politiske bestyrelse, så det nationale niveau er bevidste om regionen og Øresundsregionens behov. Greater Copenhagen kan med fordel gå sammen med erhvervsfolk i regionen for at kunne identificere og fremhæve disse behov på både den svenske og danske side af Øresund.

På langt sigt anbefales det, at man først og fremmest investerer i en ny Øresundsmetro, da denne investering vurderes at være samfundsøkonomisk rentabel, vil skabe bedre betingelser for pendlere samt kan modvirke et fremtidigt infrastrukturelt flaskehalsproblem (Københavns Kommune og Malmö stad, 2021). Særligt hvis Skåne realiserer sin persontogs-strategi om at få 50 pct. flere borgere til at anvende offentlig transport, vil en Øresundsmetro give store samfundsøkonomiske ekstra gevinster for både Danmark og Sverige på 10 mia. kr. (Kolstrup og Espensen, 2021: 5). Man er i forvejen ved at tage stilling til at udbygge den københavnske metro til andre dele af København, hvorfor man med fordel kan inkludere en udbygning af metroen til Sverige i disse planer (Christoffersen et al., 2021). Såfremt man kan lette persontrafikken over Øresundsbroen, og man i stedet skaber plads til godstrafik, vil man desuden kunne bidrage til EU's mål om at reducere udledningen af drivhusgasser med 90 procent inden 2050 (Københavns Kommune og Malmö stad, 2021). En HH-forbindelse i form af en kombineret vej- og jernbane-løsning er ikke umiddelbart samfundsøkonomisk rentabel, men ønsker man politisk at styrke integrationen i regionen vil denne infrastrukturinvestering også være hensigtsmæssig (Transportministeriet, 2021). En Øresundsmetro kan være midlet til at skabe en mere harmonisk integration og vil potentielt bringe integrationen tilbage til niveauer, som ikke er set siden finanskrisen ramte i 2008. Øresundsbroens integrationsmæssige effekter var eksempelvis større end forventet. Som tidligere nævnt er de nationale regeringers politik således afgørende for de subnationale aktørers muligheder for at fremme udviklingen i regionen.

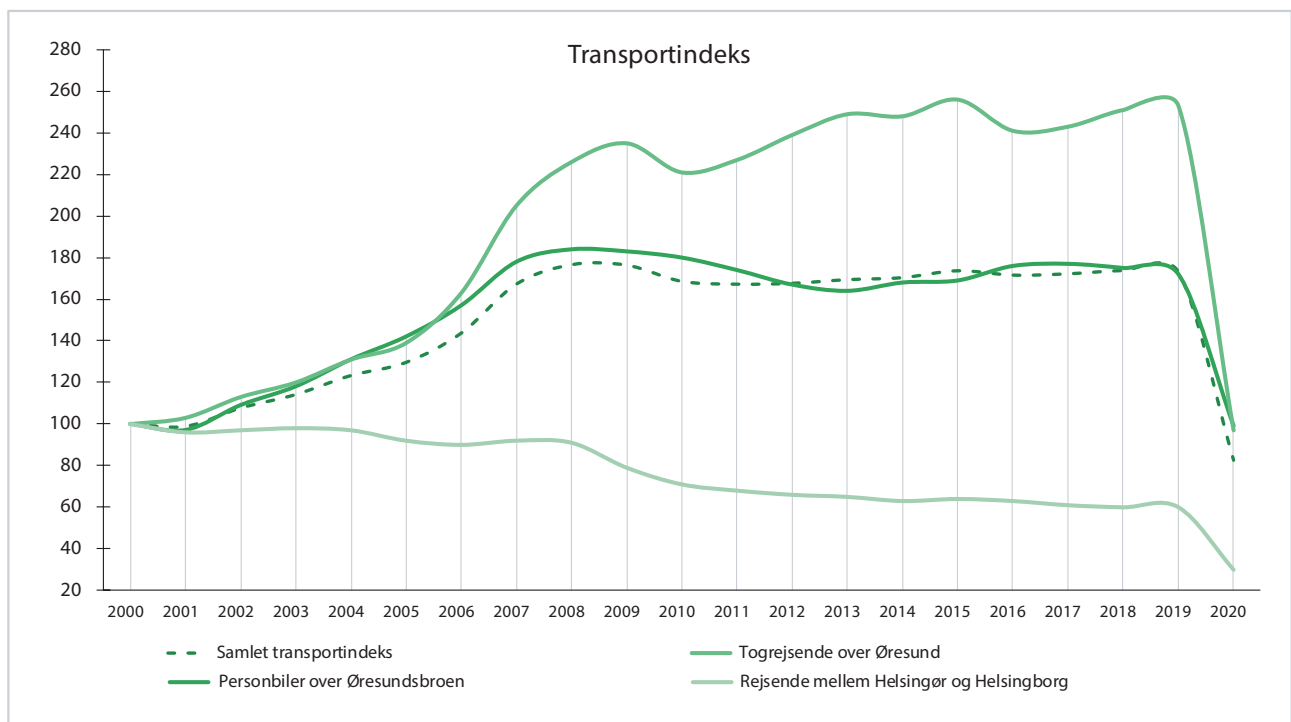
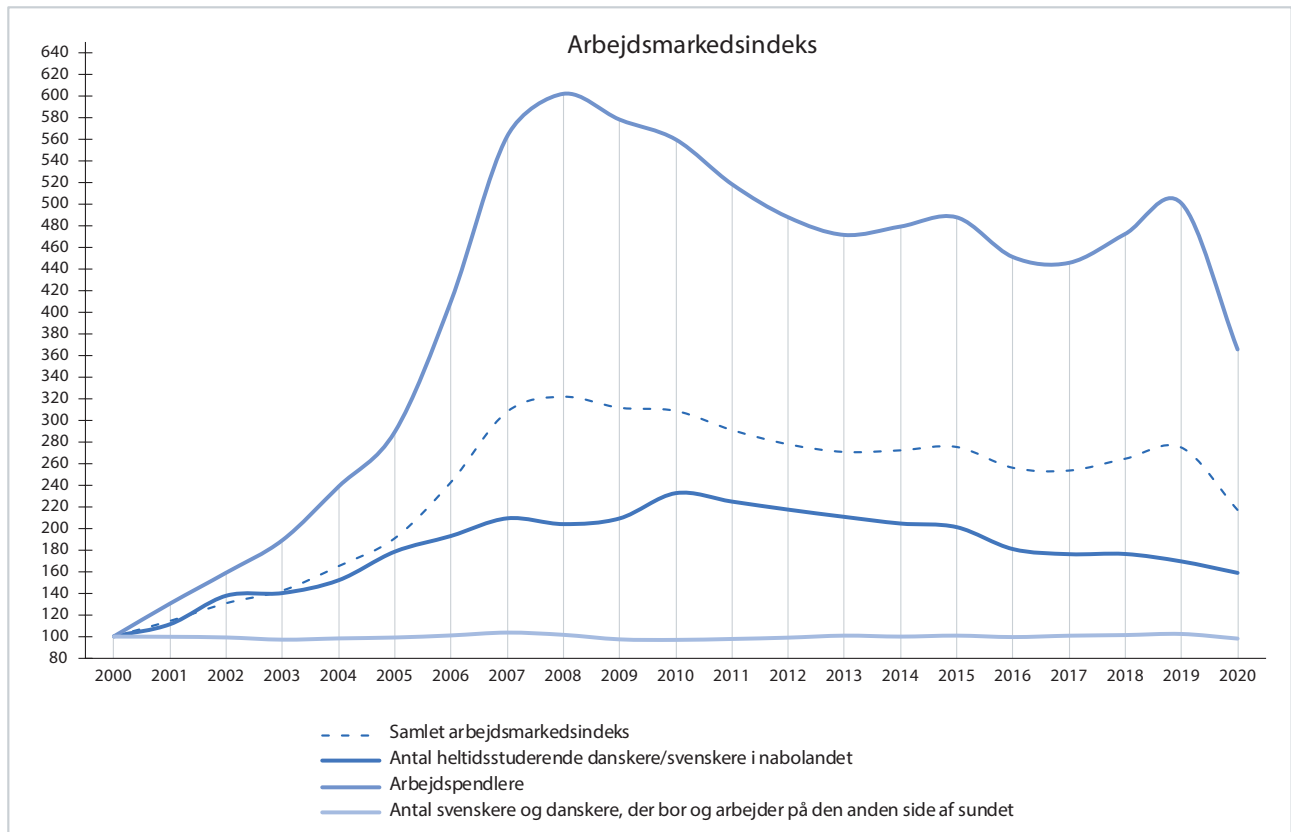
For at monitorere udviklingen af integrationen og den økonomiske udvikling i fremtiden anbefales det derudover, at der findes en løsning på at opgøre de relevante parametre systematisk, således at man fortsat kan justere policies afhængig af den fremtidige udvikling. Ved sammenbruddet af danske og svenske statistikmyndigheders samarbejde i 2015 opgøres f.eks. antallet af pendlere ikke officielt, hvorfor den beskrevne udvikling i antal pendlere i arbejdsmarkedsindekset også bør tages med visse forbehold, da der er anvendt en proxy

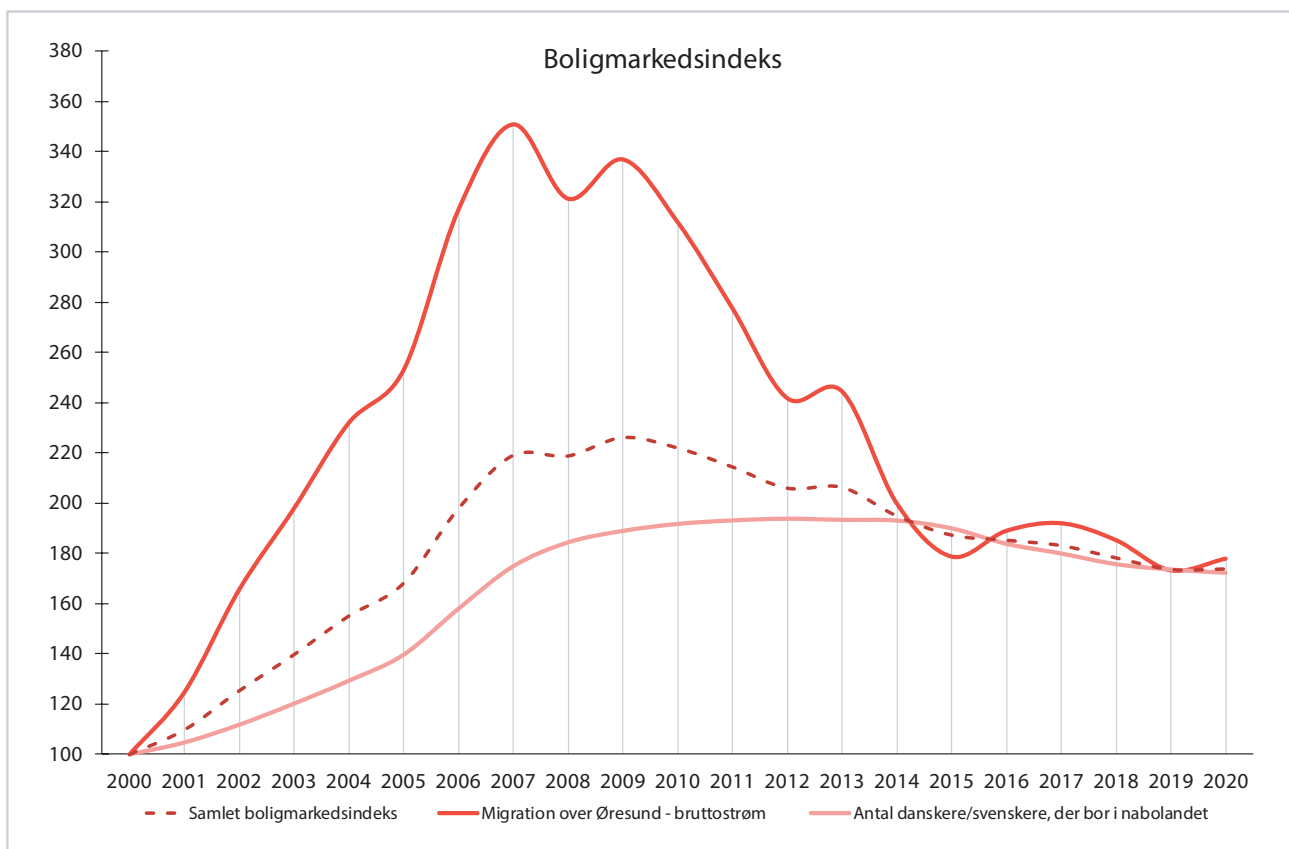
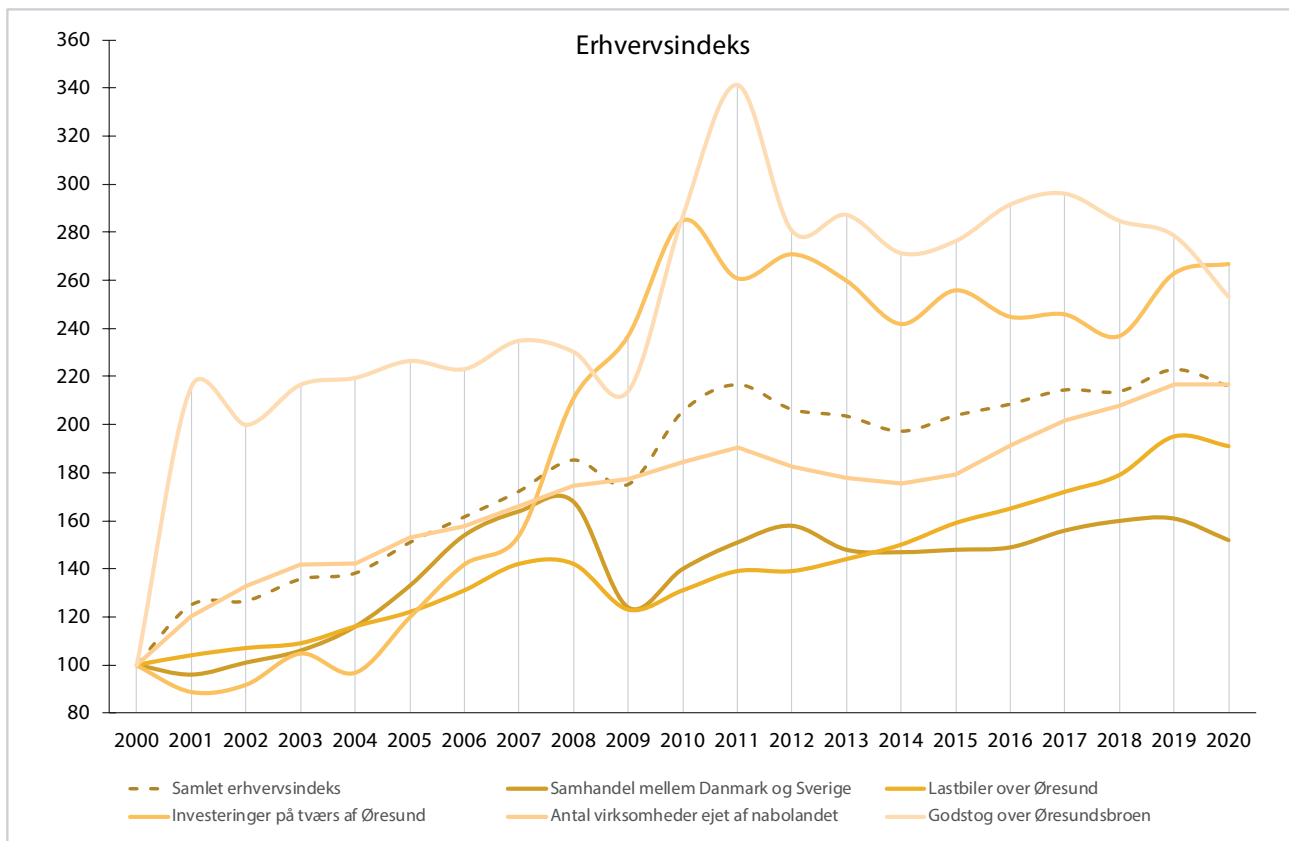
for faktisk pendling i form af udviklingen i salg af antal pendlerkort. En forudsætning for at evaluere og informere diverse policytiltag på kort og lang sigt er, at man fremover systematisk skaber bedre data og følger den økonomiske udvikling og integration specifikt for Øresundsregionen.

Litteratur

- Christoffersen, Jonas S., Jonathan L. Larsen og Maria T. Jespersen (2021), "København er et skridt nærmere en ny forlængelse af metroen: Her kan den stoppe i fremtiden," Berlingske, 19 december, www.berlingske.dk/metro-pol/koebenhavn-er-et-skridt-naermere-en-ny-forlaengelse-af-metroen-her-kan
- Europa Kommissionen (2017), *Overvindelse af hindringer i grænseområder* https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/boosting_growth/n46_dk_se_commuter_flows_da.pdf
- Finansministeriet (2018), *Styrket og forenklet erhvervsfremmeindsats* <https://fm.dk/nyheder/nyhedsarkiv/2018/maj/styrket-og-forenklet-erhvervsfremmeindsats/>
- Greater Copenhagen (2021), "Analys av Greater Copenhagens arbejdsmarked 2021."
- Kolstrup, Kristian og Patrick F. Espensen (2021), *Samfundøkonomisk analyse af en Øresundsmetro*. København: Incentive.
- Københavns Kommune og Malmø Stad (2021), "Øresundsmetron – samlade resultat av utredningsarbejde i fyra förstudiefaser," <https://oresundsmetro.com/da/vidensbank/oresundsmetron-samlade-resultat-av-utredningsarbejde-fyra-forstudiefaser>
- Lorentzen, Jørgen og Kai Lemberg (2017), Øresundsregionen, Lex, https://denstoredanske.lex.dk/Øresundsregionen?fbclid=IwAR1vCKGjR9_ecSUR4VRSAZnw4jnCNn4CIu9-Hk52gOMM9LhS6FZFUBRUSvY
- Olshov, Anders (2013), *Øresundsregionen: Københavns uudnyttede mulighed*, Kbh: Gyldendal Business.
- Region Hovedstaden (2015), *Storstilet samarbejde over Øresund på plads*, pressemeddelelse, www.regionh.dk/presse-og-nyt/pressemeddelelser-og-nyheder/Sider/Storstilet-samarbejde-over-Øresund-på-plads.aspx?fbclid=IwAR1vCKGjR9_ecSUR4VRSAZnw4jnCNn4CIu9-Hk52gOMM9LhS6FZFUBRUSvY
- Transportministeriet (2021), *Strategisk analyse af fast forbindelse mellem Helsingør og Helsingborg (HH)*, www.trm.dk/nyheder/2021/strategisk-analyse-af-fast-forbindelse-mellem-helsingoer-og-helsingborg-hh/?fbclid=IwAR0t61x9F3XtRmils7AkKU4GzlfuFGvCLmJIE-LOWxxNs4xY3E04HavAFLl8
- Øresundsinstittutet (2021), *FAKTA: Øresundsregionen har 4,1 millioner indbyggere*, www.oresundsinstittutet.dk/fakta-oresundsregionen-har-41-miljoner-invaanare/?fbclid=IwAR1Wa-AfzsHXut_7fthsC6KAldTPTVT-5TgrDmxTuKnEbibE3sSEYWRJWu3w
- Øresundskomiteen (2015), Øresundskomiteens Integrationsindeks nr. 4, juni.

Bilag 1: Grafer over konstituerende subindeks af integrationsindekset

København-Beijing – exit, voice eller loyalty?

Dobbelt temanummer

Officielt laver Københavns Kommune ikke udenrigspolitik. Men hovedstadens bysamarbejde med Beijing bringer Borgerrepræsentationen ind i nogle svære overvejelser om værdier og interesser i dansk udenrigspolitik. På baggrund af en analyse af driv-

kræfterne i venskabsbysamarbejder og med reference til erfaringer fra de øvrige nordiske hovedstæder konkluderes, at Københavns Kommune er blevet en fast og vigtig del af hele Danmarks Kinastrategi.

”Jeg har ikke noget behov for, at vi er venner med kinesiske byer – tværtimod,” slår gruppeformand for De konservative i Københavns Borgerrepræsentation, Jakob Næsager, fast. Gruppeformand for Venstre, Christian Lütken, er enig. Han mener ikke, at det giver mening at tale om et venskab mellem København og Beijing. Også Knud Holt Nielsen, medlem af Borgerrepræsentationen for Enhedslisten, mener, at venskabsrelationen mellem København og Beijing bør stilles i bero, og den Radikale socialborgmester Mia Nyegaard mener, at man i kommunen skal have en principiel drøftelse af, hvilke byer København har venskabsaftaler med (Jyllandsposten, 2021).

Det er synd at sige, at Kina har et godt renommé rundt omkring i Danmark. Senest er det blev vist, at 75 pct. af danskerne har et meget eller noget negativt syn på Kina (Silver et al., 2020: 8). Selvom den kinesiske ambassade i Danmark og en række Konfuciusinstitutter i årevis har lagt sig i selen for at skabe et positivt billede af Kina i Danmark, må konklusionen være, at denne indsats er helt og aldeles mislykket (Forsby, 2021). Nu lukker Konfuciusinstitutterne ét for ét, og den kinesiske ambassade i Hellerup ligger i åben konflikt med danske politikere (Weekendavisen, 2021; Politiken, 2021a).

➤ Den overordnede konklusion er, at med venskabsbyen Beijing spiller København – om man så ønsker det eller ej – på den udenrigspolitiske scene

I denne artikel kaster jeg et blik på Københavns Kommunes Beijing-forbindelse. Først gives et kort historisk overblik over danske byers traditionsrige venskabsalliancer med byer i andre lande. Det vises, at det især er fra omkring 2011-2012, at venskabsbyaftalerne med kinesiske byer etableres. Det vises også, at en del af disse aftaler er blevet afviklet i de senere år. Dernæst diskuteres den særlige konstruktion, der ligger bag Københavns relation til Beijing. Denne relation indgår som et element i den danske regerings strategiske part-

MARTIN MARCUSSEN
Professor, Institut for
Statskundskab,
Københavns Universitet,
mm@ifs.ku.dk

nerskab med Kina og finansieres i stor udstrækning af danske udviklingsmidler. Endelig diskuteres, hvilke muligheder Københavns Borgerrepræsentation nu har. Disse muligheder diskuteres i lyset af erfaringer fra de øvrige nordiske hovedstæder. Den overordnede konklusion er, at med venskabsbyen Beijing spiller København – om man så ønsker det eller ej – på den udenrigspolitiske scene. Det gør det alt andet lige vanskeligere for Borgerrepræsentationen at træffe en selvstændig beslutning om hovedstadens relation til Kina.

Venskabsbyerne

Det er Anden Verdenskrigs afslutning, den europæiske integrationsproces' intensivering og den kommercielle globalisering, der på forskellige tidspunkter har været drivkraften i etableringen af forskellige former for venskabsbyaftaler mellem danske og udenlandske byer.

Krigens afslutning

Allerede efter Første Verdenskrig med etableringen af Foreningen Norden i 1919 var teorien bag venskabsby-idéen etableret. Tankegangen som Alexander Foss – én af medstifterne af F. L. Smidth & Co. og Aalborg Portland-Cement-Fabrik og nu altså også medstifter af Foreningen Norden – allerede under krigen gjorde sig til talsmands for er bedst formuleret i Foreningens 25 års jubilæumsblad fra 1944: Det gælder om ”at lære det danske Folk at tænke og føle nordisk og at skabe den Folkevilje, som kan danne den nødvendige Baggrund for de Beslutninger, Regeringen stilles overfor den Dag, da Spørgsmaalet om en nærmere Samvirken på det udenrigspolitiske, det erhvervsøkonomiske og det forsvarsmæssige Omraade bliver aktuelt” (Norden, 1944: 12).

Dermed var Foreningen Norden og Alexander Foss den konkrete manifestation af den integrationslogik man i politologiske kredse udviklede op gennem 1950'erne, 60'erne og 70'erne under navnet ”transaktionsanalysen” (Deutsch, 1953; 1960; Puchala, 1970). Kernen i transaktionsanalysen er således en tro på, at det er muligt at starte en samfundstransformation nedefra. En transformation, der er båret frem af befolkningen. Befolkningernes transaktioner og de deraf skabte grænseoverskridende fællesskabsfølelser er det pres, der i sidste ende tvinger de involverede landes beslutningstagere til at konstruere fælles politiske institutioner og dybere former for samarbejde. De tvinges til at integrere deres samfundssystemer.

Hvor første verdenskrig skulle blive den krise, der gav anledning til skabelsen af Foreningen Norden, blev Anden Verdenskrig anledningen til at igangsætte en ren tsunami af venskabsbyforbindelser mellem nordiske byer. Aldrig mere måtte der opstå en anledning til nye altødelæggende krige. Betingelsen for at dette kunne forhindres, var, at befolkningerne tog sagen i egen hånd og knyttede de nødvendige tætte forbindelser – transaktioner – på tværs af grænserne. Thisted blev den første danske by, der i 1939 inden for rammerne af Foreningen Norden etablerede en venskabsbyaftale med Uddevalla i Sverige.

Efter krigen tager den ene venskabsaftale den anden med sig. Nogle af disse aftaler danner rammerne for et meget omfattende samarbejde mellem danske og især nordiske byer, andre bliver ikke brugt. Nogle af disse aftaler dannes inden for rammerne af Foreningen Norden, andre bliver indgået direkte mellem byrådene i de involverede kommuner. Snart mister man helt overblikket over omfanget, indholdet og betydningen af disse mange aftaler. I 1979 påtager Udenrigsministeriet sig imidlertid opgaven at danne et komplet overblik. Man udbeder sig og modtager indberetninger fra alle danske kommuner med angivelse af de eksisterende aftaler. Det viser sig, at der i Danmark eksisterer ikke færre end 510 officielle venskabsaftaler, hvoraf langt den største del er med byer i Sverige, Norge og Finland (Udenrigsministeriet, 1979).

Nogle kommuner er mere ivrige efter at indgå bysamarbejder end andre. Ålborg hører til den kategori af danske byer, der fra starten satsede stort på venskabsbyidéen. Som de fleste andre steder i Danmark var der i 1950'erne og 60'erne mest fokus på venskaber med de øvrige skandinaviske lande. Ålborg etablerede således ret hurtigt venskaber med Frederiksstad (Norge), Riihimäki (Finland), Karlskoga (Sverige) og Husavik (Island). Da Marius Andersen (S) blev borgmester i den nye Ålborg Kommune efter kommunalreformen i 1970 og frem til 1981 fandt der en betydelig udvidelse af venskabsbysamarbejdet sted. Ålborg fik venskabs- og kontaktbyer i Antibes (Frankrig), Edingburgh (Skotland), Gdynia (Polen), Haifa (Israel), Innsbruck (Østrig), Lancaster (England), Leningrad (Sovjetunionen), Racine (USA), Rapperswil (Schweiz), Rendes (Vesttyskland), Solvang (USA), Tulca (Rumænien), Varna (Bulgarien) og Wismar (DDR). På Rådhuset i Ålborg blev indrettet et kontor for internationale anliggender – ”udenrigsdepartementet” – hvorfra kontakterne mellem Ålborg og venskabsbyerne blev styret (Danske Kommuner, 1979).

Den europæiske integrationsproces

Hele forberedelsen til og afstemningen om Danmarks medlemskab af EF skabte bekymring i de kredse, der støttede op omkring venskabsidéen. Frygten var, at den nye interesse for europæisk samarbejde skulle svække behovet for nordisk samarbejde. Derfor var der flere, der hævdede, at der nu måtte gøres en helt ekstraordinær indsats for at forny og forstærke de eksisterende venskabsaftaler (Danske Kommuner, 1972).

Med den viden vi har i dag, synes frygten at have været ubegrundet. Antallet af venskabsbyer bare steg og steg i hele perioden fra Danmark bliver medlem af De Europæiske Fællesskaber til et foreløbigt højdepunkt omkring det tidspunkt, hvor EF er blevet til EU og Det Indre Marked er blevet en realitet. Hvor der i 1979 var registeret 510 venskabsaftaler i Danmark, voksede dette tal til 529 i 1986, 640 i 1990 og hele 774 i 1993 (Venskabsbysekretariatet, 1993).

Noget af forklaringen på, at venskabsbyfænomenet ikke gik i sig selv, men tværtimod ekspanderede i begyndelsen af 1990'erne, skal nok findes i tre forhold. For det første betød afslutningen på den kolde krig, at adgangen til en

lang række byer i Central- og Østeuropa blev langt lettere. For det andet var det også afgørende, at EU-Kommissionen på forskellige måder gik aktivt ind og støttede etableringen af nye venskabsbysamarbejder i Europa. Endelig betød det noget, at der i Europas baghave – ex-Jugoslavien – udkæmpes en borgerkrig, der kaldte på mellemfolkelig forståelse og humanitær assistance.

I 2007 var venskabsbyfesten imidlertid slut. Alle steder betød kommunalreformen, at der opstod en debat om formålet med venskabsbysamarbejdet (Ugebladet Hørsholm, 2005). I nogle kommuner valgte man at stå fast på de oprindelige idéer i venskabsbyfænomenet (Frederiksborg Amts Avis, 2008). I andre kommuner argumenterede man stærkt for en fornyelse af fænomenet (Kalundborg, 2007). Men det overordnede billede blev, at antallet af venskabsbyer samlet set blev voldsomt reduceret over en ganske kort årrække (Sjællandske Slagelse, 2006). I 2012 var antallet af venskabsbyer reduceret til 518 (Nordjyske Stiftstidende, 2012). Fem år efter viser en opgørelse, at der nu er 317 venskabsbysamarbejder mellem danske og udenlandske byer tilbage (Eskelund og Viemose, 2018).

Globaliseringen

Især fra 2011-12 og fremefter retter mange danske byer deres opmærksomhed mod Kina. Mange af disse underskriver én eller anden form for samarbejdsaftale. Og flere kommuner og regioner etablerer enten selv eller køber sig ind i lokale repræsentationskontorer forskellige steder i Kina. Det gælder eksempelvis Hedensted og Horsens i Chengdu, Fyns ErhvervsCenter i Guangzhou, Region Midtjylland i Shanghai, NordDanmarks EU-kontor i Hefei, og det Syddanske Bruxelles-Kontor i Suzhou.

Drivkraften kom mange steder fra. Det er klart, at det gjorde en forskel, at den officielle danske tilgang til Kina var ganske offensiv i disse år. Samtlige danske ministre promoverede vækstmarkederne, og ambassadøren og generalkonsulernerne tog gerne på besøg rundt omkring i kommunerne for at fortælle om de store muligheder, der bød sig til på de kinesiske markeder, ligesom de stillede op hver gang en lokal delegation af kommunalpolitikere, embedsfolk og erhvervsdrivende fandt vejen til Kina.

Både regeringen, nyhedsmedierne og Århus kommune, der siden 1986 har haft en samarbejdsaftale med Harbin, gjorde en stor indsats for at fortælle om Århus-modellens velsignelser. Budskabet var, at det er muligt at skabe succes i Kina, at Århus har leveret resultater, og at andre bør kopiere Århus. I Århus-eksemplet kunne andre kommuner angiveligt se, at det faktisk var muligt at tage det store skridt østpå. Denne succes var der mange kommuner, der ønskede at kopiere i disse år.

Heller ikke Kina lagde sig på den lade side. Ofte tog den kinesiske ambassadør i Danmark på besøg i kommunerne. Her modtages han og hans følge med stor ærbødighed af borgmesteren og byens notabiliteter, og ofte med stor pomp og pragt. Med sig havde ambassadøren konkrete forslag til, hvordan den pågæl-

dende kommune kunne samarbejde med en by i Kina. Nogle gange er det en kinesisk by, der på egen hånd tog kontakt til en dansk by. Man inviterede byens politiske ledelse på besøg i Kina og ofte inviterede den sig selv på besøg i Danmark. Ofte mange gange i træk. Atter andre gange kunne det være herboende dansktalende kinesere, der brugte deres kontakter i hjemlandet til at skabe et rum for samarbejde mellem en dansk og en kinesisk by.

Også danske erhvervsvirksomheder pressede på. Nogle steder har danske erhvervsvirksomheder arbejdet i årevis på at få et gennembrud på de kinesiske markeder. Fælles for disse fremstød var, at det store gennembrud angiveligt er betinget af, at en dansk myndighed aktivt bakkede op omkring og sagde god for den pågældende virksomhed. Her kunne en venskabsaftale være et ganske nyttigt instrument. I Randers lykkedes det eksempelvis Danish Crown at skubbe så meget på, at byrådet sagde ja til en venskabsaftale med Pinghu, hvor virksomheden har store investeringer. Det samme gjorde sig gældende i Kolding, hvor Danfoss skubbede på for en venskabsaftale med Wuqing og i Kalundborg, hvor både Novo Nordisk og Novozymes fremmede samarbejdet med Tianjin.

Fremdriften i byaftalerne med Kina kan også komme fra lokale uddannelsesinstitutioner. Flere danske gymnasier, efterskoler og højskoler havde på egen hånd etableret udvekslingsordninger med tilsvarende uddannelsesinstitutioner i Kina. Efter få år mødtes disse danske institutioner af et ønske fra kinesisk side om at formalisere den dansk-kinesiske relation i en bredere samarbejdsaftale. Det gælder eksempelvis gymnasierne i Silkeborg (Silkeborg Kommune-Shijiazhuang) og Støvring (Rebild Kommune-Jiaxing) og idrætshøjskolen i Gerlev (Slagelse Kommune-Wenzhou).

» I kølvandet på denne Kina-entusiasme opstår der også en driftig konsulentvirksomhed i Danmark bestående af Kina-kendere og -analytikere. Der afvikledes et utal af seminarer, workshops, konferencer og kurser. Ofte var budskabet, at danske byer og regioner bør hoppe på Kina-vognen – jo hurtigere, jo bedre

I kølvandet på denne Kina-entusiasme opstår der også en driftig konsulentvirksomhed i Danmark bestående af Kina-kendere og -analytikere. Der afvikledes et utal af seminarer, workshops, konferencer og kurser, der havde til formål at gøre danske kommunalpolitikere og embedsfolk bekendte med kinesiske markedsforhold, kulturer og skikke. Fra 2010 og fremefter var efterspørgslen efter disse ydelser ganske omfattende. Ofte var budskabet, at danske byer og regioner bør hoppe på Kina-vognen – jo hurtigere, jo bedre.

København-Beijing i strategisk partnerskab

På trods af den generelle faldende tendens har langt de fleste danske byer som nævnt indgået forskellige former for venskabsaftaler. Københavns Kommune har traditionelt været undtagelsen, der bekræfter denne regel. For år tilbage traf Borgerrepræsentationen en principbeslutning om, at København ikke bør have særlige venskabsbyer, men tværtimod bestræbe sig på at være venner med alle hovedstæder. Det har ellers ikke skortet på henvendelser og opfordringer, fortæller tidligere overborgmester Jens Kramer Mikkelsen: ”Politikere i kommunen foreslog i 1984 minebyen Pontypridd i Wales, i 1987 Managua i Nicaragua, i 1993 Jeriko og senest den lille marokkanske by Essaouira” (Jyllandsposten, 1998). Hver gang blev venskabsbyidéen skudt ned af et flertal i Borgerrepræsentationen.

København hopper på Kina-vognen

I løbet af 2011 blev det tidligere så fastgroede princip om, at ”København er lige gode venner med alle” imidlertid brudt. Det skyldtes flere sammenhængende forhold. For det første begyndt konsekvenserne af finanskrisen nu virkelig at slå igennem. I løbet af 2011 nåede den sæsonkorrigerede ledighed op på seks pct. af arbejdsstyrken. Væksten og jobskabelsen kom derfor til at blive politisk prioritet nummer ét – i København såvel som på nationalt plan.

Erhvervslivet var ikke i tvivl. De europæiske nærområder blev opfattet som lavvækstområder, hvorimod Brasilien, Rusland, Indien og Kina – de såkaldte BRIC-lande – blev opfattet som højvækstområder, og altså dér Danmark burde satse stort med et erhvervsfremstød.

Regeringen var heller ikke i tvivl. Den udformede en meget ambitiøs vækstmarkedsstrategi, der for Kinas vedkommende fokuserede på de områder, hvor danske virksomheder har specialiserede eller konkurrencemæssige fordele, herunder urbanisering, vand- og miljøløsninger, energi og klima, landbrug og fødevarerikkerhed, lægemidler, sundhed og velfærdsteknologi, forskning, innovation og uddannelse samt shipping. Målet var sat højt: i løbet af perioden 2011-2016 skulle vareeksporten øges med ikke mindre end 50 pct.

Overborgmester Frank Jensen blev også overbevist om de muligheder, der angiveligt bød sig til i Kina. I juni 2011 underskrev daværende overborgmester Frank Jensen en samarbejdsaftale med daværende borgmester i Hamborg og nuværende kansler i Tyskland, Olaf Scholz. Formålet med aftalen var primært kommerciel. Borgmestrene ønskede at sætte turbo på den økonomiske vækst og styrke byernes og virksomheders konkurrenceevne. Særligt én ting fangede Frank Jensens opmærksomhed, nemlig at Hamborg havde været frontløber i det økonomiske og handelsmæssige samarbejde med Kina. ”Det kan København også lære af”, mente Frank Jensen. ”Hamborg har formået at opbygge en lang række internationale relationer, bl.a. til Kina” (Berlingske, 2011).

Herefter gik det slag i slag. Allerede i efteråret 2011 besøgte Beijings viceborgmester Cheng Hong, Frank Jensen i København. At igangsætte et bysamar-

bejde med Beijing var tilsyneladende lige så let som at sparke en åben dør ind. Kineserne foreslog angiveligt selv, at der blev etableret et decideret venskabsbysamarbejde (Børsen, 2012a).

Ganske få måneder efter var et flertal på rådhuset med på idéen. På et møde i Københavns Borgerrepræsentation den 9. februar 2012 bliver der givet mandat til, at Frank Jensen kunne indlede forhandlinger om, at Kinas og Danmarks hovedstæder blev søsterbyer. Formålet var at åbne op for eksportmuligheder indenfor grøn know-how: ”Beijing vil gerne have nogle meget konkrete ideer og viden om grønne by-aftaler. Fra fjernvarme til fjernkøling. Det er noget som både danske virksomheder, og vi i København som by har stor erfaring med. Det skaber forhåbentligt en masse arbejdspladser”, forudså Frank Jensen (BT, 2012).

I Borgerrepræsentation var der enkelte undtagelser fra den ret brede opbakning til søsterbyprojektet. Morten Kabell, medlem af Borgerrepræsentationen for Enhedslisten, fortalte, at ”I Enhedslisten er vi også glade for samarbejdet, ligesom vi er glade for at samarbejde med alle andre hovedstæder. Men når man laver en særlig aftale med netop den kinesiske hovedstad, så bør overborgmesteren også kritisere landets omfattende brud på menneskerettighederne. Kina er det land i verden, der henretter flest af sine indbyggere, og ytringsfriheden er ikke eksisterende. Dertil kommer at de kinesiske arbejdere har meget få rettigheder. Alle disse ting er det oplagt at bringe op i en samarbejdsaftale mellem de to byer” (Valby Weekend, 2012a). Også Dansk Folkepartis medlemmer af Borgerrepræsentationen, Carl Christian Ebbesen og Finn Rudaizky, forholdt sig kritiske overfor samarbejdsaftaler med Kina (Valby Weekend, 2012b).

I Dansk Industri var man derimod begejstrede. Man gik straks i gang med at invitere medlemmerne med til et omfattende erhvervsfremstød i Beijing, der skulle finde sted netop i de dage, hvor den nye venskabsbyaftale skulle underskrives, 26.–29. juni 2012.

Konsulent i Dansk Industri, Nis Høyrup Christensen, mente, at 2012 ville blive et stort Kina-år. Snart ankom Kinas præsident på besøg i Danmark, og Frank Jensen stod for at underskrive en samarbejdsaftale med Beijing. De samlede indsatser i forhold til Kina kunne muligvis give milliardinvesteringer til Danmark (TV 2 Nyhederne, 6. juni 2012). Også Kina-ekspert på Copenhagen Business School, Kjeld Erik Brødsgaard, kunne ikke komme i tanke om én eneste negativ ting ved den kommende søsterbyaftale. Han understregede, at Beijingprovinsen er blandt de vigtigste i hele Kina, og at byens borgmester har samme grad af magt som en minister (Børsen, 2012b).

Inden afrejsen til Kina slog Frank Jensen fast, at samarbejdet skulle give et markant løft til vækst og arbejdspladser i Danmark: »Vi er i kinesiske øjne langt fremme med at skabe en bæredygtig by. Kineserne bryder sig ikke om deres dårlige luft og vand, og det skal vi udnytte til en gevinst for danske virksomheder. Vi tager altså ikke af sted for at holde skåltaler.« Ifølge borgmeste-

ren var turen til Beijing et afgørende skridt for, at København kunne nå sit 2020-mål om en årlig BNP-vækst på fem procent (KL.dk, 2012).

Af en Børsen-journalist bliver Frank Jensen spurgt: ”Har du betænkeligheder ved at indgå aftaler med Kina, som bliver kritiseret for at overtræde menneskerettigheder”? ”Nej, udenrigspolitikken ligger uden for det kommunale ansvarsområde”, svarer Frank Jensen. ”Så du har carte blanche til at lave aftaler, med hvem du vil”? spørger journalisten videre. ”Ja, når vi samarbejder på byniveau. Vores opgave er at skabe vækst og muligheder for virksomhederne” (Børsen, 2012c).

➤➤ **Af en Børsen-journalist bliver Frank Jensen spurgt: ”Har du betænkeligheder ved at indgå aftaler med Kina, som bliver kritiseret for at overtræde menneskerettigheder”? ”Nej, udenrigspolitikken ligger uden for det kommunale ansvarsområde”, svarer Frank Jensen**

Efter aftaleundertegnelsen i Beijing udvikler tingene sig hurtigt. Der bliver underskrevet tillægsaftaler på det ene og det andet område: En aftale om bæredygtig byudvikling og byggeri i september 2012, en turismeaftale i juni 2013, en aftale om grønne virksomheders adgang til det kinesiske marked i december 2014, en aftale i december 2016 om, at København er medvært for Beijings designuge i 2018 og ikke mindst aftaler, der understøtter etableringen af rute-fly mellem København og Beijing maj 2018. Hver december måned er Frank Jensen på faste besøg i Kina ledsaget af omfattende erhvervsdelegationer.

København bliver en del af Danmarks Kina-strategi

I 2017 får Københavns Kommune et tilbud, der er ganske vanskeligt at afslå. Indtil da har Københavns Kommune båret mange af de omkostninger, der er forbundet med at varetage en levende relation mellem København og Beijing ganske alene. Det vedrører udgifter til løn til de involverede parter og ikke mindst driftsomkostninger i forbindelse med rejser og diverse arrangementer.

Muligheden, der opstår, betyder imidlertid, at disse udgifter kan blive dækket af danske udviklingsmidler. Det forudsætter dog, at Københavns Kommune laver en ansøgning til Udenrigsministeriet med henblik på at omdanne det eksisterende Kinasamarbejde så det bliver en del af Udenrigsministeriets ordning for Strategisk Sektorsamarbejde. Det er et samarbejde, der indebærer, at danske myndigheder – herunder Københavns kommune – samarbejder med tilsvarende myndigheder i udviklingslande om bæredygtig udvikling med ekspertbistand til grønne tiltag og kapacitetsopbygning. Til arbejdet modtager Københavns Kommune en samlet bevilling fra Udenrigsministeriet på 8,5 mio. kr., som udløber i maj 2022. Aktuelt er der derfor behov for, at Københavns Kommune beslutter sig for, om samarbejdet med Beijing fremover skal fortsætte under ordningen. En evt. kommende bevilling fra Udenrigsmini-

nisteriet forventes at være på ca. 10 mio. kr. for samarbejdet med Beijing og have en varighed på yderligere tre år.

Erfaringerne fra Norden

At Borgerrepræsentationen lige nu står overfor at skulle beslutte, hvorvidt det eksisterende samarbejde skal fortsætte under de nuværende vilkår, og om det skal fortsætte i det hele taget, betyder, at der naturligt igangsættes en politisk debat om forholdet til Kina. Det er en debat, der finder sted i en hel anden kontekst end i 2012. Økonomien i Danmark er betydelig bedre, og København har det godt. Modsat står det til med Kina. Siden 2017 har Kina iværksat en ganske aggressiv charmekampagne, der nogle steder bliver refereret til som ren propaganda (Jerdén og Bohman, 2019). Kinesiske ambassadører holder sig ikke tilbage for at give deres meninger til kende om alle mulige sager, der egentlig mest har indenrigspolitisk karakter. Hertil kommer, at Kinas kontinuerlige og stadig mere eksplicitte brud på menneskerettigheder, handelskonflikten med USA og den meget direkte intervention i en række udviklingslande gør, at landets renommé er i frit fald. Det er ikke omstændigheder der støtter op om en gnidningsfri videreførelse af København-Beijing-aftalen.

Københavns borgerrepræsentation står imidlertid ikke alene med disse svære overvejelser. Også i andre lande har byer i det foregående årti kastet sig ud i mere eller mindre omfattende samarbejdsaftaler med byer i Kina. Måske kan København inspireres af de løsninger andre har fundet på ”Kina-dilemmaet”?

Stockholm: Voice

Relationen mellem Sverige og Kina har udviklet sig fra tæt venskab til dyb mistro. Sammen med de øvrige nordiske lande var Sverige ét af de første lande til at anerkende eksistensen af Folkerepublikken Kina i 1950. I løbet af 1970'erne holdte de svenske multinationale selskaber stille og roligt deres indtog på det kinesiske marked. Hele vejen op til 1989 kan svenskernes relation til Kina bedst karakteriseres med ”økonomisk pragmatisme” (Lagerkvist, 2021).

Massakren på Tiananmen Pladsen i 1989 satte selvfølgelig nogle skår i venskabet, men i bakspejlet er det overraskende at se, hvor hurtigt den økonomiske pragmatisme atter blev drivkraften i den svensk-kinesiske relation. I 1994 lovpriste den svenske statsminister Göran Persson den politiske stabilitet i Kina. Helt op til 2016 kunne den svenske statsminister Stefan Löfven ikke få sig selv til at sige, at Kina er et ufrit samfund og et diktator (Lagerkvist, 2021).

I 2015 ændrede den såkaldte Gui Minhai-sag fuldstændig den kinesisk-svenske relation. Gui Minhai var én af fem redaktører og boghandlere, der blev kidnappet af kinesiske myndigheder forskellige steder i Sydøstasien. De blev alle beskyldt for at have produceret bøger med et Kina-kritisk indhold. Det særlige ved Gui Minhai er, at han har svensk statsborgerskab. I 2017 blev han løsladt fra fængslet, men fik forbud mod at forlade Kina. Allerede i 2018 blev han igen fængslet i forbindelse med et dramatisk flugtforsøg, hvor han under

ledsagelse af to svenske diplomater blev opdaget i et tog på vej til den svenske ambassade i Beijing. Denne gang blev Gui Minhai beskyldt for spionage. Relationen forværredes i 2018, da den svenske afdeling af PEN besluttede sig for at tildele Gui Minhai en ytringsfrihedspris. Da den svenske kulturminister Amanda Lind besluttede sig for ikke bare at overvære prisoverrækkelsen, men også indvilligede i at overdrage prisen til Gui Minhai in absentia, farede den kinesiske ambassadør i Stockholm, Gui Congyou, i blækhuset og kaldte ceremonien en farce. Senere fulgte han op med adskillige trusler om boykot af kommerciel og politisk art. På et tidspunkt antyder han, at Kina tilbyder vin til sine venner, men møder sine fjender med våben (Jerdén og Bohman, 2019).

Gui Minhai-affæren har trukket lange spor. Den har fået betydelig international opmærksomhed, og en svensk ambassadør i Kina, Anna Lindstedt, er blevet trukket hjem med beskyldninger om uregelmæssige forhandlinger med en fremmed magt (New York Times, 2019).

I Sverige er stemningen omkring Kina og kinesisk diplomati på frysepunktet (Rühlig og Shao, 2021). 85 pct. af alle svenskere har i dag en negativ opfattelse af Kina (Silver et al., 2020: 8), og flere svenske byer, herunder dén by i Sverige, der har haft de længste og tætteste forbindelser med Shanghai, Göteborg, har nedskaleret deres byvenskabsaftale til et absolut minimum.

I Stockholm har man truffet en principbeslutning om, at byen ikke skal have venskabsaftaler med andre byer – heller ikke kinesiske. Derimod har man udvidet og forstærket byens internationale arbejde ved at engagere sig kraftigere i en række bynetværk og –organisationer, der advokerer for Agenda 2030-målsætninger

I Stockholm har man truffet en principbeslutning om, at byen ikke skal have venskabsaftaler med andre byer – heller ikke kinesiske. Derimod har man udvidet og forstærket byens internationale arbejde ved at engagere sig kraftigere i en række bynetværk og –organisationer, der advokerer for Agenda 2030-målsætninger. Disse omhandler som bekendt også universel respekt for menneskerettigheder og menneskelig værdighed, lov og orden, retfærdighed, lighed og ikke-diskrimination. Alt dette sker, samtidig med at strategien slår fast, at ”En grundläggande princip för stadens internationella arbete är att staden inte för någon egen utrikespolitik då denna är ett nationellt ansvar” (Stockholms Stad, 2021: 8).

Oslo og Helsinki – Loyalty

Norge har i flere perioder haft et tumultarisk og konfliktfyldt forhold til Kina. Faktisk har de politiske relationer mellem de to lande været suspenderet en femtedel af tiden siden Norge anerkendte Folkerepublikken Kina i 1950 til i

dag (Bekkevold, 2021: 66). I juni 1989 suspendede Norge de officielle kontakter til Kina på grund af Tiananmen massakren. Samme år tildelte Nobelkomitéen fredsprisen til Dalai Lama, hvilket bidrog til, at det ikke var muligt at organisere et møde på politisk niveau før to år efter. I juni 2005 besøgte både Dalai Lama og Taiwans udenrigsminister Norge, hvilket standsede den bilaterale kontakt i månedsvis. I perioden fra oktober 2010 til december 2016 var der ingen politisk kontakt mellem Norge og Kina overhovedet, hvilket igen skyldtes, at Nobelkomitéen havde tildelt fredsprisen til den kinesiske dissident Liu Xiaobo. Kina svarede prompte igen med at suspendere al bilateral kontakt med Norge. Alt blev stillet i bero, og den såkaldte norske "istid" opstod (Kolstad, 2020; Sverdrup-Thygeson, 2018).

I de perioder, hvor Norge faktisk har haft systematiske relationer med Kina, kan der skelnes mellem to tilgange – en realistisk tilgang karakteriseres ved, at Norges sikkerhedspolitiske og kommercielle interesser har forrang – og en mere idealistisk tilgang, hvor formålet stort set har været at sprede demokrati og menneskerettigheder. Den idealistiske tilgang har gået hånd i hånd med den realistiske tilgang i perioden 1970-2010. Men et par dage før juleaften 2016 blev istiden bragt til en afslutning. Den norske udenrigsminister, Børge Brende, havde underskrevet en erklæring, hvori nordmændene fremover lover at vil acceptere Kinas "kerneinteresser". Det vil i realiteten sige, at Norge ikke fremover kan blande sig i f.eks. menneskerettighedsspørgsmål i Kina og må rette sig ind efter, hvad Kina definerer som sine rettigheder, f.eks. i det omstridte Sydkinesiske Hav.

Det blev starten på en periode i norsk Kinapolitik, hvor idealismen i store træk blev lagt på hylden til fordel for en såkaldt realistisk tilgang, hvor de kommercielle interesser får forrang (Aftenposten, 2017). I dag er der blandt norske politikere ikke den store lyst til at indlede konflikter mellem Kina. Også selvom det i stadig stigende udstrækning er vanskeligt at forholde sig neutralt og pragmatisk til Kinas arktisstrategi og flere forsøg på at opkøbe strategisk infrastruktur i Norge (Sverdrup-Thygeson og Mathy, 2020). 64 pct. af den norske befolkning mener, at det er nødvendigt at beskytte den norske økonomi mod kinesiske investeringer og 74 pct. er af den opfattelse, at det er ønskeligt, at Norge træder i karakter overfor Kina og i højere grad fremhæver grundlæggende norske værdisæt, også selvom dette måtte have negative konsekvenser for handlen med Kina (Svendsen and Weltzien, 2020: 11).

 I Oslo har byrådet endnu ikke oplevet, at Shanghai-samarbejdet er blevet kontroversielt, eller at det er udsat for kritik i den brede offentlighed. Faktisk påtænker man at forny det eksisterende samarbejde. Byen understreger, at man ikke engagerer sig i udenrigspolitik

I Oslo har byrådet endnu ikke oplevet, at Shanghai-samarbejdet er blevet kontroversielt, eller at det er udsat for kritik i den brede offentlighed. Faktisk

påtænker man at forny det eksisterende samarbejde. Byen understreger, at man ikke engagerer sig i udenrigspolitik, og at der er tale om et folk-til-folk-samarbejde, som i princippet er upolitisk og bestemt ikke intervenserer med eller overlapper med norsk udenrigspolitik.

Også Finland har haft diplomatiske og kommercielle relationer til Kina i over 70 år. I modsætning til den norske, der som nævnt har penduleret mellem en interesse- og værdibaseret tilgang til Kina, har den finske tilgang nærmest éntydigt været pragmatisk (Kallio, 2018). I 2010 vedtog den finske regering den først Kina-handlingsplan, der primært specificerede de kommercielle målsætninger, der skal realiseres via samarbejdet. Denne handlingsplan blev fornyet i juni 2021, der på de fleste punkter er helt i tråd med den tidligere og understreger ønsket om kontinuitet og stabilitet i det finsk-kinesiske forhold. Det nævnes imidlertid, at menneskerettighedssituationen og det politiske klima i Kina, samt Kinas forsøg på at vinde international indflydelse og landets til tider aggressive efterretningsvirksomhed er med til at udfordre potentialet i det finsk-kinesiske samarbejde (Ministry for Foreign Affairs of Finland, 2021: 6). Generelt har der dog ikke været mange kurer på tråden mellem Kina og Finland – men de findes. Der er således stigende bekymringer for kinesiske investeringer i Lapland, tæt på finske militære installationer (The Diplomat, 2021). Der er ligeledes bekymringer for kinesisk spionagevirksomhed og Finland har, til den kinesiske ambassadør i Helsinkis vrede og skuffelse, opsagt en udleveringsaftale, der ville betyde, at Finland var forpligtet til at overdrage eksilerede Hong Kong dissidenter til kinesisk varetægt (Politico, 2020).

Noget tyder imidlertid på, at Kina går med listesko overfor Finland (The Diplomat 2020). Og det hævdes da også, at selvom Kina i stigende udstrækning forsøger at booste sit omdømme i Finland, så er der ikke synlige tegn på, at Kina udøver direkte indflydelse i Finland (Gaens og Kallio, 2020: 63). Tværtimod synes samarbejdet at være karakteriseret af en masse dynamik. Senest er der etableret nye flyruter mellem Shanghai og Helsinki (Statsrådet, 2021), og vinter-OL i Beijing i 2022 bliver brugt som en anledning til yderligere at igangsætte alle mulige former for samarbejdsrelationer (People's Daily Online, 2021). Det skete, samtidig med at Danmark tøvede med at beslutte, om man fra officielt hold ønskede at deltage i vinter-OL (Berlingske, 2021a). Imens har USA og Australien meldt klart ud, at man ikke ønsker at deltage i vinter-OL med officiel diplomatisk og politisk repræsentation (Børsen, 2021). Kina-Finland samarbejdet synes at køre videre i fuld gear i det pragmatiske spor.

Også Helsinki engagerer sig fuldt og helt i søsterbysamarbejdet med Beijing. Senest som medvært for Beijing Design Uge i 2021 (China.org.cn. 2021). Helsinki og Beijing har været søsterbyer siden 2006 med samarbejde inden for kultur, uddannelse, erhverv og vintersport. I oktober 2019 besøgte Beijings borgmester, Chen Jining, Helsinki for at underskrive en endnu mere ambitiøs samarbejdsaftale (Helsinki, 2019). Beijingborgmesteren skulle angiveligt ved denne lejlighed have udtalt, at blandt alle Beijings mange søsterbyer er Helsinki den allervigtigste (Zheng, 2019). Helsinkis borgmester, Juhana Vartiainen

nen, er enig, og han er parat til at tage bysamarbejdet endnu videre i årene, der kommer (Xinhuanet, 2021).

En hovedstad med særligt ansvar?

Kan København lære noget af de øvrige nordiske hovedstæder? Som nævnt har samarbejdet mellem København og Beijing gennem flere år været dynamisk, men er nu udsat for kritik og generelt anset for problematisk. Blandt de betændte sager, der på det allerseneste har skadet relationen mellem Danmark og Kina, er: Kinas pres på Danmark for at få oplysninger om danske folketings- og ungdomspolitikere i sagen om Hongkong-politikeren Ted Huis flugt (Politiken, 2021b); telegiganten Huaweis udelukkelse fra det danske 5G-net (Information, 2020); Kinas sanktioner mod personer og organisationer i EU, herunder Anders Fogh Rasmussens Alliance of Democracies Foundation (Berlingske, 2021b) og sagen om den kinesiske tennisspiller Peng Shuais mystiske forsvinden (BT, 2021).

Som vi har set, har alle de nordiske hovedstæder samarbejder i Kina – men der er tale om forskellige typer samarbejder, og der er tale om forskellige grader af konflikt og samdrægtighed. Stockholm har skruet op for samarbejdet via et engagement i en række bynetværk og organisationer. På den måde kan Stockholm mere risikofrit og måske endda mere effektivt adressere nogle af de allervigtigste problemer, man ser i Kinarelationen, nemlig den systematiske tilsidesættelse af de universelle menneskerettigheder. Man kan tale om, at Stockholm – selvom byen hævder, at man ikke involverer sig i udenrigspolitik – har begivet sig ud i en ”voice” strategi (Hirschmann, 1970).

Anderledes forholder det sig med Oslo og Helsinki. På forskellige baggrunde engagerer begge hovedstæder sig i en ”loyalty”-strategi. Selvom man både i Oslo og Helsinki er fuldt ud opmærksomme på alle de forhold, der gør et samarbejde med Kina problematisk, har man ikke valgt at artikulere et idealistisk standpunkt (voice), men derimod valgt at skrue endnu mere op for det pragmatiske samarbejde, der først og fremmest inkluderer kommercielle hensyn (loyalty).

I mange af Beijings 45 søsterbyer er dette bysamarbejde særdeles kontroversielt (Guardian, 2020). Der findes ikke i Norden nogen eksempler på, at hovedstæderne helt har opsagt et samarbejde med Beijing, en såkaldt ”exit”-strategi. Men eksemplerne findes andre steder. I Prag, eksempelvis.

Prag: exit

Hvor Tjekkiets første præsident, Vaclav Havel, slog til lyd for en ”moralisk udenrigspolitik” og ikke stod af vejen for at tage samtaler med Tibets åndelig leder, Dalai Lama, og utrætteligt kæmpede for, at Taiwan skulle indrulleres i FN og anderkendes som stat, så har Tjekkiets nuværende præsident, Miloš Zeman, indtaget præcis det modsatte synspunkt. For ham har det siden 2013 været Tjekkiets økonomiske udvikling og derfor den pragmatiske tilgang til internationalt samarbejde, der er i højsædet. Kina blev i den forbindelse

udset til at være kilden til fremtidig tjekkisk vækst og beskæftigelse. Kinas præsident Xi Jinping blev inviteret på statsbesøg i Tjekkiet i 2016, og ved lejligheden konkluderede man i fællesskab, at de tjekkisk-kinesiske relationer var ”de bedste nogensinde” (Turcsanyi, 2021: 18). Ved samme anledning blev der underskrevet en venskabsbyaftale mellem Beijing og Prag, der ikke bare oplyste en lang række samarbejdsområder, men også understregede, at Prag respekterede Kinas étstatspolitik.

Snart fik Prag imidlertid ny borgmester. Kandidaten fra Piratpartiet, Zdeněk Hřib, blev valgt ind med et mandat om at videreføre Vaclav Havels socialliberale politik på hjemmefronten og den mere idealistiske linje i byens internationale samarbejdsrelationer. I det lys kunne det ikke accepteres, at en byaftale med Prag indeholdt en passus om, at byen accepterer Kinas étstatspolitik. Til kinesernes store vrede og skuffelse ønskede Hřib denne passus slettet fra aftalen, officielt under henvisning til, at Prag ikke fører udenrigspolitik på denne måde, og at andre byer, der har venskabsbysamarbejder med Kina, ikke har en tilsvarende passus i samarbejdsgrundlaget. Kina nægtede dog at ændre aftalens indhold, hvorefter Prags byråd besluttede sig for at bringe den til ophør i oktober 2019 (Reuters, 2019). I stedet intensiverede Prag-samarbejdet med Taiwan, der for Tjekkiet øjeblikkeligt har givet synlige resultater i form af meget efterspurgte udenlandske direkte investeringer og øget eksport (Turcsanyi, 2020). Kinas trusler om retaliering har hverken Prag eller Tjekkiet mærket meget til. En årsag er, at Kina aldrig rigtig har foretaget investeringer i Tjekkiet eller importeret tjekkiske produkter i noget særlig stort omfang (Association for International Affairs, 2019). I dag er det kun Nordkorea, der har et dårligere renommé i Tjekkiet end Kina (Turcsányi et al., 2020: 7; Fürst, 2021).

➤➤ **Kinas trusler om retaliering har hverken Prag eller Tjekkiet mærket meget til. En årsag er, at Kina aldrig rigtig har foretaget investeringer i Tjekkiet eller importeret tjekkiske produkter i noget særlig stort omfang**

København og det udenrigspolitiske ansvar

Der er således i princippet flere veje åben for København – exit, voice og loyalty (Hirschman, 1970). Meget tyder på, at København vælger at forny sit engagement i det strategiske partnerskab i 2022 og dermed lader Udenrigsministeriet finde pengene til dette samarbejde i puljen med udviklingsmidler. Årsagen er enkel. Ifølge Udenrigsministeriets egen opgørelse skulle op til 40.000 danske arbejdspladser være direkte eller indirekte bundet op på handlen med Kina (Dr.dk, 2021). Selvom der ikke er helt klarhed over, hvordan Udenrigsministeriet er nået frem til dette store tal, kan den beslutning, der i Københavns Borgerrepræsentation skal træffes fsva. det videre samarbejde med Beijing, ikke umiddelbart sammenlignes med Prags beslutning om at afslutte samarbejdet med Beijing. I kraft af sin status som hovedstad repræsenterer København mere end blot en by – den repræsenterer hele landet, hvilket

Udenrigsministeriet ikke forsømmer en chance for at gøre opmærksom på. Selvom Københavns Kommune ikke ønsker – og formelt set ikke kan – involvere sig i dansk udenrigspolitik, synes det at være præcis dét, man gør, når man samarbejder med Kina.

Litteratur

- Aftenposten (2016), "Forholdet mellem Kina og Norge normaliseret efter seks år med is front", 19. december.
- Association for International Affairs (2019), "Inside of China's Current Hassle with the 'Rogue' Mayor of Prague", 21. august.
- Bekkevold, Jo Inge (2021), "Norges relasjon med Kina i 70 år: småstatsidealisme og realisme i møte med en stormakt", *Internasjonal Politikk*, 79(1): 65-89.
- Berlingske (2011), "Frank Jensen: København skal lære af Hamborg", 6. maj.
- Berlingske (2021a), "Kofod om vinter-OL i Kina: »Vi har ikke taget stilling til en eventuel dansk officiel deltagelse«, 4. december.
- Berlingske (2021b), "Dramatisk eskalering: Kina indfører sanktioner mod Anders Fogh og EU: »Sprængfarligt,« siger forsker", 22. marts.
- BT (2012), "Ni hao! København kan blive søsterby med Beijing", 8. februar.
- BT (2021), "Stjernens forsvinden sender dybe rystelser: 'Det er opsigtsvækkende'", 19. november.
- Børsen (2012a), "København charmet til at tage en søsterby", 3. juli.
- Børsen (2012b), "Frank Jensen slår hul i murene til Beijing", 12. juni.
- Børsen (2012c), "Menneskerettigheder er ikke mit område", 12. juni.
- Børsen (2021), "Australien varsler diplomatisk boykot af vinter-OL i Kina", 8. december.
- China.org.cn (2021), "Helsinki to be guest city for Beijing Design Week 2021", 20. august.
- Danske Kommuner (1972), "Venskabsby-idéen i nyt antræk: arbejdstøjet", no. 8.
- Danske Kommuner (1979), "Aalborg satser på venskabsbyerne", no. 19.
- Deutsch, Karl W. (1953), *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Deutsch, Karl W. (1960), "The Propensity to International Transactions", *Political Studies*, 8(2): 147-55.
- Dr.dk (2021), "Danmark er så afhængig af et godt forhold til Kina, at Jeppe Kofod ikke ville møde Ted Hui", 27. november.
- Eskelund, Christian og Jesper Nørsgaard Viemose (2018), "Venskabsbyanalyse 2018", Frederiksberg: Efiko.
- Forsby, Andreas Bøje (2021), "The hardships of Chinese soft-power promotion in Denmark", i Ties Dams, Xiaoxue Martin og Vera Kranenburg, red. (2021), "China's Soft Power in Europe. Falling on Hard Times", ETNC, April, pp. 26-30, www.clingendael.org/publication/chinas-soft-power-europe-falling-hard-times
- Frederiksborg Amts Avis (2008), "Hillerød holder fast i venskabsbyer", 22. juli.
- Fürst, Rudolf (2021), "China's soft power in the Czech Republic: almost a fiasco", i Ties Dams, Xiaoxue Martin og Vera Kranenburg, red. (2021), "China's Soft Power in Europe. Falling on Hard Times", ETNC, April, pp. 21-5.
- Gaens, Bart og Jyrki Kallio (2020), "Finland's relations with China and the US", i Mario Esteban et al., *Europe in the Face of US-China Rivalry, A Report by the European Think-tank Network on China (ETNC)*, januar, pp. 57-63.
- Guardian (2020), "Shaun Bailey calls for end to London-Beijing twinning", 20. juli.
- Helsinki (2019), "Action Plan Between Helsinki and Beijing on promoting the Sister-City Cooperation 2019-2023", Helsinki.
- Hirschman, Albert (1970), *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Information (2020), "Nej tak til Huawei", 15. maj.
- Jerdén, Björn og Viking Bohman (2019), "China's Propaganda Campaign in Sweden, 2018-2019", UI-brief no. 4, Stockholm: The Swedish Institute of International Affairs.
- Jyllandsposten (1998), "København – Byen uden venner", 16. oktober.
- Jyllandsposten (2021), "Kinesisk venskabsby lagde pres på København i sag om demokratistatue", 8. november.
- Kallio, Jyrki (2018), "Finland and China: Pragmatism Prevails", i Bjørnar Sverdrup-Thygeson, Wrenn Yennie Lindgren og Marc Lanteigne, red. *China and Nordic Diplomacy*, London: Routledge, pp. 45-59.
- Kalundborg (2007), "Venskabsbyer skal udnyttes mere konkret", 22. september.
- KL.dk (2012), "København skal være søsterby til Beijing", pressemeddelelse, 12. juni.
- Kolstad, Ivar (2020), "Too big to fault? Effects of the 2010 Nobel Peace Prize on Norwegian exports to China and foreign policy", *International Political Science Review*, 41(2): 207-23.
- Kommissionen for de Europæiske Fællesskaber (1992), "Kommunerne og Europa. Praktisk vejledning for ven-

- skabsbyer”, Luxembourg: Kontoret for de Europæiske Fællesskabers Publikationer.
- Lagerkvist, Johan (2021), ”Sweden caught in the middle”? Paper presented at the workshop *China, US and us: International Response to US-China Strategic Competition*, University of Zurich, 19-20 November.
- Ministry for Foreign Affairs of Finland (2021), ”Governmental Action Plan for China”, juni, Helsinki.
- New York Times (2019), ”Sweden Charges Ex-Ambassador to China Over Secret Meetings”, 9. December.
- Norden (1944), ”Jubilæumsnummer”, no. 2, 15. april.
- Nordjyske Stiftstidende (2012), ”Gamle venskaber med nye mål”, 4. marts.
- People’s Daily Online (2021), ”Cooperation on winter sports boosts bilateral ties between China and Finland: Finnish ambassador”, 3. november.
- Politico (2020), ”China warns Finland against ’interference’ in Hong Kong affairs”, 17. oktober.
- Politiken (2021a), ”Flere partier vil have en diplomatisk boykot af OL”, 8. december.
- Politiken (2021b), ”Hongkongs regering undersøger muligheden for at retsforfølge danske folketingspolitikere og kræve dem udleveret”, 8. januar.
- Puchala, Donald J. (1970), ”International Transactions and Regional Integration”, *International Organization*, 24(4): 732-63.
- Reuters.com (2019), ”Prague city council moves to axe partnership with Beijing”, 7. oktober.
- Rühlig, Tim og Oscar Shao (2021), ”China’s dwindling soft power in Sweden” I Ties Dams, Xiaoxue Martin og Vera Kranenburg, red. (2021), ”China’s Soft Power in Europe. Falling on Hard Times”, ETNC, April, pp. 97-101, www.clingendael.org/publication/chinas-soft-power-europe-falling-hard-times
- Silver, Laura, Kat Devlin og Christine Huang (2020), ”Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries”, Pew Research Center, Oktober, www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries.
- Sjællandske Slagelse (2006), ”Der skal luges i venskabsbyer”, 29. august.
- Statsrådet (2021), ”Finland och Kina kom överens om ett ökat antal flyg till Shanghai”, 19. november.
- Stockholms Stad (2021), ”Internationell strategi”, beslutad av kommunfullmäktige 2021-05 03, Stockholm.
- Svendsen, Øyvind og Åsmund Weltzien (2020), ”Norwegians adapting to a changing world”, NUPI-rapport no. 9, Oslo: NUPI.
- Sverdrup-Thygeson, Bjørnar (2016), ”Norden og Kina: «Forbrytelse og straff» Forholdet mellom Norge og Kina”, *Internasjonal Politikk*, 74(3): 1-12.
- Sverdrup-Thygeson, Bjørnar (2018), ”The Norway-China relationship: for better, for worse, for richer, for poorer”, i Bjørnar Sverdrup-Thygeson, Wrenn Yennie Lindgren og Marc Lanteigne, red. *China and Nordic Diplomacy*, London: Routledge, pp. 77-100.
- Sverdrup-Thygeson, Bjørnar og Espen Mathy (2020), ”Norges debatt om kinesiske investeringer: Fra velvillig til varsom”, *Internasjonal Politikk*, 78(1): 79-92.
- The Diplomat (2020), ”China-Finland: Beijing’s ’Model Relationship’ in Europe”? 29. februar.
- The Diplomat (2021), ”China’s Arctic Ambitions Face Increasing Headwinds in Finland”, 18. marts.
- Turcsányi, Richard Q. (2020), ”Is the Best Friend of Taiwan in Europe the Czech Republic?” *Taiwan Insight*, 31. juli.
- Turcsányi, Richard Q. (2021), ”The Peculiar Case of Czech Relations with China: A Divided Nation”, i *China’s Engagement in Central and Eastern European Countries*, Austrian Institute of European and Security Policy, pp. 17-26.
- Turcsányi, Richard Q., Renáta Sedláková, Matej Šimalčík og Kristína Kironská (2020), ”Czech Public Opinion on China in the Age of COVID-19”, Olomouc: Palacký University Olomouc, <https://ceias.eu/wp-content/uploads/2020/12/CZ-poll-report.pdf>
- Udenrigsministeriet (1979), ”Venskabsbånd mellem Danmark og Udlandet”, København: Udenrigsministeriet.
- Ugebladet Hørsholm (2005), ”Venskabsbyer behøver ikke være enten eller”, 24. august.
- Valby Weekend (2012a), ”Overborgmesteren må påtale menneskerettigheder”, 9. marts.
- Valby Weekend (2012b), ”Lidt for smart Kabell”, 16. marts.
- Venskabsbysekretariatet (1993), ”Venskabsbånd mellem Danmark og Udlandet”, Ålborg: Ålborg Kommune.
- Weekendavisen (2021), ”Kina er et herligt land”, 5. november.
- Xinhuanet (2021), ”Interview: Helsinki mayor sees continuous friendship, cooperation with sister city Beijing”, 19. September.
- Zheng, Qiongfang (2019), www.linkedin.com/pulse/helsinki-most-important-sister-city-beijing-says-mayor-zheng-

Abstracts

Dobbelt temanummer

Civic integration at Muslim free schools

Per Mouritsen, Associate Professor, Department of Political Science, Aarhus University, pm@ps.au.dk

Nanna Vestergaard Ahrensberg, Ph.D.-student, Department of Political Science, Aarhus University, nannava@ps.au.dk

Kristian Kriegbaum Jensen, Associate Professor, Department of Politics and Society, Aalborg University, kkj@dps.aau.dk

Danish Muslim independent schools or "free schools" are increasingly the object of critical scrutiny by media, regulators and politicians. The social democratic government intends to withdraw public subsidy to – thereby effectively closing – schools with above 50 pct. "foreign origin" pupils. The assumption is that parents' rights to choose the manner of schooling for their children, in this case, should give way to concerns with civic integration and child autonomy, values, which are seen as jeopardised by the schools' religious ethos and/or de facto separation from children of non-Muslim origin. The article reports a recent comparative survey-study, backed by census data, of Muslim and non-Muslim ninth graders in both state schools and Muslim free schools. They indicate that Muslim children are no less well integrated than comparable children in state schools in terms of e.g., national identity, social and institutional trust, group bias, liberal values, political interest, and political efficacy.

When religion and culture interact with Danish tax law

Mikele Schultz-Knudsen, Postdoc, Centre for European and Comparative Legal Studies, Faculty of Law, University of Copenhagen, mikele.schultz-knudsen@jur.ku.dk

This article analyses 37 Danish court cases, which reveal how a group of Muslims risk ending up in problematic tax situations when following certain practices from their religion or culture. These practices make it difficult for the necessary tax documentation to be gathered. Muslim taxpayers have argued that the tax authorities and courts should therefore apply a less strict requirement for tax documentation to Muslims than to other taxpayers. The article discusses and supports how the courts have handled these cases, but criticizes that tax authorities have in some cases used subjective terms that risk giving Muslims the perception that they are not treated neutrally. The article suggests a need for more information to taxpayers, their legal advisors, and tax authorities, so that these Muslims can receive better guidance on how to practice these traditions in ways that allow for the necessary tax documentation to be produced.

Muslims behind the screen: Danish Muslims' online communities

Karoline Marie Donskov Dige, MA in Arabic and Islamic studies, Aarhus University, kadi@cas.au.dk

This article examines Danish Muslims' online communities on Facebook and identify four types: the activist political, the reactive reli-

gious, the pragmatic religious, and the charity-oriented communities. Features of each type is identified based on a content analysis of posts from the communities. An online questionnaire (N=80) and interviews with six of these respondents is used to identify the uses of each type of community. Additionally, the idea of "Muslim" as a primary dimension of identity for Muslim descendants and the priority given to the *ummah* rather than national belonging is examined. Most respondents relegate the religious dimension to the private sphere and the article concludes that the Facebook communities therefore constitute communities of interest rather than identity-bearing communities.

The New Islam Debate: Generations Identity's Ideas and Methods

Lene Kühle, *Professor mso in Sociology of Religion, Department for the Study of Religion, Aarhus University, lk@cas.au.dk*

Henrik Reintoft Christensen, *Associate Professor in Sociology of Religion, Department for the Study of Religion, Aarhus University, hc@cas.au.dk*

In this article we show how the identitarian movement has renewed the political activism and the debate on Islam in Denmark. Historically, the immigrant critical and nationalist right wing has been critical towards not only immigration but also the European project. Generation Identity is different. For them, it is the common European identity that needs to be protected against Islam. Not because Islamic culture is inferior but because it does not belong in Europe. Additionally, the new debate is supplemented with activism inspired by the movements normally associated with the progressive left wing, i.e. happenings and use of banners. Finally, their goal is not only to encourage right wing political parties, but to change the very way we talk about immigration in society in general.

The religious roots of the welfare state

Hanne Dahl, *Minister at the Cathedral of Aalborg, PhD, affiliated with Center for comparative welfare studies CCWS at Social Sciences, Aalborg University, hapd@km.dk*

The basis of the analyses of the religious roots of the welfare state is three historic micro studies of cities with monasteries: Aalborg in Denmark and Lübeck and Passau in Germany. The cities all have a monastery of The Holy Ghost, which still is functioning. This enables an investigation of the role of the reformation for the everyday life of poor people. For all three cities I found the notion of the responsible or authoritative citizenship. The citizens in these three cities wanted to take responsibility of poor relief on their own and acted according to their own ideas. This has turned out to be a very important factor alongside with the religious ideas coming from the Christian charity as well as a critique of the consensus regarding the religious roots of the welfare state.

The Faroe Islands Between Religious Revival and Secularization: The Origins of a Nordic Exception

Heini í Skorini, *Associate Professor, Department of History and Social Science, University of the Faroe Islands, heinis@setur.fo*

Herit Albinus, *Economist and University Lecturer, Department of History and Social Science, University of the Faroe Islands, herita@setur.fo*

Hans Andrias Sølvará, *Professor, Department of History and Social Science, University of the Faroe Islands, hansas@setur.fo*

Contemporary politics in the Faroe Islands is characterized by cultural conflicts, where old norms are being challenged by new values and demands for recognition. This struggle is frequently triggered by debates on gay rights and sexual minorities that functions as a catalyst for an underlying conflict on the role of Christianity in Faroese politics, culture and society. Applying quantitative and comparative survey data, this article documents the degree to which the Faroe

Islands is an exception among the Nordic countries. Drawing on both the secularization paradigm and its critics, the article examines what socio-demographic factors are correlated with religious vitality and what specific historical processes may have paved the way for the growth of revivalist Protestant movements in the early 20th century. This historical period is crucial for understanding the Faroe Islands as a Nordic exception and contemporary political struggles in Faroese society.

From Herod to Pilate: The Interplay between Christianity, Business and Politics in the Faroe Islands' Paradiplomacy

Petra Mathilde Jørs, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, petrajors@gmail.com*

Sara Johanne Korsholm Kristensen, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, sarakri@gmail.com*

Christianity plays a ubiquitous role in Faroese society. It is reflected on the political agenda both nationally and internationally. The current national government is dominated to a large extent by Christian-conservative forces that have led to the establishment of an official Faroese representation in Israel, while their foreign aid contributions indicate that the government wants to help the persecuted Christian minorities, which makes the Faroe Islands an outlier among the Nordic countries. Most recently, the Nordic Council has concluded that the Faroe Islands do not live up to the UN Convention on Women's Rights. Denmark as a foreign policy actor for the entire Danish Realm, should take a stand on the Faroe Islands' paradiplomatic activities.

The Paradiplomatic Corps – a study of an uncovered field of study

Oliver Ivanov, *Master of Science in Political Science, University of Copenhagen, oiv@outlook.dk*

Klara Møller Rasmussen, *Master of Science in Political Science student, University of Copenhagen, klara.rasmussen@yahoo.com*

Maria Steiner, *Master of Science in Political Science student, University of Copenhagen, Master of Arts in Politics and International Relations, University of Aberdeen, mariasimonsen@outlook.dk*

Regions' entry onto the diplomatic stage has created a new paradiplomatic layer below the classical diplomacy with distinct operating conditions. This problematizes the traditional understanding of diplomacy as well as the state-based actor conceptualization. Consequently, this increasingly important group of actors exist within a research gap. The article aims to illuminate this uncovered knowledge-field through elite interviews with the heads of five paradiplomatic representations in Copenhagen. We find that the paradiplomatic corps largely tries to emulate the classical diplomacy in terms of location, decor and organization. The primary goal of the paradiplomatic activity is to achieve increased autonomy. Due to differences in their maneuvering space, there is great variation in terms of paradiplomatic actors' opportunity to act. Strategically, this means that paradiplomatic actors do not always act in a traditional manner but are forced to deviate from the protocol and pursue unconventional activities.

Scotland's international relations in change: Scottish representation in Copenhagen

Nanna Sophie Blaabjerg Hermansen, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, n.blaabjerg@hotmail.com*

Louise Grindsted Hansen, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, kxz717@alumni.ku.dk*

Scotland will establish an international representation in Copenhagen in 2022, but the question is what can be expected of it. Through interviews with Scottish representatives, we have examined how Scotland is represented as a subnational player in terms of their international representations. We use this knowledge to set qualified expectations for the upcoming representation in Copenhagen. Based on our data, we have developed a model called "The Scottish model of efficient paradiplomacy", which outlines the elements we find characteristic for Scottish paradiplomacy. In the future there will be both a British and Scottish representation in Copenhagen. In addition, we recommend that Denmark engages diplomatically with both representations and thus avoid taking a position in their complex mutual relationship

The world's greatest bike race is coming to Sønderborg – An event with international aim and local impact

Emal Sadeq Agazadeh, *Cand.scient.pol.*,
Department of Political Science, University of
Copenhagen, emalagazadeh@gmail.com

Iris Secher Kristensen, *Stud.scient.pol.*,
Department of Political Science, University of
Copenhagen, nps134@alumni.ku.dk

Andreas Møller Iversen, *Cand.scient.pol.*,
Department of Political Science, University of
Copenhagen, andreas.iversen@live.dk

This summer the first three stages of the world's greatest bike race, Tour de France, will take place in Denmark. A number of Danish municipalities have jointly and individually undertaken the task of attracting, planning and hosting these stages – and are responsible for the work it gives rise to. One of these municipalities is Sønderborg, which as the destination city for the third stage, has faced and continues to face a great deal of work with planning and coordination in terms of attracting and hosting the Tour de France event. We analyse this work on the basis of an assumption that Sønderborg Municipality acts as meta-governor, and in continuation of the analysis, we make a

number of recommendations that other Danish municipalities can use as guidelines in relation to attract and hosting international events.

Review Article: The Oresund region – an idling growth engine?

Julian Petar Ilievski, *student of political science*,
Department of Political Science, University of
Copenhagen, zgx838@alumni.ku.dk

Martin Eisler Riber, *student of political science*,
Department of Political Science, University of
Copenhagen, tgk195@alumni.ku.dk

Kjeld Philip Benjamin Rudman, *student of political science*,
Department of Political Science,
University of Copenhagen, stn763@alumni.ku.dk

In Europe strong urbanization tendencies contribute to major cities' significant and increasing importance for the state economy. Cities have become engines for growth due to the area's concentrated economical activities which decreases commute time, increases corporate competition and increases the access to skilled labor. Metropolitan regions like Amsterdam, Berlin and the Oresund region consequently compete in order to attract an increasingly scarce skilled labor force and investments. We do not know much about the role of economic integration in these regions, therefore we have developed an integration-scale that measures the level of integration, which has been declining since 2008 and has reached the lowest level since 2005. In this article, we focus on the economic development and integration as well as the political events that have had an impact on the historical development of Denmark and Sweden's common metropolitan region – the Oresund region.

Review article: Copenhagen-Beijing – Exit, Voice or Loyalty?

Martin Marcussen, *Professor*, Department of
Political Science, University of Copenhagen,
mm@ifs.ku.dk

Officially, the City of Copenhagen does not engage in foreign policy. However, the Danish cap-

ital's sister city agreement with Beijing leads the City Council into difficult considerations about values and interests in foreign policy. With a point of departure in an analysis of the historical drivers in sister city agreements and with a refer-

ence to experiences from the other Nordic capitals it is concluded that the City of Copenhagen has become an important player in Denmark's China Strategy.